

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**AZERBAYCAN'IN ULUSAL REKABET
GÜCÜ : TOWS ve ELMAS MODELLİ BİR
ÇÖZÜMLEME**

DOKTORA TEZİ

Fariz AHMADOV

**Enstitü Anabilim Dalı : İşletme
Enstitü Bilim Dalı :Yönetim ve Organizasyon**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Recai COŞKUN

OCAK - 2010

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**AZERBAYCAN'IN ULUSAL REKABET
GÜCÜ : TOWS ve ELMAS MODELLİ BİR
ÇÖZÜMLEME**

DOKTORA TEZİ

Fariz AHMADOV

Enstitü Anabilim Dalı : İşletme
Enstitü Bilim Dalı : Yönetim ve Organizasyon

Bu tez 02/03/2010 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof Dr. Recai COŞKUN
Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Prof. Dr. Gültekin YILDIZ
Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Prof. Dr. Muhsin HALİS
Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Prof. Dr. Ali EKBER AKGÜN
Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Prof. Dr. Halit KESKİN
Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılması sırasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilere herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Fariz AHMADOV

Ocak 2010

ÖNSÖZ

Susunca Gönliim Razi Olmadığından Yazıyorum

Fuzili,

Önsözü yazmaya başlamadan önce Türkiye'ye gelişimi ve Türkiye'de yaşadıklarımı gözlerimin önünden geçirdim ve hayatımın bu devresinde benden manevi desteğini esirgemeyen benim için önemli olan saygın şahsiyetlere teşekkür etmeyi kendi üzerimde bir borç olacak gördüm.

Öncelikle doktora yapmamda ve tezimin hazırlanmasında bana verdiği her türlü desteği için danışmanım Prof. Dr. Recai COŞKUN hocama candan ve yürekten teşekkür ederim.

Türkiye'ye geldiğim andan itibaren bendenizden dostluğunu, kardeşliğini ve hocalığını esirgemeyen, bizlerin burada yabancılık çekmemesi için ellerinden geleni yapan Türk Dünyası sevdalısı hocalarıma ve kardeşlerime şükranlarımı sunuyorum.

Ayrıca, Türk ve Müslüman coğrafyasının çeşitli bölgelerinden gelip Sakarya Üniversitesinde eğitim alan kardeşlerime ve bizlerin bu coğrafyada buluşmasına ve eğitim almasına vesile olan Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı başkanı Prof. Dr. Turan YAZGAN hocama ve Sakarya Üniversitesi rektörlüğüne sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

28.01.2010
Fariz AHMADOV

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	vi
TABLolar LİSTESİ.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
ÖZET.....	x
SUMMARY	xi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1 : ULUSAL REKABET GÜCÜNE İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR, MODELLER VE TEORİLER: AZERBAYCAN İÇİN BİR YÖNTEM ÖNERİSİ	15
1.1. Klasik Yaklaşımlar ve Teorilerde Ulusal Rekabet Gücü	16
1.1.1. Klasik İktisat Okulunun Ulusal Rekabet Gücüne Yaklaşımı	17
1.1.1.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi	17
1.1.1.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi.....	20
1.1.1.3. Faktör Donatımı Teorisi.....	22
1.1.2. Neo Klasik İktisat Teorisinin Ulusal Rekabet Gücüne Yaklaşımı	25
1.1.3. Keynezyan Okulun Ulusal Rekabet Gücüne Yaklaşımı.....	27
1.1.4. Avusturya, Chicago ve Harvard Okulunun Ulusal Rekabet Gücüne Yaklaşımı	29
1.1.5. Diğer Klasik Yaklaşımlar ve Teorilerde Ulusal Rekabet Gücü.....	32
1.2. Modern Yaklaşımlar, Teoriler ve Modellerde Ulusal Rekabet Gücü	35
1.2.1. Michale Porter'in Ulusal Rekabet Gücü Modeli	35
1.2.1.1. Dinamik Elmas Modeli	38
1.2.1.2. Rekabetçi Gelişme Aşamaları	50
1.2.2. TOWS Matrisi Yönetimi	54
1.2.3. Dunning ve Rugman'ın Ulusal Rekabet Gücü Yaklaşımı.....	57
1.2.4. Krugmanın Ulusal Rekabet Gücü Yaklaşımı	62
1.2.5. Cho'nun Ulusal Rekabet Gücü Yaklaşımı.....	64

1.2.6. Diğer Modern Yaklaşımlar, Teoriler ve Modellerde Ulusal Rekabet Gücü.....	66
1.3. Ulusal Rekabet Gücünü Ölçen Nicel Yöntemler	68
1.3.1. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi	69
1.3.1.1. Liesner'in Ölçümü.....	70
1.3.1.2. Balassa'nın Ölçümü	70
1.3.1.3. Vollrath'ın Ölçümü	74
1.4. Ulusal Rekabet Gücünün Ölçülmesinde Kullanılan Rekabet Gücü Faktörleri.....	77
1.5. Azerbaycan İçin Önerilen Yaklaşımlar ve Kullanılacak Göstergeler: Niçin TOWS ve Elmas Modeli?	85
BÖLÜM 2: REKABETÇİ BİR BAKIŞ ACISIYLA AZERBAJYCAN	
EKONOMİSİ	91
2.1. Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan'da Dönemle Uygulanan Ekonomik Reformların Ülkenin Ulusal Rekabet Gücüne Açtığı Yol.....	93
2.2. Azerbaycan'ın Makro Ekonomik Performans Analizi	98
2.2.1. GSYİH ve Büyüme Oranı.....	99
2.2.2. Milli Gelir	100
2.2.3. Enflasyon	100
2.2.4. Döviz Kuru	102
2.2.5. Dış Borçlar.....	103
2.2.6. Bütçe Dengesi.....	104
2.3. Ulusal Rekabet Gücüne Etki Eden Faktörler Boyutunda Uygulanan Ekonomik Politikaların Ayrı Ayrıllıkta Rekabetçilik Analizi	105
2.3.1. Özelleştirme Politikalarının Rekabetçiliğe Etkisi ve Girişimciliğin Geliştirilmesi.....	106
2.3.2. Dış Ticaret Politikaları ve İhracatın Rekabet Gücü.....	110
2.3.3. Para Politikalarının Azerbaycan'ın Rekabet Gücüne Etkisi.....	115
2.3.4. Doğrudan Yabancı Yatırımın Rekabet Gücüne Etkisi.....	118
2.4. Azerbaycan'da Sektörlerin Rekabetçilik Düzeyinin Görünümü.....	122
2.4.1. Sanayi Sektörünün Rekabetçilik Durumu	123
2.4.2. Tarım Sektörünün Rekabetçilik Durumu	128

2.4.3. Hizmet Sektörünün Rekabetçilik Durumu	134
BÖLÜM 3 : AZERBAJCAN'IN ULUSAL REKABET GÜCÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ: TOWS MATRİSİ VE ELMAS MODELLİ AÇIKLAMA	140
3.1. Azerbaycan İçin TOWS Matrisi ve Rekabet Gücünün Değerlendirilmesi	142
3.1.1. Azerbaycan'ın İç Çevresi ve Güçlü Yönleri.....	143
3.1.2. Azerbaycan'ın Güçlü Yönler- Fırsatlar Kombinasyonu.....	145
3.1.3. Azerbaycan'ın Güçlü Yönleri ve Tehditler Kombinasyonu.....	147
3.1.4. Azerbaycan'ın İç Çevresi ve Zayıf Yönleri.....	150
3.1.5. Azerbaycan'ın Zayıf Yönler-Fırsatlar Kombinasyonu.....	152
3.1.6. Azerbaycan'ın Zayıf Yönler-Tehditler Kombinasyonu.....	154
3.1.7. Azerbaycan'ın Dış Faktör Fırsatları	157
3.1.8. Azerbaycan'ın Dış Faktör Tehditleri	161
3.2. Azerbaycan'ın Ulusal Rekabet Gücünü Elmas Modeliyle Değerlendirilmesi.....	164
3.2.1. Azerbaycan'da Faktör Koşullarının Değerlendirilmesi.....	164
3.2.2. Azerbaycan'da Talep Koşullarının Değerlendirmesi	169
3.2.3. Azerbaycan'da Endüstriyel Yapı ve Rekabetin Değerlendirilmesi	172
3.2.4. Azerbaycan'da Bağlı ve Destek Endüstrilerin Değerlendirilmesi.....	176
3.2.5. Azerbaycan'ın Ulusal Rekabet Gücünde Devletin Rolü	179
BÖLÜM 4: AZERBAJCAN'IN REKABET GÜCÜNÜN KARŞILAŞTIRILMASI VE ULUSAL REKABET GÜCÜNÜN ARTIRILMASINA YÖNELİK ÖNERİLER	184
4.1. Azerbaycan'ın Küresel Rekabet Gücü Endeksiyle Karşılaştırılması.....	187
4.1.1. Temel İhtiyaçlar Endeksiyle Karşılaştırma	190
4.1.1.1. Kurumsal Yapı Endeksi	192
4.1.1.2. Alt Yapı Endeksi	194
4.1.1.3. Makroekonomik İstikrar.....	195
4.1.1.4. Sağlık ve Temel Eğitim.....	195
4.1.2. Verimlilik Artırıcıları Endeksiyle Karşılaştırma	197
4.1.2.1. Yüksek Eğitim ve Öğretim (İş başında eğitim).....	199
4.1.2.2. Ürün Piyasalarının Etkinliği.....	200

4.1.2.3. İş Piyasalarının Etkinliği	202
4.1.2.4. Finans Piyasalarının Gelişimliği	203
4.1.2.5. Teknolojik Hazır Rekabet İndeksi.....	204
4.1.2.6. Pazar Büyüklüğü	206
4.1.3. Yenilik ve İş Gelişmişliği Faktörleri Endeksi	207
4.1.3.1. İş Gelişmişliği Endeksi.....	209
4.1.3.2. Yenilik Karşılaştırılması	211
4.2. Azerbaycan’da Ulusal Rekabet Gücünün Artırılmasına Yönelik Öneriler.....	212
GENEL SONUÇ.....	231
KAYNAKÇA	242
EKLER.....	294
ÖZGEÇMİŞ.....	298

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
AIOC	: Azerbaycan International Operating Company
AKÜ	: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler
AMB	: Azerbaycan Merkez Bankası
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BRE	: Rekabet Gücü Endeksi
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DYSY	: Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH.	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GUAM	: Gürcistan-Ukrayna -Azerbaycan-Moldova
IDA	: Uluslararası Kalkınma Birliği
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
RCA	: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler
RER	: Reel Döviz Kuru
RMA	: Göreceli İthalat Avantajı
RTA	: Göreceli Ticaret Avantajı
RXA	: Göreceli İhracat Avantajı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TASAM	: Türkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
TİSK	: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TRASECA	: Avrupa, Kafkasya, Asya Enerji Koridoru
WEF	: Dünya Ekonomik Forumu
WB	: Dünya Bankası

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Azerbaycan'ın Makro Ekonomik Performansı Analizi	99
Tablo 2: Azerbaycan Dış Ticaret Performansı (Milyon \$)	113
Tablo 3: 2007 yılında Azerbaycan'ın İhracat ve İthalatındaki ilk 5 Ülke.....	113
Tablo 4: Doğrudan Yabancı Yatırım, ABD Dolarıyla	121
Tablo 5: Azerbaycan İçin TOWS Matrisi	143
Tablo 6: Faktör Koşullarıyla Değerlendirme	165
Tablo 7: Talep Koşullarıyla Değerlendirme.....	170
Tablo 8: Endüstriyel Yapı ve Rekabetle Değerlendirme	172
Tablo 9: Bağlı ve Destek Endüstrilerin Değerlendirilmesi	176
Tablo 10: Devletin Rolü ve Şansın Değerlendirilmesi.....	180
Tablo 11: Dünya Ekonomik Forumu Modeli	184
Tablo 12: Ülkelerin Rekabet Gücü Endeksi.....	189
Tablo 13: Temel İhtiyaçlar Endeksi	191
Tablo 14: Verimlilik Artırıcılar Endeksi.....	198
Tablo 15: Yenilik ve İş Gelişmişliği Endeksi	208
Tablo 16: Azerbaycan'da Ulusal Rekabet Gücünün Artırılmasında Öneriler	213
Tablo 17: Klasik ve Modern Yaklaşımların Ulusal Rekabet Gücü Varsayımları	232
Tablo 18: TOWS Analizindeki Verilerle Azerbaycan'ın Rekabetçilik Durumu	235
Tablo 19: Elmas Modeline Göre Azerbaycan'ın Rekabetçilik Analizi.....	236
Tablo 20: Karşılaştırmalı Endeksle Azerbaycan'ın Rekabetçilik Durumu.....	238

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Ulusal Rekabet Gücü Avantajların Belirleyenleri.....	39
Şekil 2: Dinamik Elmas (Sistem Bütünü).....	49
Şekil 3: Ulusal Rekabet Gücünün Gelişim Aşamaları.....	53
Şekil 4: TOWS Analizi ve Matrisi.....	56
Şekil 5: Çifte Elmas (Double Diamond) Modeli. Kuzey Amerika Elması	61
Şekil 6: Multiple Diamond Modeli.....	61
Şekil 7: Dokuz Faktör Modeli	65
Şekil 8: Rekabetçiliğin Tanımlanması.....	185
Şekil 9: Verimliliğin Temelleri.....	186
Şekil 10: Ülkelerin Rekabet Gücü Karşılaştırılması Endeksi.....	190
Şekil 11: Temel İhtiyaçlar Endeksinin Karşılaştırılması.....	192
Şekil 12: Kurumsal Yapı Karşılaştırılması Endeksi	193
Şekil 13: Alt Yapı Karşılaştırılması Endeksi.....	194
Şekil 14: Makroekonomik İstikrarın Karşılaştırılması	195
Şekil 15: Sağlık ve Temel Eğitim Karşılaştırılması	196
Şekil 16: Verimlilik Artırıcılar Endeksi Karşılaştırılması.....	199
Şekil 17: Yüksek Eğitim ve Öğretim Karşılaştırılması	200
Şekil 18: Ürün Piyasalarının Etkinliği Karşılaştırılması	201
Şekil 19: İş Piyasa Etkinliği Karşılaştırılması	202
Şekil 20: Mali Piyasa Gelişimliliği Karşılaştırılması.....	204
Şekil 21: Teknolojik Alt Yapı Karşılaştırılması	205
Şekil 22: Pazar Büyüklüğü Karşılaştırılması.....	207

Şekil 23: Yenilik ve İş Gelişmişliği Endeksi Karşılaştırılması	209
Şekil 24: İş Gelişmişliği Endeksi Karşılaştırılması	210
Şekil 25: Yenilik Endeksi Karşılaştırılması.....	211

Tezin Başlığı: Azerbaycan'ın Ulusal Rekabet Gücü: TOWS ve Elmas Modelli Bir Çözümleme	
Tezin Yazarı: Fariz Ahmadov	Danışman: Prof. Dr. Recai Coşkun
Kabul Tarihi: 28.01.2010	Sayfa Sayısı: xi(ön kısım)+294(tez)+4(ekler)
Anabilimdalı: İşletme	Bilimdalı: Yönetim ve Organizasyon
Ulusal rekabet gücü kavramının değişik boyutları çeşitli disiplinlerden pek çok araştırmacının ilgisini çekmiştir. Ekonomi disiplini, rekabet kavramını uluslararası düzeyde ülkenin makro ekonomik göstergeleri ışığında inceleme konusu yaparken, işletme disiplini, firma sektör ve ulusal düzeyde rekabetin uluslararası boyutu ile ilgilenmektedir. Bir başka ifadeyle iki farklı disiplin farklı analiz birimlerini inceleme konusu yaparak ulusal rekabet gücünü açıklamaya çalışmaktadır. Bunun sonucu olarak, farklı disiplinler ulusal rekabet gücünün farklı dinamiklere bağlı olarak açıklamakta ve sonuca ilişkin farklı yorumlarda bulunabilmektedir. Bu çalışma, hem ekonomi disiplini açısından hem de işletme disiplini açısından ulusal rekabet gücünün bağlı olduğu dinamikleri dikkate alarak, Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünü açıklamaya çalışmaktadır. Özellikle ülkelerin gelişmişlik durumlarının farklılığı ve bu gelişmişlik farklılığının bir sonucu olarak rekabet gücünü farklı dinamiklerle açıklama gerekliliği ulusal rekabet gücünü farklı fakat tamamlayıcı yaklaşımlarla birlikte değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, bir yandan ekonomi disiplini açısından makro ekonomik göstergeler ve bunlara bağlı olarak geliştirilen uluslararası ticaret endeksleri ışığında, öte yandan işletme disiplini açısından firmaların uluslararası rekabet edebilirliğini açıklayan Elmas Modeli ışığında ulusal rekabet gücünü değerlendirmek, yapı ve ölçek olarak birbirine benzer olan Azerbaycan gibi ülkelerin durumunu daha kapsamlı ve doğru bir analiz etmeyi mümkün kılmaktadır. Her iki disiplinin değişkenleri açısından yapılan analizleri TOWS matrisi ile birlikte değerlendirmek konuya ilişkin bütünselliği ve güvenilirliği sağlamaktadır. Bu kapsamda çalışmada ilk olarak klasik ve modern yaklaşımların ulusal rekabet gücüne bakışları değerlendirilmiş ve bu yaklaşımların eleştirisi yapılarak Azerbaycan gibi yapı ve ölçek olarak birbirine benzeyen ülkelerin ulusal rekabet gücünün nasıl değerlendirilebileceği analiz edilmiştir. Çalışmada Sovyetler birliği çöktükten sonra planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçmeye çalışan dönüşüm ekonomisi ülkesi olan Azerbaycan'ın rekabetçi yapısının tarihsel gelişimi ve mevcut durumu ulusal rekabet gücü boyutunda ortaya koyulmuş ve stratejik yönetim ve uluslararası işletme literatürlerindeki son tartışmalar ışığında ülkenin rekabetçi yapısı ve rekabetçi avantaj niteliğine ilişkin öne çıkan hususlar tartışılmıştır ve çıkan sonuçlar ışığında Azerbaycan'da öne çıkan üç temel sektörün rekabetçilik durumu makro ekonomik ve politik unsurlar dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede işletme disiplini içinde Porter tarafından geliştirilmiş olan ve ulusların rekabet gücünü firma temelli bir şekilde analiz etmeye olanak sağlayan Elmas Modeli ile ekonomi disiplini içinde Balassa tarafından ortaya atılmış olan "açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler" yöntemi birlikte değerlendirilerek Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücü analiz edilmiştir. Analizler için değişik veri toplama tekniklerinden yararlanılmıştır. İkincil veriler olarak çoğunlukla ulusal rekabet gücünü ölçen endekslerden, ulusal ve uluslararası kurumların veri setinden yararlanılmıştır. Birincil veri olarak akademisyen, bürokrat, işletmeciler ve ilgili sivil toplum kuruluşu başkanlarından oluşan dört ayrı gruba fokus grup uygulanmış, yine bu çerçevede değişik kişilere mülakat ve biçimsel mülakatlar yapılmıştır. Bu değerlendirme sonucunda da Azerbaycan için gelecekte ne tür stratejilerin uygulanabileceğinin belirlenmesinde rehber olabilecek bir şekilde TOWS analizi yapılmıştır. Tüm bu analizler sonucunda Azerbaycan'la benzer sosyal ve ekonomik yapıya sahip olan ülkeler belirlenerek karşılaştırılmış ve Azerbaycan'ın rakipleri karşısında rekabet üstünlüğü oluşturma stratejileri tespit edildikten sonra Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünün artırılması için önerilerde bulunulmuştur. Yapılan analizlerde, Azerbaycan'ın sadece tek sektöre (petrol ve doğal gaz) bağlı bir şekilde ekonomisinin şekillendiği ve diğer sektörlerde farklı ülkelerle karşılaştırıldığında rekabet dezavantajına sahip olduğu belirlenmiştir. Öte yandan petrol sektörü diğer sektörlerle yakın ilişki içinde olduğundan ve pek çok sektöre girdi temin ettiğinden, diğer sektörlerin bu anlamda rekabet gücünü geliştirme potansiyelinin olduğu belirlenmiştir. Bu çerçevede Azerbaycan'ın diğer sektörlerde de gelişebilmesi için, insan kaynaklarına, fiziksel ve bilgi altyapısına, teknolojiye ve AR-GE'ye yatırım yapması gerektiği ve içinde bulunduğu coğrafyanın avantajlarından faydalanarak talep koşullarını kendi lehine kullanabilecek bir pazar yapısı oluşturmaya çalışması gerekliliği önerilmiştir.	
Anahtar Kelimeler: Ulusal Rekabet Gücü, Elmas Modeli, Karşılaştırmalı Üstünlükler, TOWS Matrisi, Ekonomik Büyüme, Rekabet Stratejisi	

The Title of Thesis: National Competitiveness of Azerbaijan: An Analyze With TOWS Matrix and Diamond Model

Author: Fariz Ahmadov

Supervisor: Prof.Dr. Recai Coşkun

Date: 28.01.2010

Nu. of Pages: xi(pre text)+294 (main body)+4(appendices)

Department: Business Administration

Subfield: Management and Organization

The various dimensions of the concept of the national competitiveness have drawn attention of many researchers. While the discipline of Economics investigate the concept of competition in the international level by observing countries macro economical indicators, discipline of business concerns firm sector and the international dimensions of national level competition. Other words, two separate disciplines try to explain the national competitiveness by studying different analysis units. As a result of this, different disciplines explain national competitiveness according to different dynamics and make different interpretations regarding the result. This study explains national competitiveness of Azerbaijan while considering the dynamics connected to the national competitiveness of both economical and business discipline.

Especially, as of differences in the degree of development of countries and consequences of these differences, the need for explain competitiveness with various dynamics make it necessary to evaluate national competitiveness with different but supplementary approaches. To evaluate from this point of view, on the one hand on the light of macroeconomic indicators in terms of economic discipline and international trade indexes that are developing according this, on the other hand to evaluate national competitiveness on the light of Diamond Model that explain international competitiveness of the firms in terms of business discipline gives more comprehensive and accurate analysis of the countries that similar as structure and scale like Azerbaijan. It enables reliability and integrality regarding this matter to evaluate analyses that hold for the sake of both discipline's variables with TOWS matrices.

In this study, firstly, a classical and modern approach to the gaze of national competitiveness has been evaluated and criticisms of these approaches have been made. National competitiveness of countries like Azerbaijan has been analyzed. Historical development of Azerbaijan and current status of the competitive structure of national competitiveness has been revealed in size. The country's competitive structure and competitive advantage on the nature of the outstanding matters were discussed. In the light of the results, the three main sectors in competitiveness status of Azerbaijan have been evaluated by considering the macro-economic and political factors. In this context, diamond model developed by Porter from the business discipline and "explained comparative advantages" model developed by Balassa from the economics discipline has been assessed together. For the analysis, different data collection techniques have been used. As for the secondary data, indexes which measures national competitiveness have been used. Also, national and international institutions have been benefited for the data sets. For the primary data, academics, bureaucrats, operators and heads of related non-governmental organizations were applied to the focus group. Interviews and formal interviews were conducted with various people. As a result of this evaluation, TOWS analysis is made to determine strategies for Azerbaijan. As a result of all this analysis countries which are socially and economically similar to Azerbaijan have been identified and compared. Also after determining competitive advantage strategies against rivals of Azerbaijan, suggestions were made to increase national competitiveness of Azerbaijan.

According to the analysis made, Economy in Azerbaijan is shaped by only one sector that is by oil and natural gas connected companies. When compared to different countries, it is determined that Azerbaijan has competitive disadvantages. On the other hand since the oil sector is in close liaison with other sectors and provides inputs to many sectors, competitiveness of other sectors in this regard has been identified as potential development.

In this context, in order for Azerbaijan to develop in other sectors, investigations must be made in the areas of human resources, physical and information infrastructure technology and R & D. This study also suggests Azerbaijan to use the advantages of the geographic position to demand conditions in favor of its own to create a market structure.

Keywords: National Competitiveness, Diamond Model, Comparative Advantages, TOWS Matrix, Economic Growth, Competitive Strategy

GİRİŞ

Yazında rekabetin bir yarış, rekabet gücünün ise bu yarışta ayakta kalabilmek, öne geçmek ve durumu sürdürebilme için işletmelerin sahip olması gereken bir temel yetkinlik olduğu ifade edilmektedir. Ancak rekabet gücüne ilişkin yapılmış olan bu tanım kavrama ilişkin boyutlara vurgu yapmaması nedeniyle eksik bir tanımdır. Buradan hareketle yazında rekabet gücünü farklı boyutlarda açıklamaya çalışan çok sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Bu çalışmalar incelendiğinde rekabet gücü kavramının genellikle firma, sektör ve ulusal düzeyde farklı şekillerde tanımlanmış olduğu görülmektedir. Bir başka ifade ile her düzeyde (firma, sektör, ulusal, uluslararası) rekabet gücü kavramına yüklenen anlam değişmektedir.

Rekabet gücü olgusu firma düzeyinde düşünüldüğünde bir firmanın ulusal veya küresel piyasalarda rakiplerine kıyasla düşük maliyetle üretimde buluna bilmekten başlayarak ürün kalitesinde, sunulan hizmet ve ürünün çekiciliğine, sürdürülebilir bir yeteneğe sahip olarak rakiplerine denk ve onlardan daha üstün bir durumda olması anlamına gelmektedir. Kavram endüstri düzeyinde incelendiğinde ise bir endüstrinin diğer endüstriler ile mukayese edildiğinde daha düşük maliyetle ürün üretilmesi, satılması, yüksek verimlilik düzeyine ulaşılması anlamına gelmektedir. Ulusal düzeyde rekabet gücü ise, ihracat yapılmasından başlayarak bir ulusun dış ticaret dengesinin sağlanması, gelir ve istihdam düzeyini artırarak yaşam kalitesinin kabuledilir bir düzeye gelerek yükselmesi ve bunun sürdürülebilir olması anlamına gelmektedir. Rekabet gücü kavramının farklı düzeylerine ilişkin yapılan bu tanımlamalar incelendiğinde hangi düzeyde (firmanın, endüstrinin, ulusun) tanımlama yapılırsa yapılsın kavramla ilgili rakiplerine göre daha avantajlı konumda olmasının önüne çıkan ortak nokta olduğu görülmektedir. Ancak bu ortak nokta rekabet gücünün farklı düzeylerinin eş güdüm şeklinde incelenmesi için yeterli değildir. Bu nedenle rekabet gücüne ilişkin incelemeler yapılırken her düzeyin kavrama yüklediği anlamdaki farklılıklar mutlaka dikkate alınmalıdır. Bu çalışmada rekabet gücünün ulusal düzeyde incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada rekabet gücünün olgusu ulusal düzeyde ele alındığında rekabet gücünün firma ve endüstri düzeyi ile mukayese edildiğinde nasıl ve ne derece farklılaştığını ortaya koymak son derece önemlidir.

Ulusal düzeyde rekabet gücü üç yönü ile firma düzeyinde ki rekabet gücünde farklılaşmaktadır. Bu farklılıklardan ilki firma ve ülke düzeyinde rekabet gücü olgusu temelinde benzerlik kurmanın yanlış bir kurgulama olmasıyla ilgilenmektedir. Çünkü başarısız bir firma iş dünyasında dışlanabilir. Ancak bir ülke için böylesi bir alt çizgi yoktur. Rekabet gücün firma ile ulusal düzeyde farklılaştığı diğer bir alanda firmaların Pazar payı için rekabet etmelerine ve firmaların başarısının diğerlerinin başarısızlığı anlamına gelebilecek olmasına rağmen, bir ülkenin ve bölgenin başarısı diğer ülke ve bölgeler için yeni fırsatlar yaratabilir. İki düzey arasındaki diğer bir farklılık ise düzeylere ilişkin rekabet gücüne sahip olmanın ortaya çıkardığı sonuçlar ile ilgilidir. Bir ülkenin rekabet gücü serbest ve adil piyasa koşullarında ülkenin uluslararası piyasalarda kabul gören ürün ve hizmetler üretebilme becerisine sahip olarak vatandaşlarının reel gelirini artırabilme derecesi olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla ulusal düzeyde rekabet gücü yüksek verimlilik performansına buna bağlı olarak yüksek reel gelirler sağlayarak üst düzeyde faaliyetlere kaydırma yeteneğine dayalıdır. Bunun bir yansıması olarak ulusal rekabet gücü bir anlamda artan yaşam standardı, yüksek istihdam oranı ve bir ülkenin uluslararası yükümlülüklerini yerine getirebilmesi anlamına gelmektedir. Bahsedilen edilen bu yansımalarından dolayı ulusal rekabet gücü yazında sıklıkla ele alınan konulardan bir tanesi konumuna gelmiştir. Konu çok farklı yönlerden incelenmiştir. Ancak bu araştırmanın temel sorunsalı temel alındığında çalışmaya ilişkin literatür incelemesinin ulusal rekabet gücünün nasıl ortaya çıktığı ve geliştiğine ilişkin ortaya konulan yaklaşımlar ve modellerin incelenmesi temelinde yapılmasının araştırmanın sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için daha uygun olacağı düşünülmüştür.

Klasik teorilerde bir ülkenin ulusal rekabet gücüne ucuz ve bol emek perspektifinden bakarak emeğin bolluğunu ve ucuzluğunu rekabet gücünün tek belirleyicisi olarak görmeleri Proter tarafından şiddetli bir şekilde elleştirilmiştir. Porter'e göre klasiklerin sormuş olduğu, " bir ulus niçin rekabetçi olur" sorusu anlamlı bir soru değildir. Bu sorunun yerine "bir ülkenin nasıl/neden bir sanayide başarılı olarak o sanayide uluslararası rekabetçiliğin üssü haline gelmektedir" sorusu üzerine yoğunlaşmak daha anlamlı olacaktır (Carr 1993 ve Doğan, 2000). Buradan hareketle Porter geliştirmiş olduğu yaklaşımda bir ülkenin sahip olduğu doğal kaynakların, sermaye ve işgücünü tek

tek ele almamış, bir ülkenin rekabet gücünü belirleyen bütün faktörleri birlikte ele almıştır. Porter'e göre yeni ürün teknolojileri, ölçek ekonomileri ve piyasa yapıları ulusal rekabet gücüyle ilgili birer unsur olarak ele alınmalıdır (Bellak, 2003). Proterin ortaya koymuş olduğu bu yaklaşımda ürünün dizayn ve teknolojiye faktör avantajı ve ölçek ekonomileri önemli unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Bu çerçevede bir ülkenin rekabet üstünlüğü yaratması, rekabet gücünün korunması ve geliştirilmesine bağlı olmaktadır. Çünkü Porter'e göre bir ülkenin rekabet üstünlüğünün temelinde ekonomik yapısal farklılıkları, değer yargıları ve kurumların ortaya çıkardığı farklılıkların çok önemli bir yeri bulunmaktadır (Öz, 2003; Altay, 2006).

Porter'in bu yaklaşımına karşılık bazı iktisatçılar ulusal rekabet gücünü döviz kuru, faiz oranı ve bütçe açıklarıyla ilgili makro ekonomik bir olay olarak yorumlamaktadırlar. Ancak ulusal rekabet gücüne ilişkin ortaya konulan bu argüman pratikte pek doğrulanmamaktadır. Çünkü Japonya, İtalya ve Güney Kore yüksek bütçe açıklarına rağmen, Almanya ve İsviçre hızlı değer kazanan para birimlerine ve İtalya ile Güney Kore ise yüksek faiz oranlarına rağmen hayat standardını hızla yükselten ülkelerdir. Bir bölüm iktisatçılar ise bir ülkenin rekabet edebilirliğini klasik yaklaşımlara benzer bir şekilde ucuz ve bol işgücünün bir yansıması olarak yorumlamaktadırlar. Fakat Almanya, İsveç, İsviçre ve Güney Kore gibi dünya ticaretinde son derece başarılı olan ülkelerin çok sınırlı doğal kaynaklara sahip olduğu çoğu hammaddeyi ithal ettikleri halde rekabet güçlerinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Hatta Güney Kore, İsviçre ve Almanya gibi ülkeler içerisinde kaynakça fakir olan bölgelerin zengin olan yörelere göre daha fazla geliştiği görülmektedir. Bu örnekler rekabet gücüne ilişkin ortaya konulan argümanın çok gerekçi olmadığına dair ciddi imalarda bulunmaktadır.

Son zamanlarda ise rekabet edilebilirliğin hedefleme, korumacılık, ithal, promosyon ve ithal ikamesi gibi hükümet politikalarının bir yansıması olarak şekillendiğini iddia eden araştırmalara rastlanmaktadır. Rekabet gücüne ilişkin bu iddia bazı ülkelerin durumları göz önüne alındığında doğrulanmaktadır. Ancak İtalya gibi hükümet politikalarının rekabet gücüne ilişkin ciddi kurumsal mekanizmalar geliştirilmediği bir ülkede ortaya çıkan ihracat patlamasını açıklamamaktadır. Yine Almanya'da ihracatçı sektörlerde hükümet politikalarının belirleyici bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Bu iki ülkeye ek olarak Japonya ve Güney Kore'nin yüksek rekabet gücüne sahip oldukları fotokopi

ve belgegeçer makineleri ile robotik gibi endüstrilerde hükümetin rolü çok az olduğu halde, bu endüstriler son derece rekabetçi endüstrilerdi. Buna karşılık hükümetin desteklenmiş olduğu çelik ve gemi inşası gibi sektörler ise uluslararası piyasalarda çok başarılı değillerdir. Bu örnekler hükümet politikalarının uluslar arası rekabet avantajını kazanmasında bir yıldız değil sadece bir oyuncu olduğunu göstermektedir (Porter, 2003; Öz, 2003; Altay, 2006).

Ulusal rekabet gücüne ilişkin gelişen diğer bir yaklaşım ise işçi-işveren ilişkilerinde sahip olunan yönetim ve organizasyon yapısındaki anlayışın rekabet güçlerinde farklılıklara neden olduğu yönündedir. Bu yaklaşımında ulusal rekabet gücünü açıklamada birçok yönden yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu yaklaşımın üzerinde durmadığı en önemli nokta farklı endüstrilerin farklı yönetim anlayışlarına gerek duyabilecek olmasıdır. Örneğin ayakkabı, tekstil ve kuyumculuk sektörlerinde ileri olan İtalya firmalarındaki küçük aile tipi işletmecilik ve uygulanan esnek yönetim şekli Almanya'nın kimya ve otomobil sektörüne, İsveç'in ilaç sektörüne ve ABD'nin uçak üretimine uygulanacak olursa bu sektörler için anlamlı sonuçlar doğurmayacaktır. Bunun yanı sıra yönetim işçi ilişkilerinin rekabet gücü üzerindeki belirleyiciliğine ilişkin genel bir yargı çıkarmak yanlış olacaktır. Sendikaların kuvvetli olmasının rekabet gücünü olumsuz yönde de etkileyeceğine ilişkin iddia, sendikaların daha kuvvetli olduğu Almanya ve İsveç'in uluslararası piyasalarda sahip oldukları rekabet gücü ile gelişmektedir.

Yapılan literatür incelenmesi ulusal rekabet gücüne ilişkin geliştirilmiş olan yaklaşımların tek başlarına tam olarak olguyu açıklayamadıklarını göstermektedir. Bahsedilen yaklaşımlar tam anlamıyla ülkeler arasında yer alan rekabet gücü farklılıklarının kaynağını tam olarak açıklayamadıkları gibi, ülke içerisinde bir endüstrisinin rekabetçi pozisyonunda tam olarak açıklayamadıkları bariz bir şekilde görülmektedir. Buna karşılık olarak geliştirilmiş olan bütün yaklaşımların her birisi ayrı ele alındıklarında bazı ülke ve endüstriler için açıklayıcıları olduğu görülmektedir. Ancak olgu bütün ülkeler ve endüstriler temel alınarak açıklanmaya çalışıldığında geliştirilen yaklaşımların ve yetersiz oldukları görülmektedir. Ancak Porter tarafından geliştirilmiş olan yaklaşımı mevcut yaklaşımlar içerisinde ayrı bir yere koymak gerekir. Çünkü Porter geliştirmiş olduğu yaklaşımda ulusal rekabet gücünü bir çok boyutta ve

sağlam bir mantıksal doku içerisinde incelemiştir. Porter ilk aşamada bir dizi sorular sorarak rekabetin gerçek nedenini ne olduğunu açıklamaya çalışmıştır.

İlk olarak rekabetçi ülke ne demektir? Her firma ve her sektörü rekabetçi olan ülkemi? Rekabetçi ülkedir sorusuna odaklanan Porter, yapmış olduğu incelemelerden sonra bir ülkenin rekabet gücünün yüksek olmasının ülke içinde her firma ve endüstrinin rekabet gücüne sahip olduğu anlamına gelmediği sonucuna ulaşmıştır. Nitekim ulusal rekabet gücü çok yüksek olan (Japonya gibi) ülkelerin dünyadan birçok ülkeden geri kaldığı endüstrilerinin olduğunu tespit etmiştir.

Porter'in daha sonra "rekabetçi ülkenin döviz kuru sayesinde mal fiyatlarının uluslararası piyasada rekabet edebildiği ülke mi" sorusuyla rekabet ülke olgusuna yeni bir açıklama getirmeye çalıştığı görülmektedir. Ancak yapmış olduğu incelemeler sonucunda hem Almanya'nın hem de Japonya'nın yüksek standartlara sahip oldukları halde uzun yıllar boyunca para değerleri ve mal fiyatlarının çok yüksek olduğunu tespit etmiştir (Porter ve Sakakibara, 2004). Bu durumda ülkede döviz kuru politikaları ve devaliasyon ile ihracatı cazip hale getirerek uluslararası rekabet gücü elde ettiklerini ortaya koymuştur.

Porter daha sonra rekabetçi ülkenin yüksek dış ticaret fazlası veren ülke midir? sorusuna cevap aramıştır. Dış ticareti dengede olan İsviçre ile aşırı dış ticaret açığı veren İtalya ekonomilerinin her ikisinin de sürekli artan bir milli gelire sahip olduklarını gözlemlemiştir. Bu durumda rekabetçi üstünlüğün kazanılmasında dış ticaret dengesinin sağlanmış olmasının gerekli ve yeterli bir koşul olmadığını ortaya koymuştur.

Porter'in konuya ilişkin cevap aradığı bir diğer soru ise "rekabetçi ülke düşük iş gücü maliyetine sahip bir ülke midir?" sorusudur. Hindistan ve Meksika'nın her ikisinin de ucuz bir işgücü maliyetine sahip olduğu halde bu ülkelerin uluslararası piyasalarda önemli bir rekabet gücüne sahip olmadıklarını tespit etmiştir. Bu durumdan hareketle Porter ucuz işgücünün ülkeler için önemli bir avantaj iken bir ülkenin rekabet üstünlüğü kazanmasında tek başına yeterli olmadığını tespit etmiştir. Bununla birlikte işgücü kıt olan veya işgücü maliyetinin yüksek olduğu çeşitli ülkelerin bazı endüstrilerde rekabetçi üstünlüğe sahip olmalarında bu durumun apaçık bir delil olduğu Porter tarafından ifade edilmiştir.

Bu anlatılanlar ışığında ‘‘rekabetçi üstünlük’’ kaynağı nedir sorusunu sormak son derece anlamlı olmaktadır. Porter’e göre bu soruya karşılık gelen anahtar kelime verimliliktir (Reinert, 1994). Bir ülkenin en temel hedefinin ülke vatandaşlarının yaşam standartını yükseltmek olmasını gerektiğini ileri süren Porter yüksek hayat standardını ise bir ülkenin sahip olduğu işgücü ve sermaye kaynaklarının verimli kullanılabilme derecesine göre şekillendiğini ifade etmektedir. Porter bir ülkenin uzun dönemdeki yaşam standardını ana belirleyicisinin ise kişi başına düşen milli gelir olduğunu, milli gelirdeki artışın kaynağının ise verimlilik olduğunu vurgulamıştır. Buradan hareketle bir ülkenin yaşam standardının sürekli yükselmesinin verimliliğin sürekli artırılması ile mümkün olabileceğini ileri sürerek, günümüzde ülkelerin rekabet güçlerinin bu düşünce temeline dayandırılması gerektiğini iddia etmiştir. Porter bu iddialarından hareketle ulusal rekabet gücüne ilişkin dinamik elmas modelini geliştirmiştir.

Porter’in ulusal rekabet gücünün farklı boyutlardan ve sağlam bir yöntemsel kurgu ile ele aldığı bu modeli yüksek açıklayıcılığına rağmen yazında ciddi eleştirilere uğramıştır. Model ülkelerin rekabetçi üstünlüklerini uluslararası ekonomi ve rekabet stratejisi ile birlikte önceki yaklaşımlardan farklı olarak geniş bir şekilde açıkladığı için övülmüş ancak sadece ABD, Japonya, Almanya gibi gelişmiş olan ülkeleri temel alması bakımından ise şiddetli bir şekilde eleştirilmiştir. Modelde hareketle yapılan açıklamaların küçük ve gelişmekte olan ülkeler için genelleştirilebilmesinin hatalı olduğu ifade edilmiştir (Sulak, 2004). Dinamik elmas modeline ciddi bir eleştiride Dunning tarafından yönetilmiştir. Dunning (1998) Porter’in geliştirmiş olduğu modelde dünya ekonomik yapısını oluşturan güçleri dinamik görünümü dikkate almadığı ve özellikle küresel dünyanın bir parçası olmaya zorlanan çeşitli faktörler ile birlikte doğrudan yabancı yatırımların hiç işlenmediğini ifade ederek dinamik elmas modeline en ciddi eleştiriyi yöneltmiştir (Helms, 1996: 2-10). Porter’in eksik bıraktığı bu yön aynı zamanda Rugman ve Vebreke tarafından da ciddi şekilde eleştirilmiştir. Dinamik elmas modelini teknoloji yapı ve bilimsel gelişmeler, uluslararası işletmeler, işgücü maliyetleri, döviz kurlarının uluslararası rekabet gücü üzerinde ki etkisini önemsememesi de ciddi şekilde eleştirilmiştir (Rugman, 2003). Narul’a (1993) ise Porter’in geliştirdiği daha sonra Dunning tarafından yeniden şekillendirilen rekabet gücünü açıklayan modellerin ekonomik kalkınmaya ve rekabetçi üstünlükleri statik bir çerçevede ele almasını eleştirmektedir (Dunning, 1998). Narul’a, ülkenin rekabet

gücüne farklı şekillerde destek veren dinamik faktörlerin modeldeki eksikliğinin yaklaşımların açıklayıcılığını düşürdüğünü belirtmekte, teknolojiyi ve teknoloji birikiminin sağlanması için yapılan faaliyetlerinde model kapsamında yer almasının gerekliliğini vurgulamaktadır (Narula, 1993).

Van Den Bosh ise dinamik elmas modelini ulusal kültürü ele almadığı gerekçesiyle elleştirerek modele ilişkin eleştirilere farklı bir boyut kazandırmıştır (Moon ve Rugman, 1995). Weihrich ise dinamik elmas modelini ulusal üstünlüğe katkı sağlayan önemli faktörleri tanımlamakta olduğunu ancak bazı gerçeklerin bu model tarafından desteklenmediğini söylemektedir (Weihrich, 1998). Lall (2001) ise modelin sadece belirli ülkelerde belirli faaliyetlerin başarı kazanma nedenine açıklık getirdiğini buna karşılık faktör belirleyici olarak adlandırılan endüstri özelliklerinin yeni ürün ve yeni süreç oluşturma eylemi ile ilgili olmadığı iddiasının ispatlanabilir olmadığını ifade etmiştir. Lall (2001) ayrıca Porter'in talep şartlarının bir ülkedeki rekabet gücünün oluşmasına katkı yapacağına ilişkin iddiasını da yeterince açık ve belirgin olmaması gerekçesiyle elleştirmiştir. Çünkü bir ülkenin gelir düzeyi dikkate alınmadan seçici talebin nasıl rekabet üstünlüğü oluşturacağı açıklanmamaktadır (Lall, 2001, A.B). Bunlara ilave olarak Lall Porter'in ilişkili ve yan endüstrilerin, varlıkları ve kümelemeye ilişkin iddialarını da ekonomi biliminin argümanları ile örtüşmediği ileri sürmektedir. Zira Porter, destekleyici endüstrilerin kümelenmesi ile firmalar arasında bir şekilde stratejik ortaklık oluşacağını ve ilgili endüstride ülkenin rekabet üstünlüğü sağlayabileceğini iddia etmektedir. Porter'in bu iddiası ekonomi biliminin ortaya koyduğu her firmanın yerel piyasadan gelen sinyalleri farklı algıladığı ve bunlara farklı cevaplar verdiği yönünde ki argümanı ile çelişmektedir. Ekonomik disiplini firmaları piyasadan gelen sinyallere kar maksimizasyonunu düşüren kavramlar olarak nitelendirilmektedir. Firmaların bu sinyallere tepkileri risk alma deneyleri, bilgiye sahip olma oranları gibi faktörler nedeniyle farklı olacaktır. Bu sebeple Lall kümelenme ile Porter'in bahsettiği ettiği bu ortaklığın ancak sınırlı bir şekilde gerçekleşeceğini iddia etmektedir.

Dinamik elmas modeline ilişkin bu elleştirmelere rağmen model birçok ülkenin ulusal rekabet gücünün belirlenmesinde en sık kullanılan model durumundadır. Modele yöneltilen eleştiriler haklı eleştiriler olmakla birlikte bu eleştirilerin modelin eksikliğini

yine modelden yola çıkacak açılımları ve modele ilişkin bir alternatif sunmamaları modeli ulusal rekabet gücü saptamalarında tek model olarak bırakmıştır. Modelin ulusal rekabet gücüne ilişkin ölçümler yapılabilmesi için geliştirmiş olduğu boyutlar ve yapılan bu boyutlandırmanın ulusal rekabet gücüne ilişkin bir araştırmada araştırmacı için önemli bir yöntemsel kolaylık sağlamasının modelin gösterilen ilginin diğer önemli bir kaynağı olabilir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı SSCB sonrası planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçmeye çalışan Azerbaycan'ın rekabetçi yapısına ilişkin derinlemesine bir analiz yapmaktır. Bu çerçevede çalışmada Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünün ne boyutta olduğunu ve hangi boyuta ulaşmayı hedeflediği ve bu hedeflenen noktayı Azerbaycan'ın nasıl ulaşabileceği araştırılması amaçlanmaktadır. Bunun yanı sıra çalışmada Azerbaycan'la benzer özellikleri taşıyan ve coğrafi olarak yakın ülkelerin rekabet güçleri ile Azerbaycan'ın rekabet gücünün karşılaştırılması yapılmıştır. Burada amaç ülkenin ulusal rekabet gücünü belirlemek ve ulusal rekabet gücünün iyileştirilmesine yönelik önerilerde bulunmaktır.

Belirtilen bu temel amaç çerçevesinde çalışma üç kısım sorulardan oluşmaktadır. Birinci kısmında Azerbaycan'ın mevcut rekabetçilik durumunu tespit etmek ve ulusal rekabet gücünü araştırmaya bir alt yapı oluşturmak ve Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünün değerlendirilmesi için bir yöntem bulmak amacıyla şu temel sorulara cevap aranmıştır.

Azerbaycan esnek bir ekonomik yapıya sahip mi?

Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünü belirlemek ve geliştirmek için hangi model daha açıklayıcı olabilir?

Azerbaycan endüstrisinde rekabet avantajı için gerekli yetenek avantajı var mı? Geliştirilebilir mi? Üç en önemli sektörler hangileridir?

Ulusal rekabet gücüne etki eden faktörler boyutunda Azerbaycan ekonomisinin durumu? (Nerdeyiz? Nereye varmak istiyoruz? Nasıl?)

Son on yıl içerisinde ülkenin makro ekonomik performans durumu nasıldır?

Hangi modeller ve değişkenler Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünü açıklayıcı olabilir?

Azerbaycan'ın rekabet gücünü hangi ülkelerle karşılaştıra biliriz?

Araştırmanın ikinci kısmında Porter'in dinamik elmas modelinden yola çıkarak Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünün geliştirilmesi, değerlendirilmesi ve ülkenin sürdürülebilir bir rekabet gücü kazanması için önerilerin stratejilerin belirlenmesi amacıyla bir dizi soruya cevap aranmıştır. Bu çerçevede cevap aranan sorular şunlardır.

Faktör donanımına baktığımızda Azerbaycan'ın durumu nedir ve ülkenin hangi sektörde odaklanması gerekir Niçin?

Talep şartlarını dikkate aldığımızda bu şartların Azerbaycan'ın rekabet gücünü nasıl etkiliyor?

Firma stratejileri ve endüstriyel yapı itibari ile Azerbaycan'a has bir tarzdan söz edilebilirimi?

İlgili ve Destekleyici endüstriler (cluster) var mıdır? Yoksa bu ne tür sonuçlar doğurur ve neler yapılmalıdır?

Devlet ulusal rekabet gücünün geliştirilmesinde etkin bir şekilde nasıl çalışabilir veya etkinliği sağlayabilir mi?

Üçüncü kısım sorularda ise TOWS matrisinden yola çıkarak Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünün geliştirilmesi ve ulusal rekabet gücünün durumunu araştırmak amacıyla bir dizi soruya cevap aranmıştır ki, bu sorular aşağıdakilerdir.

Azerbaycan potansiyel fırsatlarından yararlanabiliyor mu? Bu fırsatlar nelerdir?

Ülke bu fırsatları değerlendirerek güçlü yönlerini tespit edip ve bunu değerlendirebiliyor mu?

Ülke güçlü yönlerini kullanarak ülke için fırsatlar oluşturabilir mi? Bunlardan yararlanabiliyor mu?

Azerbaycan karşılaştığı tehditler stratejisi nelerdir?

Tehditleri en aza indirerek güçlü yönlerini artırabiliyor mu? Ve bunlar nelerdir?

Sosyal kültürel yapı, siyasi şartlar, teknoloji şartlar ve ekonomik arka plan Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünü nasıl etkiliyor?

Bu sorulara ilişkin yapılan incelemeler sonrasında Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünün değerlendirilmesi amacıyla TOWS analizi yapılmıştır. Bu analiz ışığında ise Azerbaycan'ın fırsatlardan yararlanma derecesi, sahip olduğu güçlü yönlerin neler olduğu ve bu güçlü yönleri kullanabilme becerisinin ne düzeyde olduğu tartışılmıştır. Bu tartışmalara ilave olarak Azerbaycan'ın karşılaşmış olduğu tehditlerin neler olduğu ve bu tehditlere ilişkin stratejilerin neler olduğunu TOWS analizine bağlı olarak yapılan diğer bir tartışmadır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada ihtiyaç duyulan veriler farklı veri kaynaklarından tedarik edilmiştir. Araştırmanın doğası bol miktarda ikincil ver kullanımı gerekli kılınmıştır. Araştırmanın bu özelliği ilk olarak araştırmacıyı temel soruları cevaplamak amacıyla hangi ikincil verilere ihtiyaç duyulduğunu tespit etmeye yönelmiştir. Yapılan incelenme sonucunda ulusal ve uluslararası çeşitli kurumların yayımlanmış olduğu veriler ve kuruluşlar tarafından belirlenen rekabet gücü endekslerinin araştırma için önemli bir veri kaynağı olduğu tespit edilmiştir. Bu ikinci verilerin yanında araştırmada ihtiyaç duyulan veriler mülakat ve fokus grup yöntemleriyle toplanmıştır.

Daha sonra araştırmada ihtiyaç duyulan verilerin toplanması için kimlerle mülakat yapılması gerektiği üzerine odaklanmıştır. Azerbaycan'ın kendine özgü özellikleri de dikkate alınarak devlet adamları (bürokratlarla) iş adamları, akademisyenlerle, iş dernekleri (sivil toplum örgütleri) yöneticileri ile yapılacak mülakat yapılmasına karar verilmiştir. Bahsedilen gruplar içerisinde araştırma soruları ile ilgili ihtiyaç duyulan verileri bize sağlayabileceğini düşündüğümüz 65 kişi belirlenmiş ve bu kişilerin 28 tanesi ile yüz yüze görüşülmüştür. 37 tanesi ile ise yüz yüze görüşme imkanı bulunmamış bu kişilere mülakat soru formu gönderilmiş ve sorularla ilgili olarak düşünceleri alınmıştır. 4 kişi ile de daha önceden irtibat kurulmasına rağmen veri toplama sürecinde çeşitli bahaneler nedeniyle her hangi bir görüşme yapılmamıştır. Toplam 61 kişi ile yapılan mülakatlar da elde edilen veriler, her bir soru üst tema kabul edilerek gruplandırılmıştır. Yüz yüze yapılan görüşmeler ortalama 1 saat 30 dakikaya

yakın sürmüştür. Görüşme yapılan kişiler tamamen konuyla ilgili bilgi paylaşımı konusunda son derece istekli görülmüşlerdir.

Araştırmada belirlenen araştırma soruları temelinde ihtiyaç duyulan verilerin toplanması kullanılan diğer bir yöntem ise fokus grup yöntemidir. Fokus grup yönteminin seçilmesindeki temel amaç fokus grup da yer alan ve araştırılan konuyla ilgili derinlemesine bilgi sahibi oldukları düşünülen kişiler, araştırma konuyla ilgili algıları ile zihin şemalarını ortaya çıkararak Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücü ile ilgili derinlemesine bir inceleme yaparak ayrıntılı açıklamalar getirmektir. Bu çerçevede 5 fokus grup oluşturulmuştur. Daha önce yapılan inceleme ve araştırmalardan hareketle fokus gruplardan ikisi üniversitelerde çalışmakta olan akademisyenlerden (bu akademisyenler konuyla ilgili çalışmalarda bulunmamış ancak ait oldukları disiplin gereği konuyla ilgili bilgileri olan kişilerdir) oluşmuştur. Akademisyenlerden oluşan bu iki grubun yanında, iş adamları, üst düzey bürokratlar, ve sivil toplum örgütlerinde görev yapan yönetici kişilerden oluşan 5 grup oluşturulmuştur. Beş grubun 3'de 6 kişi, 2'de 7 kişi yer almıştır. Yapılan her bir görüşmeler ortalama iki saata yakın sürmüştür

Çeşitli şekillerde toplanan veriler araştırma soruları birer üst tema kabul edilerek soru temelli olarak yazıya geçirilmiştir. Bu verilerin analiz edilmesinde içerik analizi kullanılmıştır. Bu çerçevede araştırma soruları temel alınarak kodla belirlenmiş daha sonra bu kodlar kullanılarak temalar oluşturulmuştur. Temaların oluşturulması ile verilerin yorumlanması mümkün hale gelmiştir. Daha sonra ise oluşturulan temel araştırma soruları ile ilişkilendirilmiş ve yorumlar yapılmıştır.

Son aşamada fokus grup uygulamalarının detaylı analizi yapılmış ve raporları hazırlanmıştır. Raporlarda, yapılan fokus gruplarda işlenen konularla bağlı toplanan verilerin karşılaştırılması yapılmıştır, incelenmiş ve ülkenin rekabet gücünün değerlendirilmesi için geliştirilen yönteme yerleştirilmiştir.

Toplanan verilerin analizi yapıldıktan sonra Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünün ve genel rekabetçilik durumunun değerlendirilmiştir. İlk olarak, ülkenin dış ticaretinde ihraç olan ürünlerin karşılaştırmalı üstünlük ve rekabetçiliğinin belirlenmesi amacı ile Balassa'nın Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksiyle hesaplanmıştır. Daha sonra ise, ülkede ki, bazı sektörlerin ve ürünlerin çeşitli rekabet gücü endeksleri hesaplanarak uluslararası pazarlarda sektörünün ve ürünün rekabet gücü hakkında

bilgiler verilmiştir. Bu yapılacak hesaplamalarla ortaya çıkan endeks değerleri, Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünün TOWS ve Elmas modeli ile analiz yapılırken çok önemli birer veri olacağı düşünülmüştür.

Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünün değerlendirilmesinde birincil ve ikincil veri analizlerinin sonucunda TOWS matrisi kullanılmıştır. Toplanan verilerin analizinden sonra bu matrisle Azerbaycan'ın sosyal, siyasi, ekonomik ve teknolojik yapısının güçlü ve zayıf yönleri tespit edilmeye çalışılmış ve daha sonra Azerbaycan'a yönelik fırsatlar ve tehditler dâhil edilerek tartışılarak incelenmeye tabi tutulmuştur. Daha sonra toplanan verilerle ülkeye Porterin geliştirdiği dinamik elmas modeli uygulanmıştır. Kısaca bu çalışmanın amacına uygun olarak Azerbaycan'da ulusal rekabet gücünün durumunu ve gelecek perspektiflerini belirlemek için elmas modeli ve bu modelde yer alan alt ve üst kriterlerde dahil olmakla toplanan verilerle ülkenin ulusal rekabet gücü değerlendirilmiştir

Araştırmanın İçeriği

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, ulusal rekabet gücüne ilişkin yaklaşımlar, teoriler, modeller ve Azerbaycan için bir yöntem önerisi üzerinde durulmuştur, ikinci bölümde rekabetçi bir bakış açısıyla Azerbaycan ekonomisi incelenmiş, üçüncü bölümde Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünün değerlendirmesi yapılmış ve dördüncü bölümde ise, Azerbaycan'ın rekabet gücünün karşılaştırılması ve ulusal rekabet gücünün artırılmasına yönelik öneriler verilmiştir.

Birinci bölüm ilk olarak klasik ve modern yaklaşımlar, teoriler ve geliştirilen modellere alternatif üretilen modeller ve ülkelerin ulusal rekabet gücünün değerlendirilmesi için genel kabul görmüş yaklaşımlar ve teoriler ülkelerin ulusal rekabet gücü boyutunda incelenmiş ve tartışılmış. Daha sonra ulusal rekabet gücünün değerlendirilmesinde rekabet gücüne etki eden değişkenler ve ulusal rekabet gücünü ölçen nicel yöntemler incelenmiştir. Teorik araştırmaların sonunda Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünün değerlendirilmesi için değişkenler ve modeller tespit edilerek önerilmiştir.

İkinci bölümde Azerbaycan'ın ilkin bağımsızlıktan sonra Azerbaycan hükümetinin dönemle uyguladığı ekonomik reformlar incelenmiş, makro ekonomik performansı ele alınmış ve daha sonra rekabetçi bakış açısıyla ve ulusal rekabet gücüne etki eden

faktörler boyutunda Azerbaycan ekonomisi genel araştırılmaya tabi tutulmuştur. Bölümde Azerbaycan'ın öne çıkan sanayi, tarım ve hizmet sektörünün rekabetçi durumu araştırılmış ve bu sektörlerin Azerbaycan'a kazandırdıkları ulusal rekabet gücü perspektifinde incelenmiş ve bu sektörlerin rekabet gücü kazanmada gerekli yetenek ve kaynakları varlığı veya nasıl geliştirilebilir sorusu tartışılmıştır.

Üçüncü bölümde ise, birinci ve ikinci bölümde belirlenen boyutlar bağlamında Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücü değerlendirilmiştir. Bu bölüm iki alt bölümden oluşmaktadır. Birinci aşamada TOWS matrisiyle ve birinci ikinci verilerle Azerbaycan'ın sosyal, siyasi, ekonomik ve teknolojik yapısının güçlü ve zayıf yönleri tespit edilmiş ve daha sonra Azerbaycan'a yönelik fırsatlar ve tehditler dahil edilerek rekabet gücü boyutunda değerlendirilmiştir. İkinci aşamada ise, birinci aşamada ki gibi birinci ve ikinci veriler değerlendirilerek dinamik elmas modeliyle Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücü değerlendirilmiştir. Dolayısıyla üçüncü bölümün ikinci aşamasında, Azerbaycan'da faktör koşulları, talep koşulları, firma stratejileri ve endüstriyel yapı ve ilgili ve destekleyici endüstrilerin ve bunların alt kriterlerinin durumu elde olunan verilerle analiz edilmiş ve incelenmeye tabi tutulmuştur.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise iki alt kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda, dünya ekonomik forumunun 2009 yıllık raporunda ki on iki rekabet gücü boyutunda Azerbaycan'la benzer sosyal ve ekonomik yapıya sahip olan ülkeler belirlenerek karşılaştırılmış ve Azerbaycan'ın rakipleri karşısında rekabet üstünlüğü oluşturma stratejileri tespit edilmiştir. İkinci aşamada ise, tezin sonucu olarak tüm veriler değerlendirilerek ulusal rekabet gücü boyutunda Azerbaycan'ın dezavantajlı yönlerinin geliştirilmesi için ve Azerbaycan'ın gelecekte rekabet gücünün ister kendi içinde isterse de rakipleri karşısında güçlendirilmesi için öneriler belirlenerek verilmiştir.

Araştırmanın Önemi

Bu çalışmanın kavramsal, teorik, metodolojik ve pratik katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Kavramsal ve teorik katkıda, ilk olarak literatür incelenmesi sonucunda ulusal rekabet gücüyle bağlı dağınık bir teorik alt yapı olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada bu dağınıklığın giderilmesinde ve bir katkı sağlamak amacıyla klasik ve modern teori ve modeller ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve her birinin ulusal rekabet

gücüne vurgu yaptığı faktörler tespit edilmiştir. Daha sonra ise bu iki yaklaşımın varsayımları karşılaştırılmıştır.

İkinci yapılan yazın incelenmesi sonucunda ulusal rekabet gücü boyutları ve ulusal rekabet gücünü ölçen tüm yaklaşımlar ve kurumlar tespit edilmiştir ki bunun literatürdeki dağınıklığının aradan kalkması için bir katkı olduğunu düşünmekteyiz. Dolayısıyla bu katkıların hem kavramsal, ve aynı zamanda metodolojik bakımdan yazına katkı yapması beklenmektedir.

Araştırmanın diğer bir katkısı ise dinamik elmas modeli ve TOWS matrisiyle ülkenin rekabet gücünün değerlendirilmesi için uygun olduğunu ispatlamasıdır. Özellikle dinamik elmas modeliyle az gelişmiş ülke sayılan Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünün değerlendirilmesi yazına önemli bir katkı sağlayacağını düşünmekteyiz. Ayrıca araştırmada metodolojik olarak nitel veri toplam analizi ile iki yaklaşımla ülkenin ulusal rekabet gücünün değerlendirilmesi hem model ve matris için katkı olmakla beraber aynı zamanda değerlendirme ve inceleme analizlerinde ortaya çıkacak riskleri ortadan kaldırmaya çalışılmıştır ki, böyle bir yönteminde bir katkı olduğunu düşünmekteyiz. Bu çalışmanın güvenilirliğini ve geçerliliğini artırmaktadır.

Çalışmada diğer bir katkı ise Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücüne ilişkin olmasıdır. Çünkü Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücü hakkında akademik çalışmalar bir yana, siyasal çevrelerin de ulusal rekabet gücünü belirleme ve geliştirmesi bağlamında yapılan çalışması yoktur. Maalesef yoğun bir literatür araştırmasın ve verilerden anlaşıldığı kadar işletme ve sektör bazında bile Azerbaycan'la bağlı rekabet gücü konusunda araştırma yapılmamış. Bu araştırma ülkenin bu konuda araştırmalar yapması için bir başlangıç katkısında bulunacağına inanıyoruz.

Bu çalışma, Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünün durumu ve karşılaştırılması araştırılmasını ve bu konuda gözlemlenen araştırma eksikliğini giderilmesine katkıda bulunmaktadır. Karşılaştırmada ve genel değerlendirmede teoriye ve deneyimlere dayanarak ülkenin rekabet gücü düşük alanlarının belirlenip ülkeye özel önerilerde bulunmak Azerbaycan'ın genel ulusal rekabet gücü için bilimsel ve aynı zamanda uygulamaya bir katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

BÖLÜM I :
ULUSAL REKABET GÜCÜNE İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR, MODELLER
VE TEORİLER: AZERBAJYAN İÇİN BİR YÖNTEM ÖNERİSİ

Ulusal rekabet gücüyle bağılı teori ve yaklaşımlar klasiklere kadar uzanmaktadır. Klasik rekabet gücü kuramları ilk olarak Smith ve Ricardo'ya ait olduğu mutlak ve karşılaştırmalı üstünlükleri teorisi ile rekabet gücünün aynı anlamda kullanılmasıyla başlamıştır. Klasik kuramcılar, ulusal rekabet kavramı üzerinde durmamış ancak, varlığı sezgi yolu ile algılanan bir kavram olarak ele almışlardır (Yudanov, 1998; Fathutdinov, 2000). Klasik kuramcılara göre, ülke düzeyinde rekabet gücünü belirleyen başlıca faktörler; toprak, kuruluş yeri, doğal kaynaklar, emek ve nüfusun büyüklüğüdür. Genel olarak klasik kuramcılara göre bu etkenler bir ülkenin faktör donanımını oluşturduğu için dışarıdan etkilenemezler.

Ulusal rekabet gücü açısından modern yaklaşımçılara göre klasikler ulusal rekabet gücünün nedenini farklı analizler altında değerlendirmişlerdir. Bu analizlerde, kısaca, iklim, kültür, faktör donanımları ya da teknolojik açıdan farklılıklar gösteren ülkelerin karşılaştırmalı üstünlükleri çerçevesinde üretim ve ticaretlerini değerlendirmeleri gerektiği gösterilmiştir. Dolayısıyla bu temelden yola çıkıldığı takdirde, uluslararası işbölümü, sanayileşmiş ülkeler için mamul mal ihracatını ve gelişmekte olan ülkeler için ise hammadde ihracatını uygun kılmaktadır. Fakat özellikle II. Dünya savaşından sonraki dünya ticaretinin görüntüsü geleneksel dış ticaret ve rekabet gücü teorilerince açıklanamamaktadır. Dolayısıyla klasik teorilere göre faktör donanımları (Hecksher-Ohlin modeli) ya da teknolojik gelişmişlik açısından (Ricardo modeli) birbirine benzer ülkeler arasında ticaret hacmi büyük boyutlarda olmamalıdır. Hâlbuki dünya ticaretinin önemli bir kısmı benzer ülkeler arasında yapılmaktadır.

Bu bölümde klasik yaklaşımlar ve teoriler ülkelerin ulusal rekabet gücü boyutunda araştırılacaktır. Ayrıca, klasik teorilerden yola çıkarak geliştirilmiş modern ulusal rekabet gücü modelleri, teorileri ve geliştirilen modellere alternatif üretilen modeller ve ülkelerin ulusal rekabet gücünün değerlendirilmesi için genel kabul görmüş yaklaşımlar ve teoriler karşılaştırmalı bir mantıkla araştırılacaktır.

Ulusal rekabet edebilirlik veya ulusal rekabet gücü ülkeler için oldukça dinamik bir olgudur. İçinde bulunulan çevreye göre değişken doğası rekabet gücünün ölçülmesini zorlandırmaktadır. Ulusal rekabet gücünün standart ölçülerinin olmamasının yanında, ölçülebilmesini zorlandıran diğer bir nokta, değerlendirmede kullanılacak ölçütlerin oldukça fazla oluşu ve bu ölçütlerin farklı durumlarda ve ağırlıklarda rekabet gücünü etkileyebildiğidir (Kalujnova, 2001). Dolayısıyla, ulusal rekabet gücünün tanımı üzerinde, bazı gerekçelerden dolayı bir görüş birliğinin olmadığı gibi, ulusal rekabet gücünü ölçme teknikleri konusunda da benzer sıkıntı yaşanmaktadır. Rekabet gücünün ölçümü konusunda da birçok ölçüm tekniği ileriye sürülmekte, bu tekniklerden hangisinin daha sağlıklı olduğu konusunda bir görüş birliğine varılamamaktadır. Ulusal rekabet gücünün ölçülmesi alanında ki zorlukların, özellikle rekabet gücünün tanımı ve kapsamına bağlı güçlüklerden ve görüş ayrılıklarından kaynaklandığı dikkati çekmektedir. Burada söz konusu yaklaşımlardan önemli bir kısmı rekabet gücü ölçüm yöntemleri adı altında incelenmeye çalışılacaktır.

Bu nedenle rekabet gücünü belirlenmesine yönelik yapılan çalışmalar her zaman tartışmaya açık ölçütler ve bakış açıları içermektedir. Dolayısıyla ulusal rekabet gücünün ölçülmesinde çeşitli hesaplama yöntemleri ve ulusal rekabet gücü değişkenleri kullanılmaktadır. Çünkü farklı kategorilerdeki ticaretin ve ülkelerin merak edilen rekabet gücü performansını analiz etmeye yönelik çeşitli modeller, yaklaşımlar, teoriler ve nicel yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu bölümde ulusal rekabet gücünün belirlenmesinde etkili olan değişkenler ve ölçülmesinde kullanılan nicel yöntemler incelenecektir. İncelemede amaç, Azerbaycan'ın rekabet gücünü anlaya bilmek ve dünya ekonomisi içerisinde ki yerini bula bilmek için teorik arka planı incelemek gerekmektedir. Bundan dolayı, klasik teorilerden modern teorilere kadar, teorilerin ana varsayımları arka planları, ulusal rekabet gücüne etki eden değişkenler ve ölçen nicel yöntemler incelenerek Azerbaycan için bir yönet önerisi de bulunulacaktır.

1.1. Klasik Yaklaşımlar ve Teorilerde Ulusal Rekabet Gücü

Klasik kuramcılarının, ulusal rekabet gücünün geliştirilmesinde ve değerlendirilmesinde rekabet gücünün belirleyicilerini daha çok ülkede bulunan doğal ve fiziki kaynaklarda görmektedirler. Dolayısıyla klasikler emek ve sermaye ulusların rekabet gücünü etkileyen en önemli faktörler olduğunu ileri sürmüşler. Bu teorilerin ve yaklaşımların

geliştirilmesinde amaç uygulanarak, ülkelere rekabet gücü avantajı kazandırmakla beraber ülkelerin rakipleri karşısında durumunu korumaktır. Dolayısıyla bu teoriler ve yaklaşımların farklı görüşlerini ulusal rekabet gücü boyutunda açıklamakta tezimin gelecek bölümlerinin sağlam temelde olması için yararlı buluyorum.

1.1.1. Klasik İktisat Okulunun Ulusal Rekabet Gücüne Yaklaşımı

Klasik iktisat okulu anlayışı, rekabete dayalı (serbest) ticaretin ekonomik ve sosyal maliyetleri olacağı gerekçesiyle ticarete devlet müdahalesini (korumacılığı) savunan Merkantilizme karşı ileri sürülen bir yaklaşımdır. Merkantilizmin devleti ve tüccarı ön planda tutup bireysel özgürlüklere önem vermeyen yaklaşımının aksine klasik iktisat okulu ulusal rekabet gücünün artırılmasını sağlayan unsurun üretim artışı olduğunu ve bireylerin mutluluk ve refahının önemli olduğunu kabul eder. Çünkü İngiltere’de merkantilist gelenek ve Fransa’da Fizyokratik okul, oldukça farklı acılardan iktisadi artı değeri önemine dikkat çekmişlerdir. Klasik iktisat okulları bu araştırmayı sürdürmüş fakat buna farklı bir yorum getirmişlerdir. Klasik okula göre ülkeler kendilerini serbest dış ticarete açtıkları ölçüde zenginleşir ve ulusal rekabet gücüne ulaşırlar. (Alavi, 1996). Dolayısıyla klasik iktisat okuluna göre sermaye biriktirilmiş bir emektir ve emek maliyetinin, tek emek unsuru olarak kabul etmişler. Klasik iktisat okulu, bu çerçevede, bireysel toplumsal refahı artıran rekabet gücüne olumlu ve olmazsa olmaz bir anlam yükler ve mutlak üstünlükler, karşılaştırmalı üstünlükler ve faktör donatımı teorileriyle ulusal rekabet gücünün açıklanmasına bir ışık vermişler.

1.1.1.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi

İktisat biliminin kurucuları olarak kabul edilen ve iktisat teorisinin ve aynı zamanda rekabet gücünün temellerini atan klasik iktisat görüşü, 18. yüzyılda Adam Smith’in serbest ticaret ve uluslararası uzmanlaşmayı Mutlak Üstünlükler Kuramı (Theory of Absolute Advantages) adını verdiği teori ile açıklanmaktadır. A. Smith ulusal rekabet gücünün önemini kavramış ve piyasa sisteminin temel unsuru olarak bilimsel açıdan ilk kez ele alan kişi olmuştur. Bu kuram mutlakçı düşünce ve müdahaleci ekonomi politikasını savunan merkantilizme karşı bir akım olarak gelişmiş ve Smith, Ulusların Zenginliği (The Wealth of Nations) adlı çalışmasında merkantilizmi eleştirmiş, bir ülkedeki zenginliğin kaynağının, bir yılda üretilen mal miktarına eşit olduğunu belirtmiştir (Hatiboğlu, 1993; Smith, 2006). Burada da anlaşıldığı gibi Smith’in temel

sorunu, ulusal zenginliğin mahiyetinin ne olduğu, nelerden oluştuğu ve nasıl artacağı sorularına yanıt vermektedir (Istvan, 1992; Gradova, 1997 ve Şağbaşı, 2007). Smith, bu meselenin toplumsal, ahlaki ve siyasal veçheleriyle de ilgili olmasına karşın, büyümenin nasıl sağlanacağı ve bu çerçevede bütün toplumsal sınıflar yararına sonuçlar doğurduğuna inandığı büyüme sürecinin önündeki engellerin nasıl ortadan kaldırılacağı sorusuna yanıt aramıştır (Kaymak, 2004; Çakmak, 2004).

Smith (1776) dış ticaretin veya ulusların rekabet gücü kökenini aslında yalnızca üretim faktörü donatımlarındaki niteliksel farklılıklarla değil, niceliksel farklılıklarla da açıklamaya çalışmıştır. Dolayısıyla, iktisadi insan (homoeconomicus), “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler (laissez faire, laissez passer)” ve görünmez el (invisible hand) ile klasik liberalizme yön veren Smith, Merkantilistlerin aksine, dünya toplam servetinin sabit olmadığını, işbölümü ve uzmanlaşma ile dünya kaynaklarının verimliliğini artıran dış ticaretin, sadece bir tarafın değil, her iki tarafın ve dünyanın refahını artıracaklarını düşünmekte ve ülkenin rekabet gücüne katkı katacağını savunmuştur. Dolayısıyla Adam Smith rekabet gücünü kazanma kavramını, üretilebilecek veya tüketilebilecek mal miktarının sınırlı olmasından dolayı, alıcılar veya satıcılar arasındaki bir yarıştan türediğini görmektedir (Senyücel, 2003; Tanyeri, 2000). Bu yarışta fiyatları arz ve talep dengesine ulaştıracak ve her değişen duruma göre tekrarlanacaktır. Bu tanımdaki rekabet gücü için zorunlu unsur olarak kişisel özgürlük gösterilmiş ayrıca rakiplerin sayılarının da dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir (Vickers, 1995: 5; Gomes, 1987). Çünkü mutlak üstünlük, bir ülkenin bir malın üretiminde diğer ülkeye göre daha etkin olması veya daha üstün üretim becerisine sahip olması olarak açıklanmaktadır. Dolayısıyla bu kurama göre, bir ülke diğer bir ülkeye göre hangi malları daha düşük maliyetle ürete biliyorsa o malların üretiminde uzmanlaşmalı ve bu malları ihraç ederek daha pahalıya ürettiği malları da dış ülkelerden ithal etmelidir (Keesing, 1968). Böylece dış ticarettten her iki ülkede ulusal rekabet gücünde başarılı olacaktır. Ayrıca Smith bir ülkenin ihracattaki başarı şansını yüksek verimliliğe bağlı olduğunu vurgulamakla verimliliğin önemine dikkat çekmiştir (Vernon, 1966).

A. Smith'e göre ekonomik gelişmenin yani büyümenin itici gücünü iş bölümü oluşturmaktadır. İş bölümü, üretim artışına, teknik ilerlemeye ve sermaye birikimine yol

açmaktadır. İş bölümü, mübadele gerektirmekte ve piyasanın büyüklüğü tarafından sınırlanmaktadır. Büyüme sağlayan bir diğer unsur ise sermaye birikimidir. Tüm bu faktörler bir ülkenin uluslararası ticarete veya rekabet gücüne söz sahibi olup olmayacağını etkiler ve kısacası uluslararası alanda rekabet gücü şansını artırmaktadır (Smith, 1776). Smith ulusların zenginliği kitabında aşağıdaki şu örnekleri vermektedir (Kibritçioğlu, 2007).

“Kendisine, satın almaktan daha pahalıya gelecek hiçbir şeyi asla evde yapmaya kalkışmamak, akli başında her aile reisinin düsturudur. Her özel ailenin yönetiminde akıllılık olan şeyin, büyük bir krallığınkinden ahmaklık olabilmesi pek olanaklı değildir. Eğer yabancı bir ülke bize bir malı bizim edebileceğimizden daha ucuza arz ediyorsa, onu biraz avantajlı olduğumuz bir biçimde çalıştırdığımız kendi endüstrimizin üretiminin bir bölümü karşılığında ondan almak daha iyidir.”

“Gerçi en zengin uluslar, genelde imalatçılıkta olduğu gibi tarımda da bütün komşularından daha üstündürler; ancak, bunlar genellikle ikinciden çok birincideki üstünlükleriyle kendilerini gösterirler”

Bu dinamik anlayışa göre, daha düşük fiyatla daha çok satma yarısı, sonuçta talebi artıracaktır. Artan talep ve rekabet, üretimi kamçılıyarak pazarın büyümesine yol açacak ve pazar büyümesi, yeni teknolojilerin doğmasını sağlayan işbölümüne katkıda bulunacaktır. Üretken sermayenin karlı sektörlere doğru akması bir yandan üretim ve istihdamı artırırken diğer yandan, endüstriler arası kar oranları da eşitlenecektir (Deviren, 2007; Smith, 2006). Dolayısıyla teoriye göre iki mallı ve iki ülkeli bir dünyada hangi ülke bir malı daha ucuza üretiyorsa o malın üretiminde uzmanlaşmalı ve onu ihraç etmeli, pahalıya ürettiği malı ise karşı ülkeden ithal etmelidir. Böylece her iki ülke dış ticaretten kazançlı çıkar ve ulusal rekabet güçlerini koruyacaklar.

Ayrıca, merkantilist yaklaşımın tersine, klasik teorilerde dış ticaret teorisi pozitif toplamlı bir oyundur ve bu oyunun sonunda her iki taraf kazanmaktadır. Mutlak üstünlükler teorisinin temelinde uluslararası uzmanlaşma ve işbölümü yatmaktadır. Uzmanlaşma sonucu kaynaklar en etkin şekilde kullanılmakta, böylelikle ülkelerin rekabet gücü ve dünyanın refahı artmaktadır (Sodersten ve Geoffrey, 1994). Çünkü serbest ticaret koşulları altında üretimde bu şekilde bir uzmanlaşmaya gidilmesi sonucu

mevcut kaynakları ile daha fazla üretim yapabilecek ve daha çok mal üretebilecektir. Bu durum karşı ülkeye, ulusal rekabet gücü açısından bir üstünlük sağlayacaktır.

1.1.1.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

Ulusal rekabet gücünün mutlak üstünlüklere dayandırılmasının kapsamı daraltacağını gören David Ricardo 1817 yılında Londra’da yayınladığı Politik Ekonominin Kuralları ve Vergileme (On the Principles of Political Economy and Taxation) adlı çalışmasında Smith’den farklı olarak uluslararası ticaretin gerçekleştirilmesi için bir ülkenin diğer bir ülke karşısında mutlak bir üstünlüğe sahip olmasına gerek olmadığını belirtmektedir. Ricardo’nun bu ünlü teorisine karşılaştırmalı avantajlar teorisi (Theory of Comparative Advantages), karşılaştırmalı maliyetler doktrini gibi değişik isimler de verilmektedir. (Ricardo, 1817/1971: 154, 338 341). Ricardo’nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisi ile ortaya çıkmasının nedeni şudur (Deniz ve Dikkaya, 2006; Kibritçioğlu, 1996) şayet bir devlet iki veya daha çok sayıda malın üretiminde mutlak üstünlüğe sahip ise o zaman ne olacaktır? Uluslararası ticaret gerçekleşmeyecek midir?

David Ricardo’nun ortaya attığı yaklaşımdan hareketle dış ticareti ve ulusların rekabet gücünü açıklamakta daha güçlü bir yaklaşım olan “Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisini” geliştirmiştir. Ricardo’ya göre, uluslararası ticarete önemli olan ülkelerin daha ucuza ürettiği mallarda avantajlı olması yani mutlak üstünlüğe sahip olması değil diğer ülkelere göre hangi malların üretiminde daha yüksek oranda bir üstünlüğe sahip olması önemlidir (Goldsmith, 1996; Waheeduzzaman ve John, 1996). Dolayısıyla Ricardo’nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre ise, ulusların rekabet gücüne sahip olması ülkenin ürettiği bir malın diğer ülkeye göre en fazla maliyet avantajına ve maliyet verimliliğine sahip olması lazımdır ki, ihracata başarılı olsun ve rekabet üstünlüğü sağlaya bilsin (Aktan, Vural, 2004, c; Atık, 2005).

Bazı yazarlara göre uluslararası ticaretin temeli mutlak üstünlükler olmayıp karşılaştırmalı üstünlükleridir ve bir ülke diğerine göre karşılaştırmalı olarak hangi üründe üstünlüğe sahipse aynı malda uzmanlaşmalıdır (Sulak, 2004; Dilber, 2004). Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi’ne göre ülkeler arasında karlı dış ticaret için zorunlu koşul, bu ülkelerde iç üretim maliyetlerinin (yurtiçi fiyatların) birbirinden farklı olmasıdır. Ricardo için de, maliyeti oluşturan tek faktör, Adam Smith’te olduğu gibi homojen, ülke içinde tam hareketli ve ülkeler arasında tam hareketsiz olduğu varsayılan

emektir (Ricardo, 1971). Bu teoride ekonomiler ölçeğe göre sabit getiri ve tam rekabet (perfect competitive) varsayımlarına uygun çalışmaktadırlar. Bu varsayımlar altında ülkeler teknoloji, faktör donanımları (Tekgül, 1996; Young 1995) ve tercihler açısından birbirlerine göre farklılıklar göstermektedir ki, buda ulusların rekabet gücüne etki eden en büyük kriter gibi algılanmıştır.

Çünkü Ricardo rekabet kavramını genelde rant teorisini açıklamak için, Smith'in değerlendirdiği gibi, dinamik bir süreç olarak ele almaktadır. Bundan dolayıdır ki, Ricardo'nunda vurguladığı gibi, eğer malların miktarını artıracak başka bir yol yoksa ve eğer rekabet gücünü sağlamak sadece alıcılar arasında gerçekleşiyorsa, malın fiyatı tekel fiyatı olacaktır (Hunt ve Morgan,1995:1-15). Ricardo iki ülkenin dış ticarete ihtisaslaşması için malların fiyatlarının mutlak olarak diğer ülkeden ucuz olması gerekmez, iki mal arasında görelî fiyat farkı da ihtisaslaşmayı sağlar. Yine Ricardo'ya göre uluslararası ticarete her ülke kaynaklarını karşılaştırmalı olarak veya görelî olarak en verimli olduğu bir başka ifadeyle rekabet gücüne sahip olduğu sanayi kollarına aktararak başarılı olacağını savunmuştur (Richardson, 1976). Dolayısıyla, karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımına göre her iki malın üretiminde mutlak olarak dezavantajı olan bir ülke, daha az dezavantaja sahip olduğu malı üretip ihraç ederse, bu malın üretim ve ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmaktadır ve böylece, hem kıt kaynaklar en ekonomik biçimde kullanılacak; hem de dış ticaret sürdürülebilecektir ve ulusal rekabet gücüne ulaşacaklardı (Inotai, 1988).

Bir ülkenin mal ya da sektör bazında ihracatının yapısı bazı iktisatçılara göre ilgili ülkenin sahip olduğu karşılaştırmalı üstünlüklerini, ithalatlarının yapısı ise ülkenin karşılaştırmalı dezavantajlarını yansıtmaktadır. Bu durum serbest dış ticarete sebep olmaktadır. Böylece kişisel çıkarlarla toplumun çıkarları uyumlu olduğundan uluslararası iş bölümü sayesinde emeğin optimal dağılımı sağlanır. Emeğin optimal dağılması ile ticarete taraf olan her ülke rekabet gücünü ele geçirecektir. Bu uluslararası ticarete rekabet üstünlüğü veya rekabet gücü demektir (Frohberg ve Hartmann,1997).

Ulusal rekabet gücüne ve karşılaştırmalı üstünlükler teorisine diğer bir katkı Marshall'dan (1992) gelmiştir. Marshall (1922: 157–160), temsili balyalar kavramıyla Ricardo modelini iki mallı olmaktan çıkarmış ve malların değerini karşılaştırırken fayda-değer kuramını kullanmış; emeğin yanı sıra, maliyeti etkileyen bir faktör olarak

sermayeyi de dikkate almış, ancak emek-değer kuramının etkisinden tam olarak çıkamamıştır. Buna karşılık Haberler (1933: 177), malların değerini ölçmede, fırsat maliyeti kavramını kullanarak, emek-değer kuramını devre dışı bırakmıştır. Haberler bir analiz yapmış ve Ricardodan farklı olarak emek birimi yerine para birimi kullanmıştır. Haberele iki farklı ülkede aynı üretilen malları rekabet güçlerine göre sıralamış ve aynı para birimi ile göstermiş. Bu teoride birim maliyeti değeri diğer ülkeye göre az olan malın ihracatının mümkün olduğunu söylemiştir. Bu teoriye eleştiri olarak Hirsch'i Haberlerin ticaretin talep yönünün hesaba katmamasını söylemiş. Gördüğümüz gibi klasik okullarda, karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre her ülke karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu malda uzmanlaşarak, ihraç eder, diğer malı ithal ederse dış ticaret her iki taraf için de fayda sağlayacaktır. Dolayısıyla her ülke karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu malda uzmanlaşp diğerini ithal ettiğinde daha karlı olacaktır ve rekabet gücü sağlayabilecektir.

Ayrıca, Ricardo teorisini François Portant (Portant, 1985) ilginç bir noktayı hatırlatıyor. "Bir ülke sanayileşerek, sanayi kendi kendine gelişmek koşuluyla (fabrika satın alındığında bu koşul yerine gelmiş olmuyor) ve öteki sektörlerde gelişmeleri için gerekli teknik araçları sağlayarak ulusal rekabetini güçlendirir. Çünkü hem emek verimliliğini yükseltir, hem de işlediği hammaddelere daha fazla değer kattığı için zenginleşir. Bundan başka yüksek katma değerli sanayi ürünleri ihraç edip, düşük katma değerli, özellikle de hammaddeler ithal ettiğinde, dış ticaret yoluyla zenginleşir. Böylesi durumlarda eşit olmayan bir değişim uyguluyor demektir. Bu değişim (ticaret üretiminin daha fazla özümlemlenip katma değeri yükseltmesiyle, üretilen mallarda hammaddelerin fiyatlarını daha da düşürerek) daha da eşitsiz bir hal alır (Kocaman,2007).

1.1.1.3. Faktör Donatımı Teorisi

Zamanla karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin bazı eksikleri olduğu görülmüş ve bunları gidermek üzere Ricardo'dan yaklaşık bir asır sonra Eli F. Heckscher 1919 yılında yayınlanan Gelir Dağılımı Üzerine Dış Ticareti Etkisi (The Effect of Foreign Trade On The Distribution of Income) adlı makalesinde ve Bertil Ohlin 1933 yılında yayınlanan Bölgesel ve Uluslararası Ticaret (Interregional and International Trade) adlı kitabında dış ticareti, malların üretim fonksiyonlarının ülkeler arasında farklı olması ile

açıklamışlardır. Karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımının eksikliklerini ortadan kaldırmayı amaçlayan teori (Kojima, 2005), Heckscher-Ohlin, Faktör Oranları veya Faktör Yoğunluğu (Factor Endowment Theory) teorileri adlarıyla anılmaktadır. Faktör donatımı, faktör fiyatlarının eşitlenmesi, gelir dağılımı ve büyüme arasında bir takım etkileşimler ön göre bir konsepti (Çoban, 2004).

Bu teoriye ikinci katkı, ikinci Dünya Savaşı yıllarında Amerikalı İktisatçı Paul Samuelson'dan gelmiştir. Bu nedenle teori Heckscher-Ohlin-Samuelson teorisi olarak da bilinmektedir. (Miral, 2006). Teoriye göre, her ülke nispi olarak daha fazla sahip olduğu üretim faktörünü daha yoğun olarak gerektiren malları üretir ve ihraç eder, nispi olarak daha az sahip olduğu faktörü daha yoğun olarak gerektiren malları ithal ederse, ticaretten bir rekabet gücü oluşmaktadır. Faktör donatımı teorisi klasik karşılaştırmalı üstünlük yaklaşımlarından farklı olarak iki üretim faktörü olduğunu ve teknolojiyi veri kabul etmekle birlikte dış ticaretin ülkelerin sahip oldukları nispi faktör zenginliklerinden kaynaklandığını belirtmektedir. Çünkü Faktör donatımı, ülkenin sahip olduğu üretim faktörleri miktarını esas alırken (Bilgin, 2008) emek ve sermayeyi dikkate alma geleneği sürdürülmektedir. Bu çerçevede, ülkeler emek-zengini ve sermaye-zengini, mallar ise emek-yoğun ve sermaye yoğun biçiminde ayrıştırılırken ülkelerin, faktör donatımları ve malların, faktör yoğunlukları bakımından farklılaştığı düşünülmektedir. Ayrıca, bir malın üretim fonksiyonunun, dolayısıyla üretim teknolojisinin bütün ülkelerde aynı olduğu ve teknolojik gelişmeyle mümkün olan artan verim ihtimalini dışlayacak şekilde üretimde sabit verim koşullarının geçerli bulunduğu varsayılmaktadır (Heckscher, 1919: 278-280 ve Ohlin, 1933: 7-8).

Heckscher ve Ohlin teorisine göre ülkelerin karşılıklı teknolojileri Ricardo teorisinin aksine aynıdır. Onun yerine bu teoride karşılaştırmalı avantaj ülkelerin karşılıklı faktör fiyatlarındaki farklılığın sonucu oluşan maliyet farklılıklarına yüklenir (Samuelson, ve Nordhaus,1992:732). Yani ulusal rekabet gücünün temel nedeni Ricardo Modeli'nde olduğu gibi ülkeler arasındaki teknoloji farklılıkları değil ülkeler arasındaki faktör donanımları farklılıklarından kaynaklanan karşılaştırmalı üstünlüklerdir. Ayrıca Ricardo'dan farklı olarak, Heckscher ve Ohlin'e göre ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlükler, ülkelerin sahip olduğu üretim araçlarına dayanmaktadır. Bu şekilde ülkeler yoğun olarak sahip oldukları üretim aracının fazla kullanıldığı malları daha ucuza

üretirler ve bu malda karşılaştırmalı üstünlüğe ve ulusal rekabet gücüne sahip olmaktadır (Li ve Bender, 2002).

Faktör Donatımı Teorisi'nde savunulan ana düşünce şu şekilde ifade edilebilir: Bir ülke hangi üretim faktörüne (emek ya da sermaye) zengin olarak sahipse, üretimi o faktörü yoğun biçimde gerektiren mallarda karşılaştırmalı üstünlük elde eder, yani onları daha ucuza üretir ve o alanlarda uzmanlaşır. Faktör Donatımı Teorisi'nin dayandığı iki temel varsayım ülkelerin faktör donatımlarının birbirinden farklı olduğu ve ayrıca malların faktör yoğunluklarının da birbirinden farklı olduğudur (Seyidoğlu1998, Bayraktutan, 2003). Çünkü Heckscher-Ohlin teorisi birden fazla üretim faktörünü içermektedir. Bu model faktör yoğunluğuna dayanmakta ve emek verimliliği üzerindeki teknolojik gelişmelerden etkilenmemektedir (Deviren, 2004; Kösekahyaoğlu, 2003). Çünkü ulusal rekabet gücünün en önemli unsurlarından biri teknolojik gelişmedir ve teknoloji gelişmeler sanayi yapısını ve rekabetçi üstünlüğü etkileyecekse önem taşıyacaktır (Aydoğan ve Altuğ, 2007). Kısacası bu teoriye göre, ülkede bol olan üretim faktörüne ve miktarına bağlıdır. Yani ülkeler bol olan üretim faktörünün, fazla kullanıldığı malları daha ucuza ürettikleri için karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olur. Bu teoride üretim araçlarının varlığı ve oransal olarak bolluğu üzerinde durulmuştur (Zhu, 1991; Kojima, 2005). Özetle, teoriye göre ulusal rekabet gücü ülkelerdeki bol bulunan üretim aracının fazla kullanıldığı malları ürettikleri için bu mallarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmaktadır. Üretim araçlarının varlığı veya oransal bolluğu ülkelerin ve rekabet güçlerini belirleyen önemli unsurlardır.

Daha sonra bu teori Fransman (1986) tespitiyle de doğrulanmıştır. Fransmana göre, ülkelerin faktör donanımlarını ve yurt dışına ihraç edilecek ürünlerin faktör yoğunluklarının doğru şekilde tespit edilmesi ülkeye rekabet gücü sağlar. Fransman 1960'larda yeni sanayileşen ülkelerde yaptığı araştırmalarda, bu ülkedeki hükümet politikaları faktör fiyatlarının doğru bir şekilde belirlenmesini sağlamış ve ilgili faktörlerin sosyal fırsat maliyetleri çok iyi tespit edildiği için bu ülkelerdeki faktör fiyatları ve kar maksimizasyonu, emek yoğun üretim teknolojilerini seçilmesini sağladığı politikalarla ihracat pazarlarında rekabet gücü elde edilmesini kolaylaştırmışlar.

Leontief (1951) bu teorilerin yani faktör donanımı teorisinin gelişmekte olan ülkelerin rekabet güçleri için başarılı olduğunu ve gelişmiş ülkelerin rekabet güçlerinde her zaman başarılı olmadığını ileri sürerek Leontief paradoksu teorisini ileri sürmüştür. Leontief, bir milyon değerindeki ihraç ve ithalata rakip üretim için ne kadar sermayeye ihtiyaç duyulduğunu hesaplamıştır. İthalata rakip üretim sektörünün seçilmesinin nedeni, ithal ürünlerin faktör bileşimi hakkında fikir vermesidir (Aktan ve Vural, 2004, a). Leontief bu araştırmanı Amerika'da yapmış ve Amerika'nın ihracat ürünleri için ihtiyaç duyduğu emek miktarının ithalata rakip endüstrilerindeki emek miktarından fazla olduğunu göstermiştir. Bunu Leontief Amerikanın sermaye bakımından yoğun bir ülke olduğundan dolayı Hecksher-Ohlin teorisıyla uyumsuzluğunun bundan dolayı olduğunu söylemiş. Ayrıca Leontief de kendi çalışmasının sorunlarını faktör oranları ile uyumlu hale getirmeye çalışmış ve bu paradoksun ortaya çıkması nedenini Amerika'da işgücü verimliliği ile açıklamış ve Amerika'nın emek yoğun bir ülke olduğunu ileri sürerek diğer ülkelerdeki işçilere oranla amerikan işçisi üç kat daha verimli olduğunu ileri sürmüştür.

1.1.2. Neo Klasik İktisat Teorisinin Ulusal Rekabet Gücüne Yaklaşımı

Klasik iktisat kuramının yeni bir yorumu olan Neo-Klasik teoride klasiklerin serbest piyasa rekabeti görüşü tam rekabet modeline dönüşmüştür. Tam rekabet, geleneksel iktisadın temel piyasa modelidir (Kırankabeş, 2006). Bu mantığına göre, fiyat tek olduğu için fiyat rekabeti yoktur, mallar homojen olduğu için kalite rekabeti yoktur, olup biten her şeyden herkesin tam bilgiye sahip olması nedeniyle reklam yapmaya da gerek yoktur (Erkan ve Erkan, 2005). Çünkü klasik görüş tarafından, dengeye ulaşmak için bir araç yani piyasa süreci olan ulusal rekabet gücü kavramı, neo-klasikler tarafından "piyasa yapısı" olarak ele alınmıştır (Çapoğlu, 1991, 33; Shan ve Hamilton, 1991). Çünkü Neo-klasik iktisatçılar, emek maliyeti yerine, emekle birlikte diğer faktörleri de kapsayan "fırsat maliyeti" kavramını kullanarak, özüne dokunmadan Ricardo modelini revize etmişlerdir. Buna göre, üretim, kullanılan bütün faktörlerin ortak katkılarıyla ortaya çıkmaktadır. Neo-klasik düşünceye göre, bütün fertlerin en yüksek toplam faydayı (tatmini) sağlaması ile toplum da en yüksek faydayı sağlamış olur ve ulusal rekabet gücüne ulaşmış oluyorlar (Taymaz, 2001; Çermikli, 2004).

Klasik iktisatta dinamik bir süreç olarak dengeye ulaştıran ulusal rekabet gücü kavramı (Kurth, 1990), neo-klasik analizde, denge sağlandığında, dengenin nerede olması gerektiğini gösteren ve dengeden uzaklaşmayı engelleyen statik durumları ifade etmektedir. Neo-klasik iktisatçılar kurguladıkları modelde tam rekabet piyasasını, yani ideal bir piyasayı benimserler (Miller, 2004). Bu piyasa, fiyatları öneren ve karar birimlerinin bu önerilen fiyatlara dayanarak oluşturdukları dileklerini kabul eden tek merkezlerdir. Dolayısıyla ideal bir durum olarak varsayılan tam rekabet piyasasında aşırı karların olmadığı, maliyetin bir unsuru olarak normal karın olduğu statik bir denge söz konusudur. Böyle bir dengede çok sayıda üretici piyasa hakkında tam bilgiye sahip olmakta, homojen mallar üretmekte ve piyasadaki fiyatlar firmalar için veri olarak kabul edilmektedir (Koutsoyiannis, 1987). Başka bir deyişle tam rekabet piyasası, çok sayıda alıcının ve satıcının bulunduğu, ilgili herkesin piyasa hakkında bilgi sahibi olduğu, piyasa giriş ve çıkışlarının serbestçe yapılabildiği, bölünebilen ve homojen bir malın yer aldığı varsayımları ile tanımlanmaktadır. Bu anlayışa göre, eğer firmalar sonsuz esneklikte bir talep ergisi ile karşı karşıya iseler, tam rekabetin varlığı söz konusudur. Neo-klasiklere göre bu halde ülkeler ulusal rekabet güçlerine kavuşabilirler. Dolayısıyla rekabet gücüne klasik iktisattaki fiyatı belirleme işlevi, neo-klasik iktisatta kaybolmuştur. Neo-klasik anlayışta, firmalar piyasa fiyatını etkileyememekle birlikte, piyasa fiyatını veri olarak aldıklarından neo-klasik tam rekabet piyasasında kuramsal olarak rekabetin bulunmadığı söylenebilir. Çünkü artık iktisat bilimi, ekonomik fenomenlerin ne olduklarını değil, ne olması gerektiğinin analizine yönelmiştir (Eren, 2004). Çünkü, neo-klasik iktisat denge durumunu ele alırken, bir zorunluluk sonucu aslında gerçek ekonomik hayatta hiç rastlanmayan bir piyasa olan “tam rekabet” piyasalarını, analiz aracı olarak üretmiştir (Tokatlıoğlu, 1999: 15). Neo-klasik iktisadi analiz içerisinde tam rekabet modelleri ile statik bir denge durumunu ifade eder hale gelmiştir. Yani piyasaları dengeye ulaştıran dinamik bir süreç yerine, dengeye ulaştıktan sonra dengeyi koruyan durgun bir durumun parçasıdır (Çetintas, 2000, 25; Kırankabeş, 2006).

Neo-klasikler ithalata kısıtlamalar getiren bir ülkenin ekonomik temelini zayıflayacağını, özellikle ithal kısıtlamalarının lisans ve kota sistemiyle yapıldığında olumsuz etkilerin daha büyük olduğunu söylemişlerdir (Kocaman, 2007).Buda ülkenin ulusal rekabet gücünün zayıflamasına sebep olacaktır. Neo-klasik ekonomistler

uluslararası serbest dış ticarete kazanan yada kaybeden olmadığını, ihtisaslaşma ile bütün ulusların dış ticaretten karlı çıktığını ve ulusal rekabet güçlerini artıracığını savunurlar (Demir, 2001).

Ama tüm bunlara bakmayarak bu görüşü rekabeti statik olarak ele almasından dolayı ulusal rekabet gücünün en önemli olan yatırım ve teknolojik değişmeyi analiz dışında bıraktıkları ve tam rekabet piyasasında piyasa fiyatı veri olarak alındığı için fiyat rekabeti olmaması için eleştirilmiştir (Dura,1990,). Dolayısıyla, teknolojik yeniliğin nedenlerini araştırılmadığı, yalnızca etkisi üzerinde durduğu bu kuramda, ülkelere teknolojileri kullanmaktan başka bir görev atfedilmemiştir. Çünkü, Neo-klasik iktisat teknoloji olgusunu “üretim fonksiyonu” çerçevesinde ele almaktadır. Buna göre, teknoloji, hem firma hem de ekonomi için “veri” olarak kabul edilmektedir.

Batı sisteminde teknolojik bilgiyi ve teknolojik gelişmeyi üretmemek gibi bir problem olmayınca, teknolojik gelişim nasıl olduğu üzerinde değil, egzogen teknolojik gelişmenin uzun dönemli kararlı denge üzerinde nasıl bir etki yaratacağı sorunu üzerinde durulmuştur (Şoyak, 1995; Özdemir ve Öksüzler, 2007). Oysa ulusal rekabet gücünün başarısı için piyasada gerçekleşen fiyat rekabetinde ülkelerin başarısı teknolojik değişime ayak uydurabilme derecesine bağlı olmaktadır. Ayrıca, Chicago Okuluna mensup iktisatçıları da, Neo klasik yaklaşımdaki firma varsayımından hareketle, firmaların dünya piyasalarında rekabet edebilecek güçlere sahip olmaları gerektiğini iddia etmişlerdir (Demsetz, 1995: 41) ve rekabet gücüne sahip olmaları ve ülkelerin rekabet gücünü etkileyeceğini savunmuşlardır (Çoban, 2002).

1.1.3. Keynezyan Okulun Ulusal Rekabet Gücüne Yaklaşımı

Keynesyen iktisatçılar ise, ulusal rekabet gücünü, fiyat ve kar konularında klasik teorinin görüşlerine çok yakın görüşleri benimsemektedirler. Firmanın temel amacı minimum bir kar sınırlaması altında zaman içerisinde satış gelirlerini artırmaktır. Böyle bir yaklaşım, sermaye birikimine ve sermaye birikiminin gerisinde yatan rekabete ağırlık veren klasik teori ile uyum halindedir (Savaş, 1997). Post Keynezyen İktisat Okulu rekabeti hem bir süreç hem de fiyat dışı boyutlarıyla ele alan ve bu yüzden de dinamik ve bütünsel bir çerçeveye sahip olan post-keynezyen rekabet yaklaşımı gerçeğe daha çok yaklaşmaktadır. Bu okulun savunucularına göre, tam rekabet her zaman geçerli olmayabilir (Aktan, 2004, b).

Keynesyen Model dinamik rekabet gücünü modellerinden bahsetmektedir. Bu gerekçeyle Keynesyenler de ulusların rekabet gücü bir yaşam mücadelesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun temel dayanağını ise, firma örneğinde açıklamışlardır. Firmaların kar amacı ile kurulduğunu, kar elde ettikleri sürece piyasada var olacaklarını fakat kar edemeyenlerin piyasadaki silineceği görüşüne dayanmaktadır (McFertidge, 1995). Piyasada kalan firmalar ise rekabet edebilmek için sürekli olarak maliyetlerini azaltabilen firmalardır. Yani burada maliyetler azalarak rekabet gücü kazanılıyor. Maliyetleri azaltmanın yolu ise araştırma geliştirme yatırımlarıyla yeni bir takım buluşların piyasaya sürülmesiyle olacaktır. Tabii unutulmaması gereken konuda araştırma geliştirme yatırımı ve daha sonrada yatırım yapabilmek için finansman kaynaklarına sahip olmak gerekmektedir (Keynes, 1967). Finansmanın kaynağı ise ya firmanın dağıtmadığı karlardan ya da mali sistemden temin edilir. Her iki kaynaktan da temin edildiği olmaktadır. Bu açıdan baktığımız zaman Keynesyen yaklaşımda rekabet gücü bir süreç olarak algılandığı için hem dinamiktir, hem de rekabet sadece fiyat boyutu ile değil, üretim, yatırım, fiyat ve kurumsal boyutlarla ele alınmaktadır. Bu gerekçeyle de rekabet Keynesyenlere göre bir bütündür.

Keynesyenlere göre, neo-klasik teoride ulusal rekabet gücünün belirleyicileri; hem, arz ve talebin karşılıklı etkisiyle denge fiyatına ulaşmayı mümkün kılan bir süreç olarak, hem de piyasa yapısı olarak ele alınır. Monopol piyasa yapısının karşıtı olarak tam rekabet piyasası, bazı sınırlayıcı varsayımlar altında, üretim faktörlerinin sosyal yönden optimal dağılımını sağlar. Bu süreç içerisinde de süreç ile yapı karıştırılır. İktisatta eksik rekabet durumları incelenmeye başladığında, yapı incelenmiş fakat yapıya nasıl ulaşıldığı ile pek ilgilenilmemiştir. Bir başka ifade ile işlem yapının içerisinde mevcut varsayılmıştır (Altay, 2006). Keynesyen iktisatçılar, rekabet, fiyat ve kar konularında klasik teorinin görüşlerine çok yakın görüşleri benimsemektedirler. Firmanın temel amacı minimum bir kar sınırlaması altında zaman içerisinde satış gelirlerini artırmaktır. Böyle bir yaklaşım, sermaye birikimine ve sermaye birikiminin gerisinde yatan rekabete ağırlık veren klasik teori ile uyum halindedir. Keynesyen yaklaşımda rekabet gücü sadece fiyatlarda değil fiyat dışı faktörlerden olan üretim ve yatırım gibi diğer faktörleri de dikkate aldığından dinamik ve bütüncül olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla firmalar sektöre giriş koşulları, dış ticaret politikaları ve firmaların araştırma geliştirme harcamaları dinamik anlamda rekabet gücünün göstergeleri olarak kabul edilmektedir.

Keynes ve onu izleyen iktisatçıların rekabet gücü görüş ve önerilerinin bugün için sadece demode olduğunu söylemek yeterli değildir (Aktan, 2002, c). Özetle, Keynesyen teoriye göre, atıl kapasitesinin ve işsizliğin bulunduğu bir açık ekonomide diğer harcama artışları gibi ihracat artışından kaynaklanan harcama artışı da istihdam hacmini ve dolayısıyla milli geliri arttıracaktır. Öyle ki reel üretim, ihracat artışı çarpı dış ticaret çarpanı kadar artmaktadır. Başka bir ifadeyle, ekonomide atıl kapasitenin ve işsizliğin yaygın olduğu bir durumda ihracat artışından kaynaklanan talep artışı, ekonomiyi tam kapasite kullanıma geçirip tam istihdamı sağlarken ekonomik büyümeyi ve ulusal rekabet gücünü de beraberinde getirmektedir (Gülten, 1985; İraz, 2005). Post Keynesyen iktisatçılar ise ekonomik ajanların rasyonel beklentilere sahip olması ve para arzındaki değişimleri öngörmeleri durumunda bile, toplam talep düzeyindeki değişmelerin reel etkiler doğurmasının mümkün olduğunu ortaya koymuşlardır. Çünkü Post Keynesyenler de zaman tutarsızlığı problemini politika analizi açısından oldukça önemli bulmaktadırlar (Snowdon ve Vane, 1995: 52). Yine çoğu Keynesyen iktisatçı “takdir yetkisine dayalı politikalar” yerine, “kurala dayalı politikaları” savunmaktadırlar (Hall and Mankiw, 1993: 3). Dolayısıyla bir grup Post Keynesyen iktisatçı, aksak rekabet modelleri ile piyasalardaki aksaklıkların, yani tam rekabetten sapmaların, ekonomik dalgalanmaları anlamada merkezi bir öneme sahip olduğu konusunu yeniden gündeme getirmişlerdir. Örneğin, Blanchard ve Kiyotaki (1987), fiyat ve ücreti belirlemede monopol (Davut, 2004) gücünün bir sonucu olarak, tekelci rekabet koşullarında faaliyette bulunan bir firmanın çıktı düzeyinin çok düşük olacağını; bunun da toplam talep dışsallığından kaynaklandığını ileri sürmektedirler. Bu dışsallık, küçük menü maliyetleri ile birlikte ele alındığında ise talepte meydana gelecek değişikliklerin çıktığı, refahı ve ulusal rekabet gücünü etkileyeceği sonucuna ulaşılır (Büyükakın, 2007).

1.1.4. Avusturya, Chicago ve Harvard Okulunun Ulusal Rekabet Gücüne Yaklaşımı

Klasik teoriler içinde ulusal rekabet gücüne dolaylı ve dolaysız değinen birçok okullar vardır. Bu okullar içinde en önemlileri Avusturya, Chicago ve Harvard okullarıdır. İlk olarak ulusal rekabet gücü boyutunda incelediğimizde Avusturya Okulunun rekabet gücü açısından çok farklı görüşleri bünyesinde barındırmaktadır. Avusturya Okulu,

ulusal rekabet gücünü bir piyasa yapısı olarak gören ve statik olarak analiz eden modern neo-klasik teoriyi en çok eleştiren yaklaşımlardan biridir. Avusturya Okulu özellikle 1980'li yıllarda serbest piyasa ekonomisinin yeniden gündeme gelmesiyle tekrar gözde olmuştur (İmge, 2006).

Avusturya Okulu mensupları temelde bireyciliği, insanların bilgilerinin tam olmayacağını, ekonomik süreçlerin karmaşıklığını vurgulayarak devlet müdahalesine karşı serbest piyasanın üstünlüğünü savunmaktadırlar (Mises, 1949; Dulbecco ve Garrouste, 1999). Herkesin her konuda tam bilgili olmasının mümkün olmayacağını ve bilginin ancak rekabet sürecinde elde edilebileceğini belirterek böyle bir varsayımda bulunmanın da zaten rekabet kavramını anlamsızlaştıracağını ileri sürmektedirler (Barney, 1991; Çetintas, 2000, 26). Burada rekabet gücü ürün farklılaştırmasına dayalı olarak yapılmaktadır. Yenilik ve icatlar yoluyla ürünlerini farklılaştırabilen firmalar, rekabet güçlerini arttırabilirler ve ülkeler bu yolla ulusal rekabet güçlerini güçlendirir. Bu okula göre yenilik ve icatlar ürün farklılaştırmasını sağladığı sürece piyasa gücü yüksek tekelci yapılanmaların varlığı tehdit oluşturmaz, zira yenilik ve icatlara sahip girişimcilerin varlığı mevcut üreticilerin ve tekellerin varlığını sürekli olarak tehdit altında tutar (Yay, 2004). Öte yandan yenilik ve icatların finansmanını sağlamak suretiyle teknik yenilikleri hızlandıran büyük firmalar yararlıdır. Kolektif faaliyetlere ve devletin her şeyi özel kesimden daha iyi bildiği fikrine karşı derin bir güvensizlik söz konusudur. Bu güvensizlik diğer nedenlerle birleşince kamu kesiminin piyasa müdahalesi arzu edilmez (Aktan ve Vural, 2004: 25, d). Bu okul, neo-klasiklerin aksine girişimcileri ön plana çıkarmaktadırlar. Bu bakımdan, girişimcinin mümkün olduğu kadar devlet müdahalesinden uzak olması Avusturya okulunun rekabete bakış açısının temelini oluşturmaktadır (Krizner, 1997, 2000). Kısaca belirtmek gerekirse Avusturya Okulunda, ulusal rekabet gücünün varlığı için rekabet özgürlüğünün yeterli bir ön koşul oluşturduğu, piyasada rekabetin aksadığı durumların geçici olduğu dolayısıyla sistematik müdahaleye gerek olmadığı savunulmaktadır. Bir başka deyişle, ulusal rekabet gücünün dinamik bir süreç olmasına yol açan temel etken, girişimcinin varlığıdır ve bu okul girişimcinin oynadığı dinamik rolü öne çıkarmaktadır (Hayek, 1937, 1997).

Chicago Okulunda ulusal rekabet gücü yaklaşımları, Demsetz, Brozen, Stigler, Bork, Posner gibi iktisatçıların görüşlerine dayanmaktadır. Bu yaklaşım kaynağını klasik iktisattan almaktadır ve kökleri özellikle A. Smith'in çalışmasına kadar uzanmaktadır. Bu okula göre ancak devlet müdahalesi olmaksızın piyasa kendi dinamikleri çerçevesinde en uygun çözümü üretir, devletin piyasa mekanizmasına etki edecek yasal düzenlemeleri mümkün olduğunca alt düzeyde kalmalıdır ve büyük firmaların ortaya çıkmasına neden olacak girişimciliğe hoşgörülü, liberal bir yaklaşım sergilemesiyle ülkeler ulusal rekabet gücü kazana bilirler (Ardıç, 2004). Chicago Okulu'nun önerdiği şekilde serveti maksimize eden bir toplumun ulusal rekabet gücü, bu politikayı uygulamayan bir toplumdan daha iyi durumda olduğu da ileri sürülmektedir. Toplumsal servet, yoksulluğu azaltma, toplumun ulusal rekabet gücünü yükseltmede kullanılacak tek bir amaç olmamaktadır. Okula göre genel olarak ulusal rekabet gücüne ulaşmada bir aracın ne ölçüde kullanılacağı belli bir toplumda iktidarın paylaşımı ve o toplumun toplumsal değerler yapısına bağlıdır. Chicago okuluna göre, yoğunlaşma ile kârlılık arasındaki pozitif ilişki, sektörlerdeki büyük firmaların daha etkin olduklarının bir göstergesidir. Bu görüşe göre, devlet piyasaya girişleri engelleyici uygulamalar içinde olmadıkça, şirketlerin yüksek kârlılığı sürdürmeleri ancak daha etkin çalışmakla mümkün olabilir. Dolayısıyla bu görüşe göre ülkelerin sürdürülebilir ulusal rekabet gücü için etkinlik hem yoğunlaşmaya (daha etkin firmaların pazar payının da daha büyük olması beklenir) hem de yüksek kârlılığa neden olmaktadır (Egemen, 2007; Ayak, 2003).

Klasik iktisat okulları içinde ulusal rekabet gücüne değinen diğer bir okul ise Clark'ın çalışmasıyla öne sürülen endüstriyel organizasyon teorisiyle Harvard okuludur. Ülkelerin ulusal rekabet gücü gelişiminde önemli bir aşama olarak ortaya çıkan endüstri iktisadı üzerine çalışan iktisatçılar, 19. yüzyılda geliştirilen tekniklerle ortaya çıkarılan değişimlerdeki artışlara bağlı olarak marjinalite açısından birçok problemin analitik yaklaşımlarla çözümlenebileceğine inanmışlardır. Dolayısıyla, eksik ve aksak piyasa dengelerine ilişkin analizler tam rekabet yaklaşımına olan güveni sarsınca, John Maurice Clark tam rekabet kavramının getirdiği sınırlamaları aşmak amacıyla, hiç var olmadığı gibi belki de hiç var olmayacak olan tam rekabet yerine işleyebilir rekabet (workable competition) kavramını ikame etmiştir. Bu ikame sürecinde özellikle kamu politikası amaçları güdülmüştür. Clark işleyebilir rekabeti, rekabetin gerçekleşebilir,

aynı zamanda istenilir olan şekilleri olarak tanımlamıştır. Bu kavram birçok iktisatçı tarafından geliştirilmeye çalışılmış, yenilikçi ve dinamik bir süreç olarak ele alınan işleyebilir rekabet kavramı daha sonra etkin rekabet (effective competition) olarak adlandırılmıştır (Çoban, 2002). Daha sonra bu okula istinaden Kaufer, endüstriyel organizasyon kavramının rekabet teorisine göre rekabet gücünün daha geniş bir açılımını ortaya koyduğunu savunmuş (Jacquemin, 2000). Endüstriyel organizasyon teorisi özellikle piyasa yapılarının rekabete uygunluğunu test eden piyasa yapısı testi, davranışların rekabete uygunluğunu test eden piyasa davranışları testi, sonuçların rekabete uygunluğunu test eden piyasa sonuçları testi ile üç değişken üzerinde yoğunlaşmakta ve rekabeti ve rekabet gücünün geliştirilmesi bu üç değişken yardımıyla araştırma konusu yapmaktadır.

Özetle, bu teoriye göre ulusal rekabet gücünün başarısı, firmanın pazardaki başarısı, firmanın rekabet ettiği yapıyı, davranışı ve performansı ihtiva eden endüstri çevresinin özelliğine dayanmaktadır (Aktaş, 2003).

1.1.5. Diğer Klasik Yaklaşımlar ve Teorilerde Ulusal Rekabet Gücü

Klasik teoriler içinde ulusal rekabet gücüne etki eden teoriler içinde *Karl Marx*'ın da yaklaşımını görmekteyiz (Marx, 1973). Marx yaklaşımında rekabet gücü iki farklı boyuta sahiptir: Bunlardan ilki, rekabet gücü sermayeye dayalı üretim tarzının ortaya çıkma sürecinde önemli bir role sahip olan negatif bir güçtür. Bu süreç, köylüyü ve zanaatkarı üretim araçları mülkiyetinden yoksun bırakarak onları emeğinden başka satacak hiçbir şeyi olmaz hale getirir ve böylece sömürür. Bu alandaki rekabet, ulusal düzeyde loncalar ve tarifelerle; uluslararası alanda ise ambargolar ve diğer korumacı politikalarla engellenir (Marx, 1973). İkinci ise, rekabet gücü, emek üzerinde tam bir kontrole sahip olan sermayenin üretimin düzenlenmesinde belirleyici olduğu kapitalist üretim tarzının yeniden üretilmesi ve gelişmesine yol açan bir süreçtir (Callinicos, 2004; Tokatlıoğlu, 1999). Özetle, kapitalistler arasındaki rekabet ile farklı sosyal sınıflar arasındaki çatışma insanın sömürülmesi ve özgürlüğünün ortadan kaldırılması anlamına gelen bir süreç ve üretim tarzına (kapitalist üretim tarzı) yol açtığı için Marx rekabet kavramına olumsuz yönde bir anlam yükler (Alada, 2007; Sarıtaş, 2008).

Diğer bir yaklaşım olan *fonksiyonel rekabet gücü yaklaşımı*, Neo-Klasik İktisat anlayışının fiyat teorisine dayalı tam rekabet anlayışı yerine tam rekabet koşullarından

sapmaları ortaya koyan faktörleri dikkate alarak pratikte uygulanabilir bir rekabet gücü anlayışı yolundaki çalışmalar sonucu geliştirilmiştir. Fonksiyonel yaklaşım rekabet gücünü dinamik bir süreç olarak ele alır (Karnani, 1984; Erkan, 1987). Bu rekabet sürecinde yenilik-icatlar ve farklılaşma yoluyla rakiplerine üstünlük sağlayan dinamik girişimcilerle (Seviçin, 2005) onları takip etmeye çalışan rakipleri arasında sürekli bir rekabet gücü söz konusu olur. Bu rekabet gücü süreci içinde rakipler rekabet aracı olarak dört tür faaliyette bulunabilmektedir. Bunlar ulusal rekabet gücünü tam anlamıyla etkileyen; fiyatta rekabet gücü, kalitede rekabet gücü, satış artırma ve maliyeti düşürme amacıyla yapılan faaliyetlerdir (Sulak, 2004). Bu rekabet sürecinde yenilik-icatlar ve farklılaşma yoluyla rakiplerine üstünlük sağlayan dinamik girişimcilerle onları takip etmeye çalışan rakipleri arasında sürekli bir rekabet gücü söz konusu olur (Hasdal, 2006) ve ülkede ulusal rekabet gücüne olumlu etki eder. Fonksiyonel yaklaşıma göre ulusal rekabet gücünün güçlendirilmesi için rekabeti dinamikleştiren teknik-ekonomik değişim ve yeniliklerin ortaya çıkabilmesi için aksak piyasa koşullarının var olması gereklidir.

Ulusal rekabete diğer bir klasik yaklaşım *Schumpeterin* ileri sürdüğü teoridir. Schumpeter'e göre piyasa sistemi, sermaye birikim sürecinin sürekli olarak yeni üretim yöntemleri, yeni endüstriyel organizasyon biçimleri, yeni taşıma yöntemleri ile yeni piyasaların bulunmasını gerektiren, hatta yapısal istikrarsızlık eğilimi içeren, dinamik bir sistemdir (Schumpeter, 1943, 1946). Ayrıca Schumpeteryen devlet anlayışında, arz yönüne müdahale ederek ulusal ekonomilerin rekabet gücünü mümkün olduğunca artırmak için üretim, örgütlenme ve piyasa yeniliklerini destekleme ve uluslararası rekabet şartları ve işgücü piyasasının esnekliği için, ihtiyaç duyulan sosyal politikaları ikinci plana atma olarak ifade edilmektedir (Jessop, 1997).

Bu görüş yeni ürün ve süreçler tüketiciler için son derece değerlidir ve bu nedenle devlet fikri mülkiyet haklarını ve yaratıcı faaliyetler sonucu ortaya çıkan diğer yararları koruma altına alarak girişimcileri teşvik etmelidir. A. Smith'in aksine, Schumpeter, devletin geçici nitelikteki tekelleri engellemesinin büyümeye sekte vuracağını ve tüketicileri olumsuz yönde etkileyeceğini varsayar (Best, 1993; Foster, 1991: 223; Jessop, Ling-Sum, 2000). Ayrıca bu görüşe göre, ülkede başarılı ürün buluşları yapan girişimciler, yeni pazarlar yaratacak ve zamanla bu pazarlara hakim olacaklardır ve

ülkenin ulusal rekabet güçlerini artıracaklardır (Tekgül, 1996; Bal, Ildırar, Özmen, 2001). Ulusal rekabet gücünü sürdürebilmek için, firmaların ülkelerinde, Schumpeter tarafından "yaratıcı yıkım" (creative destruction) olarak tanımlanan olayı uygulaması gereklidir (Barney, 2001; Milberg, 2005).

Klasik teoriler içinde 1980'lerin başında William J. Baumol önderliğindeki bir grup iktisatçı tarafından, potansiyel rekabetin rekabet sürecindeki önemine vurgu yapan yeni bir yaklaşım geliştirilmiştir. Bu yeni yaklaşım, *yarışmacı piyasa teorisi* (contestable markets) olarak bilinmektedir. Baumol (1982) yarışılabilir piyasaları; girişin tamamen serbest ve çıkışın tamamen maliyetsiz olduğu piyasalar olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşım, bir piyasada ulusal rekabet gücünün esas belirleyicisinin firma sayısı veya firmaların pazar payları değil, giriş engelini düzeyi olduğu hipotezine dayanmaktadır. Bu çerçevede eğer bir piyasada giriş engeli yoksa, bu piyasada tek bir firma bile olsa fiyat, rekabetçi düzeye yakın oluşacak ve piyasada rekabetin sağlanabileceği etkinliğe ulaşılacaktır (Altay, 2006; Katırcıoğlu, 1996; Çetintaş, 2000).

Klasik teorilerde ulusal rekabet gücü yaklaşımlarına yeni bir boyut kazandıran diğer bir yaklaşım ise *fordist ve post fordist sistemlerdir* (Sulak, 2004; Saklı, 2007; Arıcioğlu, 2008). Genl bir değerlendirme yaparsak, Fordist üretim sistemi, kısaca, homojen malın kitlesel üretimi, stoklama, üretim sonrası kalite kontrolü, kaynak yönlendirici üretim, dikey bütünleşme gibi temel özellikler taşıırken (Dreyera ve Gronhaug, 2004; Lioietz, 1987), Post-Fordist üretim sistemi farklılaşmış ürünlerin esnek (Sengenberger ve Pyke, 1991), küçük ölçeklerde üretimi (Jessop, 1997), sıfır stok üretim, üretim sırasında kalite kontrolü, talep yönlendirici üretim ve düşey ayrışma, tam zamanında bağlantı sağlama gibi özellikler taşıyan bir üretim sistemi olarak tanımlanabilir (Çakmak ve Erden, 2005; Bedir, 2002), ve bu sistemler ülkelerin ulusal rekabet gücü kazanmalarında etkileyici olmuştur.

Fordist sitemi ulusallara rekabet gücü kazandırma kaynağı, yaparak ve uygulayarak öğrenmenin sağladığı üstünlük ve küçük geleneksel üretimdir. Post fordist sistemin ise ulusallara rekabet gücü kazandırma kaynağı, teknolojik yaratıcılık ve yaratıcı buluşçuluğu destekleyen ortamdır. Dolayısıyla, bu iki gelişme odağının, ulusal ve uluslararası rekabet güçlerini oluşturmakla (Odaman ve Erdenik, 2002) beraber hız ve fark öne sürülüyor.

1.2. Modern Yaklaşımlar, Teoriler ve Modellerde Ulusal Rekabet Gücü

Ulusal rekabet gücü çağımızda uluslar için adeta hayati öneme sahip bulunmaktadır. Geçmişte daha çok firma düzeyinde düşünülen bu olgu, son dönemlerde gittikçe yoğunlaşan küreselleşme ve bölgeselleşme eğilimlerinin etkisiyle günümüzde ulusal ve uluslararası düzeyde önem kazanmıştır. Bu tür bir gelişme, rekabet ülkelerin açık sektörleri daha yoğun biçimde etkilemektedir. Dolayısıyla 1970'lerin ikinci yarısından sonra üretim maliyetlerinin ve dolayısıyla fiyatların hızla artmasına neden olan petrol şoklarının ve 1980'lerde ortaya çıkan üretim faktörlerinin verimliliklerindeki hızlı düşüşün bir sonucu olarak, rekabet gücü konusundaki tartışmalar daha çok 'makroekonomik' düzeyde sürdürülmüştür (Çivi ve Erol, 2008). Çünkü günümüzde ülkelerin rekabet gücünü etkileyen faktörler yalnızca emek ve sermaye değildir. Bunun yanında ulusal rekabet gücünü etkileyen çok çeşitli ve önemli faktörler ortaya çıkmıştır. Birinci bölümün ikinci kısmında amaç bu farklılıkları ortadan kaldırılması için ve ulusal boyutta geliştirilen modern rekabet gücü teori ve yaklaşımları tartışmalı bir mantıkla araştırmaktır.

1.2.1. Michale Porter'in Ulusal Rekabet Gücü Modeli

Modern ulusal rekabet gücü teorileri arasındaki en kapsamlı ve en önemli çalışma uzun yıllar süren ampirik ve kurumsal araştırmalarını aşama aşama geliştirmiş Porter'a aittir. Ulusal ve uluslararası rekabet konularında dünyanın en önemli ismi olan Harvard üniversitesi profesörü Porter, 1990 yılında yayınladığı "Ulusların Rekabet Gücü" (The Competitive Advantage of Nations) isimli kitabı ile ulusal rekabet gücünü bir teori içinde açıklamaya çalışmıştır (Öz, 2000). Porter tarafından geliştirilen Ulusların Rekabet Gücü teorisi dünya ticaretinde rekabet gücü yüksek on ülkenin (ABD, Almanya, Japonya, İtalya, Danimarka, İsviçre, İsveç, İngiltere, Güney Kore ve Singapur) verilerine dayanarak, geniş bir araştırma grubu ile yapılan çalışmada "Ulusal Rekabet Üstünlükleri Teorisi"ni geliştirmiştir ve ülkelerin neden belirli endüstrilerde başarı sağlayarak rekabet gücü elde ederken, diğer ülkelerin bu başarıyı sağlayamadıklarını açıklamaya çalışmaktadır. (Porter, 1999). Porter, çalışmasını endüstriyel gözlemlere dayandırmakla birlikte ülkelerin ulusal ve uluslararası rekabet güçlerinin belirlenmesinde rekabet ortamını analiz etmekte ve en uygun stratejileri geliştirmeyi amaçlamıştır. (Kum, 1999; Bahar, 2005)

Porter modelinde rekabet gücü konusunda karşılaştırmalı üstünlük teorisinin ötesinde bir açıklama çalışılmaktadır (Henry, 1996). Porter'e göre ülkelerin sahip oldukları karşılaştırmalı üstünlükler zaman içinde hızla değiştiği için bu üstünlükler kalıcı değil esnek bir içerik kazanmaktadır (Porter, 1994). Teoride doğal kaynak, sermaye ve iş gücü yanında maliyet, kalite, ürün farklılaştırması, yeni ürün, teknoloji farklılıklar, ölçek ekonomileri ve piyasa yapıları gibi faktörler hep birlikte rekabet gücü yaratan unsurlar olarak dikkate alınmaktadır (Hasdal, 2006; İmer, 2006; Elmacı ve Kurnaz, 2004). Porter'e göre rekabet avantajını ülkeler değil firmalar yaratır (Bülbül, 2007). Çünkü uluslararası piyasada rekabet edenler ülkeler değil firmalardır. Dolayısıyla rekabet, firmalar ve sektörler bazında gerçekleştiğinden, (Unguvari, 1995; Hymes, 2001) rekabet avantajı firmalar tarafından kazanılmakta ve firma düzeyinde elde edilen rekabet gücünün, sektörün ve ülkenin rekabet gücüne katkısı olmaktadır. Bunun için de firmaların rekabetçi stratejileri önemlidir. Porter firmaların başarılı olabilmeleri için toplam maliyet liderliği, farklılaştırma ve odaklanma olmak üzere üç tür strateji önermiştir ve bunları ayrı ayrılıkta açıklamıştır. Porter'e göre firmalar, rekabet avantajı yaratabilmesi için bu üç stratejide birini seçip uygulamalıdır (Bellak ve Weiss, 1993:112) ve başarılı olmaları için stratejilerden birine sürekli olarak bağımlılık şarttır bağımlılığı olmayan ve kendi stratejisini geliştirmeyen ve karma bir strateji izleyen firmaları arada sıkışıp kalan firmalar olarak nitelendirmektedir (Porter, 1994).

Porter, rekabeti döviz kurları, faiz hadleri, hükümet açıkları tarafından yönlendirilen makroekonomik bir olgu olarak düşünmektedir. Diğer yandan her şirket ve sektör tipine uygun genel bir yöneticilik uygulaması söz konusu olmamakla birlikte bir ülkenin her malda rekabetçi üstünlüğe sahip olması beklenemez (Ohmae, 1990). Ülkelerin beşeri ve diğer kaynakları sınırlıdır. Porter'a göre bu durumda yapılması gereken, bu kaynakları mümkün olan en üretken kullanımlarda geliştirmektir (Zehra, 2006).

Dolayısıyla Porter'ın amacı; ulusların rekabet gücünü açıklama konusunda klasik karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımının ötesinde bir açıklama sunabilmektir (Heather, 1994). Porter'in 1986 'dan bu yana uluslararası rekabet çalışmalarına daha ağırlıklık vermiş ve rekabet gücünü statik değil, dinamik bir olgu ve bu olgu bir ülkenin endüstrileri ve firmaları tarafından yaratılmaktadır tezini ireli sürmüştür (Dil, 2006). Yine aynı şekilde Porter, rekabet gücünün yeni belirleyenleri olduğunu, rekabetin klasik

yaklaşımlarda düşünüldüğü gibi üretim üstünlüğü veya fiyat rekabeti değil, kalite, ürün çeşitlendirmesi, yenilik, modern tasarım vb. ölçülerde olduğunu belirtmektedir (Porter, 1998). Diğer bir deyişle, ülkelerin sahip oldukları doğal kaynaklar gün geçtikçe azalmakta ve dolayısıyla karşılaştırmalı üstünlüklerin yapısı değişmektedir. Bu durumda maliyet, kalite, ürün farklılaştırması, yeni ürün, teknolojik farklılıklar, odaklanma ve piyasa yapıları gibi rekabet gücünü oluşturan yeni belirleyiciler ortaya çıkmaktadır (Zehra, 2006; Serap, 2006). Porter tarafından geliştirilen rekabet gücü yaklaşımında ulusal rekabet gücü avantajlarını yaratabilmek için bazı şartların olması öngörülmektedir. Bu şartlar aşağıda sıralanmaktadır (Porter, 1990):

- Endüstride rekabet avantajı için gerekli yetenek ve kaynaklar var olmalıdır (Seviçin, 2006),
- Fırsatlar ile kaynak ve yeteneklerin yöneldiği alanlar hakkında yeterli bilgiye sahip olunmalıdır,
- Sermaye sahibi, yönetici ve çalışanları rekabet amacına yönlendirilmelidir,
- Şirketi yenilik ve yatırımlara yönelten bir baskı var olmalıdır.

Porte Ulusların Rekabet Gücü eserinin giriş kısmında bulmuş olduğu sonuçları aşağıdaki gibi özetlemektedir (Sulak, 2004).

- Ulusal başarı bir ülkenin kendi çabalarının bir sonucu olup başkalarından miras değildir.
- Ülkenin rekabet gücünü belirleyen klasik iktisatçıların ısrarla üzerinde durduğu ülkenin sahip olduğu doğal kaynaklar, iş gücü faiz oranları ve ülke parasının değeri değildir. Eksine bir ülkenin rekabetçi üstünlüğü o ülkedeki sektörlerin yeni buluşlar gerçekleştire bilmeleri ve bunları geliştire bilme kapasitesine bağlıdır. Firmalar kuvvetli yerel rakipleri, tedarikçi firmaların baskısı ve yerel müşteri taleplerinin olması nedeniyle değişim ve yenilik baskısı sonucu uluslararası pazarda en iyi rakipleri karşısında rekabet avantajı kazanmaktadır.
- Rekabet küreselleştikçe ulusal ekonominin önemi azalacağına artmaktadır. Bunun nedeni rekabet üstünlüğünün temelinde ana ülkenin sahip olduğu teknoloji ve nitelikli işgücünün yatmasıdır. Fakat küresel rekabetin firma olup, ana ülkenin sahip olduğu

teknoloji ve nitelikli işgücünü kullanarak üretime dönüştüren firmaların rekabetçi stratejileri bu bağlamda önem arz etmektedir.

- Rekabet üstünlüklerini etkileyen diğer belirleyiciler, ulusal ekonominin yapısal farklılıkları, değer yargılarındaki farklılıklar, kültür farklılıkları, kurumsal farklılıklar ve tarihsel farklılıklardır.
- Hiçbir ülke bütün sektörlerde rekabetçi üstünlüğe sahip değildir. Hatta her ülkenin rekabet gücü birbirinden çok farklı faktörlerden kaynaklanmaktadır.

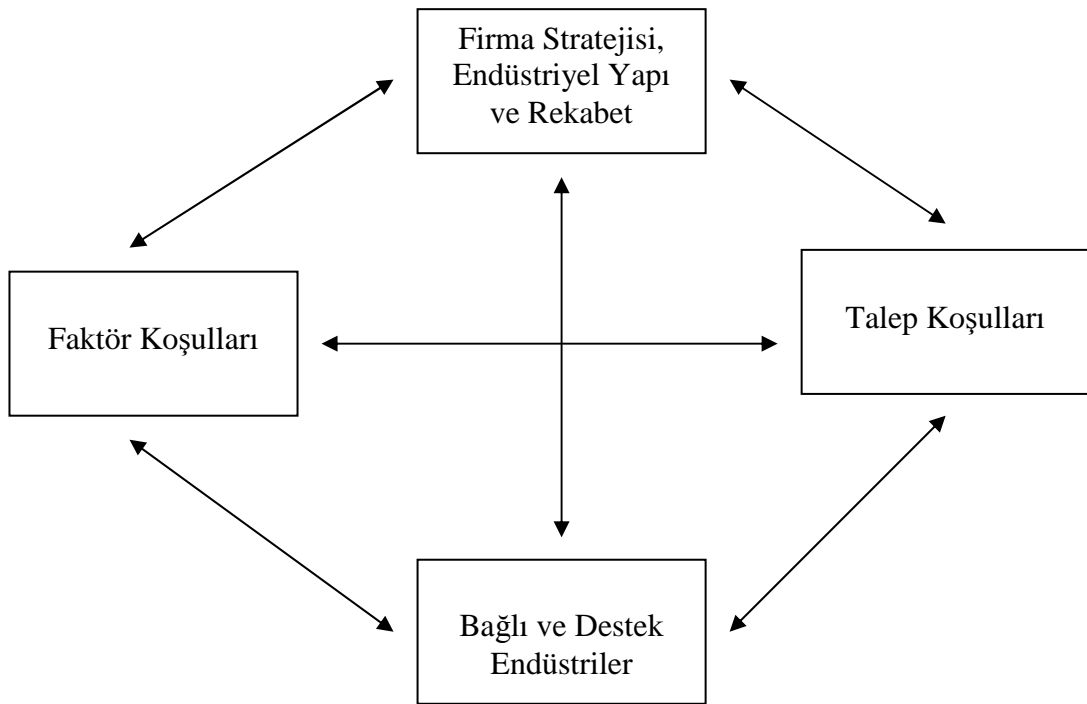
1.2.1.1. Dinamik Elmas Modeli

Porter'e göre rekabet avantajları genellikle yenilik ve değişimlerin hızına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Porter oluşturduğu bu modele Elmas Modeli demiş ve modelin içerisinde bulunan değişkenlerin bir birlerinden etkilenmelerini de karşılıklı etkileşim adını vermiştir. Porter, bir ülkenin belirli endüstrilerde başarılı ve diğerlerinde başarısız olmasının nedenlerini geliştirdiği dinamik elmas modeli ile açıklamaktadır. Porter'a göre ülkeler ulusal elmasın en verimli olduğu endüstri ve endüstriyel bölümlerde başarıya ulaşmaktadır. Başarı izole olmuş, dış entegrasyonu başaramamış endüstrilerde değil, işletme kümelerinde elde edilmektedir (Munir ve Tayara, 2003; Sayın, 2008). İşletme kümeleri ise, işletme ve çeşitli kamu ve özel sektör enstitülerinin tedarikçi ve diğer bağlantıları ile birlikte faaliyet gösterdikleri endüstriyel bölgelerdir. Bu kümelerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması ülke ve endüstrilerde rekabetçi üstünlükler elde edilme hızını artıracaktır (Porter,1990:71). Porter küme kavramını ilk kes kullanmakla beraber (Cooke, 2001) coğrafyanın rekabette halen en önemli faktör olduğunu görmüştür. Porter, ülkelerin rekabet güç ve yeteneğini belirlerken dört grup temel değişkenden yola çıkmaktadır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz;

1. Faktör Koşulları
2. Talep Koşulları
3. Bağlı ve Destek Endüstriler
4. Firma Stratejisi, Endüstriyel Yapı ve Rekabet.

Bu unsurların biri veya ikisi rekabet avantajı yaratabilmektedir. Ancak küresel anlamda bir rekabet gücünün elde edilerek, bunun korunup geliştirilmesi için tüm bu unsurların birlikte bulunması gerekmektedir (Hodgets, 1993; Turow, 1994). Çünkü hepsi birden Karşılaştırmalı etkileşim içinde birbirinin daha da gelişmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla yukarıda sayılan dört belirleyenin her biri veya ikisi yoluyla rekabet avantajı yaratılabilir. Fakat küresel rekabet ortamında esas olan tüm unsurların birlikte var olmasıdır (Asheim, 1995). Aksi takdirde sürdürülebilir bir rekabet gücünden bahsedilemez. Çünkü bu unsurların hepsi birden dinamik bir karşılıklı bir etkileşim içinde birbirlerinin daha da gelişmesini etkilemektedirler (Sledge, 2005). Bu belirleyeni Porter, “Diamond”, “Elmas” olarak isimlendirmiş ve aşağıda şekil 1’deki gibi sematize etmektedir.

Şekil 1: Ulusal Rekabet Gücü Avantajların Belirleyenleri

Kaynak: Porter, (1990)

Rekabet avantajlarının, elmasa yer alan dört belirleyene ilaveten “elmas”a etki eden ve dolayısıyla da ulusal rekabet avantajlarının değişiminde etkili olan iki de dolaylı (Dışsal) belirleyen söz konusudur.

1. Devletin Rolü ve
2. Karşılaşılan Fırsatlar ve Şanslar

Bu iki unsurun da eklenmesiyle “Elmas”, Dört içsel ve iki dışsal belirleyenden oluşan bir sistem bütünü oluşturmaktadır. Sistem bütünüün yer aldığı şekil çalışmanın ilerleyen kısımlarında gösterilmiştir (Neven ve Droge 2001; Bulu, Eraslan ve Barca, 2007). Elmasta yer alan dört belirleyeni ve ilave iki dışsal belirleyenleri aşağıda daha geniş açıklamakta yarar vardır. Ayrıca elmas modelindeki her nokta ve elmas modelinin bütünü ulusal nispi avantajlara götürecektir dört bileşeni etkiler. Bunlar, kaynaklara ve becerilere erişim; kuruluşun, bu kaynaklara ve becerilere hangi fırsatları değerlendireceği kararı; birimlerin hedefleri; kuruluşlar üzerindeki yenilik ve yatırım baskıları (Bulu ve Eraslan, 2004). Model, ulusal rekabet avantajlarının belirleyicilerini sistematik olarak ortaya koymak için küresel rekabetin unsurlarını bir sistem yaklaşımı içinde analiz etmektedir (Eraslan, Karataş ve Kaya, 2007).

Porter’in Ulusların Rekabet Avantajı eserinde ortaya koyduğu kavramların en önemlilerinden biri de ‘kümelenme’dir. Elmas modelinin içinde açıklanan bu kavramın ortaya çıkış noktasını, ilgili ve destek endüstrilerin birbirleri ile olan ilişkileri oluşturmaktadır. Çünkü Porter’a göre, bir ülkenin rekabet avantajı kazanıp bunu sürdürebilmesi için, öncelikle birbiri ile ilişkili olan ve birbirini destekleyen endüstriler bir arada kümelenmelidir. Bu şekilde firmalar farklılaşabilecek, maliyet avantajları yakalayacak, kaynaklarını etkin kullanarak, belirli alanlarda uzmanlaşabileceklerdir. Bu bağlamda kümelenme, hem yenilikçi olmayı hem de ayırt edici yetenekler oluşturarak değer yaratmayı sağlayabilmektedir. Her küme kendi faaliyetlerini güçlendiren ve genişlemesine yol açan başka kümelerin de oluşumuna zemin hazırlayarak bir ülkede var olan endüstrileri rakiplerine oranla çok daha rekabet edebilir yapıya kavuşturmaktadır (Dil, 2006: S -71; Uğur, 2007; Çiftçi, 2004, 2008).

1.2.1.1.1. Faktör Koşulları

Faktör koşulları, bir ülkenin geleneksel üretim faktörlerinden oluşmaktadır (Grouch, 1998). Faktör koşulları bir ülkenin üretim faktörleri açısından durumunu yansıtmakta olup, firmanın ihtiyacı olan nitelikli işgücü, sermaye, doğal kaynaklar, bilgi kaynakları ve altyapı donatımını kapsamaktadır. Uluslararası düzeyde rekabet gücü elde etmek için

sadece bu faktörlere sahip olmak yetmemektedir. Faktörlerin verimli ve etkin olarak kullanılması gerekmektedir. Bu faktörleri bir araya getirmede gösterecekleri performans oranında ülkeler başarılı olmaktadır ve ulusal rekabet gücü kazanmaktadır. Porter'e göre üretim faktörleri bir ülkeye klasik yaklaşımda belirttiği gibi miras biçiminde geçmemekte, tam tersine bir ülkenin rekabet avantajını belirleyen üretim faktörleri ülkeler tarafından yaratılmaktadır (Yetton, Craig, Davis ve Hilmer, 1992; Webster, 1997; Donald, 1993 ve Hodgetts, 1993) Çünkü bir ülke, içinde bulunan kaynak ve teknoloji gibi kendi önemli girdilerini ortaya çıkartabilir (Narula, 1993). Bu unsurların rekabet avantajı yaratabilmesi için verimliliği artırıcı olarak devreye girmesi gereklidir. Temel (Pasif Faktörler) faktörler işletmeler arasındaki ticaretin bir kısmını izah edebilir ve düşük faktör maliyetinin bulunduğu yerlere işletmelerin yerleşmesini açıklayabilir. Ancak rekabet avantajı yaratmak için bu unsurların yerine ileri seviyedeki faktörler (aktif faktörler) kullanılmalıdır. İleri düzeydeki faktörler durumuna getirilmiş uzmanlık, AR-GE, mühendislik becerisi gibi unsurlar bu faktörlere girer (Lall, 2001, a, 2004; Erkan, 2004: 358). Faktör koşulları şu alt gruplara ayrılmaktadır (Lofsten ve Lindelof, 2001; Erkan, 2004: 358):

- Beşeri Kaynaklar; İşgücü sayısı, niteliği.
- Fiziki Kaynaklar; Arazi, su, iklim, hammadde, enerji, miktar ve kalitesi.
- Bilgi Kaynakları; Mal ve hizmetlere ilişkin bilimsel ve teknik bilgisi.
- Sermaye Kaynakları; Yatırımların miktar ve maliyetleri ile sermaye piyasası.
- Altyapı; Çeşit ve kalite olarak ulaşım, iletişim, haberleşme, taşıma, fon transferi sistemi, konut, sağlık, eğitim ve kültür kurumları.

Çok açıktır ki; sadece bu faktörlere sahip olmak rekabet gücünün elde edilmesi için yeterli değildir. Önemli olan bu faktörlerin etkili ve verimli bir şekilde kullanılmasıdır. Doğal kaynaklar, iklim, kuruluş yeri, nitelsiz işgücü gibi unsurlar temel faktörler, nitelikli işgücü, modern ulaşım ve haberleşme sistemleri, üniversite ve araştırma kurumları gibi faktörler ise ileri düzeydeki faktörler olarak sayılmıştır ve rekabet üstünlüğü sağlamada temel faktörlere göre daha kıt, üretimi daha zor ve dış piyasalardan temini de daha sınırlı olan ileri düzey faktörlerin daha etkili olduğu Porter tarafından ileri sürülmüştür. Temel faktörler daha çok tarım ve madencilik alanında

önemli rol oynarken bunların tedariki uluslararası düzeyde bile bir sorun yaratmamaktadır (Porter, 1990).

Uluslar arası rekabet avantajı için ülkenin ileri düzeydeki faktörlere sahip olması gereklidir. Porter'a göre, Japonya'nın kalkınmasında ucuz emekten ziyade, mühendis yoğunluğu belirleyici üretim faktörü olmuştur. Günümüzde ülkelerin rekabet üstünlüğü sağlanmasında ileri düzeydeki faktörler temel faktörlere göre daha etkili olmaktadır. Çünkü rekabet gücünün temel unsurlarından olan gelişmiş teknolojilere ancak ileri düzey faktörlerin etkin olarak kullanılması ve sürekli olarak geliştirilmesi ile ulaşılmaktadır. Ülkelerin belli faktör avantajsızlığına tepki olarak bu yetersizliği avantaja çevirdiği durumlarla da karşılaşmaktadır. Örneğin Japonya'da doğal kaynakların kıt olması, Japon firmalarını teknolojik yenilik yapmaya zorlamıştır veya Japonya'nın kalkınmasında mühendis yoğunluğu belirleyici ve sürükleyici üretim faktörü olmuştur. İsveç'te inşaat süresinin mevsim olarak kısıllığı bu ülkenin prefabrik inşaat sisteminde gelişmesini sağlamıştır. Başka bir örnekte, Rusya ve Singapur faktör koşulları ve dolayısıyla rekabet gücü yönünden farklı özellikte olan iki ülkedir. Rusya, çok zengin sayılabilecek ölçüde fiziksel, tarihsel ve kültürel varlıklara sahiptir. Ancak, bu varlıkları turizm piyasasında arz etmek için gerekli olan turizm alt ve üstyapısı ile yeterli sermaye, bilgi birikimi ve nitelikli işgücünden yoksundur. Singapur ise, turizm açısından Rusya'ya göre yeterli miktarda kaynağına sahip değildir. Ama elindeki kaynakları etkin ve verimli bir şekilde kullanarak, Rusya'ya göre çok daha üstün bir rekabet gücü elde etmiştir. Bunun nedeni ise, Singapur'un otel ve havayolu hizmetinde ortaya koyduğu ün ve imaj ile kendinden emin ve güvenilir bir girişimci kitlesi ve fiyatların sunulan turizm ürününe göre rekabetçi olmasıdır (Grouch, 1998; Porter ve Martin, 2000).

1.2.1.1.2. Talep Koşulları

Ulusal rekabet avantajlarını belirleyen diğer önemli bir faktör de ülke içi talep koşullarından kaynaklanmaktadır. İç pazardaki talebin yapısı ve bileşimi, iç talebin genişliği ve büyüme kalıbı ve iç talepteki tercih yapısının dış piyasalara yansımaları mekanizmaları firmalardaki ilerleme ve yeniliğin hızının ve niteliğinin belirlenmesinde önemli üç değişken olarak göze çarpmaktadır (Furman ve Porter, 2002; Linder, 1992).

İlk olarak iç pazardaki talebin yapısı ve bileşimi veya yerel talebin kompozisyonu: Bir ürüne iç pazardaki talep, dışarıdaki pazarlardaki talepten daha yüksek olduğu zamanlarda, bölgesel kuruluşlar bu ürüne daha önem verirler (Alican ve Tanyeri, 1992; Doğan, 2000; Pazarçeviren, 2006). Bu ürün ihraç edilmeye başlandığında, rekabet avantajını da beraberinde getirir. Yurt içindeki alıcıların talebi yüksek standartların karşılanmasını gerektiriyorsa bu satıcı firmaları zorlayabilir (Porter, 1998: 87-91). İkincisi ise iç talebin genişliği ve büyüme kalıbı: Daha talepkar iç pazar, rekabet avantajı doğurur. Yurtiçi talebin büyük olması ülke firmalarını büyük ölçekli faaliyetlere, teknoloji geliştirmeye değişmeye verimliliği artırmaya yönelik alanlarda yatırım yapmaya teşvik eder (Porter, 1998, 2004). En son ise iç talebin uluslararasılaşması veya iç talepteki tercih yapısının dış piyasalara yansımaları ise güçlü ve değişimleri takip eden pazar, bölgesel firmaları küresel değişimleri takibe zorlar (Yeresova, 2002). Ulusal rekabet avantajı yaratmada talebin bileşim ve niteliğinin belirlenmesinde; talebin dağılım yapısı; alıcı taleplerinin niteliği (nitelikli talebi karşılama), beklentileri önceden görme ve erken davranmak belirleyici olmaktadır. Sonuçta yurtiçi piyasadaki durgunluk, bir süre sonra firmaları dış piyasalara iterek global piyasalarda rekabete zorlar (Bakoğlu, 2003: 732). Yukarıda sayılan koşulları yerine getiren bir piyasa uluslararası rekabet gücünü büyük ölçüde artırır ve destekler. Ancak, yerel alıcıların talep ve ihtiyaçlarına odaklanmayı teşvik etmeyen büyük bir piyasa rekabet gücünü tam aksine durgunluğuna yöneltir.

Bunlardan son ikisi, ilk belirleyene bağlı bulunmaktadır. Başka bir deyimle, rekabet avantajlarının yaratılması açısından, iç talebin niteliği sayısal büyüklüğünden çok daha önemli olmaktadır. İç talebin yapısı ve bileşimi açısından tüketici ihtiyaçlarının firmalarca algılanması, yorumlanması ve dikkate alınması iç talebin yapısını ve niteliğini belirlemektedir (Mıstıkoğlu ve Oral, 2004). Firmalar için, ülke içi alıcılardan kaynaklanan baskı dış rakiplerden kaynaklanan baskılardan daha etkili ve öncelikli bir konuma sahip olmaktadır. Bu bağlamda; talep koşulları özellikle iç talep ve onun dış piyasalara yönelik etkisi, ulusal rekabet gücü kazanımında önemli olmaktadır. Yüksek bir iç talep, verimliliğin artmasına neden olarak, gelişimi ve yeniliği cesaretlendirir (Porter, 2000).

Rekabet avantajlarını talep açısından etkileyen en önemli değişken talebin yapısı ve bileşimidir. Gelişmiş bir iç talebe sahip ülkelerin firmaları, dış piyasalarda rekabet üstünlüğü elde etme açısından daha avantajlıdırlar. Talebin bileşiminde, talebin dağılım yapısı, alıcı taleplerin niteliği ve beklentileri önceden görmek önem kazanmaktadır. İç talepte yüksek ve geniş payın olduğu alanlarda ülkeler rekabet avantajı elde etmektedir. Örneğin, ABD’de şehirlerin dağılımı Airbus uçaklarına ihtiyaç göstermesi nedeniyle, ABD uçak endüstrisinde rekabet avantajı elde etmiştir (Nikoleyeva, 2001). Rekabet avantajları yaratılmasında, alıcı taleplerinin niteliği büyük önem taşımaktadır. Mal ve hizmete ilişkin olarak daha yüksek nitelik ve kalitenin arandığı ülkelerde, firmalar daha çok yeniliklere yönelmekte ve uluslar arası alanda daha avantajlı konuma ulaşmaktadır. Tüketici ihtiyaçlarını keşfedip yenilikler olarak uygulayabilmek, rekabet avantajı yaratmak için önemli bir unsurdur. Porter, Ulusların Zenginliği adlı çalışmasında talep koşullarını Japonya örneği ile açıklamaktadır. Japon insanı, sıcak ve nemli bir ortamda, küçük evlerde, yüksek maliyetli elektrik enerjisi ile çalışan havalandırmaları kullanarak yaşamaktadır. Japon halkının sessiz, küçük ve daha az enerji harcayan bir havalandırma tertibatı talebi, firmaları bu alanda ürün geliştirmeye yöneltmiştir. Günümüzde Japon firmalarının uluslararası pazarlarda talep edilen ince, hafif ve küçük boyutta üretilen havalandırma sistemlerinde büyük bir rekabet gücüne sahip olmalarının temelinde yatan neden; Japon halkının değişen talebidir. Diğer bir Örnek, ABD tüketici ihtiyaçlarını önceden keşfedip, erken davrandığı için kredi kartları konusunda rekabet avantajı kazanmıştır. İç talebin genişliği, talep koşulların açıklanmasında kullanılan bir diğer belirleyendir. İç talebin genişliği, yatırımları ve dinamizmi teşvik ettiğinde rekabet avantajı yaratabilmektedir. İç talepteki tercih yapısının dış piyasalara yansıtılması, ülkeye; uluslar arası piyasalarda rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. Örneğin ABD fastfood kültürünü diğer ülkelere yayarak, rekabet üstünlüğü elde etmiştir. İç talepten kaynaklanan rekabet avantajları birbirlerini desteklemektedir. Nedenlerden herhangi birine bağlı olarak yakalanan bir avantaj, diğerleriyle Karşılaştırmalı etkileşim içinde güçlenip geliştirilerek sürdürülebilmektedir (Porter, 1998). Özetle, Porter, bir ülkedeki tüketicilerin kaliteli ve teknolojisi yüksek mallar talep ettiğinde, firmaların bu talebe yanıt verebilmek için kendilerini yeni ürün yaratma konusunda sürekli geliştireceklerini belirtmektedir.

1.2.1.1.3. İlgili ve Destekleyici Endüstriler

Porter'a göre bir ülkenin rekabet gücünü belirleyen bir diğer önemli faktör de bağlı ve destek endüstrilerin varlığıdır. Bir ülkede bağlı ve destek endüstrilerin varlığı, firmanın girdi temininde, yeniliklerin geliştirilmesi ve uygulanmasında ve faaliyetin uluslararasılaştırılmasında, dolayısıyla rekabet gücünü arttırmakta etkili olmaktadır (Liu ve Haiyan, 1997). Dolayısıyla ülkelerin rekabet gücünün yaratılmasında, ülkelerin yoğunlaştığı sektörlerle bağlantısı bulunan diğer sektör ve endüstrilerle, bunlara her türlü desteği sağlayan tedarikçi işletmelerin gelişmişlik düzeyi ve rekabet gücü önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir firmanın rekabet avantajı yakalaması ve bunu koruyabilmesi ancak söz konusu firmaya destek veren bağlantılı endüstrilerin varlığı ile mümkün olmaktadır. Firmanın girdi temininde, yeniliklerin uygulanmasında ve faaliyetlerin uluslararasılaştırılmasında bağlı ve destek endüstriler etkili olmaktadır.

Porter ülke içindeki ara mal üreticilerinin sayı olarak fazla olduğu ve birbirleriyle yoğun bir rekabet içinde bulunduğu ortamlarda ara mal üreten firmaların en hızlı ve en ucuz şekilde girdi sağlamaya çabalayacaklarını ve böylece ülkenin rekabet gücünü arttıracaklarını savunmaktadır. Etkin bir destek endüstri ağının kurulması firmaya etkinlik, birçok yenilikte ilk olma, hızlı olma ve maliyet avantajı gibi önemli üstünlükler kazandırmakta, üretim sürecinde yenilik ve daha yeni teknolojilere geçişte, yeni fikirlerin geliştirilmesinde ve hızlı bilgi sağlanmasında etkili olmaktadır. Bu nedenle firmada etkin bir haberleşme ağı kurulması gerekmektedir. İlgili sektörler dikkate alındığında, bu sektörlerin rekabete açılması, aracı kullanıcılar ve daha düşük fiyatlardan ve daha etkin hizmetlerden yararlanan nihai tüketiciler üzerinde olumlu bir etki yaratır ve ekonominin rekabet gücünün genel olarak iyileşmesine katkıda bulunur.

Porter'ın elmas modelindeki bu koşulun ulusların rekabet gücü üzerindeki etkileri aşağıda belirtilmiştir (Pamuksuz, 2001: 49).

- Yan sanayide rekabet avantajı: Rekabet kaynaklarının bir ulusun firmalarına rekabet avantajı kazanmasına yardım etmesindeki ilk yol, fiyat efektif girdilere hızlı erişimin mevcudiyetinden geçmektedir. İkinci olarak yerel yan sanayicilerin sürekli koordinasyon içinde çalışması, üçüncü olarak, dünya çapındaki yan sanayi üreticileri alıcı firmalara yeni teknolojileri uygulamaları için yeni metotlar ve fırsatları algılamalarına yardım eder.

- Bağlantılı endüstrilerdeki rekabet avantajı: Firmaların koordine olabildiği ya da değerler zincirinde (Teknoloji gelişimi, imalat, pazarlama, dağıtım ya da servis) ya da tamamlayıcı ürünler içeren (Bilgisayarlar, Uygulama yazılımı vs.) endüstriler bağlantılı endüstrilerdir. Dünya çapındaki kaynak sağlayıcılardaki duruma benzer olarak, bir milletteki uluslararası başarıları olan bağlantılı endüstri, bilgi akışında ve teknik değişim-tokuş için fırsatlar sağlar ve yeni ihtiyaçları belirlemeyi de kolay ve basit hale getirir (Kurpinar, 2007).

Son olarak küresel anlamda başarılı bir sektör, ilgili bir başka sektörü de küresel başarıya taşıyabilmektedir. Örneğin İtalya, sadece iyi bir deri ve ayakkabı sektörüne değil aynı zamanda iyi bir deri işleme makineleri sektörüne de sahiptir (Bulu, Eraslan ve Kaya, 2006). Rekabetçi bir tedarikçi zinciri, sektöre ucuz ve yenilikçi girdi temini sağlayarak rekabet avantajı oluşturabilir. Yatay ve dikey ilişki içerisinde bulunan sektörlerle bilgi alışverişi beraberinde yenilikçilik ve fikir alışverişini de getirecektir. Porter'e göre yenilikçilik, ülkeler boyutunda da birçok ülkenin başarılı olmasının en önemli nedenini oluşturmaktadır (Altuntuğ, 2007).

1.2.1.1.4. Firma Stratejisi, Endüstriyel Yapı ve Rekabet.

Porter'in dinamik elmasındaki dördüncü faktör, firma stratejisi, yapı ve rekabettir. Yerel firmaların faaliyetini gerçekleştirdikleri ülke içindeki rekabet yapısı, şekli ve ortamı durgunluğu önleyerek, gelişmenin devamlılığını sağlar. Sektördeki firmaların ve işletmelerin ulaşmayı arzu ettikleri hedefler, uyguladıkları stratejiler ve organizasyon yönetimindeki farklılıklar, rekabet gücüne etki eden unsurlar olarak öne çıkar. Ülke içi piyasa yapısı rekabetin şeklini de belirler (Porter, 1998).

Firma hedefleri, stratejileri, organizasyon biçimleri ve iç pazarın yapısı ulusal rekabette üstünlüğü belirleyici unsurlardandır. Yerel firmanın yapı ve stratejisi, ulusal koşullara bağlı olarak gerçekleşmektedir. Örneğin, uluslararası alanda başarılı olan Alman firmalarının yönetim ile organizasyon yapısı hiyerarşik ve üst düzey yöneticileri teknik bilgi donanımlı bireylerken, İtalyan firmaları küçük ve orta boy aile şirketlerinden oluşmaktadır. Ülkeler arasındaki yönetim stilineki bu farklılıklar; eğitim, donanım, liderlik, organizasyon yapısı, bireysel inisiyatif, tüketici davranışları ve işçi-işveren ilişkileri gibi unsurlardaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bu farklılıklar uluslararası rekabette avantaj ve dezavantajların kaynağı olabilmektedirler. Firma amaç ve

motivasyonlarının çalışanlara ve yöneticilere kazandırılması ise, rekabet avantajı yaratmada diğer bir önemli konudur (Wayne, 1993; Mohr, 2002). Teknolojik yeniliklerin yaratılması ve uygulanması sırasında, yöneticiler ve çalışanlar arasındaki uyum ve aynı hedefe yönelmiş olmak da başarıya ulaşmak için çok önemli bir faktördür. Uluslar arası rekabet avantajları yaratmada iç rekabetin çok özel bir yeri bulunmaktadır. İç rekabette başarılı firma buluş ve yeniliklere yöneldiği için dış rekabette başarılı olmaktadır. Dünya rekabetinde söz sahibi bütün ülkelerde iç rekabetin güçlü olduğu görülmektedir. İç rekabet daha iyiye ulaşma ve rekabet üstünlüğünü elde etmede firma üzerinde baskı yaratmaktadır. Bu baskı, firmaları, ölçek ekonomisi avantajlarını yakalamak, kaliteyi arttırmak ve yeni ürünler geliştirmek konusunda çalışmalara itmektir. Böylece rekabetçi güce sahip firmalar ortaya çıkmaktadır (Erkan, 1993). İç rekabet getirdiği yenilik süreci ile maliyetleri düşürmekte (Eversole, 2005), yeni ürün ve üretim süreci yaratmakta, kalite ve hizmette yenilik getirmektedir. İç rekabetin yaratmış olduğu teknolojik yenilik dinamizmi, dış rekabet gücünün de belirleyicisi durumundadır (Özbey, 1999; Vural, 2007). Porter rekabet gücünün belirleyicisi olarak ortaya koyduğu bu dört ana faktörün dışında, ayrıca dışça faktörler olarak iki ilave değişkene daha değinmiştir. Bunlar, fırsatlar ve şans ile devlet politikalarıdır.

1.2.1.1.5. Devletin Rolü

Devlet ulusal rekabet gücünü belirleyemez, ancak etkileyebilir. Devlet politikasının ekonomiye ilişkin ana rolü, ülkenin kaynaklarının (işgücü ve sermaye) yüksek ve artan seviyede verimlilik sağlanacak şekilde dağılmasını sağlamaktır yani bir tür katalizör görevidir (Curran, 2001). Devlet, ortaya çıkan yeni fırsatlar, değişen koşullar veya krizler durumunda gerekli tedbirleri alarak ve uygun politikalar uygulayarak firmaların rekabet güçlerinin artmasına ya da korunmasına yardımcı olabilecek bir faktördür. Devlet politikaları pozitif veya negatif etki yaratabilir. Rekabet üstünlüğünün belirleyicisi olan bu altı unsurun hepsi karşılıklı olarak dinamik bir etkileşim içindedirler (Porter, 1998). Dolayısıyla devletin rolü sektördeki ulusal rekabet gücünün belirleyenleri üzerinde dolaylı bir etki sağladığı için önemlidir. Ancak, ülkelerin liberalleşme ve dış ticaret politikalarındaki farklılık nedeniyle, sektör üzerindeki etkileri de doğrudan ya da dolaylı olmaktadır (Davies ve Ellis, 2000). Ayrıca, devlet

destinasyondaki fiziksel ve beşeri kaynakların geliştirilmesini sağlarken, sektör politikaları, eğitim ve dış ticaret faaliyetleri ile de rekabet gücüne dolaylı olarak etki etmektedir. Devlet bölgesel rekabeti engelleyecek direkt birliklikleri (tekelleşme) kısıtlandırmaktır (Bulu ve Şahin, 2004).

Öz (2003) araştırmasında, bir potansiyelin var olması durumunda, gelişmekte olan bir ülke ortamında sektörün başlangıç aşamasında devletin aktif bir rol üstlenmesi durumunda rekabetçi avantajı olumlu bir yönde dönüştürmek olasılığı bulunmaktadır. Çünkü devlet bir potansiyel olması durumunda rekabetçi avantajın inşasında aktif bir şekilde rol alabileceği gibi, firmaların rekabetçi avantajlarının oluşumunda ve geliştirilmesinde kilit rol oynayan yakın iş çevresinin kalitesinin artırılması yönünde dolaylı katkılar da sağlayabilir. Öz örneğine göre, sektöre-özel eğitim ve araştırma kuruluşlarının desteklenmesi, ürün standartlarının ve tüketici haklarının titizlikle korunması ve haksız rekabetin önlenmesi yönündeki düzenlemelerin üzerinde dikkatle durulması bu kapsamda değinilebilecek noktalardan sadece birkaçıdır.

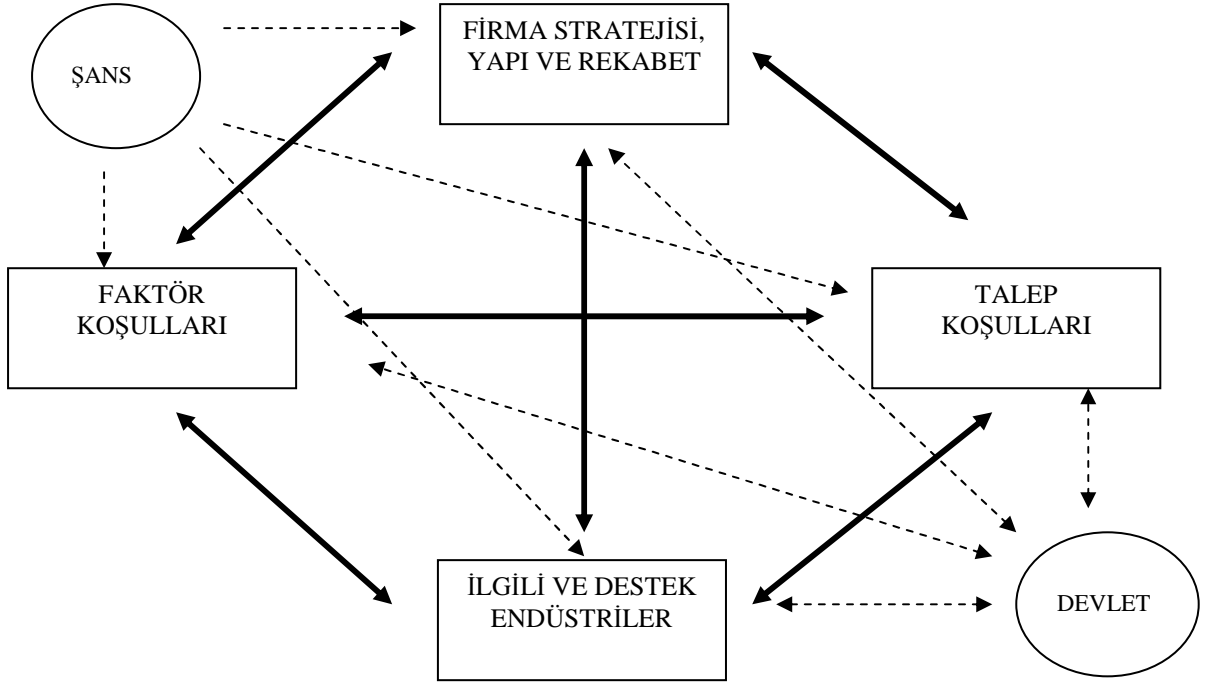
1.2.1.1.6. Karşılaşılan Fırsatlar ve Şanslar

Uluslararası alanda değişen koşullar yeni fırsatlar ve şanslar yaratırlar. Söz konusu değişkenler yenilikler, teknolojik gelişmeler, girdi maliyetlerindeki ani değişimler (petrol soku gibi), dünya finans piyasalarında ve döviz kurlarında değişiklikler, dünya piyasaları ve yerel piyasalardaki talepte dalgalanmalar, dış ülkelerin uyguladığı politikalar ve savaşlar olarak sayılabilir. Bu değişkenler bazı ülke firmalarının avantajlarını kaybetmelerine neden olurken, yenilikçi girişimcilerin bulunduğu, belli bir dinamiğe sahip bazı ülke firmaları için de yeni fırsatlar ve şanslar yaratabilirler.

M. Porter'ın modelinde rekabet gücünü belirleyen faktörler sürekli ve karşılıklı bir etkileşim içinde bulunmaktadır. Porter'a göre, geniş ve yaygın avantajların ortaya çıkması sistem içindeki karşılıklı etkileşimin nitelik ve yoğunluğuna bağlıdır. Rekabet avantajları genellikle, yenilik ve değişmelerin hızına bağlı olarak oluşmaktadır (Dursun, 2007). Yukarıda sayılan bir ülkenin rekabet avantajını belirleyenlerden bir veya birkaçı rekabet avantajı yaratabilir, ancak daha kalıcı bir başarı için hepsi birlikte var olmalıdır. Çünkü avantajlar karşılıklı olarak birbirlerinin gelişimini etkilemektedir. Avantajların karşılıklı etkileşimine "diamond" adı verilmektedir. Bu etkileşim dolayısıyla elmas bir

sistem bütünü haline gelmektedir. Oluşan sistem bütünü aşağıda Sekil 2’de gösterildiği gibidir

Şekil 2: Dinamik Elmas (Sistem Bütünü)

Kaynak: Porter, (1990)

Elmas modelinde bir bileşenin etkisi diğerlerinde bağlıdır. Örneğin girdi dezavantajı, yeterli rekabet olmadıkça firmaları yenilikçi olmaya itmeyecektir. Bu model aynı zamanda kendi kendini kuvvetlendirme modelidir. Dolayısıyla özetlemek gerekirse, Porter’ın Elmas Modeli’nde sistem bütünü sürekli hareket halinde, olumlu ve olumsuz etkilerin oluştuğu bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte rekabet avantajları, yenilenme ve yeniliklerin hızına bağlıdır. Bir belirleyenden kaynaklanan etkinin yararlı duruma gelebilmesi diğer belirleyenlerin durumuna bağlıdır. Her etken kendine yansıyan etkiyi değerlendirme durumunda olduğu takdirde bundan olumlu olarak etkilenmektedir. Geniş ve yaygın etkileşimin ortaya çıkması, sistem bütünü içindeki karşılıklı etkileşimin nitelik ve yoğunluğuna bağlı olup, tek bir etken, genelde yetersiz kalırken; yeni bilgi, yetenek ve oyuncuların sürekli devreye girdiği dinamik ve rekabetçi bir ortamın varlığı küresel rekabet avantajını ortaya çıkarmaktadır.

1.2.1.2. Rekabetçi Gelişme Aşamaları

Porter'in ikinci ve temel önermesi rekabetçi gelişme aşamasıdır. Porter bu yaklaşımında her ulusun rekabet gücüne ulaşmada geçtiği bazı aşamalar vardır ve yaptığı çalışmalarında ulusal rekabet gücünün zaman içerisinde değişen şeklini dört aşamada (Canan, 1995,) (faktör güdümlü gelişme aşaması, yatırım güdümlü gelişme aşaması, yenilik güdümlü gelişme aşaması, refah güdümlü gelişme aşaması) gerçekleştirmektedir (Kibritçioğlu, 2006). Ülkenin içinde bulunduğu rekabetçi gelişme aşaması, o ülkenin uluslararası düzeydeki rekabetçi konumunu yansıtmaktadır. Aşamalar arasında mutlak bir hiyerarşi bulunmamaktadır ve bir birinden diğerine geçişte sırayı takip etme zorunluluğu yoktur. Ülkelerin aşamalar arasında sıçrama yapması ve geri dönüşlerinin yaşanması mümkündür (Porter, 2000).

1.2.1.2.1 Faktör Güdümlü Gelişme Aşaması

Bu aşamada ekonomik gelişme (Altay, 2006) ülkelerin temel faktörleri olan doğal kaynaklarla, yetersiz düzeydeki sermaye birikimi ve uzmanlaşmamış işgücü ile gerçekleşen bu aşamada rekabet gücü daha çok fiyat üzerinde olmakta ve bu nedenle ucuz işgücü, döviz kurları rekabet gücü için ön plana çıkan unsurları oluşturmaktadır (Yazmaçioğlu, 2006; Miral, 2006). Bu aşamada elmadaki değişkenlerden yalnızca faktör koşulları etkili olmakta ve rekabet avantajı üretim faktörlerinin ucuzluğundan kaynaklanmaktadır.

Ürün, üretim süreci ve teknoloji açısından rekabet avantajının bulunmadığı bu aşamada sadece ucuz faktör maliyetinden dolayı fiyat rekabetine girilmektedir (Lee ve Olmsted, 2004). Gelişmiş ürün tasarımı taklit ile ileri teknoloji ise dış yatırımlarla ülkeye gelmektedir. Ülke içinde teknoloji üretilmemekte, ihtiyaç duyulan teknoloji dışarıdan sermaye malı ithal edilerek karşılanmaktadır. Az gelişmiş ülkeler bu aşamada bulunmaktadır (Yazmaçioğlu, 2006; Miral, 2006). Faktör güdümlü gelişme aşamasındaki ülke dünyadaki ekonomik dalgalanmalardan çok fazla etkilenir .

1.2.1.2.2. Yatırım Güdümlü Gelişme Aşaması

Bu aşamada ülkenin yatırım yapma isteği ön plana çıkar. En önemli unsur olarak teknoloji transferi karşımıza çıkmaktadır. Ülke yatırımlarını ancak, yabancı sermaye ve yabancı sermaye ile ülkeye gelen teknolojik yeniliklerle arttırabilir.

Bu aşamanın en belirgin özelliği, teknolojik gelişmeleri özümseme ve geliştirme yeteneğinin ortaya çıkması olmuştur (Altay, 2006) Çünkü bu aşamada temel faktörlerden sağlanan avantajların yanında, ileri faktörlere dayalı düşük maliyet (Aslan ve Özata, 2007) ile daha ileri teknoloji ve donanımların daha etkin kullanımı rekabet avantajı yaratmaktadır. Bu aşamadaki ülke yatırım yapma kapasitesini ve isteğini yabancı sermaye ve onunla birlikte gelen teknolojik yenilikler sayesinde geliştirebilmektedir. Bu aşamada firmalar, sadece ithal ettikleri yabancı teknoloji ve yöntemleri kullanmakla kalmazlar, bunları geliştirmeye de çalışırlar (İmer, 2006). Yeni teknolojik gelişmeleri özümseme ve geliştirme yeteneği bu aşamayı faktör güdümlü gelişme aşamasından ayıran en önemli unsurdur. Ülkenin demografik yapısının ve devlet politikalarının öneminin bu aşamada arttığı gözlenmektedir.

Eğitilebilir nüfusu fazla olan ülkeler bu aşamada yeni tekniklere yönelik eğitim politikaları geliştirerek teknolojik yenilikleri özümseme ve geliştirme yeteneklerini geliştirebilirler. Rekabetin geliştirilmesi, yatırımlar ve ihracatın teşvik edilmesi, teknoloji ithalinin desteklenmesi yönündeki devlet politikaları bu dönemde önem kazanmaktadır (Miral, 2006). Devletin, yatırım isteğinin geliştirilebilmesi için teşvik, korumacılık ve etkin ölçek politikalarının geliştirmesi gerekmektedir.

1.2.1.2.3. Yenilik Güdümlü Gelişme Aşaması

Bu aşama elmas modelinin en etkin ve yoğun islerlik kazandığı bu gelişme aşamasında ülkeler, teknolojik yenilikleri kendisi üretir ve geliştirir konumdadırlar. Çünkü elmastaki tüm değişkenlerin en gücü şekilde karşılıklı etkileşim halinde bulunduğu aşamadır. Bu aşamada firmalar yeni teknoloji ve yöntemleri dışardan alıp uygulamak ve geliştirmekle yetinmemekte, yenilerini kendisi yaratmaktadırlar. Böylece, ürün ve üretim teknolojileri ile pazarlama ve rekabet gücü yaratıcı diğer alanlarda da yeniliğe yönelme baskısı artar ve ülkeler artık teknoloji transfer yerine teknolojik yenilikleri kendisi üretir.

Gelişen talep koşulları, arzın genişlemesi, uzmanlaşmış faktör ve bağlı endüstrilerin ortaya çıkışı firmaları yeniliğe yönlendirmekte ve bu yeniliğin geliştirilmesi için uygun ortam yaratmaktadır (Miral ve Utkulu, 2006). Bu ortamın yarattığı yenilik geliştirme kapasitesi, yeni endüstrilerin ortaya çıkmasına fırsat tanımaktadır. Bu aşamadaki ülkeler dışsal şoklara, konjonktürel dalgalanmalara, maliyet fiyatları ile döviz kurlarında

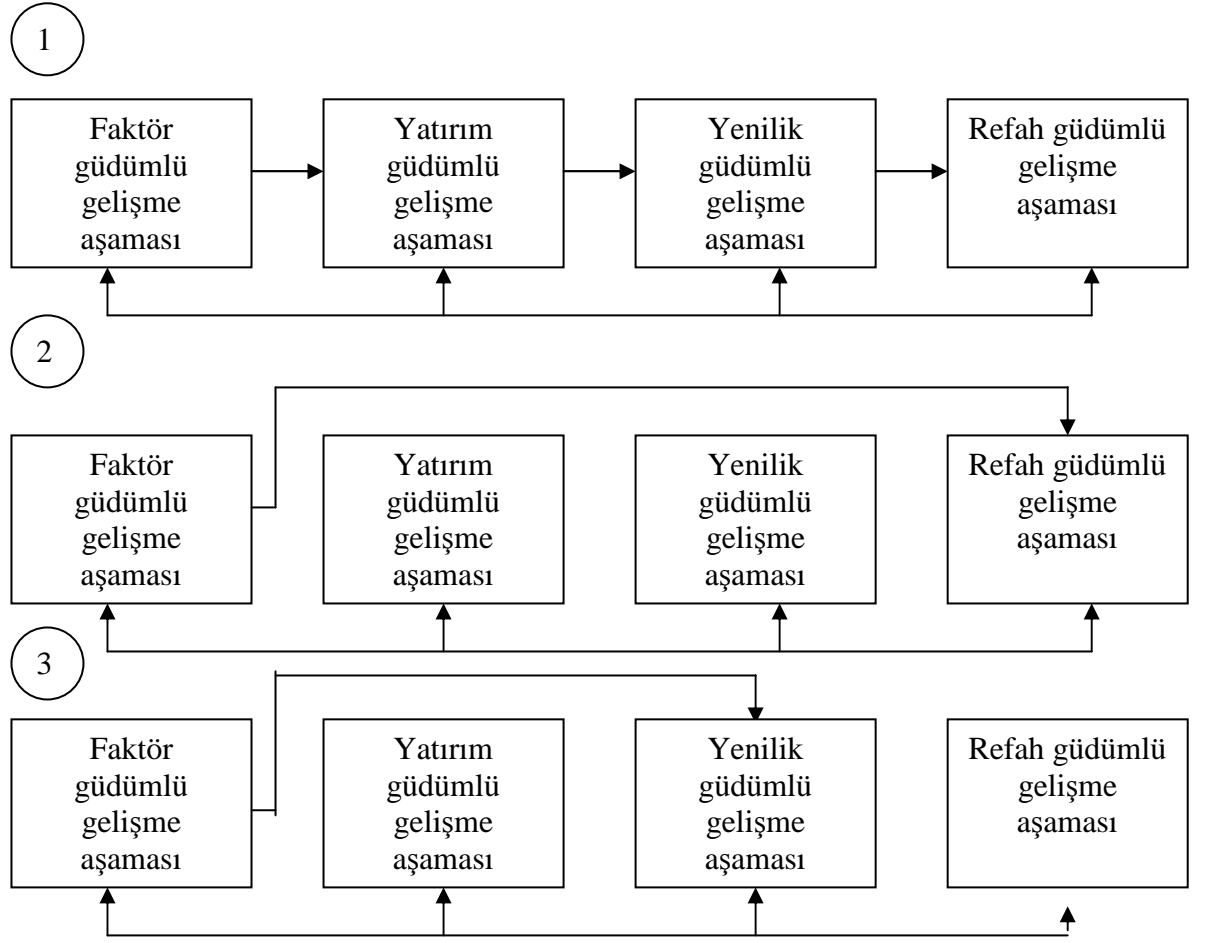
oluşacak dalgalanmalara karşı güçlüdürler. Dolayısıyla devlet bu aşamada doğrudan müdahaleleri bırakarak dolaylı yollardan, iç rekabetin teşviki ve yeniliklerin uyarılması gibi konulara önem vermektedir (İmer, 2006; Soysal, 2003).

1.2.1.2.4. Refah GÜdümlü Gelişme aşaması

Diğer üç aşamanın aksine bir ilerleme değil gerilemenin (Porter, 1998) ulusal avantajların dinamik gelişme sürecinin en son aşaması refah güdümlü gelişme aşamasında geçmişte ulaşılan refah seviyesinin korunması temel sorun olmaktadır. İlk üç aşamada gelişmiş yöntem ve rekabetçi firmaların sürekli artması ile rekabet avantajları sürekli artmaktadır. Refah güdümlü aşama ise, başlangıçta ulaşılmak istenen amaca ulaşıldıktan sonra, rekabet edebilirlik avantajından gerilemenin başlangıcı olmaktadır. Bu aşamada yaşanan çöküşün nedenlerinden biri talep yetersizliğinden dolayı birçok firmanın iflas etmesidir. Bu aşamada gelişmiş sendikal faaliyetlerden dolayı işçi ücretleri yüksektir, ihtiyaçlar daha çok lüks tüketime yöneliktir (Broutherst, 1997). Azalan yenilikler yatırım fırsatlarını azaltmakta ve böylece yatırım oranları sürekli olarak düşüş göstermektedir. Bu aşamada firmalar uluslararası alandaki rekabet avantajlarını kaybetmektedirler. Bu nedenle ilk üç aşama gelişme dönemi olarak nitelendirilirken, dördüncü aşama gerileme dönemi olarak nitelendirilmektedir.

Diğer bir taraftan ise bu aşamada devlet desteğinin yetersizliği, rekabetin ve yatırımların azalması gibi nedenlerle firmaların rekabet üstünlüklerini kaybetmeye başladıkları görülür. Eğitime verilen önem azalırken, yüksek gelir düzeyi çalımsa motivasyonunun kaybolmasına neden olur. Yatırımlar sürekli olarak düşer ve yatırımların amacı sermaye sağlamaktan çok mevcut sermayenin korunmasına yönelir. Firmalar riske girmekten kaçınarak birleşmelere yönelir, bu da rekabetin, dolayısıyla yeniliklerin azalmasına neden olur. Ülkeye giren yabancı sermaye yerli firmaların zor durumda kalmalarına ve daha fazla devlet desteğine ihtiyaç duymalarına neden olur (Gökdemir, 2004). Bu aşamada rekabet avantajları, gelişmiş ve ileri talebin söz konusu olduğu refah birikimine dayalı alanlar ile nitelikli işgücü birikimine (Coşkun ve Geyik, 2004) bağlı lüks ihtiyaç alanlarında sürdürülebilmektedir. Ayrıca ülkenin faktör avantajı ile bazı sektörlerde ilk olmaktan kaynaklanan avantajlar da sürdürülebilir. Diğer yandan, bu aşamada ülke içindeki rekabetin kaynağı daha çok yabancı firmaların getirdiği dinamizme bağlıdır. Ulusal rekabet gücünün gelişim aşamaları aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Şekil 3: Ulusal Rekabet Gücünün Gelişim Aşamaları

Kaynak: Porter, (1990)

Porter'ın rekabetçi avantajın yaratılması ve rekabetin gelişimi olarak nitelendirdiği bu aşamalar üç farklı strateji ile rekabet avantajı sağlayabilir.

Birinci stratejinin uygulanması sanayi toplumu olma aşamasının da geçilmesini gerektirmektedir. Yatırıma yönelim aşamasında sadece belirli sanayilerde faktör yoğunluklarına dayanan rekabet gücü yaratılmaktadır. Yenilik güdümlü aşamaya geçilebilmesini, yenilik yapılmasına ve yaratıcılığı teşvik edici ortamın oluşturulmasına bağlı olmaktadır.

İkinci strateji çok zengin doğal kaynaklara sahip olan ülkeler için geçerli olmaktadır. Ülkeler yatırım güdümlü ve yenilik güdümlü aşamaya geçmeden, faktör güdümlü aşamadan refah güdümlü aşamaya geçmektedirler. Uluslar arası rekabet gücü bu

durumda doğal kaynak zenginliğine dayandığı için bunun yerine geçebilecek farklı bir avantajın yaratılması mümkün olmamaktadır.

Üçüncü strateji ise özellikle öncü ve destekleyici sektörler ile kültür ve eğitim altyapısını güçlendiren ülkeler için söz konusu olabilmektedir. Bu ülkeler direkt olarak bilgi derlemesi ile yatırımı yönlendirebilmektedirler (Yazmaçioğlu, 2006).

Pek çok araştırmacının eleştiriler getirmenin yanısıra, Porter'ın (1990) çalışmasının önemine, yaptığı katkıya ve yarattığı tartışma ortamının olumlu yönlerine de işaret ettikleri gerçektir. Bu konu en güzel bir şekilde Grant'ın (1991) makalesinde ifade edilmiştir. Grant'a göre, Porter tek bir analitik çerçeveye (yani elmas modeliyle) İsveç'ten Singapur'a kadar pek çok değişik ülkedeki pek çok değişik sektörde uluslararası rekabet gücünün nasıl oluştuğunu, nasıl geliştiğini ve nasıl sürdürüldüğünü/yitirildiğini açıklayabilmektedir. Model, bu özellikleriyle teorik ve ampirik uygulama ve araştırmaları teşvik etmekte ve konu üzerine yapılacak yeni araştırmalara esin kaynağı olmaktadır (Öz, 2007).

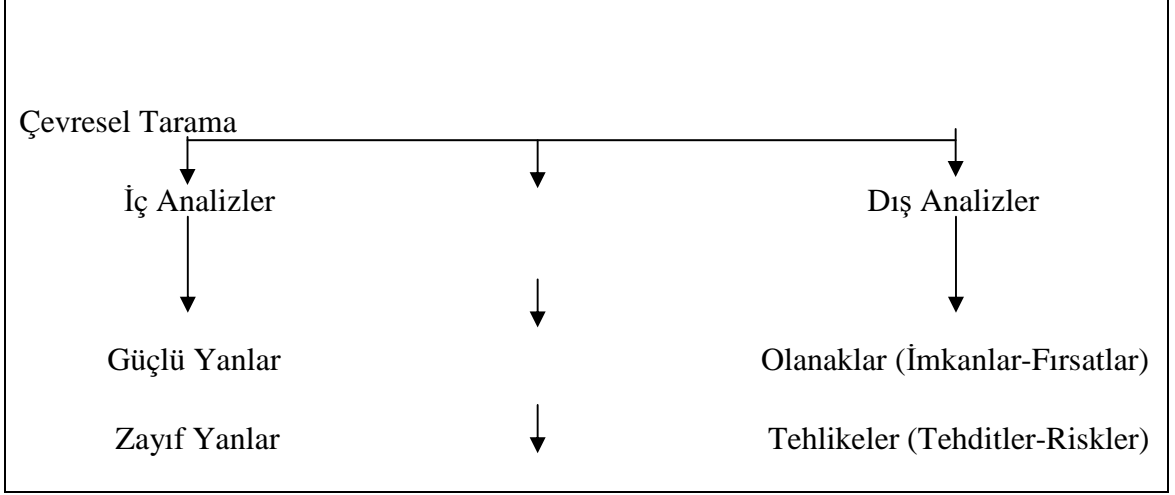
1.2.2. TOWS Matrisi Yönetimi

İlk olarak 70'li yıllarda iş yönetimi (business management) amacıyla kullanılmaya başlanan SWOT analizi, ileriki yıllarda farklı uygulama alanları için de bir analiz ve planlama aracı olarak ele alınmıştır (Doğru ve Uçar, 2005). Bir ülkenin, bölgenin veya kurumun iç ve dış durum analizini içeren stratejik bir yönetim tekniği olan TOWS analizi sistematik bir düşüncenin ve analize konu olan faktörlerin geniş çaplı araştırılmasını zorunlu kılmaktadır (Cooke, 2005; Çelik ve Murat, 2008). Dolayısıyla, ulusal rekabet gücünü açıklayan alternatif yöntemlerden biriside TOWS matrisi yöntemidir. Bazı kaynaklarda Varlık-Yokluk Analizi (Akyos, 2007) olarak da geçen TOWS kelimesi, dört İngilizce kelime, Strengths (Avantajlar), Weaknesses (Dezavantajlar), Opportunities (Fırsatlar) ve Threats (Tehditler) kelimelerinin baş harflerinden meydana gelmektedir (Güngör ve Aslan, 2004). Temelde mevcut yapılara ait bu dört parametrenin irdelenerek analiz edilmesi ilkesine sahip olan bu yöntemle, hem niceliksel hem de niteliksel özelliklere ilişkin analizler yapılabilmekte ve yapılan analizler sonucunda oluşturulan TOWS matrisinin irdelenmesi ile de mevcut programa ilişkin stratejik bir görüş oluşturulabilmektedir.

TOWS matrisi stratejik yönetim anlayışında rekabet gücünü analiz etmede ve buna bağlı olarak rekabet stratejileri belirlemede kullanılan sistematik bir yöntemdir (Çetin, 2000). TOWS analizinin strateji geliştirmeye yönelik temeli, 2x2 lik bir matrise dayanır. Matriste temel sorular ve bu sorulara karşılık olabilecek sonuçlar yer almaktadır (Yumuk ve İnan, 2005). Bu matrisi, bir ülkenin üstünlüklerini ve zayıflıklarını analiz ederek bunları küresel fırsatlar ve tehditler ışığında ele alıp alternatif stratejiler geliştirmek için bir çerçeve çizmektedir. Wehrich (1999) tarafından geliştirilen bu matris bir ülkenin ulusal rekabet gücü analizinde kullanılan ve ülkenin sahip olduğu üstünlükler ve eksiklikleri, potansiyel fırsat ve tehditleri gibi değişkenler birbiriyle etkileşim içindedirler. Çünkü TOWS analizi, çeşitli sistem ve yapıların kendi çevrelerinde sahip oldukları kaynak ve yeteneklerin en ideal şekilde kullanılmasını sağlayacak bilgileri elde etmenin en önemli aracı olarak geliştirilmiştir (Gupta, 2000; Milorad, Harvey, Edward, vd 2004). Sistematik bir analiz yapısı gerektiği TOWS analizi ve matrisi Şekil 4’da verilmiştir.

Şekil 4: TOWS Analizi ve Matrisi

SWOT Analizi

SWOT Matrisi

İç Faktörler	Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
Dış Faktörler Fırsatlar	Güçlü Yönler-Fırsatlar Kombinasyonu	Zayıf Yönler-Fırsatlar Kombinasyonu
Tehditler	Güçlü Yönler-Tehditler Kombinasyonu	Zayıf Yönler-Tehditler Kombinasyonu

Kaynak: Coşkun ve Geyik (2002); Doğru, ve Uçar (2005); Valentin (2001)

Her ülkenin iç faktörler olarak adlandırılan güçlü ve zayıf yönleri olduğu gibi dış faktörler olarak nitelenen fırsatlar ve tehditleri vardır. Wehrich, bu dört faktörün dört ayrı stratejinin temelini oluşturabileceğini ifade etmektedir. En çok arzulanan durum, bir ülkenin potansiyel fırsatlardan yararlanması için güçlü yönlerini çok iyi bir şekilde tespit edip bunları kullanmasıdır. Wehrich bu durumu güçlü yönler-fırsatlar stratejisi olarak adlandırmaktadır. Çünkü bir ulus kendi güçlü yönlerini kullanarak fırsatlar oluşturabilir ve bunlardan yararlanabilir. Fakat küresel rekabete dayalı bir piyasada bir ülke aynı zamanda bir takım tehditlerle karşılaşabilir. Böyle bir durum güçlü yönler-

tehditler stratejisi olarak düşünülebilir çünkü temel amaç, tehditleri en aza indirerek güçlü yönleri artırmaktır.

Her ülke aynı zamanda dış fırsatlardan yararlanmak için üstesinden gelmek ve güçlendirmek zorunda olduğu zayıflıklara sahiptir. Bu durumda ülke zayıf yönler-fırsatlar kombinasyonu ile kendisi için dezavantaj olan eksikliklerini tamamlayıp, önüne çıkan fırsatları en iyi şekilde değerlendirmelidir. Bir ülke hem zayıf yönleri çok hem de tehditlerle karşılaşıyorsa bu durumda zayıf yönlerin üstesinden gelecek ve tehditleri ortadan kaldıracak stratejiler üretmek zorundadırlar (Smith, 1995). Böyle bir durumda uygun strateji zayıf yönler-tehditler stratejisidir. En az arzu edilen durum olan böyle bir pozisyonda dış tehditler karşısında kalan ülke rekabette çok zor durumda kalabilmektedir. Uygulanacak zayıf yönler-tehditler stratejisindeki amaç hem iç zayıflıkları en aza indirmek hem de dış tehditleri korumaktır (Coşkun ve Geyik, 2002). Son olarak açıklamak gerekirse eğer bir sektörün (Aslan, Gülcü ve Ersan, 2008), ulusal rekabet gücünü TOWS matrisiyle ölçmek için önce o ülkenin ulusal rekabet gücüne etki eden faktörlerini belirleyip analiz etmekte yarar vardır. Bu analizle elde edilen bulgular çok kriterli bir değerlendirme yaklaşımı olan Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilir ve her birinin öncelik değerleri hesaplanır (Kurtula ve Pesonen vd, 2000). Sayısallaştırılmış TOWS analizi uygulaması gereğince karar verme sürecinde kullanılacak olan TOWS faktörleri belirlendikten sonra, analitik bir yöntem kullanılarak bu faktörlerin öncelik değerleri belirlenmektedir (Shinno vd, 2006).

1.2.3. Dunning ve Rugman'ın Ulusal Rekabet Gücü Yaklaşımı

Ulusal rekabet gücü konusunda çalışan birçok araştırmacı Porter tarafından geliştirilmiş olan elmas modelinin sadece ülke içerisindeki bir takım dengeleri incelemesi dolayısıyla uluslararası dengelere değinmediği gerekçesiyle eleştirilmiştir ve (Coşkun ve Geyik, 2003) Rugman tarafından Çifte elmas (Double Diamond) ve Dunning tarafından Multiple Diamond yöntemleri geliştirilmiştir. Bunlara göre, Porter tek elmas fikrinde bir firmanın karşılaştırmalı üstünlüklerinin onun yerel ekonomik çevresinin bir fonksiyonu olduğunu savunduğunu, ancak dünya ekonomisinde artan yapısal entegrasyonun coğrafi kapsamı genişlettiği ve dolayısıyla özellikle küçük ülkelerin elmaslarını ilişkili oldukları diğer ülkelerin elmaslarını da kapsamaması gerekmektedir (Gürpınar ve Barca, 2007).

Rugman (1993) tarafından yapılan çalışmada Porter'in ülke ekonomisi ve çok uluslu şirketler arasındaki ilişkiyi göz ardı ettiği ortaya konulmuştur. Rugman yapmış olduğu bu çalışma ile aynı zamanda, çok uluslu şirketlerin dünya üzerindeki hakimiyeti ve dolayısıyla rekabet gücüne etkileri konusu üzerinde durmuştur. Bu gerekçeyle de Porter Modelini yeniden ele almış ve çifte elmas (Double Diamond) yaklaşımını geliştirmiştir. Dolayısıyla bu model Porter'in geliştirmiş olduğu elmas modelinin sadece ülke içerisindeki dengelerin üstünde durduğunu ve çok uluslu işletmeler ve ülke dışına çıkmadığı ve uluslararası bağlantıları göz ardı ettiği için eleştirilmektedir. Çifte elmas modelinde küçük ülkelerin rekabet gücünün kendi ülke elmasları ve gelişmiş üç dev ülkenin (ABD, Japonya, Avrupa Birliği) elmaslarına göre oluştuğu vurgulanmaktadır (Grant ve Gray, 2001).

Dunning ise, Porter'in elmas modeline farklı açılardan eleştiriler getirmiştir. Dunning, Porter'i dünya ekonomik yapısını oluşturan güçlerin dinamik görünümünü dikkate almadığı ve özellikle küresel dünyanın bir parçası olmaya zorlayan çeşitli faktörler ve doğrudan yabancı yatırımları (Nachum, 1996; Bellak, 2003) elmas modelinde hiç işlemediği için eleştirmektedir. Dolayısıyla Dunning, bu nedenle çok uluslu işletmelerin dolaylı veya direkt olarak ülkelerin rekabet gücüne etkisini vurgulayarak, elmas modelini geliştirip ve yenileme yoluna gitmiştir. Kanada gibi ticarete daha fazla önem veren bir ülkenin rekabetçi yapısını kümelerin karşılaştırılması ile açıklanamayacağını düşünen Dunning multiple diamond yöntemini geliştirmiştir (Rugman ve D'Cruz,1993: 32). Dunning (1993)'e göre dünya ekonomisinde artan yapısal entegrasyonun ve gelişen kapitalist anlayışların karşılaştırmalı üstünlükleri oluşturmada ve bunu artırmada coğrafi kapsamı artırdığı ve öyle ki bu tip avantajların coğrafi kaynaklarının tanımlanmasına yönelik girişimler diğer ülkelerin elmaslarını kapsamaması gerektiği savunulmuştur (Dunning ve Lundan, 1998: 117).

Bu teori, temelde Porter'in çok uluslu aktivitelerin sonuçlarını modeline birleştirememesi sebebiyle ortaya çıkmış bir teori olarak gözükmektedir. Bu problemi çözmek için (Dunning, 1992: 137) örneğin uluslararası aktiviteleri Porter'in modeline eklenmesi gereken üçüncü dışsal değişken olarak görmektedir. Bu günün, küresel iş ortamında ancak uluslararası aktiviteler sadece bir dış değişken olmaktan çok fazla şey temsil etmektedirler. Dunning (1984,1998) çalışmalarının çoğunda dış yatırımların

ülkelerin ulusal rekabet gücüne çok etkilediğini vurgulamıştır. Bundan dolayı Porter'ın orijinal elmas modeli genelleştirilmiş ve double diamond modeline dönüştürülmüştür. Böylelikle modelde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ve çok uluslu şirketlerin ülkelerde yürütmüş oldukları faaliyetlerin rekabet gücüne olan katkısı da ön plana çıkartılmış olmaktadır.

Kore ve Singapur gibi küçük ülkelerden firmalar sadece yerel balgamda pazarları ve kaynakları hedeflememekte aynı zamanda global bağlamda da çalışmalar yapmaktadırlar. Bundan dolayı bir ulusun rekabet gücü kısmen yerel elmasa ve kısmen de uluslararası elmasa firmaları temel olmak şartıyla bağlı kalmaktadır. Global elmasın boyutu öngörülebilir bir periyotla sınırlandırılmıştır. Ancak yerel elmasın ölçeği ülke ölçeğine ve rekabet gücüne bağlı olarak değişir. Bu iki elmasın arasındaki kesik çizgilerin elması yerli ve uluslararası parametrelerce belirlenen ülkenin rekabet gücünü temsil eden uluslararası bir elmadır. Bundan dolayı uluslararası elmas ile yerli elmas arasındaki fark uluslararası ya da çok uluslu aktiviteleri temsil etmesidir. Çok uluslu aktiviteler dış kaynaklı ve iç kaynaklı doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını içerir. Genellenmiş çifte elmas modelinde ulusal rekabet gücü spesifik bir endüstride özel bir ülkede katma değer yaratan aktivitelere firmaların katılım yeteneği olarak tanımlanmıştır (Daynenko, 2007). Bu katılımdaki amaç uluslararası rekabete rağmen bu katma değer oluşturma faaliyetini uzun döneme yayarak sürdürmektir.

Teorik olarak Porter ve bu yeni model arasındaki iki metodolojik farklılık önemlidir.

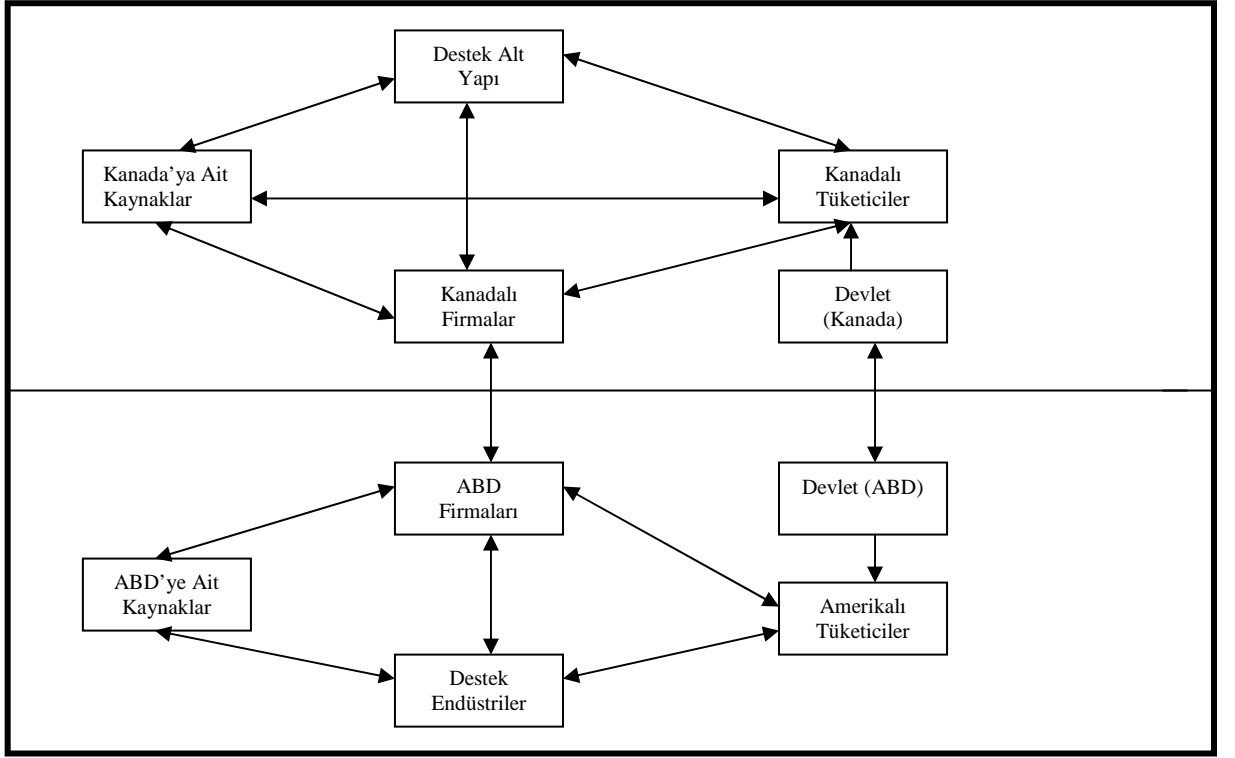
1.Özel bir ülkedeki sürdürülebilir katma değer oluşumu hem yerli hem de yabancı sahipli firmalar tarafından kaynaklanabilir. Ancak Porter rekabetin coğrafi boyutu ile karşılaştırmalı üstünlüğün coğrafi mevkisi arasında bir ayırım yapmak sureti ile yabancı aktiviteleri modeline dahil etmemiştir.

2. Sürdürülebilirlik pek çok ulusta birbirini tamamlayan firma özellikli ve yerleşim avantajlarının bulunduğu pek çok ülkenin katıldığı bir coğrafi oluşuma gerek duyabilir. Bilakis, Porter en etkili global stratejinin pek çok aktiviteyi tek bir ülkede yoğunlaştırarak dünyaya bu temel noktadan hizmet etmek olduğunu tartışmıştır. Porter'ın global firması sadece bir ihracatçıdır ve metodolojisi çok uluslu firmalardaki global işlemlerin örgütsel karmaşasını dikkate almaz (Gürpınar, 2007).

Herhangi bir faktörün daha fazlası bazı şartlarda faydalı ve diğer bazı şartlarda zararlı olabilirken bir teori hangi şartların hangisi olduğunu açıklayabilmelidir. Porter elmasın her bir köşesinde güçlü olmak için gerekli şartları tanımlayamamaktadır. Neticede dört köşe, şans faktörü ve hükümet tarafından desteklendiğinde başarıya katkıda bulunabilecek her şeyi içerecek kadar geniş olur.

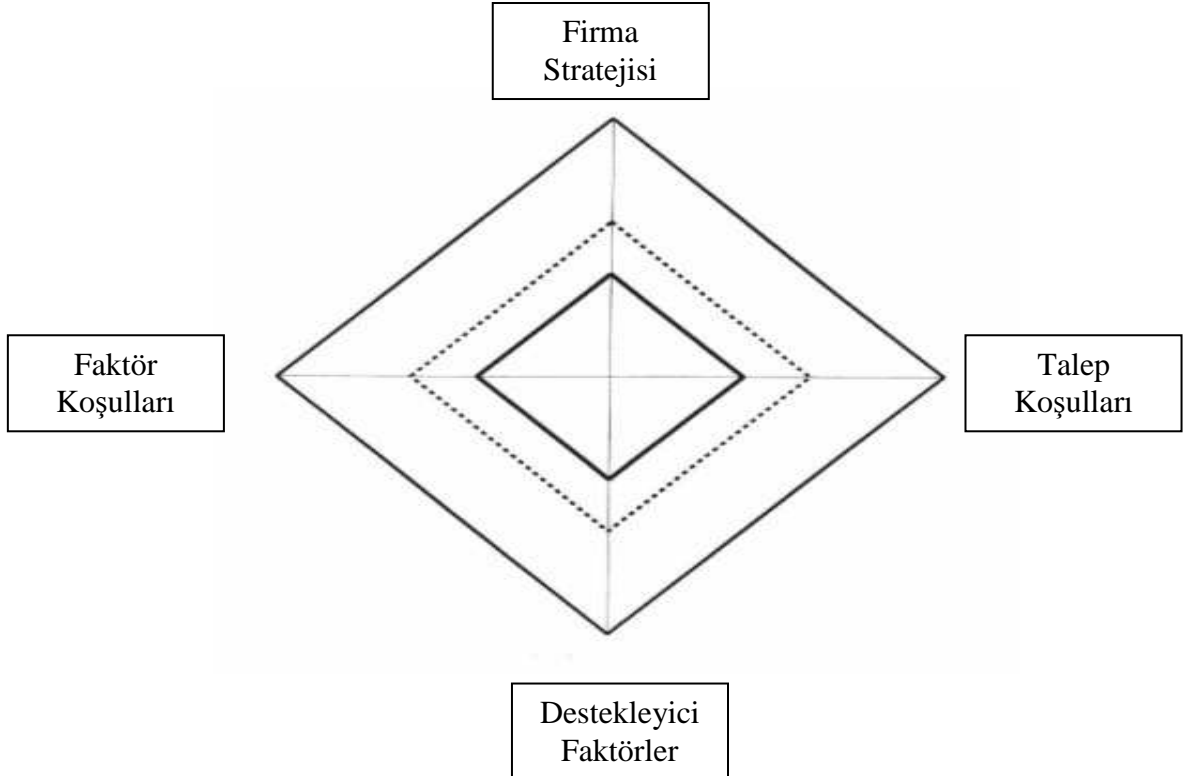
Porter'ın yerel elmasın yerli firmaların performansını tanımladığı yönündeki iddiası dünyanın giderek artan bir şekilde globalleştiği ve çok uluslu şirketlerin giderek daha önem kazandığı şeklindeki tartışmalarla sarsılmıştır. Bu fikre göre 1990 'larda belirli bir ülkede kurulmuş olan bir firmanın giderek artan orandaki varlık miktarı bir başka ülkede kazanılmış ya da konuşlanmış. Dışarıdaki işlem oranı geniş olan yerel bir firma için rekabet pozisyonunu belirleme çabasını kendi ana merkezlerindeki elmasın gücüne dayandırmak mantıklı olmayacaktır. Halbuki onların yurt dışına ilk hareketi bu avantajlara dayanmaktadır. Kanada ve Meksika gibi diğer ülkelerde bir kimse çifte elmas (double diamond) vakasını bu ülkelerin ve ABD'nin elmaslarını bir araya getirmek sureti ile önerebilir (Slege, 2005; Altay, 2006). Böylelikle modele doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ve çok uluslu şirketlerin ülkelerde yürütmüş oldukları faaliyetlerin ulusal rekabet gücüne olan katkısı da ön plana çıkartılmıştır. Çifte almas modeli veya kuzey Amerika elması ve multiple elmas modeli aşağıdaki şekilde (4,5) gösterilmiştir.

Şekil 5: Çifte Elmas (Double Diamond) Modeli. Kuzey Amerika Elması

Kaynak: Altay (2006)

Şekil 6: Multiple Diamond Modeli

1.2.4. Krugmannın Ulusal Rekabet Gücü Yaklaşımı

Ulusal rekabet gücü, ilk başlarda ‘işgücü verimliliği’ anlamında kullanılmıştır ve bu tanım, bir ülkenin uzun dönemdeki büyümesinde en temel faktörün verimlilik olduğunu öngören yaklaşımla tutarlıdır. Bununla birlikte eğer verimlilik rekabet gücünü ölçmek için kullanılırsa bu durumda Krugman’a (1996: 10) göre ulusal rekabet gücü terimi basitçe “uluslararası rekabet ile herhangi bir ilişkisi olduğunu ima etmeksizin, sadece verimlilik demenin şiiirsel bir yolu” haline gelecektir (Özsamar, 2005). Dolayısıyla Krugman, ülkelerin başarı sıralamasında rekabet gücünden ziyade verimlilikteki performanslarının kıyaslanması gerektiğini savunmaktadır. Krugman’ın teorisine göre verimlilik firmalar arası rekabet için gerçekten önemli bir unsur olmasına karşın uluslararası rekabet için hiç de dikkate alınmaması gereken bir unsurdur (Kesbiç ve Baldemir, 2005). Eldeki mevcut kaynaklarla en fazla çıktı elde etmek demek olan ve genelde çıktı, girdi şeklinde formüle edilen verimlilik, kaynakların etkin kullanılmasında ve ulusal rekabet gücü başarımında temel belirleyici olduğu gibi aynı zamanda kalkınmanın da temel taşıdır (Sulak ve Sarı, 2007; Tuncer ve Ozuğurlu, 2004). Hükümetlerin uluslararası rekabeti artırmak için verimliliğe önem vermeleri ve bu konuda çaba harcamalarını gereksiz olarak nitelendirmektedir. Bunun yanında hizmet sektörü uluslararası rekabete konu olmamaktadır. Bu gerekçeyle de hizmet sektöründeki verimlilik artışına daha az önem verilmekteydi. Gerçekte ise hizmet sektörünün verimliliğinde meydana gelecek her artış, imalat sanayinde meydana gelecek artışlardan 3.5 kat daha fazladır. Bu gerekçeyle de imalat sanayine hizmet sektöründen daha çok önem verilmesi bir hata olarak karşımıza çıkacaktır (Krugman, 2001: 188).

Krugman, bölgelerin daha güçlü bir şekilde uzmanlaşacağını ve iktisadi faaliyetin zaman içinde coğrafi olarak daha yoğunlaşacağını öngörmektedir. Çünkü Krugman’a göre endüstriyel kümelenme teorileri (Baş ve Ertem 2007), teknolojik ve kurumsal altyapıya, farklı bir bakış açısı geliştirmektedir. Farklı ekonomik coğrafyalarda yoğunlaşan (Georzen ve Beamish, 2003) endüstriyel kümelenmelerin varlığını, karşılaştırmalı üstünlüklerin ülkeler arasında sektörel düzeyde ortaya çıktığının göstergesi kabul etmektedir. Bu gerekçeyle de Krugman, firmalar gibi ülkelerinde rekabet edebileceğine inanmamaktadır. Bu da Krugman’ın ulusal rekabet gücü kavramından uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Teorisinde ulusal rekabet gücünü

açıklarken asıl belirleyici faktörün verimlilik olduğu üzerinde durmuştur. Bu açıdan da ülkelerin ulusal rekabet gücü ile değil verimlilik açısından karşılaştırılması gerektiğine inanır. Çünkü Krugman'a göre ülkeler değil firmalar rekabet etmektedir. Krugman'a (2001) göre firmalar gibi, ülkeler birbirleri ile rekabet halinde değildir. Bu yaklaşımın temelinde küresel rekabet gücü değil, performans ve verimlilik yer alır. Krugman, ülkelerin küresel rekabet gücü ile değil, verimlilikleri esas alınarak karşılaştırılması gerektiğini belirtmektedir.

Krugman'a göre, ülkelerin ekonomik kaderleri onların dünya piyasalarındaki durumlarına bağlı değildir. Dünyanın önde gelen ülkeleri göz önüne alındığında kendi aralarında firmalar düzeyindeki gibi önemli bir rekabet ortaya çıkmamaktadır. Aynı şekilde bu ülkelerin temel ekonomik problemlerinin dünya piyasalarındaki başarısızlıkları ile ilişkilendirilecek kadar rekabet gücüne endeksli olmadığı anlaşılmaktadır. Krugman'a göre sadece ulusal ekonomileri dikkate alarak rekabet gücünü açıklamak yeterli ve anlamlı değildir (Kösekahyaoglu ve Özdamar, 2005). Krugman'a göre firmalar arasındaki rekabette birinin başarısı diğerinin başarısızlığına yol açarken, ülkeler dünya piyasalarında birçok ürün kategorisinde rekabet ettikleri için bir ülkenin başarısı diğerinin kaybı anlamına gelmez.

Ayrıca Krugman (1994) ulusal rekabet gücünü, bir ülkenin dış ticaret dengesini sağlamakla birlikte hayat standardını yükseltmesi şeklinde tanımlamaktadır. Krugman (1997,1999), diğer yandan dış ticaret açıklarının azaltılmasını, ürünlerdeki rekabet gücünün mikro ekonomik boyutu ve ihracat ile ithalata rakip endüstrilerin genel performansı ile açıklamaktadır. Diğer yandan rekabet gücünün bir saplantı haline gelmesinin sakıncalı olduğunu vurgulamakta ve sadece dış ticaretle ilgili faktörler göz önünde bulundurularak rekabet gücünün analiz edilmesinin yanlış olabileceğini ifade etmektedir. Çünkü bir ulusun ticaret fazlası onun zayıflığının işareti olabilirken, ticari açık ise güçlülüğü işaret olabilir. Çünkü Krugman'a göre, 1970'lerin sonunda ortaya çıkan uluslararası dış ticareti yeniden değerlendirmiş, büyük ve geleneksel teoriyi bütünü ile yadsınamış, ticaret politikası üzerine bilinenleri yeni bir bakış açısıyla biçimleme amacına yönelmiştir (Krugman, 1993). Krugman, uluslararası uzmanlaşmanın ve ticaretin mevcut yapısının, basit olarak, "karşılaştırmalı üstünlük"e başvurarak açıklanabileceğini ortaya çıkarmıştır. Krugman araştırmasında ABD örneğini vermiştir. ABD ekonomisinde dış ticaretin payı 1980'li yıllarda giderek daha

fazla artmaya başlamıştır (Krugman, 1986: 6). Yaşanan bu değişiklikler, ABD hükümetinin ticaret politikalarını da etkilemiştir. ABD hükümeti endüstri yoğunlaşması ya da teknolojik gelişme ve yeniliklerle ilgili endüstriyel politikalarını belirlerken ekonomilerindeki ticaretin payını göz ardı etmemiş, stratejik sektörlerde - yoğunlaşmanın yüksek olduğu veya ileri teknoloji içeren endüstrilerde- yer alan firmalarının çıkarları doğrultusunda ticaret politikalarını belirlemiştir. ABD ekonomisinde bu değişim rüzgarları eserken, dünya hegemonik güç dengelerinde de bir değişim süreci yaşanmıştır. II. Dünya savaşıdan sonra uluslararası kapitalizm içerisinde, gerek iktisadi, gerek siyasi, gerekse askeri açıdan hakimiyetini yansıtabilecek noktaya gelen ABD, 1970'li yıllarda, özellikle ekonomik üstünlüğünde yavaşlama sürecine girmiştir. ABD sermayesi, başlıca rakiplerinin gerçekleştirdikleri ilerlemelere ayak uyduracak biçimde kendini yeniden yapılandırmakta yetersiz kalmıştır. ABD sanayinin rekabet gücünde azalma yaşanırken, ticaret partnerlerinde tam tersi gelişmeler gözlenmiştir. Uluslararası kapitalizm içerisinde bir hegemonya krizi yaşanıyor olsa da, ABD'nin ticaret partnerleri Avrupa, Japonya, ve Doğu Asya ülkeleri- aktif dış ticaret politikalar yoluyla ihracat fazlası elde ederek, iktisadi büyümelerini hızlandırmış ve ABD karşısında çok ciddi bir rakip olarak boy göstermişlerdir. Yaşanan bu süreç, ticarete serbestleşmenin erdemleri konusunda şüpheler uyandırmış ve ticaret politikalarında aktivizm için rasyonel bir teori arayışına neden olmuştur (Çakmak, 2004).

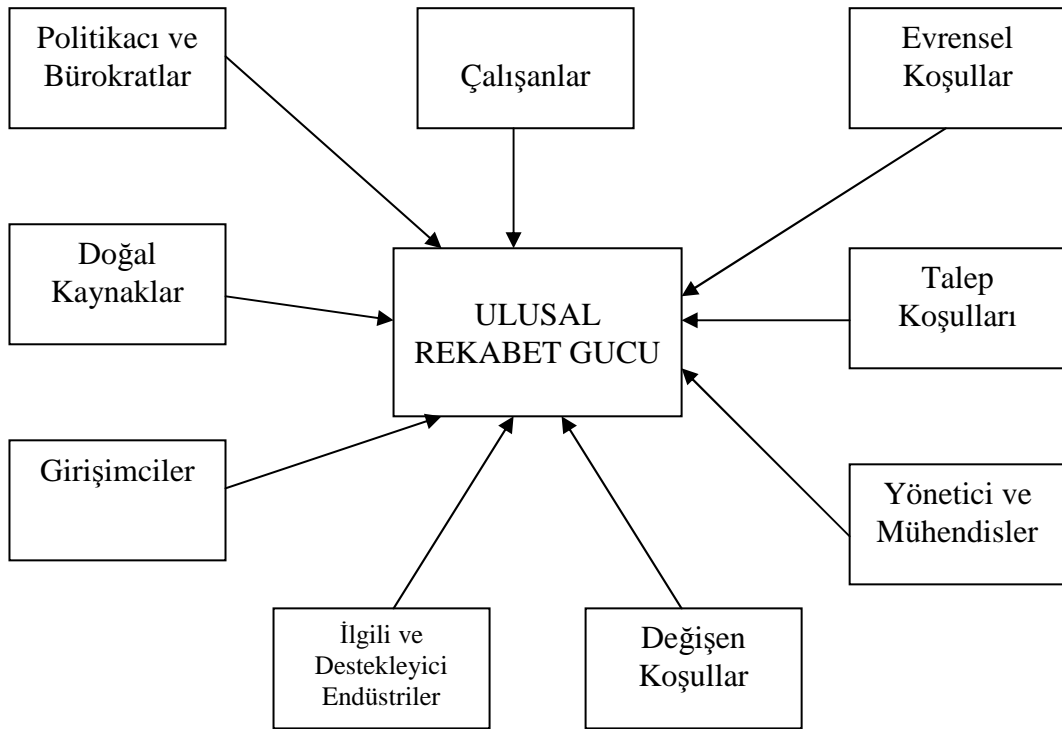
1.2.5. Cho'nun Ulusal Rekabet Gücü Yaklaşımı

Ulusal rekabet gücünü açıklamaya çalışan teorilerden bir diğeri de Güney Koreli İktisatçı Dong-Sung Cho tarafından geliştirilmiştir. Cho bu modeli Dokuz Faktör modeli olarak adlandırmıştır.

Bu model ulusal rekabet gücünü üç yönden harekete geçirmektedir ki bunların başında fiziksel faktörler gelmektedir. Fiziksel faktörlerin içerisine iş çevresi, ilgili ve destek endüstriler, iç taleple doğal kaynaklar dahil edilmiştir. İkinci önemli faktör insan faktörü olarak yerini almaktadır. İnsan faktörü içerisinde ise; çalışanlar politika üretkenler yani politikacılar, riskin varlığına rağmen yatırım yapan girişimci kitle ve işadamları yer almaktadır. Ulusal rekabet gücünü etkileyen üçüncü faktör ise dış etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır (Dong-Sung, 1998,13).

Cho tarafından geliştirilen model, elmas modeline büyük benzerlik göstermektedir ve Cho (1998) bunu elmas modelinde olan dört faktörün karşılıklı etkileşimi ile ülkelerin rekabet üstünlüğü kazanması, gelişmiş ülkeler için anlamlı olduğu halde gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkeler için yeni faktörlerin göz önüne alınması gerektiğini vurguluyor. Bundan dolayı o, Porter'i eleştirmiş ve elmas modelinin sadece rekabet üstünlüğü elde etmiş ülkelerin bu üstünlüğü nasıl elde ettiklerini açıklamaktadır ama rekabette zayıf ülkelerin rekabetçi üstünlüğü nasıl kazanacağını açıklamıyor. Buradan yola çıkarak Cho elmasın dört içsel ve iki dışsal değişkenine yeni değişkenler ilave ederek dokuz faktör modeliyle ulusal rekabet gücünü açıklamaya çalışmıştır. İnsan ve verimliliğe önem veren bu model şekil 6'da gösterilmektedir.

Şekil 7: Dokuz Faktör Modeli

Cho'nun modelinde bulunan dört unsur Porter'in modelindeki dört unsurla örtüşmektedir ki bunlar, doğal kaynaklar, ilgili ve destek endüstri, talep koşulları ve şans veya değişen koşullar olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat bu modelde insan faktörü bir alt faktör olmaktan çıkıp bir önemli faktör konumuna gelmiş ve modele yerleşmiştir. Bununla birlikte devlet faktörünün önemi kesinlikle gözardı edilmemiş ve

bürokratlar ve politikacılarda bu modelde kullanılmışlardır. Girişimciler ve politikacılarda sisteme farklı bir faktör olarak yerleşmiştir. Bu dokuz faktörün hepsi ulusal rekabet gücünün belirlenmesinde farklı rol ve görevlere sahip bulunmaktadır.

1.2.6. Diğer Modern Yaklaşımlar, Teoriler ve Modellerde Ulusal Rekabet Gücü

Ulusal rekabet gücü yaklaşımlarının içinde yer alan diğer bir yaklaşımda *Ortodoks yaklaşımdır*. Bu yaklaşım ulusal rekabet gücünü analiz ederken, ulusal ekonomilerin yurtiçi özelliklerinin, ulusal endüstrilerin performansı ve uluslararası rekabetçi denge üzerindeki etkilerini incelemektedir (İşgüden ve Köne, 2002; Güneş, 2006). Ortodoks yaklaşım bir yöntem kullanarak iki endeksi, ihracat yapısına dayalı çeşitlilik ve yoğunlaşma endekslerini ulusal rekabet gücü göstergeleri olarak incelemektedir (Fitzgerald, 1991). Çeşitlilik endeksi, ulusal ihracatın çeşitliliğinin ve söz konusu çeşitliliğin dünya ihracat kalıbına yakınlığının rekabet gücü kazanımı için önemli kabul eder. Yoğunlaşma endeksi, sınırlı sayıdaki ürün çeşidine bağlı ihracat yapısının rekabet gücü kazanımı için yetersiz olduğunu vurgulamaktadır (Dulupçu 2001; 103–104).

Ulusal rekabet gücüne ilişkin bir diğer yaklaşım ise, Lundvall (2000) tarafından ortaya atılan yenilik sistemidir. Daha doğrusu, Christopher Freeman'a göre "*Ulusal Yenilik Sistemi*" ifadesini ilk kullanan kişi Bongt-Ake Lundvall'dır. Fakat kavramın yazılı olarak ilk kullanımı, "Christopher Freeman'ın Technology Policy and Economic Performance in Japan" isimli kitapla olmuştur (Edquist, 1997). Bu kavram, bir yanda teknolojik gelişme sürecine etkide bulunan tüm kurumları kapsarken, diğer yanda ülkenin ulusal rekabet gücünü ve uluslararası işbölümü içerisindeki konumunu da gündeme getirdiği için son derece etkili oldu (Erol, 2001). 1990'larda bu kavram OECD gibi bazı uluslararası kuruluşlar ve AB tarafından da teknoloji ve yenilik politikalarının geliştirilmesinde kullanılmıştır.

Lundvall ulusal yenilik sistemi yaklaşımı fikrini Friedrich List'e dayandırmaktadır. List, az gelişmiş ülkelerin iktisadi kalkınmalarını sadece bebek endüstrileri korumaya alarak gerçekleştirmekle kalmayıp bir dizi politika uygulamasını devreye sokması gerektiğini öne sürmektedir (Gregersen ve Johnson, 2000; Edquist, 1997). Bu politikalar yeni teknolojinin öğrenilmesi ve teknolojik yeniliklerin uygulamaya sokulmasını içermektedir (Güneş, 2006; Özdemir ve Öner, 1998). Çünkü ulusal yenilik sistemleri

ülkeden ülkeye değişir. Bu durum bölgesel veya sektörsel (teknolojik) yenilik sistemleri için de geçerlidir.

Lundvall'a göre bilgi ve inovasyon yeteneğinin yoğun olduğu ülkelerin ulusal rekabet güçleri avantajlı konumda olacak. Dolayısıyla ülkede yerel firmaların faaliyette bulunduğu ortam, ulusal yenilik sistemi, teknolojik yeteneklerinin ne düzeyde olabileceğini ve ne kadar kullanılabileceğini belirlemektedir. Bu nedenle teknoloji ve yenilik politikaları ekonomik ve teknolojik gelişme için çok daha önemli bir hale gelmektedir (Erol, 2001; Soyak, 2007).

Ulusal rekabet gücü modellerinden diğer biride *3-P modelidir* ki bu model potansiyel, performans ve proses kavramları üzerinde durur. Bu doğrultuda 3-P modeli potansiyel, performans ve proses kategorileri arasında dengenin sağlanması ilkesinden hareket etmektedir (Dulupçu, 1999; Başkılıç, 2006). İlk olarak potansiyel kategorisinde reel işgücü maliyeti, verimlilik, fiyat ve AR-GE faktörleri yer almaktadır. Bu faktörler potansiyeldir, çünkü firma içerisinde göreceli kontrol edebilme niteliğine sahiptirler. Ancak potansiyel ulusal ve bölgesel ortamlarla etkileşim sonucunda şekillenir (Boschma, 2004; Qrinsel ve Kostileva, 2003). İkincisi performans kategorisinde ise ihracattaki pazar payı, ihracat artışı, bağımlılığı ve karlılığı yer alır. Potansiyeye bağlı olarak ortaya çıkan performans, gözlemlenebilir bir kriter kategorisidir. Böylelikle ulusal rekabet gücü ölçülebilir bir kimliğe bu modelde kavuşturulmaktadır. Üçüncüsü ve son olarak ise, proses kategorisi uluslararası iş yapma isteği, alan ve ölçek ekonomisi ile pazarlama kabiliyetinden oluşmaktadır. Bu son kategorinin diğer kategorilere göre kalitatif nitelik arz etmesi rekabet gücündeki payının ölçümünü zorlaştırır. Ancak proses başlığı altında analiz edilen faktörler diğer kategorilerin alt yapısını oluşturduğundan modelin kilit kategorisidir.

Diğer modern bir yaklaşım ise Robert Reich tarafından geliştirilen *bilgi temelli yaklaşımdır*. Bu yaklaşıma göre iktisadi kalkınma günümüzde yeni bir üretim faktörüne dayanmaktadır. Bu yeni faktör bilgidir. Bilgi ülkelerin ulusal rekabet güçlerini geliştirmeleri için stratejik bir kaynak haline gelmiştir (Sarıca, 2001; Özkıvrak ve Dileyici, 2007). Reich, ulusların rekabet gücü elde etmesini ülke vatandaşlarının tasarruf ve yatırımlarından çok insanların nitelik yapısına bağlamaktadır. Bu yaklaşıma göre firmaların hangi ulus temelinden geldiğine bakmaksızın daha çok bilgi işçisine

sahip olan bölgeler rekabet gücünü yükseltmektedirler (Crew, Kleindorfer, 2002; Zanakis ve Becerra, 2004).

Bu çerçevede ulusal ekonomiler yüksek teknolojiyi bölgeye çekmek için gereken politikaları uygulamalı ve iç piyasayı korumacılık ile bilgidan uzaklaştırmaktan vazgeçmelidirler (Collis, 1991; Üreyen, 2001). Moss Kanter ülkenin dünya ölçeğinde rekabet edebilmek için temel yeteneklerin geliştirilmesi, firma işbirliklerinin desteklenmesi yatırımların bölgeye çekilmesi, işgücünün niteliğinin zenginleştirilmesi ve işletmelerde liderliğin geliştirilmesidir gibi temel yöntemi uygulamaları gerektiği belirtmektedir (Reiljan, Hinrikus ve Ivanov, 2000; Khemani, 1999).

Ülkelerin ulusal rekabet gücünün değerlendirilmesinde diğer bir yaklaşımı ise Finlandiyada kentlere yönelik rekabet gücü çalışması yapan *Huvari*'ye aittir. Huvari bu çalışmasında ulusal rekabet gücüne etki eden beşeri sermaye, teknolojik ilerleme, yığılma (agglomeration) erişilebilirlik değişkenlerini göz önüne almış ve rekabet gücünü ölçmek ve değerlendirmek için bir yöntem önermiştir (Huvari, 2001).

Beşeri sermaye yüksek eğitilmiş kişi sayısı, teknik eğitim alan öğrenci sayısı, işgücüne katılma oranı, çalışma yasındaki nüfus değişkenleri kullanılarak ölçümlenmeye çalışılmıştır. Teknolojik ilerlemeyi tespit edebilmek amacıyla patent ve araştırma geliştirme verileri, yenilikçi oluşumlar ve ileri teknoloji sektörlerinden elde edilen katma değer kullanılmıştır. Yığılma değişkeninin ölçülmesi için nüfus yoğunluğu, sektörlerde çalışan işçi oranı, servis sektöründe çalışan işçi oranı ve sektörler arası ilişkiler değişkenleri kullanılmıştır. Erişilebilirlik değişkeni ise karayolu ulaşımı, havayoluna uzaklık, dış ticaretle uğrasan firma sayısı değişkenleri kullanılarak hesaplanmıştır. Her bir ana değişken için alt değişkenlerin toplamından rekabetçilik endeksi oluşturulmuştur. Yapılan detaylı analizler sonucu, endeks değerleri ile uzun dönemli refah göstergeleri arasında yüksek bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir (Aklin, Bulu ve Kaya, 2007).

1.3. Ulusal Rekabet Gücünü Ölçen Nicel Yöntemler

Ulusal rekabet gücünün ölçülmesinde çeşitli nicel hesaplama yöntemleri kullanılmaktadır. Çünkü farklı kategorilerdeki ticaretin ve ülkelerin merak edilen rekabet gücü performansını analiz etmeye yönelik çeşitli kantitatif yaklaşımlar

bulunmaktadır. Bu çalışmada tezin uygulama kısmında kullanılacak sadece açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksi incelenecektir.

1.3.1. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi

Bir ülkenin diğer ülke veya ülke gruplarına karşı karşılaştırmalı üstünlüğünü belirlemenin, daha doğru bir ifade ile karşılaştırmalı üstünlükleri belirleyen fiyat ve fiyat dışı değişkenlerin, çok sayıda ülke ve çok sayıda ürün yönünden ölçülmesinin zorluğu nedeniyle, karşılaştırmalı üstünlüklerin hesaplanmasında, ticaret öncesi değil ticaret sonrası verilere dayalı hesaplama yapmak gerekli olmaktadır. Bu yönde ilk adım Liesner (1958) tarafından atılmış olmasına karşın, en sık kullanılan Balassa'nın AKÜ indeksidir. Balassa'nın (1965) AKÜ yaklaşımı, karşılaştırmalı üstünlüğün gerçek biçiminin, ticaret sonrası verilerden gözlemlenebileceğini varsaymaktadır (Çakmak, 2007). Söz konusu alternatif AKÜ indekslerinin bir kısmı, çok basit ve bu yüzden karşılaştırmalı üstünlükleri ölçmek açısından yetersiz bulunmuştur. Salt üretim ve piyasa payına dayalı bu indeksler, ekonomideki bir mal, sektör veya alt sektörün rekabetçi durumu hakkında çok az bilgi verebilmektedir. Bu yüzden uluslararası rekabetin ölçümünde daha karmaşık ve kapsamlı ölçümler önerilmiştir. Bu yöndeki çalışmaların en önemlilerinden biri Vollrath'a (1991) aittir. Yukarıda tanımlanan AKÜ indeksini sadece ihracatı hesaba aldığı ve ithalat düzeyini ihmal ettiği için eleştiren Vollrath (1991) indeksin hesaplanmasında, ihracat ve ithalat verileri ile net ticaret etkisi hesaba katılması ön görmüş.

AKÜ endeksi, çeşitli ülkelerde pek çok sektörün açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerini ölçmek için yapılan çok sayıda çalışmada kullanılmıştır. Bu çalışmalardaki temel amaç, ticaret sonrası verilerden oluşan göstergeler kullanarak açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükleri ölçebilmektir (Baçınina, 2008). Bu amaçla ortaya atılmış pek çok alternatif AKÜ endeksi ve bu indekslerin özelliklerini analiz eden pek çok çalışma bulunmaktadır.

Bu yaklaşım ulusal rekabet gücünün belirlemede en yaygın olanlardandır. Bu yaklaşım ilk kes Liesner tarafından ortaya atılmış ve sonra Ballasa, Vollrath ve Lafay tarafından geliştirilmişti. Bu ulusal rekabet gücünü ölçmede amaç ülkelerin belirli ürünlerde ki görelî ihracat performansları belirlenmeye çalışılmaktadır.

1.3.1.1. Liesner'in Ölçümü

Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (Revealed Comparative Advantage RGA) yaklaşımı ilk kez Liesner tarafından ortaya atılmıştır. Liesner, 1958 yılında yayınladığı The European Common Market and British Industry adlı makalesinde İngiltere'nin Ortak Pazar' a karşı rekabet gücünü ölçmeyi amaçlamıştır. 1953 ile 1956 yılları arasında 60 seçilmiş imalat sanayi grubunu kullanarak ülkelerin rekabet güçlerini ölçmüştür.

Liesner'e (1958)göre bir ülkenin mal ya da sektör bazında ihracatının yapısı bazı iktisatçılara göre o ülkenin sahip olduğu karşılaştırmalı avantajlarını, ithalatının yapısı ise ülkenin karşılaştırmalı dezavantajlarını yansıtır. Bu iktisatçılara göre herhangi bir malın ticaret dengesi (ihracat-ithalat) artı ise, ülke o malda karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Tersine durumda ise ülkenin o malda karşılaştırmalı dezavantajı olduğu ifade edilebilir.

Liesner'e bir ürünün rekabet gücünün artışı, o ürünün ihracatında meydana gelen artış ile açıklamış ve aşağıdaki basit Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler AKÜ ölçüsünü kullanmıştır (Liesner, 1958).

$$AKÜ_1 = X_{ij} / X_{nj}$$

X_{ij} : i ülkesinin j malı ihracatı, X_{nj} : n ülkesinin veya ülke grubunun j malı ihracatı olarak belirtilmektedir. Liesner'in çalışmasında i ülkesi İngiltere'nin ülke grubu ise ortak pazardır.

1.3.1.2. Balassa'nın Ölçümü

Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler yaklaşımı Liesner'den yedi yıl sonra Balassa (1965; 1987) tarafından geliştirilmiştir. Macar iktisatçı Bela Balassa tarafından geliştirilen bu yaklaşım literatürde görece rekabet edebilirliğin ölçümünde genel kabul gören ve sıklıkla kullanılan bir ölçüttür. Bu ölçüt, ihracat performansı ölçütü olarak da bilinmektedir. Balassa'ya göre Heckscher-Ohlin teorisi ile karşılaştırmalı üstünlüğün belirlenmesinde ticaret-öncesi görece fiyatların bilinmemesi yüzünden birtakım zorluklar bulunmaktadır. Bu nedenle, Balassa gözlenen ticaret verilerinden yola çıkılarak karşılaştırmalı üstünlüklerin açıklanabileceği sonucuna ulaşmıştır ve böylece gözlenen

verilerden çıkarılan avantajı açıklanmış karşılaştırmalı avantaj olarak isimlendirmiştir (Hinlopen ve Van, 2001). Balassa endeksi, karşılaştırmalı avantajın kaynaklarının altını çizerek belirlemekten ziyade, bir ülkenin açıklanmış karşılaştırmalı avantaja sahip olup olmadığını saptamaya çalışmaktadır (Goedegebuure ve Tulder, 2004). Balassa yaklaşımında ticaret sonrası verilere dayalı olarak ölçüm yapılmakta ve uluslararası ticaret modelinin ülkeler arasındaki göreceli maliyetler kadar fiyat dışı faktörleri de (kalite farklılıkları, hizmet, iyi niyet, standardizasyon vb.) yansıttığı varsayılmaktadır. Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler kavramı genellikle ülkelerin zayıf veya güçlü ihracatçı sektörlerini belirlemeye yönelik ampirik araştırmalarda kullanılmaktadır (Vergil ve Yıldırım, 2006; Yaşar, 2006). Balassa tarafından geliştirilen söz konusu yaklaşımla endüstri-içi analizlerden sektör ve alt sektör karşılaştırmalarına kadar birçok alanda ampirik araştırmalar yapılmış ve bu yaklaşım sayesinde bölgesel veya ülkeler arası kıyaslamaların yapılması kolaylaşmıştır.

Balassa'nın yaklaşımı, ticareti yapan ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlükleri açıklamanın yanında, ülkelerin güçlü ve zayıf sektörlerini de ortaya koymaktadır. Karşılaştırmalı üstünlüklerin ölçülmesi, çok sayıda ülke ve ürün grubunda fiyat ve fiyat dışı değişkenlerin belirlenmesi kolay olmadığından bazı zorluklar taşımaktadır. İthal edilen mallara uygulanan gümrük vergisi ve diğer kısıtlayıcı önlemler her ülkede farklı olduğundan ihracat ve ithalat oranları bu farklılıklardan etkilenmektedir. Balassa'ya (1987) göre belirli bir ürün için her ülkede aynı oranda gümrük vergisi belirlendiğinde ihracat performansı ölçütünde bir sapma oluşmamaktadır. Bu nedenle Balassa ihracat performansının ithalata göre bir ülkenin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerini açıklamada daha güvenilir olduğunu belirtmektedir. Balassa'nın geliştirdiği ve çalışmada açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler AKÜ olarak adlandırılacak ölçüt aşağıdaki formülle hesaplanmaktadır.

$$AKÜ_2 = (X_{ij} / X_{nj}) / (X_{it} / X_{nt})$$

Bu ölçümde “x” ihracatı, “j” ihraç edilen ve rekabet ölçümü yapılan malı (ya da sektörü) “t” ise toplam mal grubunu simgelemektedir. “i” göreceli rekabet ölçümü yapılan ülkeyi, “n” ise i ülkesinin j ürünündeki göreceli rekabetin karşılaştırıldığı ülke ya da ülke gruplarını ifade etmektedir.

Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler hesaplanırken belirli bir endüstrideki ihracatın ülkenin toplam ihracatı içindeki payı hesaplanmakta, aynı endüstrideki dünya ihracatı içindeki payına oranlanmaktadır (Yeats, 1985; Weiss, 1983). Dolayısıyla, Balassa, bir ülkenin belli bir mal ya da endüstri ticaretinde karşılaştırmalı üstünlüğünü ölçmek için, bu mal ya da endüstrinin toplam dünya ihracatındaki payının, ülkenin toplam ihracatındaki payına oranını veren bir indeks oluşturmuştur (Ferto ve Hubbard, 2001). Buradaki amaç, karşılaştırmalı üstünlüğün altında yatan kaynakları belirlemekten çok, ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olup olmadığının belirlenebilmesidir. AKÜ₂ değeri 1'den büyük ise ülke ilgili mal grubunda veya sektörde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip, 1'den küçük ise karşılaştırmalı dezavantaja sahiptir.

Bu yaklaşıma göre, açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler hesaplanırken belirli bir endüstrideki ihracatın ülkenin toplam ihracatı içindeki payı hesaplanarak, aynı endüstrideki göreceli rekabet avantajının ölçüldüğü ülke ya da ülke gruplarının ihracatı içindeki payına oranlanmaktadır. Dolayısıyla yukarıda da belirttiğimiz gibi Balassa, ülkeler tarafından sıklıkla başvurulan tarifeler ve miktar sınırlamalarının yanısıra fiyat-dışı faktörlerin ve göreceli maliyetlerin de ülkeler arası farklılıkları tanımlamada kullanılabileceğini belirtmiştir. Fiyat-dışı faktörlerdeki ve göreceli maliyetlerdeki farklılıkların ticaret şekillerine yansıtılabileceğini ileri süren Balassa, bu durumun ticaret yapan ülkeler arasındaki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerin kaynağı olabileceğine işaret etmiştir. Dolayısıyla ticarete konu olan mallar açısından kalite farklılıkları, iyi niyet, müşteri hizmetleri, bakım-onarım imkanlarının mevcudiyeti ve standardizasyon gibi fiyat-dışı değişkenler uluslararası ticaret şekilleri açısından önem arz etmektedir (Hinloopen ve Marrewijk, 2004).

Ülkenin belirlenen ürünlerdeki ihracat ve ithalat rakamlarının eş zamanlı olarak kullanıldığı ve çalışmada AKÜ₃ yaklaşımı olarak adlandırılacak bir başka ölçüm yöntemi daha geliştirilmiştir (Çeştepe ve Ermiş, 2007). Bu yöntem ülkenin karşılaştırmalı rekabet güçlerini ölçmemekte, sadece ülkenin belirlenen ürünlerdeki performansını ölçmektedir. Bu ölçüt şu şekilde formüle edilmektedir.

$$AKÜ_3 = (X_{ij} - M_{ij}) / (X_{ij} + M_{ij})$$

X_{ij}: i ülkesinin j malı ihracatı,

Mij: i ülkesinin j malı ithalatı.

AKÜ₃ değeri -1 ile +1 arasında değişmektedir. Xij=0 ise açıklanmış karşılaştırmalı dezavantaj, Mij= 0 ise açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. AKÜ₃ ilgili ülkenin kendi ticaret performansını yansıtmaktadır.

Ülkelerin seçilen ürünlerdeki ihracat ve ithalat oranları esas alınarak karşılaştırmalı üstünlüklerinin hesaplanabildiği ve çalışmada AKÜ₄ olarak adlandırılacak bir diğer açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımı daha Balassa tarafından geliştirilmiştir. Bu ölçüt şu şekilde formüle edilmiştir (Balassa, 1989).

$$AKÜ_4 = (X_{ij} / X_{it}) / (M_{ij} / M_{it}) = (X_{ij} / M_{ij}) / (X_{it} / M_{it})$$

Xij: i ülkesi j malı / sektörü ihracatı,

Mij: i ülkesi j malı ithalatı,

Xit: i ülkesi toplam ihracatı,

Mit: i ülkesi toplam ithalatı biçiminde belirtilmektedir.

Görelî ihracat- ithalat ölçütü olarak da adlandırılan AKÜ₄ endeksinin değerinin 1'den büyük olması ölçümü yapılan sektör ya da malda rekabet üstünlüğünün var olduğu anlamına gelmektedir.

AKÜ₄'ün benzer yorumu da alternatif bir endeks olarak AKÜ₅ aşağıdaki gibidir:

$$AKÜ_5 = \ln (X_{ij} / X_{it}) / (M_{ij} / M_{it}) * 100 = \ln(X_{ij} / M_{ij}) / (X_{it} / M_{it}) * 100$$

Xij: i ülkesi j malı / sektörü ihracatı,

Mij: i ülkesi j malı ithalatı,

Xit: i ülkesi toplam ihracatı,

Mit: i ülkesi toplam ithalatı olarak belirtilmektedir.

AKÜ₅ endeks değerinin ilgili ürün veya sektör için açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük ifade edebilmesi için 0'dan büyük olması gerekmektedir. Aksi takdirde karşılaştırmalı dezavantaj belirtecektir.

1.3.1.3. Vollrath'ın Ölçümü

Vollrath (1991) Balassa'nın bir ülkenin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğü endekslerini geliştirmiş ve literatüre üç yeni endeks kazandırmıştır. Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklere yönelik üç alternatif tanımlama yapan Vollrath, ihracat kadar ithalatı da kapsayan ilk göstergesi göreceli ticaret avantajı (RTA) olarak tanımlamıştır. Geliştirilen bu üç endeks günümüzde ulusal rekabet gücü ile ilgili araştırmaların uygulama kısımlarında en çok başvurulan yöntemlerdir. Bunlar

Göreceli Ticaret Avantajı (Relative Trade Advantage, RTA),

Göreceli İhracat Avantajının Logaritması (Relative Export Advantage, RXA),

Açıklanmış Rekabet Edebilirlik (Revealed Competitiveness, RC).

Çalışmada Vollrath'ın ölçüm yöntemleri Balassa'nın devamı biçiminde AKÜ₆, AKÜ₇ ve AKÜ₈ olarak ele açıklanmaktadır. Vollrath'ın geliştirdiği karşılaştırmalı ticaret avantajı ölçümü şu şekilde formüle edilmektedir.

$$AKÜ_6 = RTA = GTA = GİHA - GİTA = (RXA - RMA)$$

RTA = Relative Trade Advantage = GTA = Göreceli Ticaret Avantajı

RXA = Relative Export Advantage = GİHA = Göreceli İhracat Avantajı

RMA = Relative Import Advantage = GİTA = Göreceli İthalat Avantajı

$$RXA = (X_{ij} / X_{nj}) / (X_{it} / X_{nt})$$

“i” seçilen ülkeyi,

“j” ölçümü yapılan malı,

“t” toplam mal miktarını,

“n” ise karşılaştırması yapılan ülke ya da ülkeler grubunu ifade etmektedir.

Karşılaştırmalı ithalat avantajı ölçümü de şu şekilde formüle edilmektedir.

$$RMA = (M_{ij} / M_{nj}) / (M_{it} / M_{nt})$$

RXA ve RMA ölçümlerinin açılımını belirtirsek, AKÜ₆ ölçümünü şu şekilde formüle edilmektedir.

$$AKÜ_6 = [(X_{ij}/X_{it}) / (X_{nj}/X_{nt})] - [(M_{ij}/M_{it}) / (M_{nj}/M_{nt})]$$

Vollrath'ın geliştirdiği diğer ölçüm yöntemi karşılaştırmalı ihracat avantajı logaritmasıdır. Karşılaştırmalı ihracat avantajı logaritması şu şekilde formüle edilmektedir.

$$AKÜ_7 = \ln(RXA)$$

Vollrath'ın ikinci açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler ölçütü RXA, Balassa'nın açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler ölçütünde AKÜ₇'ye eşit olmaktadır. AKÜ₇ görelî ihracat avantajının logaritması şeklinde hesaplanmaktadır.

Vollrath tarafından geliştirilen ve çalışmada AKÜ₈ olarak adlandırılacak bir diğer ölçüm yöntemi ise açıklanmış rekabet edebilirliktir. Bu ölçüm ise şu şekilde formüle edilmektedir.

$$AKÜ_8 = RC = \ln RXA - \ln RMA$$

Vollrath'ın önerdiği bu üç (AKÜ₆, AKÜ₇, AKÜ₈) alternatif ölçünün pozitif değerleri (>1) bir açıklanmış karşılaştırmalı avantajı ifade ederken; negatif değerleri (<1) ise bir açıklanmış karşılaştırmalı dezavantajı belirtmektedir. Dolayısıyla AKÜ₆, AKÜ₇, AKÜ₈ 0'dan büyük ise ilgili sektörde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük, 0'dan küçük ise dezavantaj olduğunu göstermektedir (Vollrath, 1991).

Vollrath (1991) önerdiği bu üç endeks arasında en uygun endeksin arz ve talep dengesini daha iyi ifade ettiği için RC (Relative Competitiveness-Açıklanmış Rekabet Edebilirlik) endeksi, AKÜ₈ (bu çalışmada) olduğunu söylemektedir. Uygulamalı araştırmalarda ise ithalat kısıtlamaları, ihracat teşvikleri vb. gibi (örneğin, ihracat teşviklerinin olması durumunda endeks değerleri olması gerekenden daha yüksek çıkabilir). Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük endekslerinde çarpıtmalara neden olan etkileri azalttığı için görelî ihracat üstünlüğünün logaritması (bu çalışmada AKÜ₇ endeksi) daha yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Balassa ve Vollrath endeksleri farklı konseptlerin üzerine kuruldukları için doğrudan mukayese edilemezler. AKÜ₇ ve AKÜ₈ endeksleri orijinal Balassa endeksiyle simetrik bir görünüm taşımaktadır.

Buraya kadar ülke içindeki firmaların, ülkeler grubuna (örneğin AB pazarına) ihracat gerçekleştiren dünya firmalarıyla rekabetten ziyade, ülkeler grubu (örneğin AB) içindeki yerli firmalarla rekabet ettiği varsayılarak endeksler düzenlenmiştir. Ülke firmalarının ülkeler grubuna (AB'ne) ihracatta bulunan dünya firmalarıyla rekabet ettiği düşünülürse endeks aşağıdaki şekli alacaktır:

$$AKÜ_9 = (X_{ij} / X_{it}) / (X_{wnj} / X_{wnt})$$

“x” ihracatı,

“i” ülkeyi,

“j” malı,

“t” toplam ihraç edilen malı,

“n” ise ülkeler grubunu ifade etmektedir.

AKÜ₉ endeksinin üründe/sektörde bir açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük belirtebilmesi için 1'den büyük olması gerekmektedir. Bir başka deyişle söz konusu endeksin 1'den küçük olması karşılaştırmalı dezavantaj durumunu yansıtır.

AKÜ₂, AKÜ₆, AKÜ₇, AKÜ₈ ve AKÜ₉ ölçütleri rekabet edebilirliği küresel düzeyde, AKÜ₃, AKÜ₄ ve AKÜ₅ ise ikili düzeyde ölçmektedir. Global düzeyde, tarafların her ikisi de dünyaya ihracat ve dünyadan ithalat yapıyor şeklinde farz edilmektedir, ikili düzeyde ise taraflar arasındaki ticaret sadece iki taraflı rekabet edebilirlik göz önüne alınarak incelenmektedir.

Bu bağlamda Giuli (1997) Avrupa tekstil endüstrisinin rekabet gücünü, Richardson ve Zhang (1999) ABD'nin ticaret partnerleri karşısındaki karşılaştırmalı üstünlüklerini, Kaitila (1999) Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve AB ülkeleri arasındaki karşılaştırmalı üstünlükleri, Çoban (2001), Türkiye tekstil endüstrisinin dinamik karşılaştırmalı ekonomik performansını, Verma (2002) Hindistan tekstil ve giyim endüstrisinin ihracat açısından rekabetçiliğini, Fertö ve Hubbard (2003) Macaristan gıda sektörünün rekabet gücünü, Lee (2003) ABD piyasasına ihracat yapan 31 ülke örneğinden hareketle Kanada'nın ihracat performansını, Hinlopen ve Van Marrewijk (2004) Çin

ekonomisinin karşılaştırmalı üstünlüklerinin dinamiklerini analiz etmek için Balassa İndeksi'ni kullanmıştır (Kök ve Çoban, 2005).

1.4. Ulusal Rekabet Gücünün Ölçülmesinde Kullanılan Rekabet Gücü Faktörleri

Rekabet gücünün kazanılması ve sürdürülebilir bir boyuta taşınması birkaç dönemi kapsayan bir prosesidir. Rekabet gücünü ölçmede çeşitli yöntemler kullanıldığı gibi rekabet gücünü temsil edecek değişkenler üzerinde de tartışmalar devam etmektedir. Bu değişkenlerle ülkenin ulusal rekabet gücünün değerlendirilmesi ve ölçülmesi araştırmalarda da rastlanmaktadır. Son yıllarda ülkelerin ulusal rekabet gücünü ve rekabet gücüne etki eden değişkenlerle değerlendirilmektedir. Bu faktörlerin en önemlilerini tezin gelecek bölümlerine de yarar sağlamak amacıyla açıklayacağız.

İlk olarak fiyat rekabeti içerisinde yer alan, ulusal ve uluslararası rekabeti ölçmek için önerilen en yaygın araç olan *reel döviz kuru*dur. L.R. Klein'e göre, reel döviz kuru ile ulusal rekabet gücü arasında ilişkiler önemlidir. Reel döviz kuru, iki ülke mallarının nispi fiyatıdır (Albeni, Demir ve Demirci, 2008). Reel döviz kuru bir ölçüt olarak ticarete konu olan ve olmayan malların göreceli fiyatı olarak uluslararası rekabet gücünün ölçülmesinde yaygın olarak kullanılıyor makro değişkenlerden biridir (Vergil ve Yıldırım, 2006). Bu ölçme yöntemi iki farkı şekilde tanımlanır. Önceden belirtmek lazımdır ki her iki kavram ülkenin tek bir ülke ile dış ticarete bulunması halinde geçerlidir. İlk olarak reel döviz kuru geleneksel olarak kullanılan ve satın alma gücü partisine yapılan tanımdır (Maciejewski, 1983; Pietrobelli 1991). İkincisi ise reel döviz kuru dış ticarete konu olan ve olmayan malların ayırımına göre yapılmaktadır (Çekerol ve Gürbüz, 2003). Dolayısıyla bunları bütünleştirirsek bir ülkenin ticari partnerlerine olan ithalat talebi ile ticari partnerlerinin söz konusu ülkeye olan ithalat taleplerinin reel döviz kuru esnekliklerinin toplamı birden büyükse, ulusal paranın reel değer kaybı (kazanımı) dış ticaret dengesini pozitif (negatif) yönde, küçükse negatif (pozitif) yönde etkileyecek, bire eşitse etkilemeyecektir (Ffrench,1994; Yamak ve Korkmaz, 2005). Dış ticaret hadleri bozulduğunda ise, ekonomi politikasını yürütenlerin ve ihracatçı ve ithalatçıların genellikle ilk arzuladıkları, döviz kurlarının değiştirilerek, hadlerin kendi lehlerine düzeltilmesi olmaktadır (Çekerol ve Gürbüz, 2007).

Ticarete konu olmayan malların fiyatları ile ilgili istatistiki bilgilerin elde edilmesinde zorluklar nedeniyle reel döviz kuru genellikle yabancı ver yerli fiyat endekslerinin bir

birlerine oranlanması ile hesaplanmaktadır. Bu yöntemin uygulama yollarından biride nominal döviz kurunu satın alma gücü partisine bölmektir veya nominal döviz kurunu yabancı, yerli tüketici fiyat endeksi oranı ile çarpmaktır (Rud, 2008; Benigno, 2006). Nominal döviz kuru parasal bir kavram olarak iki para biriminin görelî fiyatını göstermektedir. Buna karşılık, reel döviz kuru ise yabancı ülkelerde üretilen malların yurtiçinde üretilen mallar cinsinden görelî fiyatını yansıtan ve uluslararası rekabeti ölçmek için yaygın bir şekilde kullanılan göstergelerden birisidir. Reel döviz kuru, ekonomik birimlerin üretim ve tüketim kararlarının yurtiçinde ve yurtdışında üretilen mallar arasında dağılımını etkileyerek, cari işlemler dengesi üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır (Kotan, 2002; Yamak ve Korkmaz, 2005). Araştırmalar gösteriyor ki bir ülkenin ödemeler dengesinin en önemli belirleyicilerinden biri o ülkenin ihracat rekabet gücüdür. Rekabet gücünün ölçülmesinde kullanılan yaklaşımlardan biride satınalma gücü partisine dayanılarak döviz kuru ve fiyatlar arasında yapılan karşılaştırmalardır. Bu yaklaşım denge döviz kurunun zaman içinde sabitleneceğini ve böylece nominal döviz kurundaki hareketlenmelerin görelî fiyat değişkenlerini oradan kaldıracığını varsayar (Lee, 1999: 339; Akçay, 2004). Ticarete konu olan mal ve hizmetlerin fiyatlarına dayanan bir reel döviz kuru endeksi bir ülkenin ulusal rekabet gücündeki değişimlerin iyi bir göstergesidir. Çünkü diğer koşulların değişmediği varsayımında, ticarete konu malların yurtiçi üretimi görelî olarak verimsizleşmekte ve ülkenin uluslararası rekabet gücü zayıflamaktadır (Kotan 2002; Şimşek, 2004). Dolayısıyla kavramsal olarak, reel döviz kuru ticarete konu olan ve olmayan malların görelî fiyatı şeklinde tanımlanmaktadır. Karışık rekabet yapısı içerisinde tek para birimi için hesaplanmış reel döviz kurunun, rekabeti kısıtlı ölçüde yansıtması nedeniyle birden fazla döviz kurundaki hareketin, görelî fiyatlarla endeks edilerek, hesaplandığı reel efektif döviz kuru önerilmektedir (Edward 1999; Keyder, Sağlam ve Öztürk, 2004).

Piyasada kullanılan döviz kuru tanımı nominal döviz kurudur. Nominal kurların belirli bir zaman süresi içerisindeki dış enflasyon oranı ile yurt içi enflasyon oranına düzeltilmesinden elde edilen kura reel döviz kuru denir (Frohberg ve Hartman, 1997; Arize, 1995). Rekabet gücü göstergelerinin hesaplamalarında ise, nominal döviz kurların fiyat artışlarından arındırılması ile elde edilen reel döviz kurlarının kullanımı daha güvenilir kabul edilmektedir.

Ulusal rekabet gücünün ölçülmesinde veya değerlendirilmesinde kullanılan diğer bir değişken ise *reel milli gelir veya verimlilikteki artıştır*. Mevcut dış ticaret dengesinde ve kaynak bolluğunda dış ticaret hadlerindeki bir iyileşme yurtiçi tüketimi artırır. Bir ülkenin dış ticaret hadlerinde ve dolayısıyla kişi başına milli gelirindeki bir artış ihracat malları için dünya talebinde bir artış yada ithalatı için dünya arzında fazla varsa gerçekleşebilir (Aktan ve Vural, 2004, d). Dış ticaret ve kişi başına gelirle ulusal rekabet gücünün bağlantılı olduğu noktadır. Etkili ve verimli yatırımlarda bulunmak, fert başına milli gelir maddi olmayan sermayeye, fiziki sermayeye yada doğal kaynakların keşfini artırır (Markusen, 1992:8). Dolayısıyla bir ülkenin dış ticaret hadlerinde milli parası değer kazandığında ya da ithal fiyatlarına karşılık ihracat fiyatları arttığında iyileşme söz konusu olur. İyileşme sağlandığında ihracatın ithalatı karşılama oranı artar ve böylece ülke daha fazla ithalat gerçekleştirebilir. Bu bağlamda; bir ülkenin ulusal rekabet gücünü artırma stratejilerinin odak noktasında, temel bileşen olan verimlilik yer almaktadır (Bakımlı, 2005). Çünkü fiyat dışı rekabet gücü belirleyicilerinin en önemlilerinden birisi verimliliğidir. Temel örgütsel performans göstergelerinden olan verimlilik, dar anlamı ile bir işletme ya da ülkede belirli bir döneme ilişkin “girdi/çıktı” oranı şeklinde tanımlanmaktadır. Yüksek verimlilik, ulusal ekonomilerin küresel rekabette yer alabilmeleri ve pazar paylarını artırabilmelerinin temel koşulu olarak görülmektedir (Eroğlu ve Özdamar, 2006).

Bu hem mikro hem de makro boyutta da geçerlidir ve aynı zamanda makro boyutta ekonomik ve sosyal kalkınmanın istikrar içinde gerçekleştirilmesinin temel koşullarını oluşturmaktadırlar. Bir ülkenin ekonomik kalkınmasında etkinlik, eldeki kaynakların rasyonel bir biçimde kullanımını sağlamakla, yatırımların seçiminde usulluktan ayrılmamakla, ekonomik istikrardan ve sosyal adalet ilkelerinden ödün vermemekle sağlanacağı açıktır (Elmacı, Demirci ve Kırkbıyık, 2004). Dolayısıyla bir ülkenin ihracat portfolyosu hızla büyüyen endüstrilerinde ithalat portfolyosu ise hızla çöken endüstrilerinde yoğunlaşmışsa bu dış ticaret hadlerinin iyileşmesi yönünde bir eğilim meydana getirir (Maleyeva, 2007).

Bir ülkenin rekabet gücü sıklıkla *mevcut cari denge* ile birlikte anılmaktadır. Mevcut cari açık kamu bütçe açığının ya da ekonomideki özel sektör yatırımlarından daha (Cockburn, Eckhard, Massoly ve Sylvain, 1998) düşük bir tasarruf oranının söz konusu

olmasının bir sonucu olabilir. Kamu bütçesi ve cari açığın söz konusu olması halinde ikiz açık denilen durum ortaya çıkmaktadır. Bu durumda kamunun net borçları yurt içi tasarruf akımlarından elde edebildiği özel yatırımlarla rekabet halindedir. Bazı özel sektör yatırımları piyasadan itilirler. Denge durumundan hareketle tasarrufları aşan özel sektör yatırımları ile bütçe açığı yabancı borçlanma tarafından finanse edilirler. Sermaye girişi döviz kurlarını yukarı doğru baskı altına alır ve yurt içi fiyat düzeyini artırır ve sonuçta cari işlemler açığı meydana gelir. Cari işlemler açığı, sermaye hesapları fazlasının aynasıdır. Sermaye hesapları fazlası yabancı kreditorlerden yerel borçlulara yönelik bir finansal transferdir. Devlet bütçe açığını kapatmak için vergilerle elde edebildiği kaynaklardan daha fazla kaynak kullanmaktadır (Kutrakov, 2007). Yurtdışından borçlandığında veya özel sektörü buna zorladığında devlet yurtdışından reel kaynak transfer etmektedir. Dış borçlanma döviz kurunu yukarı doğru iteri, ithalat ucuz bir hale gelirken ihracat pahalılaşır. Üretim, bazı ya da tüm ihraç endüstrilerinde ve ithal rekabetçi endüstrilerde azalır (McFetridge, 1995). Bu nedenle bu tür endüstriler, kamunun yurt içi kaynakları tüketmesi nedeniyle daha az kaynak kullanmak zorunda kalıyorlar. Buda ülkeni ve ülke içinde faaliyet gösteren işletmeleri rakiplerine göre daha az rekabetçi bir duruma getirir.

Niteliksel unsurlarda ulusal rekabet gücünü etkileyen önemli değişkenlerden biridir. Rekabet gücünde niteliksel unsurların ölçülmesi oldukça zor olmakla birlikte rekabete olumlu katkı yaptığı düşünülen niteliksel unsurlar da bulunmaktadır. Söz konusu unsurlar daha çok hizmet sektörüyle ilişkili olup satış sonrası dönemi kapsamaktadır. Malların aynı standartta teslim edilmesi, teslim tarihlerine sadık kalınması, satış sonrası hizmet ağının kurulması, satış sonrası karşılaşılabilecek sorunlara hızlı ve kalıcı çözüm getirileceğine dair güven oluşması ve garanti kapsamının genişliği oldukça önem taşımaktadır (Kotan, 2002).

Bahsedilen unsurlara karşı alıcıda oluşacak güven, satışta oldukça önemlidir. Doğrudan ölçülemezle birlikte, tüketicide oluşacak izlenim, dolaylı yoldan kârlılığı da artırabilmektedir. Satış sonrası hizmetten memnun kalan müşteri, iki mal arasında kıyaslama yaparken sadece fiyatı düşünmemekte, bu nedenle, üretici maliyet üzerine konacak kâr marjlarını artırma imkanı bulabilmektedir (Agénor, 1997).

Bir ülkenin yabancı ülkelerde belirli bir düzeyde yatırıma sahip olması da *dolaysız yabancı sermaye yatırımları* ülkesine çekebilmesi de ulusal rekabet gücünün göstergelerinden biridir (Aktan ve Vural, 2004, d). Rekabetçi ücretler (gerek vasıflı gerek vasıfsız işgücü için) ve iyi bir endüstri ilişkileri sistemine sahip olmak doğrudan yabancı yatırımları çekmekte etkili olan faktördür (Sabir, 1997; Aliyev, 1998). Dolayısıyla doğrudan yabancı sermaye yatırımında bulunan bir ülke uluslararası rekabet koşullarının gerektirdiği fiyat ve kalitede mal ve hizmetleri karlı bir şekilde yurt dışına üretme, dağıtma ve satma olanaklarına sahip olduğu için rekabet gücüne sahipken dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını çekebilen bir ülke rakiplerine kıyasla avantajlı üretim koşullarına ve ticaret için elverişli bir ortama sahip olduğu için ulusal rekabet gücü yüksektir (Aktan ve Vural, 2008; Oksay, 2008).

Ayrıca, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının nitelikli beşeri sermaye birikiminin yüksek olduğu ülkelerde ekonomik büyümeye olumlu katkıda bulunduğu, ancak gelişmekte olan ülkelerde nitelikli işgücü talebini ve dolayısıyla nitelikli işgücü ücretlerini artırarak nitelikli ve niteliksiz işgücü ücretleri arasındaki eşitsizliğe ve dolayısıyla da gelir dağılımının kötüleşmesine katkıda bulunduğu yönündeki çalışmalar da literatürde yer alan bulgular içerisinde önemli bir yer tutmaktadır (Lipseş, 2004; Gönen, 2007).

Son olarak, gelişmiş ülkeler rekabet güçlerini artırmada gerekli olan daha ucuz işgücü, daha ucuz hammadde, daha uygun yasal düzenlemeler ve vergilendirme (Aktan ve Vural, 2004, b ve Giray, 2005) sistemini ve şartlarını elde edebilmek için sermaye ve teknoloji transferi yoluna gitmektedirler. Daha kapsamlı olarak vergilendirme, bir ülkede işletmelerin rekabet gücünü artırmak veya yabancı yatırımları ülkeye çekebilmek için, vergi yükümlülerinin vergi yüklerini azaltarak, bir ülkenin ulusal ekonomisini geliştirme olarak tanımlanmaktadır (Pinto, 2002).

Dolaysız yabancı sermaye yatırımları, gelişmekte olan ülkelerin ulusal rekabet gücü hedefleri bakımından özellikle üç noktada önemli kabul edilmektedir ((Lecraw, 1992; Murtha ve Lenway, 1994; Sabir, 2002): Birinci, ülkedeki gelir oluşumu, döviz durumu ve vergi gelirleri gibi makro değişkenleri genellikle olumlu yönde etkiler, İkinci, endüstriyel verimlilik, teknolojik gelişme ve mamul geliştirme konusunda etkilidir, Üçüncü ise, modern sektörlerde istihdam durumunu ve iş gücü niteliklerini genellikle

olumlu etkiler. Ancak, doğrudan yabancı yatırımların olumsuz etkileri de olup, tek başına bir ülkenin ekonomik büyümesini arttırmasında ve yoksulluğunu azaltmasında yeterli değildir (Rac ve Desai, 2006).

Diğer taraftan, gelişmekte olan ülkelerin, kalkınmalarını gerçekleştirebilmek için, ihtiyaç duydukları sermaye birikimini sağlamada, dış borç yerine yabancı sermayeye yönelmeleri çok daha akılcı bir yoldur (Cowling ve Sugden, 1999; Oksay, 2008). Dolayısıyla her ne kadar, kalkınmakta olan ülkelere gelen yabancı sermaye akışları, bu ülke hükümetlerinin yabancı sermayeyi çekmek için yaptıkları yatırımların çok üstünde gerçekleşmekte ise de dış yatırımların büyük bir çoğunluğu her şeye rağmen gelir düzeyi yüksek gelişmiş ülkelere akmaktadır (Tozanlı, Donduran ve Atay, 2007; Kapur, 2002).

Ulusal rekabet gücünü ölçülmesinde kullanılan önemli unsurlardan biride *araştırma geliştirmedir*. Uluslararası istatistiklere göz atıldığında, araştırma geliştirme yoğunluğu (Ar-Ge harcamalarının GSMH içindeki payı), yüksek olan, araştırma geliştirme harcamalarına bütçeden ve GSYH'dan en çok pay ayıran ülkelerin ulusal rekabet güçlerinin de en ileride olduğu görülmektedir. Rekabet gücü ve araştırma geliştirme faaliyetleri birbirini besleyen bir süreçtir. Piyasada rekabet koşulları iyileştirilmeden araştırma geliştirme ortamının iyileştirilemeyeceği ve dolayısıyla da araştırma geliştirme yatırımlarının artırılamayacağı ve araştırma ve geliştirme yatırımları artırılmadan da ulusal rekabet gücünün gelişmeyeceği açıktır (Turan, 2006; Doğan, Marangoz ve Topoyan, 2003). Dolayısıyla araştırma-geliştirme, şirket alt sektörü, sektör ülke boyutlarında rekabet gücünün ve büyümenin ana unsurlarından biridir. Ülke boyutunda, sektör ve alt sektör boyutlarında araştırma geliştirme faaliyetlerini değerlendirmenin çeşitli yolları vardır (Demir, 2002; Garafutdinova, 1998) .İlk olarak girdi ölçütleri yoluyla değerlendirmedir. Bunlar, araştırma geliştirme harcamalarının miktarı ya da bilim adamı ve/veya araştırmacı sayısı olarak kabul edilir (Dosi, Pavit ve Soete, 1990). Diğer yol ise çıktı ölçütleri ile değerlendirmektir. Burada ise bilimsel yayınlar ölçü kabul edilmekte olup teknoloji alanında bu gösterge, patent sayıları olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla araştırma geliştirme faaliyetinin iki ana girdisi vardır ki, bunlar araştırma geliştirme harcamaları ve araştırma geliştirme personeli. Araştırma geliştirme harcamaları, bilgi stokunu artırarak ve bilgi stokunun yeni uygulamaların

tasarlanmasında kullanılmasını sağlayarak ekonomik büyüme için bir katalizör işlevi görmektedir (Taş, 2007). Araştırma geliştirme harcamalarında bir artış, özel sektörün de araştırma geliştirme harcamalarını artıran bir kaldıraç görevi üstlenmektedir. Yapılan araştırmalar, devletin araştırma geliştirme harcamalarının özel sektörün araştırma geliştirme harcamaları üzerinde crowding-out etkisi yapmadığını, tersine özel sektörün Ar-Ge harcamalarını artırıcı bir etki yaptığını göstermektedir (Romer, 1996).

Ayrıca, bir ülkenin teknoloji yeteneğini gösteren ölçütlerden bir tanesinde o ülke alınan patent sayısıdır (Vlasneko, 2007). Patent sayısı ve Ar-Ge harcamaları arasında farklılıklar vardır. Öncelikle Ar-Ge harcaması teknolojik yenilik faaliyetleri için bir girdi olduğu halde patent sayısı teknoloji yenilik faaliyetlerinin bir çıktısı veya bir sonucudur. Ar-Ge harcamaları ile patent sayısı arasında birebir ilişkiden ziyade güçlü bir pozitif ilişkinin varlığından bahsedilebilir (Müegge, 1990; Kılınç, 2007). Bu nedenle teknolojik yenilikler ekonominin gelişmesini, toplumsal refah düzeyinin yükselmesini ve yaygınlaşmasını doğrudan etkilemekte ve ulusların rekabet üstünlüğünün tek anahtarı haline gelmektedir.

AR-GE göstergelerinin ayrıntılandırılması ve patent sayıları, patentlerin uygulamaya konulması gibi göstergelerle birlikte değerlendirilmelidir. Bunlar, patentler veya açıklanmış teknolojik üstünlüklerdir. İlgili ülkenin, bir sektördeki ABD patent bürosundaki payının, o ülkenin toplam ABD patent bürosu içindeki payına bölünmesi ile bulunur. ATÜ/RTA katsayısının 1.den büyük olması nispi olarak üstünlük göstermektedir. Bu tür kıyaslamaların yurtiçi ve yurtdışı birçok farklı seçeneklerin yapılması mümkündür. Yeni fikirlerin üretilmesi rekabet gücünü artırmaktadır (Weerawardena ve O’Cass, 2004: 21).

Rekabet gücünün korunması ve geliştirilmesi, devletin en önemli ekonomik fonksiyonlarından biri haline gelmiştir (Potoğnik, 2004; Denisova ve Ulahin, 2006). Devletin yeni işlevlerinden birisi, giderek şiddetlenen global rekabet ortamında, özel sektöre uygun araştırma geliştirme, yatırım ve büyüme ortamı sunarak küresel rakipleri karşısında rekabet üstünlüğü sağlayabilecek bir makro ekonomik yönetimi uzun dönemde sürdürebilmektir (Kogut, 1991). Etki analizleri ve istişare süreçleri yoluyla yaptığı bütün doğrudan düzenlemelerin ve uyguladığı bütün politikaların ekonominin rekabet gücü üzerindeki olumlu/olumsuz etkilerini her aşamada değerlendirmektir

(Doğan, 2000; Tiryakioğlu, 2004). Küresel rekabet ortamında ulusal rekabet gücünü artırmak isteyen ülkelerin kaynak donanımına ve düşük-maliyet avantajına dayalı alanlarda uzmanlaşmasını öngören statik karşılaştırmalı üstünlük anlayışından yüksek araştırma geliştirme yoğunluğuna, yüksek inovasyon becerisine, yüksek rekabet gücüne, yüksek katma-değer üretimine dayanan dinamik rekabet stnlğı anlayışına geçmeleri gerekmektedir.

Ülkelerin ulusal rekabet gücüne etki eden diğer bir yaklaşım ise *beşeri sermayedir*. Beşeri sermaye, ülkenin ulusal rekabetçilik düzeyi için büyük önem arz etmektedir. Çünkü, Az Gelişmiş lkelerde (AG) ekonomik ve sosyal kalkınmanın en büyük engelini fiziki sermaye yetersizliğinden çok insan gücünün niteliksizliği ve yetersizliği olduğunu ileri srmştir (Altay, Pazarlıoğlu, 2007; Saygılı, 2006). İnsan gücünün önemli bir üretim faktörü olduğunu ve fiziki sermaye ile birlikte insan gücünün geliştirilmediği bir sürecinin istenilen seviyede olamayacağını Shultz tarafından önemle vurgulanmıştır (Slivkin, 2003, Himelnitskaya, 2008). Ona göre teknolojileri kullanan ve daha önemlisi teknolojiyi geliştiren insandır. Bu durumda insan gücü faktörünün gelişimi ve verimliliği fiziki sermayenin etkin oluşturulmasını ve kullanılmasını sağlayacak hemen hemen tek unsurdur.

Beşeri sermaye yatırımları ve büyüme oranlarının düşük olduğu bir ekonomi başta gelişmenin sürükleyici gücü olan sanayi üretiminin yetersiz olmasına neden olurken, bilgi teknolojilerini geliştirme ve kullanma yeteneğine de sahip olamayacaklardır (Gaponenko, 2007). Çünkü beşeri sermayeye yapılacak yatırımlar ile gelecekte elde edilecek yenilik ve icatlar ile ülkenin rekabet gücü artırılabilir. Bu kapsamda ülkede sahip olunan beşeri kaynakların etkin yönetimi ve rekabeti artırmaya yönelik stratejilerin uygulanması çok önemli bir hale gelmektedir. Nitekim uluslararası ve ulusal düzeyde yapılan bütün endeks çalışmalarında beşeri sermaye değişkeninin kullanıldığı görülmektedir (Aklin, Bulu ve Kaya, 2007). Genellikle araştırmacılar ulusal rekabet gücünde, beşeri sermayeni ölçtüklerinde yaşam kalitesinde buna katıyorlar. Yaşam kalitesi ise, hem rekabetçiliğin bir sonucu hem de onu etkileyen temel faktörlerden birisidir. Yaşam kalitesinin en önemli göstergelerinden olan kişi basına GSMH, endeks çalışmalarında sıkça kullanılmaktadır. Ayrıca bu başlık altında sağlık altyapısı ve suç oranları gibi değişkenler değerlendirilmiştir (National Competitiveness Council, 2001).

Ayrıca, bir ülkenin ulusal rekabet gücünü araştırmak için beşeri sermaye ve yaşam kalitesinde ki değişkenleri uygulamada farklı yöntemlerle ele almışlar. Ama genellikle beşeri sermaye ölçümünde kullanılan ana değişkenler ülkenin temel insan sermayesi, ekonomik büyüme ve kişi başına düşen gelirle ele alınıyor (Nikoloyeva, 2001).

Son yıllarda ülkelerin ulusal rekabet gücüne etki eden en önemli faktörlerden biride çevre sorunundu. Ülkeler ulusal ve uluslararası rekabet güçlerini koruya bilmeleri için ve bunu daha ileriye taşıyabilmeleri için çevreye karşı sorumlu olmaları en önemli şartlardan biri olmuştur. Bunun için dünyada birçok bilim adamları ve kurumlar ulusların rekabet gücü açısından bu konularda araştırmalar yapmışlar ve yaklaşımlar ve modeller geliştirmeye çalışmışlar (Anımıca, 2003). Çevre sorunlarına karşı duyarlılığın artması özellikle sanayileşmenin hızlanmasıyla yaygınlaşmış, sera etkisine yol açan emisyonlar, doğal kaynakların yok olması, ozon tabakasının delinmesi, tropik ormanların yok olması, su kaynaklarının kirlenmesi, hava kirliliği, ve bioçeşitliliğin azalması kısacası çevre kalitesi ile ticaret arasındaki ilişki sorgulanmaya başlanmıştır (Dikkaya ve Deniz, 2006; Başkılıç, 2006). Çevresel düzenlemelerin daha temiz çevre için verimliliği iyileştirdiği ve düzenlemelerin etkisini telafi edebilmek için yeniliğin hız kazandığı görüşü hakimdir. Bu argümana göre çevre ile dost teknolojilere yatırım yapan ülkeler çevreye karşı duyarlı endüstrilerde küresel rekabet gücü kazanabileceklerdir (Jenkins, 1998). Dahası yüksek çevre standardı geliştirmekte olan ülkelerde yapısal uyumu hızlandırarak kirlenici endüstrilerin gelişimini engelleyip uzun vadede ulusal rekabet gücü üzerinde olumlu etki yaratacaktır. Ulusal rekabet gücü-çevre ilişkisine olan bu dinamik yaklaşım teknolojik değişimi konunun temeline oturtmaktadır. Dolayısıyla bir ülkede, sıkılaştırılmış çevresel düzenlemeler özellikle uzun dönemde ülkenin uluslararası piyasalardaki rekabet gücünü arttırır. Diğer taraftan, yüksek çevresel standartlara sahip ülkelerde çevre korumaya yönelik mal ve hizmet sektörleri de geliştirir (Gül ve Ekinci, 2007).

1.5. Azerbaycan İçin Önerilen Yaklaşımlar ve Kullanılacak Göstergeler: Niçin TOWS ve Elmas Modeli?

Yukarıda belirlenen literatür tartışmalarının yanı sıra ulusal rekabet gücü konusunda çeşitli etkileşimleri dikkate alan çok sayıda araştırma yapılmıştır. Akademik literatürde ulusal rekabet gücüne ilk değinen klasik iktisat okulları olmuştur. Dolayısıyla klasik

yaklaşımlarda yer alan teorilere göre, rekabet gücü bir ülkenin doğal mirası olarak görülür. Çünkü bir ülkenin doğal kaynakları ve doğal zenginlikleri o ülkenin rekabet gücünü çok olumlu olarak etkilemektedir. Ayrıca klasik yaklaşımlarda ülkenin dış pazarlardaki rekabet gücünü ucuz ve bol emek belirlemektedir. Farklı ama aynı amacı taşıyan klasik kuramcılar, ulusal rekabet gücünü bir piyasa süreci olarak ele almışlar ve serbest piyasa ekonomisinin düzenleyici bir güç olduğunu ve bireysel özgürlüğe dayanan serbest rekabet aracılığıyla bireylerin kendi menfaatleri de beraberinde getireceğinden devletin bu amaçla ekonomiye müdahale etmesinin gereksiz olduğunu ifade etmişlerdir.

İster klasik isterse de modern yaklaşımlar ve teorilerde literatür incelenmesi ulusal rekabet gücüne ilişkin geliştirilmiş olan yaklaşımların tek başlarına tam olarak olguyu açıklayamadıklarını göstermektedir. Bahsedilen yaklaşımlar tam anlamıyla ülkeler arasında yer alan rekabet gücü farklılıklarının kaynağını tam olarak açıklayamadıkları gibi, ülke içerisinde bir endüstrisinin rekabetçi pozisyonu da tam olarak açıklayamadıkları bariz bir şekilde görülmektedir. Buna karşılık olarak geliştirilmiş olan bütün yaklaşımların her birisi ayrı ele alındıklarında bazı ülke ve endüstriler için açıklayıcıları olduğu görülmektedir. Ancak olgu bütün ülkeler ve endüstriler temel alınarak açıklanmaya çalışıldığında geliştirilen yaklaşımların ve yetersiz oldukları görülmektedir.

Ancak Porter tarafından geliştirilmiş olan elmas modeli ve Wehrich tarafından geliştirilen TOWS matrisi yaklaşımı mevcut yaklaşımlar içerisinde ayrı bir yere koymak gerekir. Çünkü bu yaklaşımlar diğer yaklaşımlar ve modellerle kıyaslandığında bir ülkenin ulusal rekabet gücünün açıklanması için daha kapsamlıdır. Literatürde, dinamik elmas modeline ilişkin eleştirmelere rağmen model birçok ülkenin ulusal rekabet gücünün belirlenmesinde en sık kullanılan model durumundadır. Modele yöneltilen eleştiriler haklı eleştiriler olmakla birlikte bu eleştirilerin modelin eksikliğini yine modelden yola çıkacak açılımları ve modele ilişkin bir alternatif sunmamaları modeli ulusal rekabet gücü saptamalarında tek model olarak bırakmıştır. TOWS matrisinin seçilmesinin gerekçesi, alternatif modellerin açıklanma güçlerini test etmektir.

Sovyetler birliği çöktükten sonra planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçmeye çalışan geçiş ekonomisi olan Azerbaycan'da devlet piyasa ekonomisini kurmakla görevli olup bu konuda aktif roller üstlenmiştir. Bu dönemde devletin üzerinden düşen en büyük sorun, ekonomide liberasyon politikaları uygulamak, serbest piyasanın çalışmasını yasalarla güvence altına almak, tam rekabeti işletecek yasal ve kurumsal ortamı oluşturmak, ekonomik istikrarı sağlamak, iç ve dış güvenliği sağlamak, piyasanın etkinliğini artıracak temel alt yapı hizmetlerini üretmek, ekonomik etkinlik için sosyal barışı sağlamak, gelir ve servet dağılımında adaleti sağlamaktır. Dolayısıyla, çalışmada Sovyetler birliği çöktükten sonra planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçmeye çalışan dönüşüm ekonomisi ülkesi olan Azerbaycan'ın rekabetçi yapısının tarihsel gelişimi ve mevcut durumu ulusal rekabet gücü boyutunda göstergelerle ve stratejik yönetim ve uluslararası işletme literatürlerindeki son tartışmalar ışığında ülkenin rekabetçi yapısı ve rekabetçi avantaj niteliğine ilişkin öne çıkan hususlar tartışılmalı ve Azerbaycan'da öne çıkan üç temel sektörün rekabetçilik durumu makro ekonomik ve politik unsurlar dikkate alınarak değerlendirilmesi önerilmektedir. Bu araştırma içinde kullanılacak değişkenlerden biride ülkenin dış ticaret performansını özellikle ihracatın rekabet gücünün değerlendirilmesi için ekonomi disiplini içinde Balassa tarafından ortaya atılmış olan açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yöntemi kullanılması önerilmektedir.

Azerbaycan'ın çok büyük rekabetçilik fırsatlarına rağmen ülke ekonomisinin hemen her alanında ciddi sorunlar vardır. Çünkü ekonomide en büyük sorun esnek olmamasıdır. Bu sorunlar ülkede alt yapının zayıf olması, makro ekonomik performansın dünyada geçiş ekonomisi yaşayan ülkeler ile kıyaslandığında düşük olması, dış ticaret performansında ki dengesizlik, teknoloji alt yapının zayıflığı, doğrudan yabancı yatırımların çoğunun bir sektörde ağırlığı ve birçok nedenler ülkenin ulusal rekabet gücünün aşağı olmasının göstergesidir. Ayrıca ekonomin sadece enerji sektörüne bağımlı olması diğer sektörlerin gelişmemesi ve rekabet güçlerinin düşük olması olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Ama tüm bunlara rağmen Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünün geliştirilmesi için karşısında çok büyük fırsatları bulunmaktadır. Bundan dolayı bu modeller ve yaklaşımlar içinde Azerbaycan'ın üstünlükleri ve zayıflıkları analiz edilerek bunları küresel fırsatlar ve tehditler ışığında ele alıp ve ülkenin alternatif stratejiler geliştirmek için bir çerçeve çizmesinde TOWS matrisi diğer

yaklaşımlardan daha açıklayıcıdır. Bu analizlerle Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücüne ilişkin resmin netleşmesi de mümkün olacaktır. TOWS matrisi ise Azerbaycan'ın üstünlüklerini ve zayıflıklarını analiz ederek bunları küresel ve tehditler ışığında ele alıp alternatif ışıklar geliştirmesi için bir çerçeve oluşturulması çalışmanın daha açıklayıcı olmasını sağlayacaktır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, bir yandan ekonomi disiplini açısından makro ekonomik göstergeler ve bunlara bağlı olarak geliştirilen uluslararası ticaret endeksleri ışığında, öte yandan işletme disiplini açısından firmaların uluslararası rekabet edebilirliğini açıklayan Elmas Modeli ışığında ulusal rekabet gücünü değerlendirmek, yapı ve ölçek olarak birbirine benzer olan Azerbaycan gibi ülkelerin durumunu daha kapsamlı ve doğru bir analiz etmeyi mümkün kılmasından dolayı bu yaklaşımlar önerilmektedir. Her iki disiplinin değişkenleri açısından yapılan analizleri TOWS matrisi ile birlikte değerlendirmek konuya ilişkin bütünselliği ve güvenilirliği sağlayacağını düşünmekteyiz. Bu değerlendirmeler sonucunda Azerbaycan için gelecekte ne tür stratejilerin uygulanabileceğinin belirlenmesinde rehber olabilecek. Çünkü, TOWS matrisi stratejik yönetim anlayışında rekabet gücünü analiz etmede ve buna bağlı olarak rekabet stratejileri belirlemede kullanılan sistematik bir yöntemdir.

TOWS ve Elmas modeli analizinin yapılması ülkenin ulusal rekabet gücünün durumunu ve ulusal rekabet gücü stratejilerinin belirlenmesinde ve iki yaklaşımın bir arada ülkeye uygulanmasıyla çalışmanın daha açıklayıcı ve güvenilir olmasından dolayı önerilmektedir. Çünkü incelenen teoriler ve modeller içinde sadece bu yaklaşımlar Azerbaycan'ın gelecek perspektifini ortaya koymada ve ülkenin gelecek kalkınmanın resmini çizmekte daha kapsamlı ve açıklayıcı olduğunu düşünmekteyiz.

SONUÇ

Genel bir değerlendirme yaparsak klasik kuramcılara göre, ulusal rekabet gücü sayesinde üretim faktörleri, getirisi düşük sektörlerden getirisi yüksek olan sektörlerle kayarak üretim faktörlerinin getirisi eşitlenecektir. Ayrıca klasik teorisyenlere göre bir ülkenin rekabet gücü, o ülkenin ürettiği malların ister iç tüketim, ister ihraç için olsun diğer ülkenin mallarıyla kalite ve fiyat bakımından yarışabilecek düzeyde olmasını belirlemektirler. Literatürde klasiklerin ileri sürdüğü bu yaklaşımlar zamanla geçerliğini kayıp etmiş ve günümüzde modernsiler tarafından eleştirilmiştir. Dolayısıyla aynı ürün çeşidi için ülke hem karşılaştırmalı avantaja hem de dezavantaja sahip olmakta ve bu da

geleneksel analizin doğurguları ile tutarsızlık yaratmaktadır. Bu nedenle klasik dış ticaret teorileri ulusal rekabet gücünün ölçülmesinde yoğun eleştirilere maruz kalmıştır ve rekabet gücünü modern ulusal rekabet gücü kuramlarıyla açıklanmıştır.

Modern teoriler ise ulusal rekabet gücünün açıklanmasında klasik teorileri, rekabet gücünün ülkeler için miras kalan (inherited) değil, yaratılan (created) bir kavram olduğunu, dolayısıyla hükümetlerin aktif bir rekabet stratejisi izlemeleri gerektiği görüşünü savunmuşlardır. Modern teori ve yaklaşımlar Porter'le gelişmeye başlamıştır ve o, sadece makro ekonomik değişkenleri, ucuz veya yoğun işgücünü, devlet politikalarını veya yönetim tekniklerini rekabet avantajlarının belirleyicisi olarak görmek de doğru sonuçlara ulaşmak için yeterli değildir tezini ireli sürmüştür. Porter, uluslararası rekabette statik yaklaşımlar olan; mutlak üstünlük (A. Smith); mukayeseli üstünlük (D. Ricardo) ve Faktör donatım Teorisi (Heckscher –Ohlin;Samuelson) yerine; teknolojik yenilikleri öne çıkararak, ulusal rekabet gücünü dinamik açıklamasını yapmıştır. Porter, ulusal rekabet gücünün belirleyenlerini sistematik olarak ortaya koymak için; elmas modeli adıyla rekabet gücünün açıklayanlarını bir sistem yaklaşımı içinde gerçekleştirmiştir. Modern yaklaşımda, ulusların rekabetçi üstünlüklerini sorguladığı ünlü araştırmasında, başarılı ülkelerin buna nasıl ulaştığının yani, bir ülkenin rekabet edebilme yeteneğine nasıl eriştiğinin değil, o ülkenin, kendi vatandaşlarına yüksek bir yaşam standardını nasıl sağlayıp giderek nasıl yükseltebildiğinin araştırılmasına gereksinim olduğuna işaret eder. Araştırmada da gördük ki, Porter'i bu yaklaşımdan dolayı birçok bilim adamları tarafından eleştirildi. Bu bölümde Porter'i eleştirenlerden çok onun modeline alternatif model geliştirenleri ve ulusal rekabet gücünün araştırılmasında çalışılan farklı yaklaşımlar ele alınıp incelendiğinde bu yaklaşım ve teorilerinde ülkelerin ulusal rekabet gücü açısından önemli olduğunu görmekteyiz. Ama bu gün dinamik elmas modeli rekabet gücü modeli olarak akademik çevre tarafından en geniş olanı ve kabul görenidir.

Ulusal rekabet gücünün tanımı üzerinde, bazı gerekçelerden dolayı bir görüş birliğinin olmadığı gibi, ülkelerin ulusal rekabet gücünü ölçme teknikleri ve değerlendirilerek stratejilerinin belirlenmesi konusunda da benzer sıkıntı yaşanmaktadır. Rekabet gücünün ölçümü konusunda da birçok ölçüm tekniği ileriye sürülmekte, bu tekniklerden hangisinin daha sağlıklı olduğu konusunda bir görüş birliğine varılamamaktadır. Ulusal

rekabet gücünün ölçülmesi alanında ki zorlukların, özellikle rekabet gücünün tanımı ve kapsamına bağlı güçlüklerden ve görüş ayrılıklarından kaynaklandığı dikkati çekmektedir. Burada söz konusu yaklaşımlardan önemli bir kısmı rekabet gücü ölçüm yöntemleri adı altında incelenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde teorik araştırmalardan yola çıkarak ulusal rekabet gücünün ölçümünde kullanılan yöntemler ışığında Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünün ölçülmesi için gerekli kriterler tespit edilmiştir. Dünyada ulusal rekabet güçlerinin ölçümleriyle ilgili her ülkenin farklı ölçüm yöntemleri ve uygulamaları bulunmaktadır. Bu bölümde Azerbaycan'ın ulusal rekabetçilik durumunun analiz edilmesi için tek bir değişkene göre değil ulusal ve uluslararası kuruluşların ülkelerin rekabet gücünün ölçülmesiyle ilgili kabul ettiği önemli rekabet gücü değişkenleri ve kriterleri (beşeri kaynaklar, Ar-Ge, dış ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar, para politikası vs.) ülkenin ekonomik sosyal göstergeleri çerçevesinde analiz edilmesi için gelecek bölümlerde önerilmiştir. Bu araştırmalar ve teorik incelemeler sonucunda Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünün oluşumunda tüm teorilerden etkilendiği görülmüştür. Ancak bu teoriler içerisinde TOWS matrisi ve Elmas Modeli diğerlerine göre daha belirleyici olarak Azerbaycan gibi bir ülkenin ulusal rekabet stratejisinin belirlenmesinde öne çıkmaktadır.

BÖLÜM II:

REKABETÇİ BİR BAKIŞ ACISIYLA AZERBAYCAN EKONOMİSİ

Azerbaycan 150 yıldan çok Rusya imparatorluğunun terkinde ve onun kuralları doğrultusunda yaşamıştır. 1918 senesinde Azerbaycan bağımsızlığını kazanmış ve bu iki sene sürmüştür. Bundan yola çıkarak bağımsızlık öncesinden Azerbaycan'da ulusal rekabetten veya milli ekonomiden söz edemeyiz. Çünkü ulusal rekabet gücünü yalnız bağımsız devlet oluştura bilir. Bağımsızlığını kazandıktan sonra bir geçit ekonomisi yaşayan Azerbaycan ulusal rekabet gücünün formallaştırılmasında Sovyetler birliği zamanında uğradığı ekonomik tenezzüller çok etki ediyor görülmektedir. Bu sebep ise, bağımsızlık öncesi döneminde, Azerbaycan'ın ekonomik örgütlenme biçimi ve işleyiş mekanizmaları birliğin ekonomik stratejisi doğrultusunda şekillenmişti. Sanayi tesislerinin tümü Sovyetler Birliği'nin ihtiyacına göre kurulmuş, dev tesislerden meydana gelmekteydi. Sovyetler Birliğinde merkezi planlama doğrultusunda ülkeler arasında uzmanlaşma ve işbölümüne gidilmişti. Çünkü Sovyetler Birliği kurulduğunda, V.İ. Lenin 1918 yılında "Bütün Ülkelerin Aynı Şekilde Kalkınmasını Temin Etmek" amacıyla bir beyanat verdi. Bu beyanatta Sovyetler Birliği'nin aynı ölçüde kalkınmasından ziyade kapalı, saklı olan ve belki de esas amaçlar yatmakta idi. Bu da, Sovyetler Birliği'ni oluşturan ülkelerin ekonomik olarak sıkıca birbirlerine bağlanmasını temin etmek ve gelecekte bağımsızlık iddiasına düşen herhangi bir ülkenin tek başına yaşayamamasını temin etmekte (İlyasova, 1998). Sonralar Sovyetler Birliği'nin gerçekleştirdiği program ve faaliyetlerde Lenin'in vermiş olduğu bu beyanata sadık oldukları görülmekteydi. Bu şöyle gerçekleşiyordu: Örneğin Azerbaycan'da çıkartılan demir Gürcistan'a götürülüp orada imal edilmekte ve herhangi bir ürün hazırlanması için ise, Rusya'ya gönderilmekteydi. Bu bağlamda, Sovyetler Birliği'nden ayrılmanın Azerbaycan'a getirdiği sakıncalar olmuştur. Ne kadar da Sovyetler birliği zamanında Azerbaycan ekonomisinde büyümeden söz edilse bile, ülkenin kaybettikleri kazandıklarından daha çok olmuştur. Çünkü bu dönemde ekonominin planlamasının merkezde yapılması, ülke ekonomik şartlarının dikkate alınmaması sonucunu doğuruyordu. Birçok ürün ya hammadde ya da ara mamul olarak ayrı ayrı birlik üyesi cumhuriyetlere ucuz fiyatla satılıyor, daha sonra da nihai ürün olarak yüksek fiyattan Azerbaycan'a geliyordu. Diğer yandan Azerbaycan her zaman

ülkeye gelir getiren petrol ve petrol ürünleri, pamuk, tütün, şarap gibi ürünlerin ihracatçısı olmasına karşın, bu ürünlerin satışından elde edilen gelirler Birlik bünyesinde tek bir merkezde toplandığından dolayı, Azerbaycan öz servetlerinde mülkiyet hakkına sahip olmamış oluyordu (Aktış, 1995; Selçuk, 2005).

Sovyetler birliği çöktükten sonra planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçmeye çalışan geçiş ekonomisi olan Azerbaycan'da devlet piyasa ekonomisini kurmakla görevli olup bu konuda aktif roller üstlenmiştir. Bu dönemde devletin üzerinden düşen en büyük sorun, ekonomide liberasyon politikaları uygulamak, serbest piyasanın çalışmasını yasalarla güvence altına almak, tam rekabeti işletecek yasal ve kurumsal ortamı oluşturmak, ekonomik istikrarı sağlamak, iç ve dış güvenliği sağlamak, piyasanın etkinliğini artıracak temel alt yapı hizmetlerini üretmek, ekonomik etkinlik için sosyal barışı sağlamak, gelir ve servet dağılımında adaleti sağlamaktır. Bu araştırmada da amaç tüm bu uygulanan ekonomik politikaların Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücüne nasıl bir yol açtığını sorusunu tartışmaktır. Ayrıca bölümde, dönüşüm ekonomisi ülkesi olan Azerbaycan'ın rekabetçi yapısının tarihsel gelişimini ve mevcut durumunu ortaya koymayı ve işletmenin alt dalları olan stratejik yönetim ve uluslararası işletme literatürlerindeki son tartışmalar ışığında Azerbaycan'ın rekabetçi yapısına ve rekabetçi avantajının niteliğine ilişkin öne çıkan hususları tartışmayı amaçlanmaktadır.

Dolayısıyla bölümde Azerbaycan'ın ilkin bağımsızlıktan sonra Azerbaycan hükümetinin dönemle uyguladığı ekonomik reformlar incelenmiş, makro ekonomik performansı ele alınmış ve daha sonra rekabetçi bakış açısıyla ve ulusal rekabet gücüne etki eden faktörler boyutunda Azerbaycan ekonomisi genel araştırılmaya tabi tutulmuştur. Bölümde Azerbaycan'ın önce çıkan sanayi, tarım ve hizmet sektörünün rekabetçi durumu araştırılmış ve bu sektörlerin Azerbaycan'a kazandırdıkları ulusal rekabet gücü perspektifinde incelenmiş ve bu sektörlerin rekabet gücü kazanmada gerekli yetenek ve kaynakları varlığı veya nasıl geliştirilebilir sorusu tartışılmıştır.

Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünün belirlene bilinmesi için ve bir model önerisi verilebilmesi için ülkenin ekonomik ve sosyal gerçeklerinin ulusal rekabet gücü kriterlerine göre incelenmesi gerekir. Tezin bu bölümünde de Azerbaycan'la ilgili genel makro ekonomik analizi rekabet gücü perspektifinden yapılacaktır.

2.1. Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan'da Dönemle Uygulanan Ekonomik Reformların Ülkenin Ulusal Rekabet Gücüne Açtığı Yol

1990'lı yıllarda sosyalist sistemin uygulandığı ülkeler piyasa ekonomisine geçiş tercihini yapmışlardır. Söz konusu değişim o güne kadar geçerli olan uluslararası dengelerin de değişmesine yol açmıştır. Bu dönemde, değişimin siyasi, askeri ve sosyal boyutlarının yanı sıra ekonomik boyutunun daha çok öne çıktığı görülmektedir. Bunun temel nedeninin, üretim araçları mülkiyetinin devletten piyasaya doğru kaydırılması ve böylece piyasa ekonomisine adım atılması olduğu söylenebilir (Akdiş, 1995; Emiraslanov, 2001). Piyasa ekonomisini oluşturmaya çalışan ülkeler grubuna genel olarak ise geçiş ekonomileri adı verilmekle birlikte, bu kavramın daha çok dar anlamı olan piyasa ekonomisini kurmaya çalışan eski planlı ekonomiler ile ilgili kullanıldığı görülmektedir. Bu ülkelerden biride Azerbaycan'dır. Bağımsızlığını kazandıktan sonra Azerbaycan'ın önünde duran en önemli sorunlardan biri ülkede faaliyet gösteren işletmelere ve sektörlerin rekabet gücünü geliştirilmesi için bir ortam yaratmakla, ülkede piyasa ekonomisi sistemini uygulamak ve ulusal rekabet gücünü artırmaktır. Tüm bunlar için ise devlet zamanı doğru kullanarak ülkenin ulusal çıkarları doğrultusunda başarılı reform programları uygulamalıdır. Çünkü, ulusal rekabet gücünün arttırılabilmesi için deyim yerindeyse devletin yeniden inşası son derece önem taşımaktadır. Değişen dünyanın yeni gerçekleri dikkate alınarak öncelikle devletin yeniden tanımlanması ve bu vizyona uygun olarak devletin yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Bu çerçevede kapsamlı bir Devlet Reformu başlatılmalı ve etkin devletin tesis edilmesi sağlanmalıdır.

Ancak, bağımsızlık sonrası ülkenin ulusal rekabet gücünün doğru olarak değerlendirilebilmesi için özellikle bağımsızlığın kazanıldığı şartların ve bağımsızlığın elde edildiği ilk yıllarda yaşanan gelişmelerin dikkate alınması gerekir. 1990'lı yılların başlarında Azerbaycan SSCB'ye karşı bağımsızlığını kazanmak uğruna savaşıyordu. Diğer taraftan, Karabağ uğrunda Ermenistan-Azerbaycan savaşı tam anlamıyla başlamış ve en yüksek seviyesine varmıştı. Politik ve askeri savaşlar halkı çalışmak hevesinden etmiş ve ekonomi tamamen ilgi dışında kalmıştı (Hesenov, 2002). Böyle bir durumda ekonomideki rekabet gücünün ilgi dışına çıkması, ülke için büyük ve önemli problemlerin oluşmasına neden oldu. Ayrıca SSCB'nin dağılması ile birlikte

Azerbaycan'da uzmanlaşma ve işbölümüne dayalı ekonomik yapılanma sona ermiş ve ülke, genel pazarlarını kaybetmiştir. Hammadde, yarı mamul, teçhizat-ekipman, pazar, finansman ve işletme yöneticiliği konularında eski merkezi planlamaya göre örgütlenilmesi nedeniyle birçok tesiste üretimin durması veya üretimin atıl seviyede kalması söz konusu olmuştur. Eski SSCB'deki işletmelerle ekonomik bağlantıların koparılması ve ülkenin diğer Cumhuriyetlerdeki pazar payını kaybetmesinin yanı sıra SSCB döneminde merkezden sağlanan sübvansiyonların da kesilmesiyle birlikte üretim seviyesinde şok düşüşler yaşanmıştır ki, buda sektörlerde olan rekabet gücünü olumsuz etkilemiştir (Huseynov, 2004; Aliyev, 2008). Dolayısıyla, Azerbaycan 1991'de bağımsızlığını kazandıktan sonra, siyasi, askeri, sosyal ve ekonomik problemlerle karşı karşıya gelmiştir. Sovyetler birliği döneminde sistemli olarak Cumhuriyetler arasında bağımlılığı bir anda zorunlu kılan ekonomik yapının ani çöküşü, pazar ekonomisine geçişine engellenmiştir. Eski rejimde her şeyi devletten bekleyen halkın yeni sisteme alışması zor olmuştur (Musayev, 1998).

Ülkenin uğradığı ekonomik bunalımı istatistik rakamlarda açıkça belirtmektedir. 1990 yılında 2500 milyon dolar olan Azerbaycan GSMH'sı 1991 yılında 703 milyon dolara inmişti. Bunun sebebi ise, ülkede sanayi, ziraat ve hizmet sektörlerinde ortaya çıkan düşüşler ve rekabet gücünü kayıp etmesinden idi. 1990 yılında 2033 milyon dolar sanayi malı, 844,5 milyon dolar ziraat malları, 180 milyon dolar hizmet üretilmiş iken, 1991 yılında bu sektörlerdeki rakamlar şu şekilde gerçekleşmiştir: Sanayi malları; 678,684 milyon dolar, Ziraat malları; 260,658 milyon dolar, Hizmet; 40,789 milyon dolar. Gelişmeler Azerbaycan ekonomisini darboğaza sürüklemiştir. Dağılma sonrası ekonomik sorunlar ve savaş ekonomisi nedeni ile enflasyon oranları dört haneli rakamlara ulaşmıştır. Sovyetler Birliği döneminde sömürü düzeniyle karşı karşıya kalan Azerbaycan, özellikle Sovyet sisteminin oluşturduğu zincirleme yapıdan dolayı bağımsızlığının ilk yıllarında ekonomik darboğazlarla karşı karşıya kalmıştır. Bunu hemen hemen Azerbaycan ekonomisini kapsayan tüm alanlarda rastlamaktayız ki bunları ilerleyecek bölümlerde detaylı açıklayacağız.

Bağımsızlık sonrası Azerbaycan'da uygulanan ekonomik reformların incelendiği zaman süreç olarak üç dönemde ele alınabilir. Bunlar: Birinci Dönem: Buhran yılları (1991–1994) kapsamaktadır. Haziran 1991'de 'Ekonomik Bağımsızlık Temeli Hakkında

Kanun'u çıkararak serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde ilk adım atılmıştır. Daha sonra, Özel Mülkiyet Kanunu Haziran 1991'de kabul edilmiştir ve 1992 yılından itibaren Azerbaycan'da yeni yönetim modeline dayanan ekonomik reformlar süreci başlatılmıştır. Bu ülkede ulusal rekabet gücünün geliştirilmesinde atılan ilk adım olarak tanımlanabilir. Söz konusu reformların belkemiğini, yeni ekonomik birimlerin (firmalar, anonim şirketler, meslek oda ve birlikleri vb.) oluşturulması, üretilen ürünlerin doğrudan sözleşmeler temel alınarak satılması, fiyatların liberalleştirilmesi, merkezleştirilmiş planlamanın ve bundan ileri gelen işbölümünün aradan kaldırılması, iç ve dış ticaretin liberalleştirilmesi, kamu işletmelerinin özyönetim yetkilerinin artırılması ve inzibati yönetimin piyasa mekanizmasıyla ikame edilmesi, kamusal emlakın hızla özelleştirilmesi gibi unsurlar oluşturmaktaydı (Rasizade ve Baran 2002). Ekonominin genel dengeleri için gerekli olan reformların gerçekleştirilememesi, devlet bütçesinin büyük bir bölümünün savaş için harcanması, topraklarının %20'si işgal edilerek 1 milyondan fazla nüfusun göçmen durumuna düşmesi, yabancı sermayenin ülke ekonomisine çekilememesi (Eyubov, 2001) ve özelleştirmenin sanayi sektöründe fiilen başlatılamaması, serbest piyasa ekonomisine geçişe ilişkin tam bir stratejinin belirlenmemiş olması nedeniyle, bu yıllarda hayata geçirilmeye çalışan ekonomik kararlar da birbiri ile uzlaşmaması, Ermenistan ile yaşanan savaş, Rusya'nın Azerbaycan'a ulaşım ambargosu koyması ve Çeçenistan savaşı nedeniyle önemli iki petrol boru hattının kullanılamaması gibi politik ve askeri sorunlar ekonomik performansı ve ülkenin rekabet gücünü olumsuz yönde etkilemiştir. 1993 yılının Ocak ayında küçük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesine ilişkin olarak bir kanun yasalaşırken, 1994 yılının Ocak ayında Manat'ın tek yasal para birimi olarak işlem görmesine başlanmıştır. Kısaca 1991-1994 yılları bağımsızlığın ardından bütün problemlerle yüz yüze kalındığı, ülkede sosyal ve siyasal problemlerin bunalıma dönüştüğü, savaş ortamının yaşandığı, serbest piyasa ekonomisine geçişte ciddi suistimallerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Dolayısıyla birinci dönemde pazar ekonomisine geçişte; ekonomik, siyasi, hukuki bir alt yapının olmaması, teknolojinin eski olması, serbest piyasa modelinin bilinmemesi, Ermenilerin işgalci tutumu sonucu toprakların %20'sinin kaybedilmesi, 1,2 milyon kişinin kendi ülkesinde mülteci durumuna düşmesi ve benzeri nedenlerle üretimi durma noktasına gelmiş, sonuç olarak

da ekonomi üzerinde inisiyatif tamamen kaybedilmiştir (Babazade, 2005, Mammadov, 2007).

İkinci Dönem: İstikrar çabaları (1995–2000) yılları arasında ülkede makroekonomik istikrarın sağlanması, yapısal reformların uygulanması, ekonomideki hasarların ortadan kaldırılması, halkın yaşam düzeyinin iyileştirilmesi amacıyla geniş kapsamlı Devlet Programları gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Ekonomik değişim sürecinin bu döneminde üç önemli hedef doğrultusunda yol alınmaya çalışılmıştır. Bunlar: Ülkenin temel doğal kaynak rezervlerinin işlenmesinin sağlanması, liberal-demokratik yönümlü piyasa ekonomisi prensiplerine dayanan ekonomik yapının oluşturulması, dünya ekonomisi ile küresel ve bölgesel entegrasyonun gerçekleştirilmeye çalışılması olarak sıralanmaktadır (Shexobceva, 2001). Ayrıca, Dönemin başlangıcından itibaren hukuki reformların gerçekleştirilmesine hız verilmiştir. 1995 yılının Ocak ayında haksız rekabete ilişkin bir kanun yasalaşmıştır. Nisan- 1995’de ise ilk IMF programı kabul edilmiştir (Nesirova ve Soyak, 2003). 1995 yılında IMF ve diğer uluslararası kuruluşların desteğini alan finansal istikrar politikalarının uygulanmaya başlanmasıyla ekonomik büyüme sürecine yeniden girilmiştir.

Ekonomik sistemin yeniden yapılandırılması bakımından ve ülkenin rekabet gücünün geliştirilmesine de olumlu etki eden en önemli adım, ülkenin stratejik açıdan, sosyal ve siyasal hayatında ve de ekonomik yapısında yeni dönemin başlangıcı olarak Azerbaycan’ın ilk Anayasasının kabul edilmesi oldu. Yeni Anayasa devlet yönetiminin yapılanması, vatandaşların ve devletin hak ve ödevlerini belirlemenin ötesinde ilk defa demokratik değerlere dayanan, liberal piyasa ekonomisinin kurulma gerekliliğini kabul etti. Anayasa ile özel mülkiyetin, özel teşebbüsün, dünya ekonomisine entegrasyonun hukuki esasları tespit edildi. Bu bakımdan Azerbaycan’da geniş anlamda ekonomik düzenlemelerin başlangıç yılı olarak 1995 yılı kabul edilebilir.

Üçüncü Dönem: Büyüme süreci (2001 ve Sonrası) yılları ülke ekonomisinin yüksek hızla geliştiği dönemdir. Üçüncü dönemde uygulanan programların başlıca amaçları sırasında İkinci Devlet Özelleştirme Programı’nın kabul ederek enerji sektörünün yeniden yapılandırılması ve üretim kapasitesinin artırılması, ekonomik büyümede sürekliliğin sağlanması, yeni iş yerlerinin açılmasına ve büyümenin yaygınlaştırılmasına paralel olarak özellikle, enerji sektöründen elde edilen kaynaklar aracılığıyla sosyal

refah düzeyinin arttırılması ve yoksulluğun azaltılması, bölgelerin kompleks halde geliştirilmesi, girişimciliğe devlet yardımının hayata geçirilmesi, özelleştirmenin sonuçlandırılması, eğitim, sağlık, turizm, ekoloji, ulaştırma, iletişim ve telekomünikasyon alanlarının gelişiminin sağlanması yer almıştır. Bu arada, özel sektörün gelişiminde mevcut problemlerin giderilmesi amacıyla «Azerbaycan Cumhuriyeti'nde küçük ve orta ölçekli girişimciliğin desteklenmesi ile ilgili devlet programı (2002–2005)» kabul edilmiştir.

Bu dönemde hedeflenen amaçlar genel olarak ulusal rekabet gücünün ivme kazanarak devam ettirilmesi ve iktisat politikalarının güçlendirilmesi, elde edilen gelişme düzeyine göre iktisat politikalarının sosyal yönünün ve buna bağlı olarak sosyal refah düzeyinin arttırılması, enerji sektörünün yeniden yapılandırılması ve kapasitenin arttırılması, enerji sektörünün hızla gelişmesi sonucu elde edilen kaynakların diğer sektörlerle yönlendirilmesi; 'İkinci Devlet Özelleştirme Programı'nın yürürlüğe konması. gibi sıralana bilir. Ayrıca, 2 Temmuz 2001'de IMF Yönetim Kurulu "Azerbaycan'da Yoksulluğun Azaltılması ve Ekonomik Kalkınma Üzere Devlet Programı'nı tasdik etti (Süleymanov, 2002) ve Azerbaycan bölgelerinin 2004–2008 yıllarını kapsayan sosyoekonomik kalkınması ile ilgili 'Devlet Programı' onaylandı ki, bu programın uygulanması bölgelerin rekabet gücünün arttırılmasında önemli olmuştur.

Son olarak, Sovyetler birliği dağıldıktan sonra kolektif sistem içinde yer alan ülkelerde politik yönetimlerin el değiştirmesiyle birlikte piyasa ekonomisine dönüşüm süreci büyük bir hız kazanmıştır (Simon, 1997). Dönüşüm ekonomileri olarak da adlandırılan ülkelerde piyasa düzenine geçmeye yönelik kapsamlı reform programları uygulamaya konmuştur. Reform programları esas olarak, makroekonomik istikrar önlemleri, fiyat ve ticaretin serbestleşmesi, özelleştirme ve kurumsal düzenlemeleri içermiştir (Bennet ve Estrin, 2001). Dolayısıyla, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığa kavuşan Azerbaycan'da aradan geçen dönem içerisinde toplumun her alanında değişiklikler yaşanmış ve yaşanmaya devam etmektedir. Ekonomik sistem olacak kolektivist ekonominin terk edilerek piyasa ekonomisine geçiş bu değişiklikleri gerekli bulmakta ve hızlandırmaktadır. Toplumsal ilişkilerin göz önünde bulundurularak yapılan bu yasal ve kurumsal düzenlemeler yeni ekonomik düzenin alt yapıyı oluşturmaktadır ve ülkenin ulusal rekabet gücünün geliştirilmesine bir yol açmaktadır (Şekereliyev, 2002).

Toplum halinde yaşama zorunluluğunun ortaya çıkışından günümüze değin, toplumsal organizasyon içinde devlete düşen rolün ne olduğu, devletin bu görevleri nasıl gerçekleştireceği ve devletin ekonomik etkilerinin değerlendirilmesi hep önemini korumuş ve sürekli olarak tartışılan konular arasında yer almıştır (Ganley ve Gubin, 1992). Çünkü devletin yapmış olduğu düzenlemeler, ekonomik faaliyetin hızını ve büyüklüğünü belirlemektedir. Dolayısıyla ekonomik faaliyeti yavaşlatan, cezalandıran ve/veya caydıran yoğun bürokratik, hukuksal ve idari düzenlemeler, ülkelerin ulaşacakları refah düzeyini ve ulusal rekabet gücünü çok belirgin şekilde etkilemektedir (Rauch, 1995). Her ne kadar Azerbaycan'da bugüne değin hazırlanmış bulunan plan ve programlarda rekabet gücünü belirleyen etkenler üzerinde durulmamış ve bu yönde iyileştirme yapılabilmesi için stratejiler ve aksiyon planları yürürlüğe konulmamışsa da bu yönde güçlü bir iradenin ve tutarlı politikaların sürdürülemediği bilinmektedir. Kanaatimizce, Azerbaycan'ın içinde bulunduğu üretim, yatırım ve istihdam darboğazından kurtulabilmesi için süratle bir ulusal rekabet gücü politikası oluşturması ve kararlılıkla uygulaması gerekmektedir.

2.2. Azerbaycan'ın Makro Ekonomik Performans Analizi

Bir ülkenin ulusal rekabet gücünü belirleyenlerden biri, ülkedeki makro ekonomik çevrenin istikrarıdır. Çünkü makro ekonomik dengeleri bozuk olan bir ülkede gelir dağılımının bozuk oluşu talebi daraltmakta, faiz oranlarının yüksek oluşu ise sermaye maliyetini yükselterek kamu mali dengesi bozulmaktadır. Ülkedeki makro ekonomik göstergeler ulusal ve uluslararası rekabet gücünü belirlemede önemli bir faktördür. Dolayısıyla, ülkenin sahip olduğu GSYİH'nın büyüklüğü ve dünyadaki yeri bize o ülke ekonomisi ve dolayısıyla rekabet gücü hakkında bilgi verecektir. Bunda meydana gelecek olan bir dönemden diğer döneme gelişme ise ekonomik büyüme hızını vermektedir. Bu da rekabet gücü için önemli bir göstergedir. Büyüme oranında görülen istikrar o ülkenin gelişmiş ülkelerle ekonomik olarak aynı performansı yakaladığı anlamına gelmektedir ve rekabet gücü göstergesi olarak önemli yere sahiptir. Ekonomik büyüme oranında ortaya çıkan istikrar gelecek için güven veren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, ülkenin makro ekonomik göstergeleri ulusal rekabet gücü için belirleyici bir unsur olduğunu bundan önceki bölümlerde ki, teorik araştırmalarda da görmüştük. Çünkü akademik çalışmalarda da incelendiği gibi bir

ülkenin rekabet gücünü ölçebilmek için o ülkenin ekonomik ve sosyal olarak bulunduğu yeri tespit etmemiz gerekmektedir. Ayrıca makro ekonomik analizde yer alan, GSYİH, büyüme, milli gelir, enflasyon, döviz kuru, ödemeler dengesi, ülkenin dış borçları ve devlet bütçesi ve kesirleri direkt ulusal rekabet gücüne etki eden en önemli faktörlerden biridir. Bu çalışmada biz Azerbaycan'ın bağımsızlıktan sonra makro ekonomik performansını ulusal rekabet gücü boyutunda analiz edeceğiz. Bunun için ilkin olarak aşağıda rakamsal tablo halinde verileri araştırıp ülkenin ulusal rekabet gücünü makro ekonomik performans boyutunda yorumlara tabi tutulacak ve rakamlarla incelenmiştir.

Tablo 1: Azerbaycan'ın Makro Ekonomik Performansı Analizi

	GSYİH	GSYİH Büyüme %	Milli Gelir	Enflasyon	Döviz Kuru	Dış Borçlar Milyar	Bütçe Dengesi
1991	703,1	-0,7	98,3	206,6			
1992	1309,8	-22,6	180,4	1012,3	14		24,87
1993	1326,9	-23,1	179,9	1229,1	91,5	0,05	-93,33
1994	1629,3	-19,7	217,9	1763,5	174,2	0,1	-134,44
1995	2415,2	-11,8	319,3	511,8		0,3	-14,5
1996	3180,8	1,3	416,2	19,9		0,4	-92,82
1997	3960,9	105,8	513	3,7		0,5	-95,5
1998	4446,6	10	537	-0,8		0,7	-80,7
1999	7583,6	7,4	508,3	-8,5		0,72	-112
2000	5272,6	11,1	665,6	1,8	0,89	1,158	-50
2001	5107,8	9,9	714,3	1,5	0,93	1,125	-23
2002	6236,1	10,6	774,4	2,8	0,97	1,374	-21,8
2003	7276,3	11,2	896,8	2,2	0,98	1,570	-13,9
2004	8680,2	10,2	1060,3	6,7	0,95	1,588	7,4
2005	13238,7	26,4	1600,4	9,6	0,89	1,607	-90
2006	19852	34,5	2508,6	8,3	0,89	2,000	102,8
2007	29399,9	25,0	3473,9	10,3	0,86	2,400	-65,66

Kaynak: (2008), Yıllık Rapor, Azerbaycan Milli Bankı Yayınları

Kaynak: (2008), Yıllık Rapor, Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi Yayınları

2.2.1. GSYİH ve Büyüme Oranı

Ülkede bağımsızlığın kazanıldığı ilk yıllarda henüz çağdaş bir vergi politikasının uygulanmaması, dış ticaretteki kısıtlamalar, milli gelirin düşük olmasının yanı sıra, savaş ve dağılma sonrası ortaya çıkan sorunlar nedeniyle milli gelir de ciddi bir gerileme ortaya çıkmıştı. Öyle ki, ekonomide sosyalist yapıdan liberal yapıya geçiş

sürecini yaşamakta olan Azerbaycan, 1991–95 yılları arasında %60 oranında küçülme kaydetmiştir. 1995 yılında %-11,8 olarak gerçekleşen GSMH, 1996 yılından itibaren artış kaydetmeye başlamıştır. 1998’de Rusya krizinden etkilenmesine karşın Azerbaycan ekonomisinin %10 büyüme kaydetmesinde, dünyada artmaya başlayan petrol fiyatlarının ve petrol anlaşmalarının ülkeye çektiği yabancı sermayenin ve yılın özellikle son çeyreğinde inşaat sektörünün gösterdiği performans ve dış ticaretteki gelişme etken olmuştur. Diğer yandan mevcut üretim olanaklarının geçerli kalite standartlarına uygun ürün üretebilme kapasitesine sahip olmaması, uluslararası rekabete dayanıklı ürünlerin üretilmemesi bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren üretim alanının tamamen çökmesine neden olmuştur.

Son yıllarda enerji sektörüne gelen doğrudan yabancı yatırımlarla kapasitenin yükselmesi ve dolayısıyla artan petrol üretimi ile küresel piyasalarda petrol fiyatlarını rekor seviyelere yükselmesi sayesinde Azerbaycan, oldukça yüksek büyüme oranlarına ulaşmıştır. 2000–2004 döneminde yıllık ortalama yüzde 10,2 olan GSYİH artışı, 2007 yılında yüzde 34,5’e, ulaşmıştır. Bu büyüme daha çok petrol ve doğal gazın üretimi ve dış pazarlara çıkarılmasına bağlıdır.

2.2.2. Milli Gelir

Azerbaycan milli gelir düzeyi bakımından düşük orta-gelirli ülkeler grubuna girmektedir. 1991 yılında Kişi başına GSYİH da 98,3 dolara kadar inmiş ondan ve yine bu ekonomik gösterge de 1995 yılından sonra uygulanan ekonomik çözümlerin etkisiyle tekrar fark edilir derecede yükselmeye başlanmıştır. Kişi Başına GSYİH’ya gelince, bağımsızlığın kazanıldığı 1991 yılından günümüze kadar bu gösterge oransal ve rakamsal olarak sürekli büyümüştür. Bu nedenle Azerbaycan’da kişi başına düşen ulusal gelir rakamı 17 yıllık dönemde sürekli artmış ve 2004 yılında 1000 dolarlık sınırı aşarak, 2007’te 3473,9 dolara yükselmiştir. Bu gün Azerbaycan’da kişi başına düşen gelire göre yüksek orta gelir grubuna dâhil olan ülke olarak algılanmaktadır.

2.2.3. Enflasyon

Sovyetler Birliği’nin dağılması, merkezi planlamaya bağlı üretim ilişkilerini sürdüren ülkeler arasında mevcut ekonomik bağımlılığın ortadan kalkması, bağımsızlığını yeni kazanmış devletlerin eski sistemdeki ağırlıklı rolünü oynayamaması ve tüm bunlara

bağlı olarak üretim müesseselerinin faaliyetlerini durdurması eski SSCB'ye bağlı ülkelerde yüksek oranlı enflasyonun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Azerbaycan ekonomisi de söz konusu dönemde fiyatlardaki istikrarsızlığın en yüksek düzeye çıktığı hiperenflasyonla karşı karşıya kalmıştır. Yukarıdaki, tablodan da gördüğümüz gibi, 1991'den itibaren 3 rakamlı büyüklüklere ulaşan enflasyon, izleyen yıllarda 4 rakamlı düzeylere gelerek 1994 yılında bağımsızlık sonrası enflasyonda en yüksek oran sayılan 1763.5 düzeyine kadar yükselmiştir. Ekonomide yaşanan bu krizin ortaya çıkmasında daha önce belirtilen çeşitli nedenlerin yansısı, mevcut durumun özelliklerinin dikkate alınmadan 70 yıllık merkezi planlamadaki devlet müdahalesinden bir anda vaz geçilerek, halkın gelir düzeyi göz ardı edilerek 'fiyat liberalizasyonu'nun ön plana çıkarılması önemli bir etken olarak değerlendirilmektedir. Diğer yandan, 1994 yılına kadar olan dönemde Ermenistan'la süregelen savaş kamusal harcamaların artmasını gerektirmiştir. Oysa söz konusu dönemde harcamaların karşılanabilmesi için yeterli kaynağın olmaması, kamu açıklarının açık finansman yöntemi ile finanse edilmesine yol açmış, bu durum enflasyonun daha yüksek düzeylere çıkmasında etkili olmuştur. Enflasyon oranındaki önemli düşüş 1996 yılından itibaren kaydı edilmiştir. 1998-1999 yıllarında ekonomide sırasıyla 0.5 ve 8.5 oranında deflasyon izlenmiştir. Kaydı edilen deflasyon özellikle gıda ürünlerinde daha yüksek olmuştur. Deflasyon nedenleri arasında içsel faktörlerin yansısı daha çok dışsal faktörlerin etkili olduğu belirtilmektedir. Şöyle ki, dış ticarete başlıca ülkelerde yaşanan ekonomik kriz sonucu söz konusu ülkelere ucuz gıda ürünlerinin ithal edilmesi fiyatların düşmesine neden olmuştur.

Enflasyonun ortaya çıkma nedenleri arasında öncelikle son dönemlerde hız kazanan enerji sektörüne yönelen yabancı yatırımlar sonucu ülkeye yüksek miktarlarda para girişinin olması, bunun 2004 yılından itibaren enflasyonist bir baskı oluşturması ve 2005 yılından itibaren Azerbaycan Merkez Bankası faiz oranlarını yükseltmek zorunda kalması gibi etkenler sıralanabilir. Diğer yandan son yıllarda ülke vatandaşlarının parasal gelirlerinin yükselmesinin de enflasyon oranının artmasında önemli bir etkisinin olduğu belirtilmektedir. Genel olarak 2004 yılından itibaren ortaya çıkan enflasyonda parasal faktörlerin etkisi düşük kalırken, esas etkenin dünya petrol satış fiyatları ve Euro'nun yükselmesi sonucu ithal malların fiyat artışından, halkın parasal gelirlerindeki artıştan ve yatırım hacmindeki yükselmeden kaynaklandığı belirtilmektedir.

Ekonometrik hesaplamalara göre 2004 yılı enflasyonunda parasal olmayan faktörlerin payı %65,5, parasal faktörlerinin payı ise %34,5 olmuştur. Ayrıca üretim maliyetlerindeki artışlar da etkili olmuştur.

2.2.4. Döviz Kuru

Azerbaycan’da döviz kuru sistemi ise 1993 yılı boyunca oldukça dağınık bir gündeme sahip olmuştur. Yılın başlarında dolar ve diğer dövizlerin değeri Moskova İnterbank’ının çapraz kurlarına göre belirlenmişti. Resmi kur böyle belirlenmekle beraber, piyasa kurları da Azerbaycan Uluslararası Bankası veya diğer bankalar tarafından tespit edilmişti. Böylelikle, piyasada iki döviz kuru bulunur olmuştur. Buna ilave olarak, ticari firmaların karşılıklı anlaşmalarla belirledikleri döviz kurları üzerinden işlemler gerçekleştirmişler, bu da üçüncü bir döviz kuru ortaya çıkarmıştır. Dördüncü bir döviz kuru ise, serbest piyasadaki döviz alım ve satımlarıyla meydana gelmiştir. Nihayet Manat 1994 yılından itibaren ülkedeki tek resmi ödeme aracı olmuştur. 1994’de Döviz Kuru Düzenlemeleri Hakkında kanunun kabul edilmesi ve 1995’de anti-enflasyonist para ve kredi politikasının uygulanmaya başlanması sonucu 1996 yılının Mayıs ayından itibaren Manat değer ve itibar kazanmaya başladı. 1999’da gerçekleştirilen devalüasyondan sonra, Manatın amortismanını düzeltmek için müdahalede bulunulan bir “kirli dalgalanmadan”, döviz kuru ayarlaması amaçlı piyasa mekanizmalarına geçilmiştir. Ocak–Mayıs 2000 döneminde, Manat ABD Dolarına karşı yalnızca %1.5 değer kaybetmiştir. Bu gün ise, Azerbaycan’a enerji alanındaki yabancı yatırımlar ve petrol ihracatından kaynaklanan yoğun ve sürekli bir döviz akışı söz konusudur. Her ne kadar bu tür gelirler Devlet Petrol Fonu’nda toplansa da, döviz akışı, para arzını ve genel olarak ekonomiyi etkilemektedir. 2005 yılında Azerbaycan para birimi Manat, Amerikan dolarına karşı sürekli olarak değer kazanmıştır. Bu da petrol dışındaki sektörlerin gelişimini önemli ölçüde zorlaştırmaktadır (İbadoğlu, 2005).

1 Ocak 2006 tarihi itibarıyla Manat, 1 Yeni Manat = 5,000 Manat olacak şekilde “Yeni Manat” ile değiştirilmiştir. Azerbaycan Merkez Bankası’ndan yapılan açıklamada, Manat’ın 1992 yılından beri 10 binde bir oranında değer kaybettiğini ve bu nedenle böyle bir değişikliğe ihtiyaç duyulmuştur.

Bu gün Azerbaycan’ın ulusla rekabet gücünü koruması ve geliştirmesi için döviz rezervlerinin yeterli düzeyde olması önemlidir. Ancak milli varlıklara sadece devletin

değil, onun vatandaşlarının da mülkiyeti dâhildir. Çağdaş dünyada devletin varlığı hazinedeki paranın miktarından daha çok, onun vatandaşlarının varlıklı olması ile ölçülür. Doğrudan yabancı yatırımlardan kaynaklanan enerji sektöründeki ihracat artışı, Azerbaycan'ın döviz rezervleri açısından önemli bir avantaj sağlamaktadır. Azerbaycan Merkez Bankası (Milli Bank) verilerine göre rezervler, 2005 yılında bir önceki yıla göre yüzde 8,8 oranında artarak 961,7 milyon dolar olmuş, 2006 yılının sonu için ise bu rakam yaklaşık iki katına çıkarak, 1.967 milyon dolara ulaşmıştır. Milli Bank'ın son açıklamasına göre, 2007 yılının ilk 9 aylık bölümünde döviz rezervleri yıl başına göre yüzde 59,4 oranında artarak, 3.136 milyon dolar olmuştur.

2.2.5. Dış Borçlar

Dış borçların GSMH'ya oranına bakıldığında, 1993'de %4 olan bu oranın 2004 yılında %18,6'ya yükselmiş olması, sürdürülebilir büyümenin kaynağına yönelik tehlike sinyallerinin çalması anlamına gelmektedir. Diğer taraftan cari açıkların finansmanında da yabancı kaynaklar kullanıldığından dış borç stoku önemli artışlar göstermiştir. Borçlardaki artışa rağmen, artan yatırımlarla petrol üretim ve ihracatındaki artışın borçların geri ödenmesinde herhangi bir sorun yaşanmasını engelleyeceği düşünülmektedir. Azerbaycan borç piyasasının düzenlenmesine de ayrıca önem vermektedir. Bunun sonucunda 2005 yılı başı itibariyle Azerbaycan'ın dış borç (1.588 milyar ABD doları) seviyesi GSMH'nın %18,6'sına tekabül etmektedir. Dolayısıyla ülkenin kişi başına düşen dış borcu 192 dolar civarındadır. Dış borçların büyük bir kısmı uluslararası kurumlardan alınan vadeli borçlardır.

Alınan kredilerin genel çoğunluğu uzun süreli ve düşük faiz oranlı kredilerden oluşmaktadır. En çok borç alınan kurumlar arasında Dünya Bankası (WB) ve Uluslar arası Para Fonu (IMF) önde gelmektedir. Bunun yansısı Azerbaycan'ın borç aldığı kurumlar arasında Japonya Uluslararası Bankası, Alman BLG Bankası, Türkiye Eximbankı, Amerikan Eximbankı, İslam Kalkınma Bankası ve diğer kurumlar ön sıralarda yer almaktadır. Azerbaycan'ın dış borçları genel direkt hükümete verilen krediler, hükümete verilen ve iş icracılarına devredilen krediler, devlet garantisiyle verilen kredilerdir olarak üç kategoride ele alınmaktadır.

Azerbaycan hükümetinin izlediği makro ekonomik yaklaşımı, ekonomik kalkınmayı dış borçlanma yerine doğrudan yabancı yatırımlar yoluyla finanse etmek yönündedir. Bu

durum, toplam kamu borç yükünün kontrol altında tutulmasını sağlamıştır. 2005 yılında ülkenin toplam dış borçları, bir önceki yıla göre yüzde 5 oranında artarak 1.67 milyar dolar, 2006 yılında ise 2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu artışı, elektrik ve karayolları projeleri için yapılan borçlanmadan kaynaklandığı ifade edilmektedir. Azerbaycan hükümeti, tüm dış borçların 2008–2010 döneminde ödenmiş olacağını açıklamıştır.

2.2.6. Bütçe Dengesi

Karabağ savaşı sonucunda savunma harcamaları artan Azerbaycan'ın devlet bütçesinde gelir-gider dengesinin 1993 yılından itibaren açık verecek şekilde bozulmaya başladığı görülmektedir. Serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde vergi sisteminde yapılan reformlar, devlet bütçesinde gelirlerin yıldan yıla artması ve 90'lı yılların başında yüksek olan bütçe açığının 1995 yılından itibaren azalma trendine girmesi sonucunu doğurmuştur (Eyyubov, 2001; Mammadov, 2008). Dolayısıyla, SSCB'nin yıkılmasıyla ekonominin işleyiş mekanizmi bozulan Azerbaycan'da en çok etkilenen ekonomik göstergelerden biri de devlet bütçesi olmuştur (Rehimov, 1995). Diğer ülkelerle mevcut ilişkilerin ortadan kalkması, ülke içinde yaşanan ekonomik kriz sonucu üretim imkanlarının daralması, ülkede kaos boyutuna varan siyasal istikrarsızlık ve en önemlisi devam eden savaş devlet bütçesinde bir taraftan gelirleri azaltırken, diğer yandan harcamaların artmasına neden olmuştur. Bütçe gelirlerinin arzu edilen seviyeye ulaşmamasındaki en önemli engellerden biri de vergi sistemindeki çıkmazlardır. Ayrıca, Bütçe gelirlerine benzer şekilde bütçe harcamaları da yıldan yıla artış kaydetmektedir. Azerbaycan'da kamu harcamalarının GSMH'da ağırlığının yüksek olarak kalmaya devam ettiği görülmektedir. Araştırmada son on altı yılda özellikle de bağımsızlığın ilk yıllarında bütçe harcamaları bütçe gelirlerinden daha hızlı artmıştır. En çok savaştan ve Petrol fiyatlarında ki düşüşlerden kaynaklanan bütçe düşüşleri 1999 yılından sonra hızla artmaya başlamıştır. Amma tüm bunlara rağmen 2004 yılına kadar bütçe sürekli açık vermiştir.

Azerbaycan'da bütçe açığı, incelenen yıllar itibariyle ilk başlarda artmış ve sonra giderek azalmaya başlamıştır. Bu açığın GSYİH içerisindeki payı en yüksek değere %10,3'le 1994 yılında ulaşmıştır ve bu 1995 yılında % 5,2 düşmüştür. Sonraki yıllarda ulaşılan dış ve iç istikrar sonrası durum kontrol altına alınmaya çalışılmış ve bütçe

açığının GSYİH içerisindeki yeri azalmaya başlamıştır. 2008 yılındaysa bütçe gelirlerinin GSYİH içerisinde yeri artarak %25,5 harcamalarda ise %27,9 olmuştur. Bütçe açığıysa azalarak GSYİH'nın %2,4'ni oluşturmuştur.

2005 yılından itibaren devlet borçlanmada iç borçlanma araçlarının daha çok kullanılması konusunda karar vermiştir (Mammadov, 2008). 2005 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti bütçe açığının %87,6 iç, %12,4'i dış kaynaklar hesabına kapatılmıştır. 2006 yılında ise Azerbaycan Cumhuriyeti bütün açığının % 90,4 iç, %9,6 dış kaynaklar hesabına kapatılmıştır. 2006 yılında iç kaynak gelirlerinden %75,5'i özelleştirme, %24,5'iyse devlet kısa süreli bonolardan sağlanmıştır. Ayrıca, Azerbaycan'da bütçe açığı ile cari işlemler açığının birbiriyle bağlantısı olmadığını göstermiştir. Bunun da sebebi Azerbaycan ihracatının neredeyse tümünün petrol ve doğal gaz olması ve devlet bütçesinin yarısının petrol ve doğal gazdan gelen gelirlerden oluşmasıdır. Son yıllarda devlet bütçesinden ekonomiye harçlar hızlı şekilde artmaktadır ki buda ülkenin gelecekte ulusal rekabet gücünün möhkemlenmesine zemin yaratıyor. Dolayısıyla devletin esas vesait koyuluşu 2000 yılında 26 milyon dolardan 2007 yılda 1915,4 milyon dolar artmıştır ki bununda özel oranı 3,47 den 2007 yılında % 30,3 yükselmiştir. Kışı başına düşen gelirlerin 2000 senesinde 98,8 döllerden 2007 senesinde 808,5 döllere yükselmiştir. Giderlerde ise 2000 senesinde 105,7 döllerden 884,7 döllere yükselmiştir. 2008 yılında bütçe gelirlerinin sturukturunda ise vergilerden toplanan %67,6 gümrüklerden % 13,7 diğer yerlerden ise % 17,5'dir.

2.3. Ulusal Rekabet Gücüne Etki Eden Faktörler Boyutunda Uygulanan Ekonomik Politikaların Ayrı Ayrılkta Rekabetçilik Analizi

Azerbaycan ekonomisi bağımsızlıktan sonra rekabet açılmaya başlamıştır. Dolayısıyla Azerbaycan ekonomisi, 1991'li yıllarda ekonomik büyüme ve kalkınma yönünde ciddi bir atılım gerçekleştirmiştir. Ancak 1991'li yıllardan günümüze değin mevcut büyüme trendi devam ettirilememiştir. 1990'lı yıllarda hem dışsal hem de içsel nedenlerden kaynaklanan ekonomik krizler yoğunlaşmıştır. Hiç şüphesiz, Azerbaycan ekonomisi bugün çok ciddi bir üretim ve yatırım açığı ile karşı karşıya bulunmaktadır. Üretim ve yatırım kapasitesinin arttırılamaması istihdam sorununu beraberinde getirmektedir. Azerbaycan ekonomisinin içinde bulunduğu bu durumdan kurtulabilmesi, kapsamlı bir ulusal rekabet gücü politikası oluşturması ile mümkün olabilecektir. Bu politikalar öyle

yürütülmelidir ki ülkenin vatandaşlarının gelir düzeyini koruyarak ve artırarak, ürettiği hizmet ve ürünlerle, serbest piyasa koşullarında, uluslararası pazarlarda satış yapabilmesini artırsın ki, ülkenin ulusal rekabet edebilirliğini güçlendirsın. Bunun için dönüşüm süreci yaşayan ekonomilerde şeffaf özelleştirme politikaları, para politikaları, dış ticaret performansında rekabetçilik düzeyinin artırılmasında izlenen politikalar, ülkede doğrudan yabancı yatırımcılar için imkan sağlanması ve özel sektörün geliştirilmesi lazımdır.

2.3.1. Özelleştirme Politikalarının Rekabetçiliğe Etkisi ve Girişimciliğin Geliştirilmesi

Planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçen Azerbaycan'da özel sektörün gelişmesi, desteklenmesi ve güçlenmesi ülkenin ulusal rekabet gücünün geliştirilmesi bakımından büyük anlam ifade etmektedir. Çünkü Sovyetler Birliği döneminde halk mülkiyeti adı altında sadece devlet mülkiyeti mevcut olduğundan mülkiyet ilişkilerinin transformasyonu için geniş kapsamlı bir özelleştirmenin uygulanması da zorunlu hale gelmişti (İbadoğlu, 2001, A; Gurbanov, 2005). Bilindiği üzere özelleştirme dar anlamda, bir kamu girişiminin mülkiyetinin özel gerçek ve tüzel kişilere satılmasıdır. Geniş tanımla ise, özelleştirme, kamu girişimlerinin yönetimlerinin ya da kar paylarının, sırasıyla işletme haklarının ve gelir ortaklığının, özel kesime devredilmesidir (Okur ve Çetinkaya, 2007). Özelleştirmenin kuramsal amaçlarını kısaca rekabetin güçlendirilmesi, devletin sınaî ve ticari aktivitesini en aza indirerek, mali yükünü azaltarak serbest bir piyasa sisteminin oluşturulması, sermaye sahipliğinin yaygınlaştırılması ve atıl kaynakların etkin kullanımı biçiminde sıralayabiliriz (İsmayılov, 2007; Abbasov, 2003). Bu açıdan değerlendirildiğinde özelleştirme uygulamaları, bir yandan yerli ve yabancı tasarrufları sermaye piyasalarına yönlendirerek yeni kaynaklar yaratmakta, diğer yandan da kamu kesiminin fonlar üzerindeki talebi nedeniyle sıkışan mali piyasa üzerindeki olumsuz baskıyı azaltmaktadır (Mecidov, 2008). Dolayısıyla, liberal ekonomilere geçişin en önemli göstergelerinden biri olan özelleştirme, ekonomide kamu kesiminin ağırlığının asgariye indirilmesi olarak tanımlanabilir. Azerbaycan bağımsızlıktan sonra ilk olarak liberalleşme kapsamında özelleştirme uygulamalarına başlamıştır. Değişen ekonomik

sistem konusundaki bilgi yetersizliği ve tecrübesizlik sık sık özelleştirme çabalarında sorunlarla karşı karşıya kalınmasına neden olmuştur.

7 Ocak 1993'te yürürlüğe konan 27 maddelik "Devlet Mülkiyetinin Özelleştirilmesi Kanunu" Azerbaycan'da serbest piyasa ekonomisine geçiş çalışmalarının ilk hukuki dayanağını oluşturmuştur. Fakat ülkede mevcut kriz ortamının da etkisiyle bu dönemde ekonomide, zorunlu bir kaç alan dışında, özelleştirme uygulamaları gerçekleştirilememiştir (İsmayılov, 2007). Özelleştirme planlarında; hukuk kurallarının serbest piyasa ekonomisi standartlarına uygunlaştırmak, buna engel olan durumları, olumsuzlukları ortadan kaldırmak, tekelleşme ve haksız rekabetin önüne geçmek amaçlayan Azerbaycan Cumhuriyeti özelleştirme politikalarını üç aşamada uygulamıştır. Birinci aşama (1992–1995) Hazırlık aşamasında Özelleştirme, 1992'de kurulan Devlet Emlak Komitesi tarafından yürütülmekteydi. Söz konusu tarihte çıkarılan ve 27 maddeden oluşan "Devlet Mülkiyetinin Özelleştirilmesi Kanunu" ile Azerbaycan'da serbest piyasa ekonomisine geçiş çalışmalarının hukuki dayanağının sağlanmasıyla ülkede ilk taslak özelleştirme çalışmaları 1993 yılında başlatılmıştır. Ancak bu program parlamentodan onay alamamıştı. 1993 ve 1994 yıllarında "Özelleştirmenin Devlet Programı" uzun tartışmalar ve revizyonlardan sonra 1995 yılında Milli Meclis tarafından onaylanarak birinci özelleştirme programı uygulanmaya başlamıştır. IMF ve Dünya Bankası'nın da tavsiyeleri doğrultusunda özelleştirme Azerbaycan yönetiminin öncelikli hedefleri arasında yer almaya başlamıştır (Koçak, 2005). Özelleştirme programı çerçevesinde restoran, kafe, berber, dükkan, atölye gibi ticarethane olarak nitelendirilebilecek küçük ölçekli işletmeler, özelleştirilmesi mecburi sayılan işletmeler olmuşlardır. Petrol, doğal gaz, telekomünikasyon ile ilgili kuruluşlar, sanatsal mekanlar ve madenler ise özelleştirilme kapsamı dışında kalmıştır. Ancak, bu kuruluşlar Devlet Başkanı veya Başbakan kararı ile özelleştirme kapsamına alınabilirdi (Ahmedov, 2006).

Özelleştirme politikasının ikinci aşaması (1995–1998) ise özelleştirmenin uygulamada birinci aşaması olarak adlandırılmıştır. Cumhurbaşkanının 8 Şubat 1997 tarihli fermanı uyarınca her biri 4 adet çekten ibaret 8 milyon adet Devlet Özelleştirme Payı'ndan (Çek) 7.183.803 adedi Azerbaycan vatandaşlarına ücretsiz dağıtılmıştır (İbadoğlu, 2001, b). Özelleştirmeye ülke vatandaşları bu çeklerle, yabancı ülke vatandaşları ise opsiyon

adı verilen özelleştirme çekleri ile katılabilmektedirler (Aktiş, 1999). Azerbaycan'da 1995–1998 yıllarını kapsayan birinci özelleştirme programı ancak 2000 yılı başlarında tamamlanabilmiştir. Birinci özelleştirme programında özelleştirme programına alınan küçük ve orta ölçekli işletmelerin büyük bir kısmı bu program çerçevesinde özelleştirilmiştir. Birinci özelleştirme aşamasında amaç, özel mülkiyet ve serbest rekabet prensipleri doğrultusunda piyasa ekonomisi ortamının sağlanması, ekonominin piyasa ekonomisi taleplerine uygun bir yapıya dönüştürülmesinin sağlanması, ekonomik süreçte atıl kaynakların kullanımının teşvik edilmesi, yerel ve yabancı kaynakların teşvik edilmesi, halkın refah düzeyinin iyileştirilmesi olmuştur (Ekberov, 2007). Birinci aşamada üretim alanındaki devlet müesseselerinin üçte ikisi özelleştirilmeye çıkarılmıştır. Bu aşamada esasen küçük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi gerçekleştirilmiştir. 1995–2001 yılları arasında toplam 24651 farklı sektörlerden işletmeler özelleştirilmiştir.

Birinci özelleştirme programındaki gecikme nedeniyle ikinci özelleştirme programı ancak 10.08.2000 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından imzalanabilmiştir. Dolayısıyla ikinci özelleştirme programı iki yıllık bir gecikme ile ancak uygulamaya konulabilmiştir. İkinci özelleştirme programı ile orta ve büyük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi planlanmıştır. Bu özelleştirme politikasında amaç, özelleştirmeyle ekonomik yapının düzeltilmesi, rekabet ortamının sağlanması ve buna bağlı olarak ekonomide verimliliğin artırılması, piyasa ekonomisi koşullarından olan özel mülkiyet alanının genişlendirilmesi, yatırımların artırılması, özellikle yabancı yatırımların teşvik edilmesiyle ekonomik kalkınmanın sağlanması, özelleştirme sürecinde geniş halk kitlelerinin yer almasının sağlanması, I.Devlet programı çerçevesinde özelleştirilme kararı verilmiş devlet müesseselerinin özelleştirilmesinin tamamlanmasıydı.

Böylece devletin ekonomideki rolü iyice azaltılmaya çalışılmıştır ve 2001 yılı başlarında devlet özelleştirmeye hız verilerek, imalat, enerji ve kimya sektörlerinde faaliyet gösteren 100 büyük kamu iktisadi teşebbüsünün özelleştirileceğini ilan etmiştir. Farklı alanları kapsayan 450 civarında işletme büyük özelleştirme kapsamında yer almaktadır. Özelleştirme programına göre özelleştirilecek tesis ve müesseseler küçük, orta ve büyük olarak 3 gruba ayrılmıştır. Küçük müesseselerin %15'i çalışanlarına parasız verilmekte, %85'i ise paralı açık arttırma ile satılmaktadır. Orta ve büyük

müesseseler ise önce anonim şirket statüsüne dönüştürülmekte, sonra özelleştirilmektedir (İbadoğlu, 2001, C). Bu şirketler; hisselerinin en az %50'si çek açık artırmaları ile %15'i müessese çalışanlarına çek karşılığında, %10'u paralı açık artırma ve kalan %25'inin ise devlet tarafından kapalı yatırım fonuna verilmesi ile özelleştirilmektedir. İkinci özelleştirme programı çerçevesinde ise haberleşme, ulaştırma, kimya, enerji kompleksi ve diğer sektörlerdeki müesseselerin özelleştirme süreci devam etmektedir. Özelleştirmenin başladığı tarihten 2005 yılı başına kadar toplam değeri 651,1 milyar Manat olan 40,7 bin küçük ölçekli işletme özelleştirilmiştir. Yine 2005 yılı başı itibariyle 1537 devlet şirketi, bu çerçevede 356 orta ve büyük ölçekli şirket anonim şirkete dönüştürülmüştür (İmanov, 2001). Sonuçta 150 binden çok Azerbaycan vatandaşı özel mülkiyet sahibi olmuştur. Öte yandan arazi mülkiyetinde değişiklik sonucu özel mülkiyete devri sonucu Azerbaycan'da ülke arazisinin %56,9'u (4.913.639 hektar) devlet, %23,5 (2.032.744) hektar belediye, %19,6 (1.695.123 hektar) özel mülkiyete aittir.

Bunun yanısıra Azerbaycan'da özelleştirme sürecinde bir sıra olumsuzluklar da yaşanmış, süreç bazı uygulamalardan dolayı ister yurt içi isterse de yurt dışı kurumlarca eleştirilmiştir. Bunlar diğer bağımsız devletler topluluğu ülkelerinden farklı olarak Azerbaycan'da reel anlamda özelleştirme uygulamalarına bağımsızlıktan 4-5 yıl sonra başlanması, özelleştirme sürecinde tecrübesizlik ve kadro yetersizliği, yabancı yatırımcıların özelleştirme sürecine yeterince çekilememesi, özelleştirmeye katılım amacıyla halka dağıtılan çeklerle geniş halk kitlelerinin özelleştirmede aktif rol almasının sağlanması isteğine karşın, bu isteğin beklenen düzeyde gerçekleşmemesi, anonim şirkete dönüştürülen müessese idarecilerinin olağanüstü düzeyde artan yetkileri ve bunun şahsi çıkar yönünde kullanılması, anonim şirkete dönüştürülen işletmelerin çoğunun daha çok devlet müessesesi gibi faaliyette bulunması, özellikle büyük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi önünde devlet tekelden kaynaklanan engellerin var olması, özelleştirilen müesseselerin büyük çoğunluğunun aktif şekilde faaliyet göstermemesi, özelleştirme zamanı müessese emlakinin fiyatlandırılmasında sadece bir kurumun (Devlet Emlak Bakanlığı) yetkili kılınması, buna bağlı olarak fiyatlandırmada ortaya çıkan sorunlar ve yetkililerin özelleştirmede yakınlık, çok yöntem kullanılması, akrabalık ilişkilerini kullanmaları sonucunda müesseselerin düşük fiyatlarla özelleştirilmesi, özelleştirme sürecinde 'şeffaflık' ilkesinin gözardı edilmesi,

özelleştirme faaliyetlerinin ‘kapalı kapılar’ arkasında gerçekleştirilmesidir (Cebiyev, 2000).

Tüm bunlara rağmen Azerbaycan’ da özelleştirme sürecinde çok büyük gelişmeler sağlanmıştır. Bu gün GSMH’nin %73’ ünü üreten özel sektörün sosyal ve ekonomik problemlerin çözümünde önemli rolü vardır. Özel sektörden alınan vergiler bütçenin asıl gelir kaynağını oluşturmaktadır. Özel sektörün, bütçenin içindeki payı 1995 yılında %10, 1997 yılında %26,5 iken, 2007 yılından sonra ise bu pay %75 ve daha üstüne ulaşmıştır. Şu an çalışanların %70’i özel sektörde %30’u ise devlet sektöründe çalışmaktadır. Ayrıca devlet özel sektörün geliştirilmesi için girişimciliğe destek programları hazırlamaktadır.

Özelleştirme sürecini daha da hızlandırmak amacıyla 2007–2010 yıllarını kapsayan devlet programının projesi hazırlanmıştır. Programda sadece özelleştirme değil, devlet mülkiyetinin etkin kullanımı ve özelleştirmeden sonra müesseselerin yönetilmesinin kontrol mekanizmi de ele alınmıştır. Dünyada uygulanan tecrübelerden de gördüğümüz gibi, özelleştirme programlarının uygulanması ülkeye doğrudan yabancı yatırım girişini önemli ölçüde etkileyen faktördür. Doğrudan yabancı yatırım tutarı gerçekleşen özelleştirme salt tutarı ile eşit kalmamakta, bu özelleştirmenin ivme kazandırması neticesinde, daha büyük tutardaki sermaye ülkeye girmektedir. Çünkü Orta ve Doğu Avrupa ile Güney Amerika’ya yapılan doğrudan yatırımların çoğunluğu özelleştirme yolu ile gerçekleşmiştir (Ervin ve Gsilag, 1995). Bu durum, özellikle eski Doğu bloğu ülkelerinin piyasa ekonomisine geçiş süreçlerinde büyük ölçekli kamu teşebbüslerinin özelleştirmeleri ile ortaya çıkmıştır. Azerbaycan’da uygulanan özelleştirme programlarıyla girişimciliğe destek programlarının aynı anda yürütülmesi ülke içinde rekabet ortamının geliştirilmesine yol açıyor ki buda ülkenin ulusal rekabet gücünün geliştirilmesine olumlu etki ediyor.

2.3.2. Dış Ticaret Politikaları ve İhracatın Rekabet Gücü

Bu gün küresel olarak baktığımız zaman küreselleşme koşullarında hızla gelişmekte olan bir uluslararası ticaret söz konusudur ki tüm gelişmekte olan ülkeler bu gelişmeden kendi ekonomilerinin kalkınması için yararlanmağa çalışmaktadır ve artan dış ticaretin ülke ekonomisinin rekabet gücüne olumlu katkılar sağlayacağı kesindir (Ribalkina, 2004; Aliyev, 2006). Küresel platformda genel olarak yönetim özel olarak da kamu

yönetimi alanında; piyasanın ihtiyaçlarına göre sektörel örgütlenmeyi öngören bir süreç yaşanmaktadır. Bu süreçte, etkin bir dış ticaret yapılanması ve iyi işleyen bir piyasa mekanizması lüks değil, sürdürülebilir bir kalkınma için yaşamsal önemde bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır (Vohramayeva, 2001; Habermas, 2003). Bu gelişmeler doğrultusunda kamu kurumlarının kendi aralarında ve özel sektör kuruluşları ile etkin koordinasyon ihtiyacına giderek daha çok gereksinim duyulmaktadır. Bu sebepten ötürü dış ticaretle ilgili kurumları arasında var olan asimetrik enformasyon ve koordinasyon olgusunu gideren ülkelerin rekabetçilik yeteneklerinin arttığı gözlemlenmektedir (Hüseyinli, 2003; Selçuk, 2004).

100 sene sömürü Sovyet ekonomisine bağlı kalan Azerbaycan'ın dış ticareti, bağımsızlıktan sonra devletin önünde duran en önemli sorunlardan biri dış ticaretin liberalleşmesi olmuştur. Çünkü o dönemlerde ihraç olunan malların sadece % 8 Azerbaycan'a para olarak aktarılıyordu ki buda ülkede birçok sorunları beraberinde getiriyordu. Azerbaycan'da dış ticaret hacmini artması, ülke ekonomisinde sürdürülebilir büyümenin sağlanması ve onun dünya ekonomik ilişkiler sistemine dâhil edilmesi, büyük ölçüde, hedeflenen önlemlerin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesine bağlıdır ki, bu da sonuçta ülkenin ulusal rekabet gücü gelişmesini sağlayacaktır. Çünkü Azerbaycan geleneksel olarak dış ticarete bağımlı bir ekonomiye sahiptir. 1994 yılında ateşkesin ilan edilmesi ile birlikte, iş istikrarına yönelik çalışmaların hızlandırılması, petrol anlaşmalarının imzalanması, pazar ekonomisine yönelik hukuki alt yapının oluşturulması ve dış ticaretin serbestleştirilmesi yönündeki uygulamalar, Azerbaycan dış ticaretin engellerin kalkacağı ve artış meydana geleceği anlamına gelmektedir (Eldaroğlu, 2001). Dolayısıyla, bağımsızlığın ilk yıllarında Azerbaycan'da gerekli düzenlemeler yapılmadan ülke ekonomisinin dünya ekonomisine entegresini sağlama amacıyla dış ticaretin tamamen liberalleştirilmesi, ağır durumda olan üretim alanlarının yıkılışını hızlandırmış, yerli üretimi azaltmış ve iç piyasayı tamamen ithalata bağımlı hale getirmiştir (İbrahimova, 2002). Yerli üretimin korunması ve gelişimini sağlamak amacıyla alınmak istenen önlemler ise başta IMF ve Dünya Bankası olmakla, uluslararası kurumlar tarafından itirazla karşılanmıştır. Nisan 2001'den itibaren Azerbaycan'da yeni gümrük vergileri yürürlüğe konmuş, yerli üretimin arttırılması için ülkede üretimi mümkün olan birçok ürünün ithalinden alınan gümrük vergileri arttırılmıştır (Benli, 2008). Fakat uluslararası kurumlarla anlaşma sağlanamadığından

vergiler istenen düzeye çıkartılamamıştır. Bazı ürünler için vergi oranının %15'e yükseltilmesine rağmen bu durum varılmak istenen hedeflere ulaşmada yeterli olmamıştır (Mehdiyev, 2001). Azerbaycan hükümeti, dış ticaretin liberazasyonu süreci çerçevesinde ise Azerbaycan devleti bir sıra gümrük ve ithal kotalarının iptal için kararlar almıştır (Eminov, 2006).

Bağımsızlık sonrası Azerbaycan dış ticarete yeni pazarlara yönelmekle beraber eskiden bağlı bulunduğu ekonomik bölgeye bu anlamdaki bağımlılığı bir süre daha devam etmiştir. 1991–1993 yıllarında dış ticaretin yaklaşık %80-85'i BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu) ülkeleri ile gerçekleşen Azerbaycan'ın dış ticaret ilişkileri değişim göstererek eski bölgeyle olan ticaret hacmi zamanla azalmaya başlamıştır. Bağımsızlığını elde ettiği yılların ardından 1994–1999 yılları arasında Azerbaycan'ın dış ticaret dengesi açık vermiştir. Ancak petrol ürünleri ihracının artması söz konusu açığı aşağılara çekmiştir (Memmedov, 2004).

Ancak genel olarak bakıldığında ekonomideki yapısal sorunlar mevcudiyetini korumaktadır. Bunlar, sanayi tesislerinin özelleştirilmesinde yaşanan tıkanıklığın aşılması gibi yapısal sorunlar nedeniyle üretim yapılmaması ve dolayısıyla ihracatın katma değeri düşük hammadde ve yarı mamul mallar üzerinde yoğunlaşması, ulusal para birimi Manat'ın ABD dolarına karşı değer kazanması sonucu ithalatın cazip hale gelmesi (2004'de % 0,4 değer kazanmıştır).

Azerbaycan ihracatında petrol ve petrol üretimlerinin ağırlığı, petrol üretimi ve dolayısıyla ihracının artmasıyla daha da artacaktır. Bu ise, bir sektöre bağımlılık şeklinde ülke için önemli bir sorun olabilir. Ülkenin henüz yapısal değişim ve sanayileşmesini tamamlayamamış olmasına ve petrol dışı sektörlerde ihracatın çok zayıf olmasına karşın, ödemeler bilançosu açıklarını petrol gelirleri ile kapatabilmektedir. Fakat bu durum ülke ekonomisi açısından sağlıklı bir durum değildir, hatta ekonomik bir hastalıktır. Hem hastalıktan kurtulmak için hem de petrol ihracının 15–20 yıl sonrasında azalacağı dikkate alınarak, dış dengeyi devam ettirebilmek için hızlı sanayileşmek, ithalatı ikame etmek ve ihracatı arttırmak şeklinde sıralanabilecek uzun vadeli yapısal değişikliklerin daha yoğun ve dikkatle devam etmesi gerekmektedir. Bunun için Azerbaycan'da üretilen ürünlerin uluslararası piyasalarda rekabet edebilmesi için ilk önce iç talebin karşılanmasını güçlendirmemdir. Bunun en önemli yolu ise

ülkede olan tekelleşmenin karşısını almakla işletmeler arasında sağlam rekabet ortamı yaratmaktır. Bundan sonra ulusal ekonominin gelişmesini modern dünya ekonomisi ile karşılıklı etkileşimini kendi milli çıkarları doğrultusunda dış ticaret politikaları uygulamayağı stratejik bir hedef gibi görmelidir (Haciyev, 2007).

Tablo 2: Azerbaycan Dış Ticaret Performansı (Milyon \$)

Yıllar	1992	2003	2004	2005	2006	2007
İhracat (Milyon \$)	1483,9	2.592,0	3.614,3	4.346,9	6.372,1	6058,3
İthalat (Milyon \$)	939,9	2.626,2	3.504,3	4.200,3	5.267,5	5708,6
Dış Ticaret Hacmi (Milyon \$)	2423,8	5.218,2	7.118,6	8.547,2	11.639,6	11766,9
Kişi Başına Düşen Gelir	336	623	707,2	972	1379	1363,1
GSYİH %		72	82	64	58,7	40,0

Kaynak: (2008), Azerbaycan Rakamlarla

Tablo 3: 2007 yılında Azerbaycan'ın İhracat ve İthalatındaki ilk 5 Ülke

İhracat	İthalat
Türkiye	Rusya Federasyonu
İtalya	Türkiye
Rusya Federasyonu	Ukrayna
İran	Almanya
Gürcistan	İngiltere

Kaynak: (2008), Azerbaycan Rakamlarla

Ülkede 2007 senesinde dış ticaret performansında 4020 hukuki ve 10160 fiziki şahıslar ilgilendirilmiştir. İhracat işlemlerinde devlet sektörünün payı 4698,7 milyon dolar (%77,6), özel sektörün payı ise 1231,4 milyon dolar (%20,3), fiziki şahısların payı ise 128,2

milyon dolar (%2,1) olmuştur. İthal devlet sektörünün payı %25, özel sektörün payı %69,1, fiziki şahısların payı ise %5,9 olmuştur.

Uluslararası rekabet gücü bakımından en kritik olan ihracatın her sene daha artış gösterdiği görülmektedir. Azerbaycan dış dengede son yıllarda fazla veren bir ülke konumundadır. İhracatın ise büyük bir bölümü devlet tarafından gerçekleştirilmektedir. Çünkü ülke ihracat yönlü bir politika izlemektedir. Gerçekleştirilen ihraç ürünlerinin büyük bir bölümü ise doğal kaynaklar özellikle petrol ve petrole dayalı sanayi ürünleridir. Sadece doğal kaynakların ihracatı ekonomi için kısa dönemde nakit para girdisi adına önemlidir. Dünya piyasalarında rekabet edebilecek standartlara cevap vere bilen ürün üretmek Azerbaycan'ın karşısında duran en önemli işlerden biridir. Azerbaycan'ın en önemli sorunlarında biride kendine özel dünyaca tanınan bir işletmesi olmamasıdır. Çünkü tüm ülkeler kendi rekabet güçlerini yerel şirketler hesabına kaza biliyorlar ki buna Finlandiya'nın Nokia şirketini örnek verebiliriz.

Tezin teorik kısmında ülke içinde üretilen ürünlerin rekabet gücünü ölçmek için Ballas tarafından geliştirilen mukayeseli üstünlükler teorisine değinmiştik. Azerbaycan devlet istatistik komitesinden verilen rakamlarla Azerbaycan'da ihraç ve ithali hayata geçiren tüm çeşit mallar gösteriyor ki, rekabet gücü olan malların genel ihraçta özel durumu %10,46'dır. Azerbaycan'da ihraç olunan rekabet gücü yüksek olan mallar ise en çok petrol ürünleridir. Hesaplamalarda diğer sektörlerin ürettiği ve ihraç ettiği malların rekabet gücünün Ballas teorisine göre sıfırın altında olduğu görülmektedir. Buna sebep Azerbaycan'da ihraç olunan mahsullerin uluslararası rekabet gücüne etki eden olumsuz amiller üretim için gereken alt yapının olmaması, pazarlama ve dış ticarete nitelikli veya eğitilmiş iş gücünün düşük olması, Azerbaycan'a özel markanın olmaması ve sektörlerde bilgi teknolojilerinin gelişmemesidir. Ayrıca ülkede üretilen ürünlerin rekabet gücüne etki eden amillerden biride manatın diğer kurlara göre reel değerinin pahalılaşmasıdır. 2004 senesinden başlayarak, manatın hemen hemen tüm sektörlerinde manat diğer kura göre reel efektif durumu pahalılaşmıştır. Ülkede petrol ihracatının artması ve fiyatın keskin artmasından dolayı reel kur mezenesinin pahalılaşması ülkenin ürettiği ürünlerin diğer ülkelerde üretilen aynı ürünlerle kıyaslandığında rekabet gücü aşağı düşmüştür. Bu durum yani kurun reel değeri yükseldikçe ithal yönlü ekonomide nüfuzun ferdi tüketimi stimulaşır ve sektörler arası ilişkiler pozular. Bundan dolayıdır

ki, Azerbaycan ekonomi stratejisinde en ciddi sorunlardan biri reel kur değerinin artmasıdır ki, petrol gelirleri her yıl artıkça bu durum kendini göstermektedir.

Son olarak Azerbaycan dış ticaretten elde edilecek kazanımların maksimizasyonu ticaretin önündeki tüm engellerin minimizasyonundan geçmeksi lazım. Diğer ifadeyle, Azerbaycan ticaretin önündeki engelleri kaldırma yönünde serbest ticaret politikalarını azami ölçüde uygulamaya koymak zorundadırlar.

2.3.3. Para Politikalarının Azerbaycan'ın Rekabet Gücüne Etkisi

Gerek Sovyetler İttifakından yeni ayrılmanın, gerekse Karabağ Savası'nın etkisiyle 1995 yılına kadar ciddi sıkıntılar yaşayan Azerbaycan ekonomisi, bu tarihten itibaren önemli para politikaları uygulamaya başlamıştır. Hayata geçirilen para politikaları sonucunda 1996 yılının ikinci yarısından itibaren başlayan ekonomik gelişim 1998 sonuna kadar hızla devam etmiştir. Ayrıca, makroekonomik amaçlara ulaşmak için kullanılan ekonomik politikalar genel olarak maliye ve para politikası şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Para politikasını hayata geçirme yetkisi merkez bankalarına verilmiştir. Azerbaycan'da da merkez bankası fonksiyonunu Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Milli Bankası Hakkında Kanun'un 1. maddesine esasen Milli Banka yerine getirmektedir.

Bağımsızlıktan sonra ekonomik kalkınma programının ilk uygulaması olarak ülkede sıkı para politikası izlenmeye başlandı. 28 Nisan 1995 tarihinde daha önce kurulmuş olan Vahid Valyuta Fondu lağvedilerek, onun yerine döviz kazancı elde eden kurum ve kuruluşların döviz kazançlarının %30'unu 15 Ekim 1993 yılına yılında kurulmuş olan Bakı Bankalararası Döviz Piyasası'na satmaları zorunluluğu getirildi. Çünkü Azerbaycan hükümeti bu zaman dilimi içerisinde ekonomide iyileştirme ve strateji değişiklikleri yapma teminatı vermişti. Bununla birlikte hükümetin ağırlıklı olarak sadece para politikasına önem verdiği gözlenmiştir. Amma uzun dönem sıkı para politikası uygulanmasının doğru olmadığına bir diğer kanıtı ise, 1998 yılında ülkede enflasyonun yerini deflasyona bırakmasıdır. Dolayısıyla ilk yıllarda uygulanan sıkı para politikaları, ekonomideki durgunluk, geciken özelleştirme ve beklenen ekonomik reformların gerçekleştirilemeyişi sonucu ekonomi bir yandan deflasyonist baskı altına girmiş, diğer yandan da 1998 yılından sonra Azerbaycan ekonomisinde özellikle yabancı sermaye kaynaklı bir gerileme müşahede edilmiştir.

Azerbaycan bu dönemde IMF'yle iki önemli programın hayata geçirilmesi konusunda anlaşmıştır. Azerbaycan ilk olarak serbest piyasa ekonomisine geçmek ve mevcut olan ekonomik sıkıntıları aradan kaldırmak amacıyla ülkede uygulamak istediği para politikasını ve gerçekleştirmek istediği değişiklikleri IMF uzmanlarının da yardımıyla “niyet mektubu” (letter of intention) adlanan bir program biçimine dönüştürmüş ve bunu 1995 yılının Mart ayında IMF'nin en üst karar organı olan Yönetim Kurulu'na (Board of Governors) sunmuştur. Bu program 1995 yılının Nisan ayında IMF tarafından onaylanmıştır. Azerbaycan'ın hazırlamış olduğu ekonomik tedbirler paketinin Fon tarafından onaylanması, hem bu kurum, hem de diğer uluslararası kurumlarla özel ticari bankalardan hayata geçirilecek borçlanmalar bakımından büyük önem arz etmekteydi (Djavid, 1998). Resmi veya özel uluslararası finans çevrelerinin ülkeye kredi ayırmaları, genelde IMF'nin “yeşil ışığı”na bağlıdır. IMF ile birlikte hazırlanan kalkınma programlarının ilki ile başlayan sıkı para politikası uygulamaları 1996 yılından itibaren, enflasyonun tehlikeli boyutlarda olmasından ekonomiyi kurtaracak şekilde, fiyatlar genel düzeyinde istikrar sağlamıştır. Çünkü dönüşüm sürecinde Azerbaycan parasal istikrar, makroekonomik disiplin, etkin bir finans sistemi, daha rekabetçi piyasa mekanizması gibi temel şartları sağlamak, diğer ülkelerin ekonomik faaliyetlerini daha yakından takip etmek durumundadır (Saatçioğlu, Bulut ve Aras, 2007).

Ülke ekonomisi son 10 yıl müddetinde, makro ekonomik istikrar, başarılı petrol politikası, kaybedilmiş ekonomik potansiyelin yeniden kazanılması, radikal iktisadi reformlar ve kurumsal yeniden yapılanma ile olan gelişim aşamasını tamamlamış ve yeni bir devire girilmiştir (Veliyev, 2001; Nesibli, 2000). Birinci aşamada oluşturulan kümülatif ekonomik potansiyelin, bundan sonraki aşamada reel olarak uygulanması asıl görev haline gelmiştir. Bu yeni aşamada iki rakamlı ekonomik büyüme oranı, kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve halkın gelirlerinin hızla artmasıyla beraber ekonomik gelişimin artık bölgelere yönelmesi amaçlanacaktır. Ekonomik gelişimin yeni aşaması Merkez Bankasına da yeni görevler yükleyecektir. Bunlar yüksek ekonomik büyüme oranının desteklenmesi, makro ekonomik istikrarın korunması, ülkenin uluslararası rekabet gücünün korunması, oluşturulan önemli rezervleri esnek bir şekilde kullanılabilen ve ekonomik büyümeye yöneltebilen para politikasının uygulanmasından oluşmaktadır. Petrol sektöründeki gelişmeyle birlikte Azerbaycan Merkez Bankası da yeni dönemde petrol dışı sektörlerin gelişimi için gerekli politikaları uygulayıp, ülke

ekonomisinin sadece bir sektöre bağımlı olmasını engellemek için politikalar yürütmektedir. Petrol sektöründen kaynaklanan yabancı para akışının idare edilmesi orta vadeli politikaların temelini oluşturacaktır. Bu bakımdan 2004 yılında yeni Merkez Bankası kanunu kabul edildi. Bu kanun Merkez Bankası'na kendi para politikasını uygulayabilmesi ve önemli bir bağımsızlık şansı tanıyor. 2005 yılı bütçesi de bir öncekilerden farklı olarak ilk kez devletin petrol dışı sektörleri geliştirmek için uygulayacağı uzun vadeli politikalarla uyum içerisinde hazırlanmıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası yeni kalkınma aşamasının ikinci yılı olan 2005 yılında hızlı büyümeyi destekleyen, makro ekonomik ortama uygun enflasyon düzeyinin ve ülkenin uluslararası rekabet gücünü koruyan para politikası yürütmeyi amaçlamıştır. Merkez Bankasının uygulayacağı para politikası "Hollanda Sendromu"na engel olmakla petrol dışı sektörün hızlı büyümesine, hane halklarının reel gelirlerinin önemli artış oranının korunmasına ortam hazırlama çabasıdır (Gurbanov, 2005). Ulusal rekabet gücünün geliştirilmesi için Merkez Bankası tarafından uygulanan para politikasının amacı devamlı mali sabitliğini, bank sisteminin geliştirilmesini başarmak, ulusal kurumun durumunu denkleme, uluslararası normlarla uzlaşan uyumlu yabancı para stoku yaratmakla ülkenin sturuktur değişikliklerine yönelen sürdürülebilir ekonomik politikalar uygulamaktır. 2008 senesinde Milli bankın para politikası ülkede makro ekonomik performansın korunmasında aktif olmuştur. Para politikası içinde reel döviz kuru endeksi de güçlendirilmiştir. Çünkü rekabetin uluslararası piyasalarda ne yönde geliştiği son yıllarda oldukça önem kazanmıştır. Rekabet gücünün ölçülmesinde en yaygın kullanılan araçlardan biri reel döviz kuru endeksleridir. Kavramsal olarak ticarete konu olan ve olmayan malların görelî fiyatı olarak tanımlanan reel kur endeksinde, ticarete konu olan malların yurtiçi üretim maliyetinin görelî olarak artması, söz konusu görelî fiyatları yükseltmekte yani reel kurun değerlenmesine yol açmakta ve ticarete konu malların yurtiçi üretimi, diğer koşulların değişmediği varsayımında, görelî olarak verimsizleşmektedir. Bu durum, ülkenin uluslararası rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir. Ama milli bankın verilerine göre 2008 de uygulanan para politikası ülkede sabitliğin korunmasını temin etmiş. Bu gün Milli bankın para rezervimi 2008 yılında 2,1 milyar dolarda çok artarak 6,1 milyar dolar olmuştur. Ülkenin stratejik para rezervi önceki yıla kıyasla 2,5 defa artarak 18 milyar dolar geçmiştir ki bu da petrol sektörü hariç ürün ve hizmetlerin 27 aylık ithalini maliyeleştirmeye yeter.

2.3.4. Doğrudan Yabancı Yatırımın Rekabet Gücüne Etkisi

1914' lü yıllardan itibaren firma içerisindeki kaynakları ve becerileri transfer edebilen doğrudan dış yatırımlar, ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin güçlenmesinde (özellikle metropolitan ülkeler ve koloniler arasında ve Kuzey Amerika ve Batı Avrupa arasında) rol oynamaya başlamıştır. Ancak doğrudan yabancı yatırımların İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme kadar, malların ve hizmetlerin dış pazarlara dağıtılmasında kayda değer bir rolü olmamıştır (Dunning, 1994, 1998). Dolayısıyla, yabancı sermayeli yatırımların 1950'li yıllarda, özellikle gelişmiş ülkeler arasında, büyük miktarlara ulaşması iktisatçıların ilgisini çekmiş ve bu tür yatırımların neden yapıldığı konusunda günümüze kadar birçok teori ileri sürülmüştür (Öztürk, 2004).

Dolaysız yabancı sermaye yatırımları uluslararası sermaye akışı demektir: ya yabancı bir ülkede bir firma kurulur, ya da yabancı ülkedeki bir şirkete sermaye yatırılarak, ana firma büyür (Loginov, 2001; Mozias, 2002). Burada, yabancı ülkede edinilen şirkete "yavru şirket" (subsidiary), "yabancı sermaye şirketi", "tabi şirket" veya "şube" denmektedir. Yatırım; sermaye birikimini ve teknolojik gelişmeyi hızlandırarak ekonomik büyüme performansına katkı yapan en temel unsurlardan birisidir. Yatırımlarla teknolojik gelişme arasında iki yönlü ilişki vardır. Yatırımlar teknolojik gelişme için gerekli olan fiziki altyapıyı oluşturmaktadır ve yatırımlar teknolojik yeniliklerin firmalar arasında yayılmanın ana unsurudur. Yatırımlar yeniliklerin ortaya çıkması için ve ülkenin ulusal rekabet gücü için gereklidir (Saygılı, 2003; s:32). Dolayısıyla bağımsızlıklarını yeni kazanan ve serbest piyasa ekonomisine yeni geçiş yapmış ülkelerin ekonomik alanda en büyük sorunlarından biri yeterli düzeyde tasarrufların olmaması ve yerli müteşebbislerin yokluğudur. Gelir düzeyinin düşük olmasından dolayı tasarrufların istenilen düzeyde olmaması yatırımları olumsuz etkilemekte ve yeni yatırımlar yapılmamaktadır. Azerbaycan gibi gelişmekte olan ve bağımsızlıklarını yeni kazanan ülkeler hem çokuluslu şirketlerin tecrübelerinden, hem de dış borçlanma yerine çokuluslu şirketlerin sermayelerinden yararlanarak ekonomik kalkınmaya ve ulusal rekabet güçlerini artırmaya çalışırlar (Cefersoy, 2002; İsmayılov, 2007). Çünkü kendi iç kaynaklarıyla ekonomik kalkındırmayı gerçekleştirmekte zorlanan ülkeler dış kaynakları kullanarak bunu gerçekleştirmeye çalışacaklardır. Gelişmekte olan ülkelerin yabancı sermaye yatırımlarına ihtiyacı olduğu kadar, yabancı

sermaye yatırımcılarının da yeni pazarlar elde etmek, hammaddeye daha yakın olmak, ucuz işgücünden yararlanmak ve rekabet üstünlüğünü elde etmek için bu ülkelere ihtiyacı vardır (Ruxlov, 1997; Bafina, 2002; Loginov, 2001 ve Mozias, 2002,).

Bağımsızlıktan sonra Azerbaycan'ın en önemli sorunları sermaye ve teknoloji yetersizliği, düşük satın alma gücü, iç tasarruflardaki eksiklikler ve döviz darboğazı yerli sanayinin gelişmesini ve rekabet gücünü kazanmasını zorlaştırırken, tüm bunları aşmada bir araç olarak kullanılabilir olan doğrudan yabancı yatırımların çekiciliği ülkeni bu tür yatırımlar konusunda daha özendirici tedbirler almaya itmektedir (Fischer, 2000). Azerbaycan'ın doğrudan yabancı sermayede izlediği stratejide en büyük amacı, sağlıklı bir rekabet ortamı yaratılmasına, ülkeye yeni teknolojiler kazandırılmasına, know-how getirilmesine, gelişmiş ve sermaye ihraç eden ülkelerin politik ve ekonomik desteğini sağlaması, insan kaynaklarını geliştirmesi olmuştur (Terry, 1998; Cebrail ve Enes, 1997). Çünkü zaman içinde yabancı sermaye yatırımlarının yatırım yaptıkları ülke ekonomisi üzerindeki etkilerini, gelir, ödemeler dengesi, teknoloji etkisi, istihdam, bölgesel kalkınmaya, uluslararası ilişkiler, tasarruf ve yatırım etkisi olduğunu hedeflemişlerdir (İlyasova ve Aliyev, 1998).

Bağımsızlığın kazanıldığı ilk yıllardaki belirsizliğin ardından yatırım politikasının temel belirleyicisi olan yasal düzenlemeler yapılmış, 'Yatırım Faaliyetleri Hakkında ve 'Yabancı Sermayeyi Koruma' yasalarıyla ülkede yatırım ortamı oluşturma ve yabancı sermayeyi teşvik etme girişimleri olmuştur (Mamedov ve Aliyev, 1998). Söz konusu 1991–1993 yıllarında içte sermaye birikiminin olmaması ve belirsiz siyasal ve ekonomik ortamın devam etmesi ister yerli, isterse de yabancı yatırımlar konusunda bir başarının sağlanamamasına neden olmuştur. Azerbaycan ekonomisine yabancı sermayenin akımı 1994 yılından itibaren başlamıştır. Petrolle ilgili imzalanan 'Asrın Anlaşması' sonucu sonraki yıllarda, özellikle petrol sektörüne yönelik olmakla, yabancı yatırımların miktarı giderek artmıştır. Fakat Azerbaycan'da 1996–1997 yıllarında izlenen ve ekonomik istikrarı sağlayan uygulamaların reel ekonomiyi teşvik edici devlet politikalarıyla desteklenmemesi, 1997 yılı öncesi yabancı sermayenin ülkeye gelmesi için uygulanan vergi muafiyetinden vazgeçilmesi ve devlet kurumlarının gerekli hassasiyeti göstermekte yeterli olmayışı nedenleriyle petrol dışı sektörlerde üretime yönelik yatırımlar yetersiz kalmıştır. Azerbaycan'ın doğrudan yabancı yatırım

performansı çok yüksek olsa da, doğrudan yabancı yatırım potansiyelinin arttırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Cumhurbaşkanı tarafından Temmuz-2002’de alınan kararlarla, Azerbaycan’ın yabancı yatırımlara karşı açık kapı politikası yürüttüğü ve gerekli elverişli ortamın sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Milli savunma gibi istisnalar dışında yeni düzenlemelere göre yabancı yatırımcılar ile yerli yatırımcılar aynı hukuka sahiptirler. Yabancı yatırımcılar tarafından kurulan işletmeler, kanunen Azerbaycan işletmesi olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla yerli ve yabancı müteşebbislere hemen hemen aynı kanuni prensipler uygulanmaktadır. Daha geniş açıklarsan 2002 senesinde alınan özel girişimciliğin geliştirilmesine devlet himayesi sağlanması kapsamında ek önlemlere ilişkin kararda, özel girişimciliğin belirli bölgelerde ve sektörlerde öncelikle geliştirilmesini teminin vergi organlarının yeniden düzenlenmesi; vergi tahsilatı ile ilgili kolaylıklar sağlanması, serbest bölgeler oluşturulması, iç pazarın korunmasını sağlamak üzere vergi oranlarının yükseltilmesi, özelleştirmenin hızlandırılması, vize rejiminin sadeleştirilmesi, haksız rekabetin önlenmesi gibi karar alınmıştır. Ancak şube ve temsilcilikler böyle bir uygulamanın dışındadır. Vergi Kanunu’nda ve prosedüründe yapılan düzenlemeler vergi mükelleflerinin vergi rejiminin şeffaflığı konusundaki kanaatlerini pekiştirmiştir. Ayrıca, 1995 yılında kabul edilerek uygulanan "Yatırım Faaliyetleri Hakkında" Kanun, nihayet 19 Nisan 2005’te bazı değişikliklerle yeniden Azerbaycan Milli Meclisince kabul edildi. Söz konusu Kanun, ülke ekonomisine yabancı sermayenin teşviki, uluslararası ekonomik ilişki ve işbirliklerinin geliştirilmesi ve bütün yabancı yatırımların güvence altına alınmasını kapsamaktadır.

Bölgesel sosyo-ekonomik kalkınma programı ile birlikte, hükümet 2005’den başlayarak Devlet Yatırım Programı çerçevesinde projeler hayata geçirmeyi planlamıştır. Yine ülkenin ulusal rekabet gücüne ivme kazandıracak şekilde "Yatırım Faaliyetleri Hakkında" kanun kabul edilmiştir. Kabul edilen yeni kanun 1992 ve 1995 yıllarında kabul edilen kanunların yerine yürürlüğe girmiştir. Bu kanun özellikle ülkede yatırımları arttırmak için yabancı iş adamları için daha şeffaf yatırım iklimi oluşturmayı hedeflemiştir. Azerbaycan’a 2005 yılı başı itibariyle yaklaşık 24 milyar dolar yatırım yapan yabancı iş adamlarını, turizm ve gıda sanayii gibi yeni alanlara yatırım yapmaya yöneltmeyi hedeflemektedir. Yeni kanun yabancı yatırımcılara gelir sınırlaması

getirmemektedir. "Yatırım Faaliyetleri Hakkında" kanunun üstün yönlerinden biri, ülkeye üretim veya hizmet amacıyla araç gereç ve tarım teknolojisi getirecek iş adamlarının vergilerden muaf olmasıdır. Bu ise kompleks üretim ve hizmet alanlarının yaratılması için ciddi amildir ki, gelecekte serbest ekonomik bölgelerin teşkilinde bunun önemi kendini gösterecektir. Ayrıca sanayi şehirlerinin, serbest ekonomik bölgelerin kurulmasında yabancı iş adamlarına bazı ayrıcalıkları verilmesi söz konusudur. Dolayısıyla kanun yürürlüğe girmekle Azerbaycan'ın bölgelerine yabancı sermaye akımına hukuki ortam oluşturmuştur.

Tablo 4: Doğrudan Yabancı Yatırım, ABD Dolarıyla

Yıllar	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Doğrudan Yabancı Yatırım	927,0	2234,9	3371,0	4575,5	4893,2	5052,8	6760,3
Petrol Sektörü	546,1	1693,0	2972,4	4088,1	3799,9	3422,3	4176,3

Kaynak: (2008) Azerbaycan Rakamlarla

Tablodan da görüldüğü gibi Azerbaycan'da yapılan yabancı yatırımların %80'inin petrol endüstrisine olduğu görülmektedir. Azerbaycan'da sektörel yatırımların daha çok petrol sektörüne yapılması ve bu doğrultuda GSMH'nin önemli bir bölümünün petrol gelirlerinden oluşması endişe vericidir. Petrol sektörünün tek taraflı gelişimi nedeniyle dünya piyasalarındaki fiyat değişimleri GSMH üzerinde de dalgalanmalara neden olmaktadır. Ayrıca 2007 senesinde GSMH %60 doğrudan yabancı yatırımcı firmalar üretmiştir.

Ülkeye gelen yabancı sermayenin büyük bir kısmı Baku ve yakın çevresine yönelmiştir. 1992 yılında 2007 yılına kadar Azerbaycan Ekonomisine 37 milyar dolar sermaye yatırılmıştır. Hükümet yabancı sermayeyi özellikle tarım ve turizm sektörleri olmak üzere petrol-dışı sektörlerle çekmeyi amaçlamaktadır. Bunun için de yatırım ortamı Azerbaycan'da iyileştirilmeye çalışılmaktadır (Hooper, 1999; Hasanov, 2003). Çünkü Azerbaycan ekonomik açıdan "Hollanda Hastalığı" diye ifade edilen ve en genel

anlamda; bir sektörün hızlı gelişimi karşısında diğer sektörlerin gelişmemesi sonucunu doğuracak bir tehlike ile karşı karşıyadır (Sabiroğlu, 2001). Hatta Azerbaycan'ın bir sektöre bağımlılığın ötesinde bir bölgeye bağımlılık tehlikesi ile de karşı karşıya olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Azerbaycan ekonomisine yabancı yatırımların akımının güçlendirilmesi ve onların korunması için her türlü şartların yerine getirilmesini "Hollanda Sendromu"ndan kurtuluş ekonomi politikalarının temel amaçları arasında yer almalıdır: Özellikle sektörel bağımlılık açısından gelecekte tehlike doğurmaması için diğer sektörlerin desteklenmesini gerekli kılmaktadır. Bunun için ise, petrol ile ilgili olmayan alanların üretim ve istihdam düzeyinin geliştirilmesi için gerekli yatırım ikliminin oluşturulması gerekmektedir.

Hollanda Hastalığı dışında Azerbaycan açısından yabancı sermayeden kaynaklanan problemler şunlardır: Ülkenin dış borcunun artması, yabancı sermayeli ve müşterek işletmelerin faaliyetlerinin daha çok erken gelir getiren hammadde yönlü ve hizmet sahalarına yönelmesi, ülkenin üretim sanayisi sahalarına yabancı sermaye yatırımının çok az olması, yatırımların hemen hepsinin Abşeron bölgesinde toplanması sonucu, diğer bölgelerde yabancı sermayenin yok denecek kadar az olması, uluslararası finans kuruluşlarından alınan krediler ve finans kuruluşlarının verdikleri tavsiyelerin ülkede makroekonomik istikrarın sağlanmasında büyük rol oynamasına karşın, reel sektörde üretim seviyesinin ve veriminin yükseltilmesi ve halkın sosyal güvenliğinin artması gibi sosyo-ekonomik problemlerin çözümünde fark edilir bir değişiklikler sağlamamasıdır. Görüldüğü gibi doğrudan yabancı yatırım Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünün geliştirilmesi için en büyük şans olduğu halde, eksine Azerbaycan ekonomisi tehdit altındadır.

2.4. Azerbaycan'da Sektörlerin Rekabetçilik Düzeyinin Görünümü

Sektörel rekabet gücü literatürlerde, bir sektörün rakiplerine eşit ya da daha üst düzeyde bir verimlilik düzeyine ulaşması ve bu düzeyi sürdürme yeteneği ya da rakiplerine oranla eşit ya da daha düşük maliyette ürün üretme veya satma yeteneği olarak tanımlanır (Markusen, 1992, 8; Lubenets, 2003). Başka bir ifadeyle, sektör düzeyinde rekabet gücü, bir sanayicinin rakiplerine eşit ya da daha üst düzeyde bir verimlilik düzeyinde uluslararası piyasanın gereklerine uygun mal ve hizmet üretebilme ve daha düşük maliyetlerle, uluslararası piyasaların standart ve taleplerine uygun mal ve

hizmetleri üretebilmesini sağlayan icat ve yenilikleri gerçekleştirme yeteneğidir. Biz bu araştırmada Azerbaycan'ın sanayi, tarım ve hizmet sektörlerini araştıracağız (Çelik, 2007). Çünkü bağımsızlıktan sonra diğer sektörlerle kıyasla bu sektörler tüm ekonomik verilere göre ilk üç sıradadırlar ve diğer sektörlerle göre gelişme ve büyüme oranları daha çoktur. Bu gelişmenin düzeyini, temel değişkenlerini ve dinamiklerini anlamak ve sektörün sürdürülebilir rekabet üstünlüğüne katkıda bulunmak, sektör ve ülke ekonomisi ve ulusal rekabet gücü için önem taşımaktadır. Azerbaycan doğal kaynaklara bağlı olan bir ekonomiye sahiptir. Bu doğal kaynakların verimli kullanılması ulusal rekabet gücü açısından çok önemlidir. Azerbaycan'da sektörlerin rekabetçi olması için nitelikli iş gücünün, alt yapı donatımının, bilgi kaynaklarının, sermaye kaynaklarının iyi olması lazım ki, bunlar araştırılmıştır. Dolayısıyla bağımsızlıktan sonra bu sektörlerle uygulanan ekonomik politikalarla beraber sektörlerin rekabetçilik durumu genel olarak incelenmeye tabi tutulmuştur.

2.4.1. Sanayi Sektörünün Rekabetçilik Durumu

Sovyetler Birliği'nden kalma işletmeler birbirleriyle sıkı bağlantısı olduklarından siyasi sebepler nedeniyle yeni ülkelerin birbirlerinden uzaklaşmaları ve bu uzaklaşma eğilimini ekonomiye de yansması cumhuriyetlerin hemen hemen hepsinde sanayi krizinin yaşanmasına neden olmuştur. Sanayi krizinin sebep olan bir çok nedenlerden en önemlisi kullanılan teknolojidir. Azerbaycan'da sanayi sektörü; ağır sanayi, hafif sanayi ve gıda sanayi olarak üç ana sektör şeklinde sınıflandırılmaktadır. Bağımsızlığının ilk yıllarında da bu yapının aynen devam ettiğini görülmektedir. Ağır sanayi; yakıt-enerji, metalürji, makine, kimya, orman ürünleri ve yapı malzemeleri sanayini içermektedir. Hafif sanayi; dokumacılık, dikiş, deri kürk ve kundura sanayinden oluşur. Azerbaycan sanayisinin yaklaşık olarak yarısını ağır sanayi, beşte birini hafif sanayi ve üçte birini gıda sanayi meydana getirmektedir. Sanayinin yarısını oluşturan ağır sanayi genelde ara mal ve yarı mamül üretmektedir. Azerbaycan sanayisinin ana kolları özet biçimde verildikten sonra, topluca bir değerlendirme yapılması yararlı olur. 1985'den başlayarak sektörde genel bir duraklama ve gerileme görülmektedir. Sanayi üretim değerlerinde düşme vardır. 1985'de 167 milyar Manat olan üretim değeri 1993'de 123 milyar Manat'a, sanayide çalışan işçi sayısı da 1985'de 446 bin iken 1993'de 369 bine inmiştir.

Bağımsızlığının ilk yıllarında ülkede yavaşlayan ve gerileyen sanayiye yeniden rekabet gücünün geliştirme atılımlara gerek vardır (Aliyev, 2002).

Dolayısıyla bağımsızlık öncesi Azerbaycan ekonomisinde temel ağırlığa sanayi sektörünün sahip olduğu görülmektedir. 1988’de milli gelirin %42,1’i sanayi sektörünün payına düşmekteydi. Aynı yılda sanayi sektöründe faaliyet gösteren 1005 işletmeden 29’u ağır sanayi, 206’sı hafif sanayi, 263’ü tarım sanayi kompleksine bağlı olan gıda üretim işletmeleri olmuştu. Bağımsızlığın kazanıldığı ilk yıllar, sanayi işletmelerinin serbest piyasa ekonomisine uyumlaştırılma dönemi olarak değerlendirilebilir. 1995 yılı sonunda sanayi ürünlerinin fiziki hacminde 1990 yılına oranla %70 gerileme yaşanmıştır. Diğer sektörler de dikkate alındığında, 1990 yılında faaliyet gösteren 3800’den fazla işletmenin faaliyeti 1995 yılında durdurulmuştur. Bir kısmında ise kısmen faaliyete devam edilmiştir. Öte yandan 1990–1995 yıllarında sanayi ürünlerinin bütün alanlarda düşüş kaydettiği görülmektedir. Hatta sanayi işletmelerinin sayısının, yeni kurulan özel mülkiyetli işletmelerle birlikte 1005’den 2984’e çıkması üretim hacminin ciddi şekilde azalmasını engelleyememiştir. Sanayi sektörünü genel olarak petrol, enerji, imalat ve madencilik alt başlıkları altında ayrı ayrılıkta araştırmaya tabi tutacağız (Aliyev, 2004).

Azerbaycan petrol ve petrol ürünleri ağırlıklı bir sanayi yapılanmasına sahip olduğundan dolayı 1990 yılından hızla düşen sanayi üretimi, siyasal ve ekonomik istikrarın sağlanmaya başladığı bir dönemdir (Ehmedov ve Mirzayev 2006). Çünkü petrol, yüz yılı aşkın bir süredir Azerbaycan’ın zenginlik kaynağıdır. Dünyanın en eski petrol üretim bölgelerinden birisi olan Azerbaycan bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından itibaren yeni bir döneme girdi. Ülkede 20 Eylül 1994 yılında, bölgesindeki petrol alanlarının işletilmesiyle ilgili olarak uluslararası petrol şirketleri ile “Yüzyılın Anlaşması “ olarak nitelenen bir anlaşma imzaladı. Anlaşma, petrol rezervlerinin 30 yıl boyunca işletilmesini düzenlemekte olup bu anlaşma ile Azerbaycan Petrol rezervlerinin dünya piyasalarına açılması ve yabancı şirketlerin bu alana yatırım yapmasının önü açılmıştır. Bu anlaşma ülkenin ulusal rekabet gücü gelişiminin başlangıcı olmuştur. Bu güne kadar 15 ülkenin 30 büyük petrol şirketi ile toplam 60 milyar ABD Doları olan 22 anlaşma imzalanmıştır. Azerbaycan bu servetin ekonomik ve milli menfaatlerine daha

uygun olarak çıkarılması ve dış pazarlara naklinin gerçekleştirilmesi için yabancı ülkelerle o zamandan beri iş birliği yapmaktadır (Ahmadov, 2005).

Petrol sektörü, Azerbaycan ekonomisinin belkemiğini oluşturmaktadır. British Petroleum firmasının verilerine göre Azerbaycan'ın kanıtlanmış petrol rezervleri 7 milyar varildir ve bu tüm dünyadaki rezervlerin yüzde 0,6'sına tekabül etmektedir. Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi SOCAR'ın kanıtlanmamış rezervlerin de dâhil edildiği hesaplamalarına göre ülkenin petrol rezervleri 17,5 milyar varil seviyesindedir (Rosenberg, 1998; Özdemir, 2007).

Azerbaycan, ürettiği petrolün yüzde 70'ini ihraç etmektedir. Şu anda Azeri petrolü üç boru hattı üzerinden ihraç edilmektedir. Bu hatlardan birisi Baku'yü Gürcistan'ın Karadeniz kıyısındaki Supsa limanına bağlayan hat, diğeri ise yine Baku'yü Rusya'nın Novorossisk limanına bağlayan hattır. Azeri-Çıralı-Güneşli yataklarından çıkartılan petrol ile doldurulan, 1,776 km uzunluğunda ve yıllık 50 milyon ton ham petrol taşıma kapasitesine sahip Baku-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı'ndan ise Haziran 2006 itibariyle "Azeri light" petrolü dünya piyasalarına ihraç edilmeye başlanmıştır. Bunların yanı sıra Batum'a demiryolu üzerinden petrol sevkiyatı da yapılmaktadır (Ahmadov ve Orhan, 2006). Azerbaycan'da toplam kapasiteleri yılda 22 milyon ton olan iki adet petrol rafinerisi bulunmaktadır. "Azerineftyağ" ve "Haydar Aliyev" rafinerileri, çıkartılan petrolün büyük bir kısmının ihraç edilmesi nedeniyle halen tam kapasitelerinin altında çalışmaktadır. 2007 yılında GSYH Petrol sektörünün payı % 55,9 olmuştur.

Azerbaycan ekonomisinin petrole dayalı olması nedeniyle sanayi sektörünün temelini kimya, petrol-kimya, makine, imalat sektörü oluşturmaktadır. Azerbaycan sanayi potansiyelinin %20'lik kısmını, petrol işleme makineleri üretim sektörü ve bağlı makine inşaat sektörü oluşturmaktadır. Petrol işleme makineleri üretimi Azerbaycan'ın en eski ve ana sanayi dalıdır. SSCB döneminde bu sektör, SSCB ihtiyaçlarının %70'ini karşılamaktaydı. Ancak, çok eski teknoloji ile üretim yapılması, hammadde ve yedek parça yokluğu gibi nedenler, ülke ihtiyaçlarının çok üstünde kapasiteye sahip olan fabrikaların ya eski kapasitelerinin çok altında üretim yapmasına ya da kapanmasına neden olmuştur. Bu sektörde son zamanlarda hızlı düşüş olmuştur. Bunu sebep ürettiği ürünlerin yurt dışı talebinin az olmasıdır. Bu sektörlerin geliştirilmesi devletin önünde

duran en önemli işlerden biridir. Çünkü bu sektörler diğer sektörlerle kıyasla ulusal rekabet gücüne olumlu etki eden potansiyel geliştirile bilen ve rekabet gücü kazandırılabilir. Ayrıca hükümet, petrole bağlı endüstrileri stratejik sanayi dalları olarak kabul etmiş ve özelleştirme kapsamına almıştır. Diğer yandan, 1995 yılında ortak üretime geçmek amacı ile yabancı yatırımcı aramak üzere bir program başlatılmıştır. Ancak, uluslararası bu yatırımlara bazı sınırlamalar da getirilmiştir.

Azerbaycan'da sanayi sektöründe gelişmenin sağlanması için öncelikle petrole bağlı sanayi sektörlerinin hızla geliştirilmesi gerekmektedir. Çünkü ülke bu konuda birikim ve deneyim bakımından göreceli üstünlüğe sahip olmaktadır. Burada petrol sanayisi ile petrole bağlı sanayi sektörlerinin karıştırılmaması önemlidir. Yabancı sermayenin yatırım yaptığı sektör esasen petrol sanayisidir ki, bu da genelde petrolün ham şekilde çıkarılıp dünya pazarlarına ulaştırılması faaliyetleriyle sınırlı kalmaktadır. Petrole bağlı sanayi dalları ise geniş bir yelpazeye sahip üretim alanlarını kapsamakta ve bu sektörlerin gelişimiyle ülkenin makroekonomik olarak petrole bağımlı bulunması arasında direkt bir neden-sonuç ilişkisi bulunmamaktadır. Bu bağlamda Azerbaycan ekonomisinin sanayi sektörünün temelini kimya ve petro-kimya, makine yapım ve imalat sektörü oluşturmaktadır.

Petrol ekipmanları ve ilgili makine üretimi sektörleri en hızlı büyüyen sektörler olarak dikkat çekmektedir. İmalat sanayi sektörünün toplam sanayi üretimi katkısı son on yılda önemli düşüş göstermiştir. Bunun başlıca nedeni petrol ve gaz üretim sektörlerinde gözlenen hızlı büyüme eğilimidir. Petrol sektörü imalat sanayi sektöründe bile önemli role sahiptir. 2006 yılında imalat sanayi üretiminde rafine ürünlerinin payı %33 olmuştur. Rafine ürünlerinin toplam sanayi üretimindeki payı ise %8,5'tir. Metalürji sektörünün dünya metal fiyatlarının olumlu gidişatı ve çelik sektörü de dahil olmak üzere bazı metal tesislerinin yeniden faaliyete geçmesi sayesinde son yıllarda önemi artmıştır. Zira 1990 yılıyla karşılaştırmada 2000 yılına kadar imalat sanayisi %77'lik bir düşüşten sonra biraz toparlanmaya çalışsa da, 2006 yılındaki imalat sanayisindeki oran 1990 yılındaki durumun ancak %38'i düzeyinde gerçekleşmiştir. Çok düşük düzeydeki dayanıklı tüketim malları üretimi de son yıllarda artış göstermiştir. 2004-2006 yıllarında klima üniteleri, buzdolabı ve televizyon gibi ürünlerin üretilmesinde artış meydana gelmiştir. Bir taşıt araçların montaj tesisinin faaliyete geçmesi ile birlikte 2004

yılında 43 olan binek otomobilleri üretim rakamı, 2006'da 654'e ulaşmıştır. Yinede, iç piyasada üretilen tüketim malları başta yabancı ülkelerden ithal edilen daha iyi kalitede uygun fiyatlı malların rekabeti ile karşı karşıyadır (Mammadov, 2007).

Azerbaycan sanayisinin diğer önemli sektörlerinden biride doğal gaz rezervlileridir. BP'nin 2006 yılı rapor verilerine göre Azerbaycan'ın kanıtlanmış gaz rezervleri 1,35 trilyon metreküptür. Bu dünya rezervlerinin %0,7 'sidir. Gaz üretimi 2006 yılında 6,8 milyar metreküp olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu rakam bir önceki yıla göre %17 artış anlamına gelmektedir. Bu Şah Deniz petrol ve gaz projesini gerçekleştiren BP önderliğindeki konsorsiyumun (Azerbaijan International Operation Company- AIOC) üretimindeki artıştan kaynaklanmıştır.

Azerbaycan'ın offshore Şah Deniz gaz sahası ve ona bağlı olan Güney Kafkas gaz boru hattı projesi (SCP) diğer hidrokarbon projeleridir. Şah Denizi'nin 625–725 milyar metreküp arasında gaz rezervi, 101 milyon ton yoğunlaştırılmış gaz rezervi bulunmaktadır. Proje, ihracat odaklıdır. Ancak proje kapsamında Azerbaycan'ın Rusya'dan iç tüketim için gaz ithalatı da bulunmaktadır. Proje kapsamında İran da olası bir ithalatçıdır. Ancak Rusya'nın 2006 yılında metreküp başına gaz ihraç fiyatını 110 dolardan, 2007 yılında 235 dolardan yükseltmesi, Azerbaycan'ın 2007 yılında Rusya'dan gaz ihracatını durdurmasına neden olmuştur. Başlıca ihraç pazarı Türkiye olan Şah Deniz (Baku-Erzurum) gazının üretimine 2006 yılında başlanacak olmasına rağmen teknik sorunlar nedeni ile gecikme yaşanmış, gaz üretimi 2007 yılı Şubat ayında yeniden başlamıştır. 2007 itibari ile Şah Deniz'de gaz üretimine 2,8–3 milyar metreküp olduğu tahmin edilmektedir. Bu projede gecikmeler yaşanmasına rağmen Mayıs 2007 itibarı ile 5,2 milyon metreküp, gün gaz ve 15 000 varil, gün yoğunlaştırılmış gaz üretimi gerçekleştirilmiştir. Yıllık üretimin 2009'da 8,6 milyar metreküpe ulaşması beklenmektedir. Buradan çıkartılacak olan doğalgazın bir kısmı da Baku-Tiflis-Erzurum Boru Hattı üzerinden Gürcistan ve Türkiye'ye ihraç edilecektir.

Azerbaycan sanayisinde elektrik sektöründe önemli yeri vardır. Azerbaycan'ın 5,2 gw elektrik üretim kapasitesi bulunmaktadır. Elektrik tüketiminin yaklaşık %85'i ülkedeki sekiz termil santralde ve geri kalan altı hidroelektrik santralde gerçekleştirilmektedir. Söz konusu güç santrallerin tamamı devletindir. Ülkenin elektrik üretim kapasitesinin 10 gw'ye yükseltilmesi amacı ile iki yeni güç istasyonu inşaat sürecindedir. Ülkenin

toplam elektrik üretimi 2006 yılında bir önceki yıla göre %6 oranında artarak 24 milyar kilovata ulaşmıştır. Ancak eskimiş teknoloji ve transmision kayıpları nedeni ile elektriğin bir kısmı Rusya, Türkiye ve İran'dan ithal edilmek zorunda kalınmaktadır. Sanayi sektöründe tüketimin gerilemesine rağmen Azerbaycan enerji konusunda verimsizdir. Elektrik sektörü büyük ölçüde sübvansede edilmektedir. Elektrik dağıtım ağı beş bölgeye bölünmüştür. Elektrik dağıtım işi özel şirketler tarafından uzun vadeli sözleşmelerle yürütölmektedir.

Azerbaycan yeraltı kaynakları bakımından çok zengindir. Bunlar demir, alüminyum, bakır, kalay, mermer yataklarına sahiptir. Bunlar arasında demir ve alüminyum özellikle çok önemlidir. Mevcut madencilik yatırımlarının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için yabancı sermaye yatırımlarına gereksinim duyulmaktadır (Gurbanov, 2005).

2.4.2. Tarım Sektörünün Rekabetçilik Durumu

Tarım sektörü; özellikle, temel ihtiyaç maddelerini üreten bir sektör olarak, stratejik bir öneme sahiptir. Bu nedenle bütün ülkeler, tarımsal ürünlerde, özellikle tahıl, şeker, et, süt, bitkisel yağ gibi temel tarımsal ürünlerde, kendine yeterli olma veya bu ürünleri büyük ölçüde yurtiçinden sağlama gayreti içerisindeydir. Gelişen bir ekonominin en önemli bileşenlerinden birini tarım sektörü oluşturmaktadır. Bir ülkenin GSYİH'si içinde Tarım sektörünün payına bakarak ülkenin gelişmişlik düzeyi hakkında fikir yürütmek mümkündür. Örnek vermek gerekirse Çin'de bu değer 1990'da %27 iken 1999'da %17'ye düşmüştür. Oysa Arnavutluk örneğinde 1990'da %37 iken 1999'a %57 olması ülke gelişimi açısından iyimser bir gösterge değildir (Baldemir, 2004).

Son yıllarda Azerbaycan'da tarımsal ürünlerde önemli bir düşüş yaşanmıştır. Çünkü, iklim koşulları ve doğal ortamın son derece elverişli olmasına rağmen; makine-ekipman yetersizliği, kaliteli tohum, gübre ve zirai ilaç kullanılmaması, bankacılık mevzuatındaki yasal eksikliklerden dolayı tarımsal kredilerin açılmaması nedenleriyle ülke potansiyeli yeterince değerlendirilememektedir. Tarımda, Sovyetler Birliği döneminden kalma kolektif mülkiyete dayalı Kolhoz ve Sovhoz işletmeleri tarafından üretim yapılmakta iken yapılan ıslahat ve özelleştirme programı çerçevesinde özel mülkiyete dayalı üretim yapısına geçilmektedir. Özelleştirme kapsamında planlanan devlet emlakinin % 94,9'u halka verilmiştir. Azerbaycan tarımının temelini tahıl, pamuk, sebze ve meyve ile hayvancılık oluşturuyor. SSCB döneminde Azerbaycan yılda 1 milyon ton pamuk, 2

milyon ton üzüm üretiyordu. Ancak bağımsızlık kazandıktan sonra, ziraat genelde tahıl, patates ve sebze üretiminde gelişmiştir (Salahov, 2004; Aliyev, 2002).

Tarım sektörünün rekabet gücü kazanması için ve bu sektöre destek olarak sanayi sektörünün gelişmesi lazım, ama ülkede sanayi sektöründe yaşanan sorunlar bu sektörün rekabetçiliğini olumsuz etkilemiştir. Ayrıca Azerbaycan'da bağımsızlık sonrası sanayi sektörünün gelişmesinde petrol sanayi önemli yer tutmasına rağmen bağımsızlık sonrası atılan önemli adımlardan biri olarak değerlendirilen özelleştirme programı pek başarılı olamamıştır (ATIB, 2006). Özellikle piyasa ekonomisine geçiş sancılarında dolayı işletmeler rekabet gücünü büyük oranda kaybetmeleri, işletmelerin birbirlerine ve devlete olan birikmiş borçları KOBİ'lerin faaliyetlerini durdurmalarına neden olmuştur. Bundan dolayı sanayinin rekabet edilebilirliği için KOBİ'lerin gelişmesini sağlamak, tarımsal sanayiye yenileştirmek, iyi eğitimle insanların bilgi ve becerilerini artırmak, nakliyenin, iletişimin güçlendirilmesi 21.yüzyılda hedef olarak alınmıştır. Çünkü tarım sektörü, petrol dışı sektörler arasında Azerbaycan'ın rekabet gücünün gelişmesinde etkili olabilecek en önemli sektördür. Azerbaycan'ın işgücünün %30'u tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Aras ve Kür Nehirleri arasındaki bölge ülkenin tarımsal faaliyetlerinin en yoğun olarak gerçekleştirildiği bölgesidir. Azerbaycan, 59 tarımsal alana ayrılmıştır. 2007 yılının verilerine göre Azerbaycan nüfusunun %49'unun ülkenin kırsal kesiminde yaşadığı kaydedilmiştir (ADSK, 2008).

Ülkede bu sektörle bağlı reformlar ve devlet politikaları esaslı olarak 1996 yılından başlamıştır. Azerbaycan'da toprak reformu hakkında ilk kanun 1996 yılının Haziran ayında kabul edilmiştir. Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından 1996 yılında çıkan Toprak Reformu Yasası Azerbaycan tarımını baştan aşağıya değiştirmiştir. Bu gayri menkul piyasasının oluşması için hukuki altyapıyı yaratmıştır. Önceden devletin sahip olduğu topraklar, operasyonel özerkliğe sahip işletmeler haline getirilmiştir. Bunların verimliliği bu sayede son derece artmıştır. Özel çiftçilik, patates, sebze ve meyve üretimi ve çiftlik hayvanları sektöründe hızla gelişmektedir. 2004 yılından itibaren tarım ürünlerinin üreticileri toprak vergisi hariç 5 yıl müddetince bütün vergilerden muaf olmuştur. Halihazırda tarım ürünlerinin üretiminin % 99'u özel mülkiyete dayanmaktadır. Bu ise aynı sektörün gelişimine dinamizm veren sebeplerdendir. 1998'den bu yana tarım sektöründe üretim artan dinamik ile devam etmektedir. 2003'de

tarım ürünlerinin üretiminde %5,6 artım olmuştur. 1992–1995 yıllarda Tarım ürünlerinin üretim hacmi yılda ortalama %12 aşağı düşüş kaydedildi (İsmayılov, 2007). Ne kadarda Azerbaycan ekonomisinin yüzde 26,4 büyüdüğü 2005 yılında tarımsal üretimdeki artış sadece yüzde 7,5 olmuştur. Diğer önemli bir nokta ise tarımsal üretim artışının son yıllarda hız kestiğidir. 2000 yılında yüzde 12,1 olan artış, 2001 yılında yüzde 11,1'e, 2002 yılında yüzde 6,4'e inmiş ve 2003 yılında yüzde 5,6 olarak gerçekleşmiştir. 2004 yılında ise yüzde 4,6'lık bir artış görülürken, 2006 yılında bu rakam 0,9 gibi çok düşük bir seviyeye inmiştir (ADSK, 2008).

Şuan Azerbaycan'da tarım sektöründe ıslahat ve reform çalışmalarında önemli mesafe alınmıştır. Sovhoz ve Kolhozlara ait makine-ekipmanların, binaların özelleştirilmesi 2006 yılına gelindiğinde artık tamamlanmış durumdadır. Özelleştirilmiş emlakın değeri, özel mülkiyete verilmesi planlanan devlet emlakının %98,1'ini oluşturmaktadır. Azerbaycan, iklim ve toprak yapısı bakımından tarıma son derece elverişli bir ülkedir. Bir sezonda 2 hatta 3 ürün almak mümkündür (Zengin, 2001). Damızlık, tohumluk, fidan, fide, gübre, ilaç gibi girdilerin kullanılamaması, makine-ekipman yetersizliği kredi gibi temel sorunlar ile pazara ulaşmada yaşanan sıkıntıların aşılması halinde tarım kesimi patlama yapabilecek durumdadır. Dünya Bankası eski kolhoz ve sovhozların özelleştirilmesine ve yeniden yapılandırılmasına, tarım sektörüne yönelik politikanın yeniden gözden geçirilmesine, çiftçi ve topluluğun desteklenmesine 44,7 milyon dolar ayırmıştır. Diğer 77 milyon ABD doları sulama sistemlerinin ve yerel su tüketicileri birliklerinin restorasyonuna yöneltilmiştir.

Tüm bunlara rağmen araştırmalar ve statiksel göstergelerden de gördüğümüz gibi, tarım sektöründeki rekabetçilik gücünün Azerbaycan ekonomisinde çok olumlu gelişmeler içinde olmadığı görülmektedir. Yapılan ve devam eden reformlar sektörü dağılma sonrası kriz durumundan çıkaramamıştır. Sektörün petrol sanayisindeki gelişmelerden dolayı GSYİH içindeki payı giderek küçülse de, istihdam edilen işgücü artış göstererek %39'lara çıkmıştır. Bu da sektörde rekabet gücü açısından da önemli olan verimliliğin düşük olması sonucunu ortaya koymaktadır. Diğer yandan bölgelerde tarım sektöründe istihdam ediliyor gibi gözükken nüfusun önemli bir kısmı aslında 'gizli işsiz' konumundadır (Muradov, 2007; Memmedov, 2004). Özetle, Azerbaycan'ın tarım

sektörü, ekonomideki rekabet gücü düşük, istihdam ediliyor gibi gözükken nüfus oranı yüksek ve verimliliği düşük olan bir sektör görünümündedir (Alıyev, 2007).

Eleştirel açıdan yaklaşılacak olursak, günümüzde tarım sektöründe yaşanan birçok sorunların özünde de söz konusu özelleştirme uygulamalarının gerçekleştirilme biçiminin etkili olduğu söylenebilir. Nitekim yetmiş yılı aşkın bir süre içinde üretimde kolektivist yapıdan başka bir yapı tanınamış tarım işçisinin, üretim teknolojileri bir tarafa bırakılarak sadece toprak sahibi olması ve hiçbir destek görmeden serbest piyasa ekonomisi şartlarıyla baş başa bırakılması çok anlamlı olmadığı gibi, söz konusu uygulama da özelleştirmeyle verimliliğin artırılması uygulamasından daha çok, tarım işçisine yönelik 'başının çaresine bak' politikasına dönüşmüştür.

Ülkede tarım sektörünün yönetilmesinde ekonomik yöntemlerden yararlanma oranının düşük olması, sektöre bağlı imalat ve hizmet müesseslerinde tekellilik eğilimlerinin yüksek olması, iç pazarın yeterince korunmaması, tarım üreticilerinin ürettikleri ürünlerin satışını gerçekleştirmede zorlanmaları sonucunu doğurmaktadır ki, bu da tarımsal üretimin artmasını engellemektedir. Öte yandan, tarımsal organizasyonların yetersizliğinden dolayı, daha çok küçük üreticilerden oluşan tarım alanlarında ürünün pazara çıkarılmasındaki objektif ve subjektif nedenler (kaynak yetersizliği, ulaşım sorunu, ürünün pazara çıkarılmasına engel olan monopolist eğilim) üreticinin çok az karla yetinmesi sonucunu doğurmakta, bu durum bazen zarara da dönüşebilmektedir. Buna göre de Azerbaycan'da tarım üreticisi, sahip olduğu alanların işlenmesi ve üretimin gerçekleştirilmesinde pek istekli gözükmemektedir. Bu durum ülkenin değişik bölgelerinde üretim mevsiminde birçok tarımsal alanların boş kalması, işlenmemesinde kendini göstermektedir. Tarım sektörünün bu ve benzeri sorunlarının çokluğu konunun kapsamını aşmaktadır (İsmayılov, 2007)

Ayrıca tarım sektöründeki yetersizlikler nedeniyle Azerbaycan, gıda alanında ithalata bağımlı durumdadır. Ülkenin toplam ithalatının yüzde 15'ini gıda ve içecekler oluşturmaktadır. Sektörde konserve meyve ve sebze üretiminin ağırlığı söz konusudur, ancak Sovyet döneminde bu alanda 43 fabrika faal iken su anda bunların sadece birkaç tanesi üretime devam etmektedir. Şunda belirtmek lazım ki, doğal iklimi ve ekonomik yapısına göre Azerbaycan 10 doğal-ekonomik bölgeye ayrılmıştı. Bu alanların her birisi çeşitli ürünlerin üretimi üzerine uzmanlaşmıştı. Şu anda tüm bölgelerde tahılcılık

ağırlıklı olsa da, en önemli potansiyel Gence-Kazak`da patates üretimi ve üzümçülük, Şeki-Zakatala`da meyve üretimi (fındık, ceviz, kestane) ve tütüncülük, Guba-Haçmaz`da meyvecilik (elma, armut, kiraz) ve sebze (domates), Lenkeran-Astara`da sebze ve turunçgiller meyveleri yetiştirme alanları daha çok gelişmiştir. Dağlık olmayan araziler olan Şirvan, Mil-Karabağ ve Muğan-Salyan`da ise pamukçuluk ve tahılcılık için uygun ortam mevcuttur. Bakü civarındaki Apşeron bölgesi ise sofr üzümüleri, zeytin, incir, püste ve badem gibi meyveleriyle ünlüdür. Tarımın öncelikli istikametlerinden birisi hayvancılıktır. Şu anda ülkede 9,5 milyondan fazla büyük boynuzlu ve küçük boynuzlu hayvan mevcuttur. Ülkede yıllık 143 bin ton et üretilir, bu da genel ihtiyacın 30%-nu karşılıyor. Bundan başka her yıl 300 bin tona kadar canlı hayvan ve kesilmiş et ürünleri ithal ediliyor. Bu sektörde etlik ve yumurtalık kuşçuluk daha dinamik gelişme göstermiş ve daha geniş perspektiflere sahiptir. Bütün olarak hayvancılık toplam tarım ürünleri içerisinde % 45 oranda bir paya sahiptir (Muradov, 2007).

Bugün, Azerbaycan tarım üretimi potansiyelini hayata geçirecek makine ve ekipmanlardan yoksundur. Ülkede bu ürünlerin üretimi bulunmamaktadır. 1994 yılından itibaren ülkeye ciddi anlamda bir tarım makineleri ve ekipmanları girişi olmamıştır. 1998 yılından itibaren ülkeye getirilen az sayıdaki makine ve ekipman da bağış yoluyla ülkeye getirilen ürünlerdir. Mevcut makine ve ekipmanların büyük çoğunluğunun kullanım süresi bitmiş eski teknoloji ürünleridir. Ayrıca, makine ve ekipmanlara yönelik yeterli düzeyde tamir bakım servis imkanı da bulunmamaktadır.

Azerbaycan'daki çok ciddi ihtiyaç duyulan makine ve ekipman yetersizliği ihtiyacı şu ana kadar karşılanmamıştır. Ülkenin makine ve ekipman parkından yapılan az miktarda bağışlar hariç ülkeye son 10 yılda makine ve ekipman ithalatı yapılmadığı görülmektedir. Çiftçilerin mevcut durumlarıyla bu araç ve gereçleri finanse edecek alım gücüne sahip olmaması nedeniyle Tarım Bakanlığı bu makine ve ekipmanları ithal edip bu ürünleri belirli istasyonlar kurarak çiftçilere kiralamak suretiyle kullanılmayı planlamaktadır. Tarım sektöründeki makine ve ekipman açığını gidermek için Tarım Bakanlığı tarafından ülkenin bazı bölgelerinde bölge çiftçilerinin ortak kullanacağı tarım makineleri ve ekipmanları ana istasyonlarının kurulması planlanmaktadır. Bu çerçevede, yakın bir zamanda anılan bakanlığın traktör dahil çok sayıda makine ve ekipman ithalatı yapacağı beklenmektedir.

Kurulması düşünölen bir istasyon yaklaşık 500-700 dönümlük bir alana hizmet verecektir. Her bir istasyonda 16 çeşit makine ve ekipman bulunacak ve bölgedeki çiftçiler bu ekipmanları ortak kullanacaklardır. Sektördeki boşluk nedeniyle ölkedeki büyük sermaye gruplarının bu sektöre yönelik ilgileri bulunmaktadır. Tarım Bakanlığı'nın planına benzer ancak daha az sayıda istasyon ve daha geniş bir alanı kapsayan bölgelerden oluşan projeler üzerinde çalışılmaktadır. İstasyonlardaki makine ve ekipmanlar çiftçilere kiraya verilecektir.

Azerbaycan'da tarım makine ve ekipmanları üretilmediği için, söz konusu makine ve ekipmanların tamamı ölkeye ithal edilmektedir. Azerbaycan'a 2003 yılında 7,2 milyon Dolarlık traktör-tarım makine ve ekipmanları ithal edilmiştir. Tarım makineleri ithalatı 1999 yılından itibaren artış gösterirken 2002 yılında %39'luk bir düşüş gösterdikten sonra 2003 yılında artış eğilimine girerek %46 artmıştır. Mevcut ithalat büyük oranda yeni kurulan bir yatırımın/tesisin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik makine ve ekipman ithalatıdır. İstatistiklere bakıldığında çiftçilerin kullanımına yönelik makine ve ekipman ithalatının yapılmadığı görölmektedir. Bunu destekleyen bir diğer husus ithalatı yüksek olan kalemlerden yapılan ithalatın genelde tamamına yakınının bir ölkeden gerçekleştirilmiş olmasıdır. 2003 yılında Almanya'dan 843680 grubunda yer alan "Tarla, bahçe, ormancılık, arıcılık için diğer makine-cihazlardan 2,059 bin dolarlık ithalat gerçekleştirilmiştir. 2003 yılında yapılan 843629 grubundaki "Kümes hayvancılığına mahsus makine-cihazlar" ithalatının tamamına yakını Türkiye'den yapılmıştır.

Son olarak, tarımsal üretim teknolojisinde, işletme ve pazarlama yöntemlerinde ortaya çıkan gelişmeler dünya tarımının yeni bir yapılanma sürecine girmesine neden olmuştur. Tarım tekniklerinde meydana gelen değişmelerle, tarım işletmeleri çiftlik olmaktan çok bir fabrika şeklini almakta, tarımsal üretimde toprağın önemi azalmaktadır. Tarımsal tekniklerin gelişmesi, sermayenin iş gücünün yerini almasını sağlamakta, iş gücüne olan talep azalmaktadır. Bu ölçek ekonomisi çerçevesinde optimal tarım işletmelerinin büyüklüklerinde artışa ve tarım işletmelerinin temel unsuru olan çiftçi ailesinin daha büyük tarım alanlarını işlemesine olanak vermektedir. Bu gelişmeleri uygulamak ise daha çok tarımsal nüfusun oransal olarak düşük olduğu ve tarımsal nüfusun diğer sektörlere aktararak azaltılabildiği gelişmiş ölkelerde mümkün olabilmektedir.

Azerbaycan yeni tarım teknikleri geliştirmek bir yana, bilinen teknikleri uygulamada yetersiz kalmaktadır. Azerbaycan'da bilinen teknikleri uygulamayı sınırlayan en önemli etken tarımsal yapıdaki bozukluklardır. Bu sorunun çözümü ise sanayi ve hizmetler sektörünün geliştirilmesi ve nüfusun bu sektörlere aktarılması ile mümkündür.

2.4.3. Hizmet Sektörünün Rekabetçilik Durumu

Azerbaycan'da 2005 yılından itibaren hizmet sektörünün ülkeden gayrı safi milli hâsılda payı %35'in üzerinde gösterilmektedir. Burada hizmet sektörü olarak sağlık, finans, bankacılık, sigortacılık, turizm ve boru hattı ulaşımı olarak araştırılarak genel durumları değerlendirilecek ve ulusal rekabet gücü bakımından ülke içindeki rekabetçilik durumları araştırılacaktır.

1992 yılında kurulan ve 1995 yılında bağımsızlığını kazanan Azerbaycan Merkez Bankası (Milli Bank), para politikalarından ve finans sektörünün denetlenmesinden sorumludur. Merkez Bankası, çalışmalarını Aralık 2004 tarihli Merkez Bankası Kanunu çerçevesinde yürütmektedir. Bankacılık kanunu modern anlamdaki tüm bankacılık işlemlerini kapsamına almaktadır, fakat ekonominin tam anlamıyla serbest pazar sistemine geçememiş olması ve banka sisteminin de modern anlamıyla yerleşmemiş olması nedenleriyle, hedeflenenler gerçekleştirilememektedir (Mammedli, 1998). 01.01.2000 itibarıyla banka sistemini sağlama politikası doğrultusunda bankaların asgari sermayeleri 2.000.000 Dolara çıkarılmıştır. Bu limite çıkamayan bankaların lisansları iptal edilmekte ve özel bankaların sayısı azalmaktadır. Asgari sermaye uygulaması neticesinde 1995 yılında 200'ün üzerinde banka mevcutken bugün bankaların sayısı 2/3 oranında azalmıştır. 2009 yılında ülkedeki 75 bankadan; 11 tanesi yabancı sermayeli ya da yabancı sermaye iştirakli banka, 4 tanesi devlet sermayeli banka ve 60 tanesi ise ticari ve yerli ortaklı bankadır.

Faaliyet gösteren bankalardan en önemlisi ve işlem hacmi büyük olanı Beynelhalk Bank'tır. Devlete ait olan Azerbaycan Beynelhalk Bankası (ABB), pazarın yaklaşık %70'ini elinde tutmaktadır. Ülkenin bütün mevduat %50'si bu bankada toplanmaktadır. Merkez Bankası Başkanı, bu durumun Antitekel Kanununa aykırı olduğunu söylemektedir. IMF'nin Azerbaycan Hükümetinden ısrarla talep ettiği konulardan birisinde ABB'nin devlete ait olan hisselerinin özelleştirilmesidir. ABB ilk yurtdışı

şubelerini 2002 yılında Moskova’da, İkinci yurtdışı şubelerini ise 2003 Ocak ayında Londra’da açtı.

Azerbaycan halkı arasında bankacılık sistemine güvenin düşük olması, tasarrufların nakit olarak tutulmasına yol açmakta idi. Fakat son dönemlerde bu alanda önemli ilerleme sağlanmıştır. Nitekim 2006 yılında halkın bankalardaki tasarruflarının miktarı 2005 yılına göre yüzde 65,7 artış göstererek 819,5 milyon Manat (942 milyon dolar) olmuştur. Tasarrufların 250,3 milyon Manatı (yüzde 30,5) milli, 569,2 milyon Manatı (yüzde 69,5) yabancı para şeklinde yatırılmıştır. Azerbaycan’da faal olan 43 bankanın birçoğunun mali durumları sağlıklı olmadığı için hükümet, asgari sermaye şartını Ocak 2006’da 3.5 milyon dolardan 5 milyon dolara yükseltmiştir. En büyük bankalar, kamuya ait olan “Capital Bank” ile kısmen özelleştirilmiş olan “International Bank of Azerbaijan”dir. Sektör, yabancı bankalara açıktır (Emin, 2007).

Bankacılık sektörünün özel sektöre açtığı krediler nominal olarak artsa da, toplam kredi hacminin GSYİH içindeki payı artmamaktadır. 2000 yılında özel sektöre 484,7 milyon dolarlık kredi açılır ve kredilerin GSYİH’ ya oranı yüzde 21,2 olarak gerçekleşirken, 2005 yılında özel sektöre açılan kredilerin toplamı 1.26 milyar dolara yükselmiş, ancak GSYİH’ ya oran yüzde 12,6’ya inmiştir. Aynı dönemde kredilerin varlıklara oranı yüzde 31,8’den yüzde 43,7’ye, kredilerin mevduata oranı ise yüzde 46’dan yüzde 53,1’e çıkmıştır. Ayrıca, ülkede 62 adet sigorta şirketi bulunmaktadır. Bunların 16’sına bankalar da ortaktır ve 4 adet müşterek sigorta şirketi bulunmaktadır. Sigorta şirketleri için minimum sermaye 200 milyon Manat yani yaklaşık 50.000 ABD Dolarıdır. Sigorta şirketlerinin çoğu küçük ve orta büyüklükteki şirketlerdir. Ayrıca, Azerbaycan’da zorunlu sigortalama faaliyetleri konusunda 9 yasa mevcuttur: Milletvekillerinin, araç sahiplerinin, sağlık personelinin, ordu mensuplarının, güvenlik güçlerinin, devlet çalışanlarının, ekolojik risklerin ve yangın koruma amaçlı sigortalar zorunludur (Hankişiyev, 2004). Ayrıca araştırmalar gösterir ki sigorta sektörünün gelişmesi devlet memurları tarafında himaye götürülmesi rekabet gücünü olumsuz etkiliyor (Veliyev, 2008; Emin, 2007).

Azerbaycan’da 1999 yılından bu yana yeşil kart ofisi faaliyet göstermektedir. Bu organizasyona yurt dışından gelen ve Uluslararası Dünya Birliği organizasyonu Avrupa Ekonomik Komisyonuna bağlı yeşil kart organizasyonuna üye olan araç sahipleri dahil

edilmektedir. Yurt dışına seyahate çıkan her araç sahibi gittiği ülkede o ülkenin trafik sigorta poliçesini satın almak zorundadır. Ancak gümrük kapılarında zaman kaybına neden olan bu işlemlerin önlenmesi için uluslar arası bir anlaşma yapılarak, anlaşmaya üye ülkelerde geçerli olacak zorunlu mali sorumluluk sigortası biçimi kabul edilmiştir. Yeşil kart sigortası zorunlu mali sorumluluk sigortasının yurt dışında geçerli olan seklidir ve AB ülkelerinin tümünde uygulanmaktadır (Emin, 2007). Ama Azerbaycan'da, sigortacılık sektörünün sosyal ve ekonomik işlevlerini halkın geniş kesimleri tam olarak bilmemektedir. Eğitimsizlik ve tanıtım eksikliğinden dolayı sigorta şirketlerinin ülke ekonomisinde fon yaratan, kredi sağlayan, işgücü yaratan, sosyal refah düzeyini arttıran, uluslararası iktisadi ilişkilerde ve ticaret hacminde artış yaratan, vergi kaynağı yaratan finans kurumları oldukları toplum tarafından anlaşılmamaktadır.

Ülkede ticari ilişkileri düzenleyen bir kısım yasaların bulunmaması, mevcut yasaların yetersiz ya da uluslararası standartlara uygun olmaması hemen her sektörde olduğu gibi bankacılık sektörünü de olumsuz yönde etkilemektedir. Bono, poliçe ve çek gibi kambiyo senetleriyle ilgili yasal düzenlemeler bulunmamaktadır. Bu durum ödemelerin nakit olarak yapılmasına sebebiyet vermektedir. Ekonominin kaydı para mekanizmasını sağlayacak yasa, sistem veya ödeme araçlarından yoksun olması nedeniyle ödeme ve tahsilatlar nakit olarak yapılmakta, bu durum nakit kullanımını(özellikle dolar) artırmakta genel olarak da kayıt dışı ekonomiyi hakim kılmakta ve ticari hayatta çeşitli risk ve sorunların meydana gelmesine yol açmaktadır.

Azerbaycan'da hizmet sektörlerinden biri olan ve Sovyetler Birliği sisteminin başarısı olarak değerlendirilebilecek şekilde Azerbaycan'a, o günün şartlarında gelişmiş bir sağlık sistemi miras kalmıştı. Ancak, bir yandan bu sektöre bütçeden gerekli payın ayrılmaması, diğer yanda ise halkın gelir seviyesinin düşmesi nedeniyle, sağlık hizmetleri günümüzde rekabet gücü tatmin edici değildir. Azerbaycan'da faaliyet gösteren sağlık kurumları, çağdaş taleplere cevap verememekte, birçoğu bina ve teçhizat yönüyle eski ve yararsızdır. 2009 yılında sağlık harcamalarının milli gelirden aldığı pay %1 civarında olmuştur. Bu da sağlık harcamaları için ayrılan payın yetersiz olduğunu göstermektedir. Azerbaycan genelinde, her 10 bin kişiye düşen doktor sayısı 37,5, sağlık memur sayısı 72,6, hastane yataklarının sayısı yaklaşık 82'dir. Hastanelerde resmi ve gayri resmi paralı hizmete geçilmesi, yeterli ilaç, teknik donanım ve finans

kaynakların olmaması, hizmet ve ilaç fiyatlarının yüksekliği gibi nedenler halkın sağlık hizmetlerinden faydalanma düzeyini düşürmüştür. Açılan özel yeni sağlık merkezlerinin ise, sağlık hizmetinin kalitesinin artmasında önemli rolü olmaktadır. Sağlık sektöründe birçok problem olmasına rağmen, ekonomik kalkınma ve gelir düzeyinin atması ile birlikte bu problemlerin de azalma sürecine girdiği görülmektedir. Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Kalkınması Hakkında Devlet Programında 21 yeni sağlık müessesesinin inşası göz önünde tutulmuştur (Ahmedov, 2006).

Zengin bir kültürel mirasa ve doğal güzelliklere sahip olan Azerbaycan'a gelen turist sayısı her geçen yıl artmaktadır. Ülkeye, 2006 yılı içinde turizm amacıyla 739.583 kişi gelmiş, ülkeden turizm amacıyla 1.829.765 kişi gitmiştir (Seferov, 2008). Turistlerden gelen döviz miktarı ise 554,7 milyon dolar civarındadır. Ülkedeki turizm altyapısının yetersizliği ve vize işlemlerinin uzun sürmesi, bu konuda önemli birer engel yaratmaktadır. Azerbaycan Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan alınan bilgilere göre hâlihazırda ülkede 182 turizm şirketi ve değişik kategorilerde 242 otel faaliyet göstermektedir. Gelecek yıl için Azerbaycan hükümeti gelecek turistlerin sayısını bir önceki yıla oranla iki defa fazla olmasını hedefliyor. Dolayısıyla Azerbaycan yabancı turistleri çekebilecek birçok şeye sahip: bir çok tarihi eser, çok güzel tabii sahalara, ülkede gelişmeye devam eden otel kompleksleri, deniz sahili, ılık iklim, ilgi çekebilecek halk sanatları, yerli insanın misafirperverliği. Fakat turizm henüz gelişimin ilk merhalesinde bulunuyor. Ülkeye gelenlerin büyük kısmı iş için gelmekte. Turizmin altyapısı hızla gelişmekte. Son 7-8 yıl içerisinde Hazar sahillerinde ve dağlarda birkaç büyük ve birçok küçük otel, motel, dinlenme ve eğlenme tesisi kurulmuş bulunuyor. Servis ve yemek kalitesi yüksek seviyede olan birçok yeni restoran açılmış. Seyahat ajansları ağı gelişiyor görünmektedir (Seferov ve Hesenov, 2007).

SONUÇ

Literatürde ulusal rekabet gücünün farklı tanımlar verilmiştir. Ama genel ve ortak bir tanım var ki, ulusal rekabet gücü ülkenin firmaları için daha fazla değer yaratılmasını ve insanlar için daha fazla refahın sürdürülmesini sağlayan bir çevrenin oluşturulması ve sürdürülmesi yeteneğidir. Dolayısıyla bir ülkenin rekabet gücü, o ülkenin ürettiği malların diğer ülkelerin mallarıyla kalite ve fiyat bakımından yarışabilecek düzeyde olup olmadığını ifade eder ve üretimin ve verimliliğin artması, yaşam standartlarının

iyileşmesi ve istihdamın geliştirilmesi için bir ön koşuldur. Bir ülkenin ulusal rekabet gücünün yüksek olması o, ülkenin ekonomik performansı, kamunun etkinliği, özel sektörün etkinliği ve alt yapı gibi unsurların yeterli olmasından geçer.

Azerbaycan hükümeti bağımsızlığını kazandığı günden itibaren dönüşüm sürecine girmiş ve ülkede dönem dönem ekonomik reformlara başlamıştır. Dönüşüm sürecinin başlangıç yıllarında yaşanan olumsuz şartlara rağmen, Azerbaycan'ın özellikle 1995 sonrasında gerçekleştirdiği merkezi planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişin kurumsal ve yasal alt yapısını teşkil eden reformlarla etkin bir piyasa mekanizması oluşturduğunu ifade etmek mümkün olmasa da, bu yöndeki iradesini açıkça ortaya koyduğunu belirtmek gerekmektedir.

Geçiş ekonomilerinin tümünde görüldüğü gibi, Azerbaycan'da da dönüşüm sürecinin başlangıç döneminde GSMH büyük düşüşler, fiyatlarda yüksek dalgalanmalar olmuştur. Üretim faktörlerinin yeniden dağılımı, istikrar politikaları ve yapısal reformlara bağlı olarak ortaya çıkan bu gelişmelerin yanısıra, bölgesel politik, askeri ve ekonomik gelişmeler dönüşüm sürecinin başlangıcında oldukça etkili olmuşlardır. Dönüşüm sürecinin başlangıcından itibaren fiyatların serbestleştirilmesi konusuna ağırlık verilerek önemli düzenlemeler gerçekleştirilmiş, kamu alımlarını piyasa mekanizmasının dışında bırakan uygulamalara son verilmiştir. Ayrıca, dış ticarete uygulanan miktar kısıtlamaları kaldırılarak, değişken bir kur rejimi kabul edilmiştir. Ayrıca, rekabet politikalarının uygulanmasına ilişkin yasal ve kurumsal düzenlemeler tamamlanmış, piyasaya girişi sınırlayan bazı düzenlemelere son verilmiş, ancak bankacılık, finans, enerji sektörlerinde rekabeti sınırlayan uygulamalara da devam edilmiştir.

Azerbaycan'ın çok büyük rekabetçilik fırsatlarına rağmen araştırmadan da görüldüğü gibi Azerbaycan ekonomisinin hemen hemen her alanında ciddi sorunlar vardır. Çünkü ekonomide en büyük sorun esnek olmamasıdır. Bu sorunlar ülkede alt yapının zayıf olması, makro ekonomik performansın dünyada geçiş ekonomisi yaşayan ülkeler ile kıyaslandığında düşük olması, dış ticaret performansında ki dengesizlik, teknoloji alt yapının zayıflığı, doğrudan yabancı yatırımların çoğunun bir sektörde ağırlığı ve birçok nedenler ülkenin ulusal rekabet gücünün aşağı olmasının göstergesidir. Ayrıca ekonominin sadece enerji sektörüne bağımlı olması diğer sektörlerin gelişmemesi ve rekabet güçlerinin düşük olması olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

Ama tüm bunlara rağmen Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünün geliştirilmesi için karşısında çok büyük fırsatları bulunmaktadır. Azerbaycan, yaptığı anlaşmalarla, tarihi bir fırsatı hem siyasi bağımsızlık hem de ekonomik bağımsızlık açısından yakalama imkanına sahip olmuştur. Zira Azerbaycan'ın yapısal dönüşümünü gerçekleştirilmesinde en önemli kaynak olan enerji kaynakları ile ilgili önemli anlaşmalar imzalanmıştır. Petrol anlaşmalarında öngörülen yatırım miktarları toplamı 60 milyar \$'dan fazladır. Petrol satışından elde edilens gelirler ise, geçen süre içerisinde, bazı sosyal ve iktisadi problemlerin çözümünde anahtar olmuştur (İlyasova, 2008; Aras, 2004).

Doğal kaynaklara bağlı olan ekonominin rekabet gücünün artırılması için ülkeye son yıllarda petrolden küllü miktarda para akını var. Bu paranın doğru yönlendirilmesi gelecekte sektörlerin rekabet gücünün geliştirilmesi, petrol yan ürün üreten makine işletmelerin rekabet gücünün geliştirilmesi, için çok iyi bir fırsattır. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımları da petrol dışı sektörlerle çekmek ülkenin en önemli politikalarından biri olması lazımdır. Azerbaycan doğal kaynaklarını verimli ve etkin kullanması ulusal rekabet gücü bakımından çok önemlidir. Bu uygulamaların ve politikalar kısa sürede uygulanmasa Azerbaycan'ın neyin ki ulusal rekabet gücünün geliştirilmesi ülken çok büyük ekonomik tehlikeyle yüz yüze kalabilir.

Tezin bu bölümünde Azerbaycan'ın sosyo ekonomik ve politik ülke şablonu oluşturulmuştur. Bir sonraki bölümde bu bilgiler ışığında ulusal rekabet gücü daha ayrıntılı bir şekilde incelenilecekti.

BÖLÜM III:

AZERBAJYCAN'IN ULUSAL REKABET GÜCÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ: TOWS MATRİSİ VE ELMAS MODELLİ AÇIKLAMA

Bir ülkenin rekabet gücü, serbest ve adil piyasa koşullarında ülkenin, uluslararası piyasalarda kabul gören ürün ve hizmetler üretirken, eş zamanlı olarak vatandaşlarının reel gelirlerini de arttırabilme derecesidir (İnozemtsem, 2004; Gruşevski, 2008). Ulusal düzeydeki rekabet gücü, yüksek verimlilik performansına ve ekonominin üretimini, sonuçta yüksek reel gelirlere yol açacak yüksek düzeyde verimli faaliyetlere kaydırma yeteneğine, dayalıdır. Rekabet gücü, artan yaşam standardı, istihdam olanakları ve bir ülkenin uluslararası yükümlülüklerini yerine getirebilme yeteneğiyle ilgilidir.

Ülkeler arasında ticaretin önemini giderek arttırması ile birlikte ülkelerin rekabetçi üstünlüğe sahip sektörlerinin araştırılması ve stratejilerin de buna göre belirlenmesi gereği ortaya çıkmıştır. Bu amaçla tüm dünyada birçok akademik ve kurumsal çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda, araştırmacılar tarafından çeşitli ölçüm yöntemleri kullanılmıştır. Dolayısıyla, ulusal rekabet gücü sağlamanın ve rekabet gücü ölçmenin birçok yolu mevcuttur. Bu bölümde Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünü iki modeller değerlendirilip ölçülecektir. Birinci TOWS matrisi ile Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünün genel durumunun değerlendirilmesi ve ardından dinamik elmas modeliyle ise Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücü stratejisi belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Ülkelerin rekabet gücünü ölçmek ve değerlendirmek için TOWS matris ilk defa Weihrich tarafından geliştirilmiş ve Almanya'nın ulusal rekabet gücü ölçülerek değerlendirilip. Weihrich (1999) tarafından geliştirilen bu matris bir ülkenin ulusal rekabet gücü analizinde kullanılan ve ülkenin sahip olduğu üstünlükler ve eksiklikleri, potansiyel fırsat ve tehditleri gibi değişkenler birbiriyle etkileşim içindedirler. Çünkü TOWS analizi, çeşitli sistem ve yapıların kendi çevrelerinde sahip oldukları kaynak ve yeteneklerin en ideal şekilde kullanılmasını sağlayacak bilgileri elde etmenin en önemli aracı olarak geliştirilmiştir. Bu matrisle Azerbaycan'ın sosyal, siyasi, ekonomik ve teknolojik yapısının güçlü ve zayıf yönleri tespit edilmeye çalışılacak ve daha sonra Azerbaycan'a yönelik fırsatlar ve tehditler dahil edilecektir.

Bu matrisle Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünü ölçmekte amaçlardan biri, acaba Azerbaycan potansiyel fırsatlarından yararlanabiliyor mu? Bu fırsatlar nelerdir? Ülke bu fırsatları değerlendirerek güçlü yönlerini tespit edip ve bunu değerlendirebiliyor mu? Ülkenin güçlü yönleri nelerdir? Ayrıca ülke güçlü yönlerini kullanarak ülke için fırsatlar oluşturabilir mi? Bunlardan yararlanabiliyor mu? gibi sorular cevaplanmaktadır. Tabii ki, Azerbaycan küresel rekabete dayalı bir piyasada aynı zamanda bir takım tehditlerle de karşılaşabilir. Bu perspektiften yola çıkarak aranacak diğer soru ise, Azerbaycan karşılaştığı tehditlere karşı stratejisi nelerdir? Ve bu tehditleri en aza indirerek güçlü yönlerini artırabiliyor mu? Ayrıca, her ülke aynı zamanda dış fırsatlardan yararlanmak için üstesinden gelmek ve güçlendirmek zorunda olduğu zayıflıklara sahiptir. Bu matrisin Azerbaycan'a uygulanmasında diğer bir amaç, acaba, Azerbaycan bu durumda zayıf yönler-fırsatlar kombinasyonu ile kendisi için dezavantaj olan eksikliklerini tamamlayıp, önüne çıkan fırsatları en iyi şekilde değerlendirebiliyor mu? Sorusuna cevap aranacaktır. Bu sorudan yola çıkarak ülkenin zayıf yönler tehdit stratejileri belirlenmeye çalışılacaktır.

İkinci değerlendirme modeli ise dinamik Elmas Modelidir. Ülkelerin rekabet gücünü ölçmek ve değerlendirmek için Elmas Modeli Porter tarafından geliştirilmiştir. Bu model geliştirildikten sonra ülkelerin ulusal rekabet gücünün ölçülmesi popülerlik kazanmaya başlamıştır ki bu halada devam etmektedir. Çünkü bir milletin uzun dönemde başarısı rekabet avantajı yaratma ve onu korumadaki becerisinde gizlidir. Dolayısıyla ülkeler rekabet ve strateji analizleri yapmalı ve buna göre davranmalıdırlar. Ülkelerin ulusal rekabet güçlerini ölçen birçok analiz metotları ve modelleri vardır. Elmas modelinde ülkede rekabet yaratan tüm faktörler olduğu için diğer modeller içinde dinamik olanıdır. Bu modelden yola çıkarak, Azerbaycan'da faktör koşulları, talep koşulları, firma stratejileri ve endüstriyel yapı ve ilgili ve destekleyici endüstrilerin ve bunların alt kriterlerinin durumu elde olunan verilerle analiz edilmiş ve bir tabloda incelenmeye tabi tutulmuştur. Dolayısıyla ikinci model, elmas modeliyle Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünü değerlendireceğiz.

Ulusal rekabet gücü üzerinde çalışan bir çok akademisyen ve araştırmacı, bazı ülkelerin ulusal verimliliği yükseltip, küresel pazarlardaki paylarını nasıl arttırdıklarını makro ekonomik faktörlerden yola çıkarak açıklamayı tercih etmişlerdir. Bu çalışmalarda daha

çok ülkelerin piyasalarda güçlü oyuncular olmasına ve büyük pazar paylar elde etmelerine neden olan faktörlerin başarılı makro ekonomik politikalar olduğu ve bu politikalarla ulusal rekabet gücünü sürekli geliştiren yapılar haline gelinebildiği vurgulanmıştır. Bu araştırmacılarından biri olan Porter ulusal rekabet gücünü oluşmasında verimlilik kavramından hareket edildiğini öne sürerek ülkelerin rekabet gücünün ancak verimlilik artışıyla sağlanabileceğini öne sürmüştür. Dolayısıyla, ulusal rekabet gücü üzerinde çalışan bir çok akademisyen ve araştırmacılar, bazı ülkelerin ulusal verimliliği yükseltip, küresel pazarlardaki paylarını nasıl arttırdıklarını makro ekonomik faktörlerden yola çıkarak açıklamayı tercih etmişlerdir.

Maalesef bu güne kadar Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücü konusunda hiçbir bilimsel çalışma yapılmamıştır. Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünün değerlendirilmesi için, verilerin toplanmasında fokus gruplara ve mülakatlara katılan ve bu konularda uzman kişiler olan bürokratlar, iş adamlarıyla, öğretim görevlileriyle ve STO yöneticileriyle TOWS matrisinde ve elmas modelinde yer alan her faktörü tartışılmış ve incelenerek değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Toplanan tüm veriler karşılaştırılarak en güvenilirleri denetlendikten sonra değerlendirilmeye konulmuştur.

Bu bölümde daha önceki bölümlerdeki elde ettiğimiz bilgiler ışığında Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünün tespit edilecek için ölçüm kriterlerine göre durum analizi yapılacak ve ulusal rekabet gücü tespit edilecektir.

3.1. Azerbaycan İçin TOWS Matrisi ve Rekabet Gücünün Değerlendirilmesi

Her ülkenin olduğu gibi Azerbaycan'ında iç faktörler olarak adlandırılan güçlü ve zayıf yönleri olduğu gibi dış faktörler olarak nitelenen fırsatlar ve tehditleri vardır. Bu dört faktör dört ayrı stratejinin temelini oluşturmaktadır. TOWS matrisiyle Azerbaycan'ın üstünlükleri ve zayıflıkları analiz edilerek bunları küresel fırsatlar ve tehditler ışığında ele alıp gelecek bölümde ülkenin ulusal rekabet gücü için alternatif stratejiler geliştirmek için bir çerçeve çizmektir. Bu matrisin Azerbaycan'a uygulanması için verilerin toplanmasında fokus gruplara ve mülakatlara katılan ve bu konularda uzman kişiler olan bürokratlar, iş adamları, öğretim görevlileri ve STK yöneticileriyle TOWS'ta yer alan her faktör için dört yön belirlenmiş, tartışılmış ve incelenmeye tabi tutulmuştur. Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünü değerlendirmek için ülkeye

uygulanan TOWS matrisinin genel sonucunu aşağıda ki tabloda verilmiş ve incelenmiştir.

Tablo 5: Azerbaycan İçin TOWS Matrisi

<u>İç Faktörler</u>	<u>Güçlü Yönler</u>	<u>Zayıf Yönler</u>
	1. Zengin doğal kaynaklar 2. Coğrafi konum 3. Genç yetenekli ve adaptasyon yeteneği fazla nüfusun bulunması 4. Jeo ekonomik konum	1. Kayıt dışı ekonomi 2. AR-GE harcamalarının yeterli düzeyde olmaması 3. İhraç ürünlerinde rekabet gücünün olmaması (petrol hariç), hammadde ve yarı mamullerin büyük yeri 4. Tek sektöre bağımlılık
<u>Dış Faktörler Fırsatlar</u>	<u>Güçlü Yönler-Fırsatlar Kombinasyonu</u>	<u>Zayıf Yönler-Fırsatlar Kombinasyonu</u>
1. Küreselleşme 2. Türk Cumhuriyetleri 3. Enerji bolluğu ve enerji koridoru 4. Üye olduğu uluslararası kuruluşlar	1. Doğal kaynakların etkin bir şekilde kullanılması 2. İş gücü maliyetinin düşüklüğü 3. Petrol dışı sektörünün geliştirilmesi 4. Yabancı sermayenin petrol dışı sektörlerle yönlendirilmesi	1. Ar-Ge bilinci oluşturulmalı 2. Girdi maliyetlerinin düşürülmesi 3. Gelişmiş alt yapı tesislerinin güçlendirilmesi 4. Uzmanlaşmış iş gücü eksikliğinin aradan kaldırılmaması
<u>Tehditler</u>	<u>Güçlü Yönler-Tehditler Kombinasyonu</u>	<u>Zayıf Yönler- Tehditler Kombinasyonu</u>
1. Sermaye piyasasının geliştirilmesi 2. Rusya ve İran'a olan coğrafi yakınlık 3. Küreselleşme 4. Karabağ sorunu	1. İnsan kaynağından tam kapasitede yararlanılmaması 2. İhracatının %85'nin doğal kaynaklara dayalı endüstrilerden sağlanması 3. Enerji bolluğu 4. Sektörlerin ithal ürünlere bağımlılığı	1. Eğitim sisteminin bozukluğu ve eğitimcilerin sınırlı vizyonu 2. Geleceğin teknolojilerine yapılan yatırımların kısıtlı olması 3. Ülkede tekel ve oligopolistik yapı 4. Çevresel sorunlar

3.1.1. Azerbaycan'ın İç Çevresi ve Güçlü Yönleri

Fokus grupla elde ettiğimiz sonuca göre iştirakçilerin, Azerbaycan'ın güçlü yönünde ortak söyledikleri ilk şey ülkenin sahip olduğu zengin doğal kaynaklardır. Onların belirttikleri gibi, yeraltı kaynakları bakımından çok zengin olan Azerbaycan'ın en büyük yeraltı zenginliği petroldür. Şöyle ki, ülke arazisinin % 70'i petrol yönünden yüksek potansiyele sahiptir. Petrol yönünden çok zengin olan Azerbaycan'da, önemli miktarda doğal gaz, alümit, kurşun, çinko, bakır, demir cevheri, barit, kobalt, arsenik, pirit, granit, krom, barit, mermer, kireç taşı, siyenit, maden tuzu ve kaya tuzu da üretilmektedir. Bunların yanı sıra ülkede az miktarda altın ve gümüş gibi değerli madenler de bulunmaktadır. Fokus grup ve mülakat iştirakçilerinin bunun nedenlerini, ülkenin Alp dağı kuşağında bulunması, tektonik veya yer hareketlerinden aşırı derecede

etkilenmiş olması olarak belirtmişlerdir. Bunun yer hareketleri sonucunda çeşitli volkanizma, başkalaşım olaylarına uğraması ve böylece cevherleşme gerçekleşmiş olup, yer kabuğunda belli minerallerin bir araya toplanması ile maden yatakları teşekkül etmiştir. Dolayısıyla kayaların içerisinde bulunan demir, krom, bakır, kurşun, çinko gibi mineraller bir araya gelerek yatakları oluşmuştur. Ayrıca ülkenin hemen her bölgesinde doğal kaynaklarının zenginliği ve çeşitliliği bakımından önemlidir. Kısacası ülkede 72 milyar ton petrol rezervi, 118,65 milyar m³ doğal gaz rezervi, 788 bin ton pamuk üretim kapasitesi ve dünya havyar üretiminin %80'ni karşılayan yapısıyla dünyanın stratejik öneme sahip ülkesidir.

Katılımcıların görüşlerine göre ülkenin diğer güçlü yönlerinden biride ülkenin yerleştiği coğrafi konumudur. Azerbaycan zengin toprak-iklim yapısına, tarihi geleneklere ve stratejik coğrafi-ekonomik konuma sahiptir. Ülke Büyük İpek Yolu adlanan, yolun üzerinde, Avrupa ve Asya'dan geçen önemli iletişim kavşağındadır. Bu Azerbaycan'a hem geçmişte SSCB, günümüzdeyse, Bağımsız Devletler Topluluğunun 270 milyon nüfusa sahip büyük bir pazara çıkmak, hem de Güneyde Irak, İran, Afganistan gibi ülkelerle doğrudan ekonomik ilişkiler kurma imkânı sağlıyor ve buda katılımcıların belirttiği gibi ülkenin en güçlü yönünden biridir.

Azerbaycan iklimi, dünyadaki 11 iklim çeşidinden dokuzuna sahip olması, Kafkaslar bölgesinde yıllık güneşlenme süresi en uzun ülke olması, yükselti basamaklarının -28 m ile 4466 m arasında değişmesi ve ülkenin farklı rölyef şekillerine sahip olması gibi coğrafi konumu, turizm açısından çok çeşitli doğal rezervler barındırmakla ülkenin rakipleri karşısında güçlü ve stratejik yönlerindedir.

Katılımcıların bir başka güçlü yön olarak belirttikleri ülkede çabuk adapte olacak genç ve dinamik nüfusun varlığıdır. Nüfusun önemli bir bölümü % 62'nin 30 yaşından aşağı olması Azerbaycan'a işgücü dinamizmi kazandırmaktadır (Seferov, 2008). Bu oran Avrupa Konseyi ülkeleriyle karşılaştırıldığında ülkeye avantaj sağlamaktadır. Genç ve yetenekli nüfusun doğru eğitim politikaları ile yönlendirilmesi ülkenin rekabet gücüne olumlu katkıda bulunacaktır. Katılımcıların bu konuda önemle üzerinde durdukları husus, Azerbaycan'da bu genç nüfusunu geleceğe hazırlama konusunda vaktinde yeterli inisiyatifi kullanmazsa bu fırsat penceresinden hem bireysel olarak hem de ülke kalkınması açısından son derece verimsiz bir dönemi geçirmek gibi bir başarısızlıkla

karşı karşıya kalacaktır. Çünkü gençlerin eğitim düzeyi, sağlığı ve yetişkin sorumluluğu almaya ne kadar hazır oldukları, hem kendi geleceklerini hem de Azerbaycan'ın geleceğini belirleyecektir. Bu nedenle de Azerbaycan'da gençlerin; yaşlıları, aileleri, toplumları, medya ve devlet tarafından desteklenmeleri büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla ülkenin sahip olduğu genç nüfus uluslararası işgücü piyasasıyla verimlilik ve beceri ekseninde rekabet edebilir düzeye getirildiğinde önemli bir fırsat sunabilir durumdadır.

Katılımcılar Azerbaycan'ın önemli jeoekonomik potansiyele sahip olmasını ülkenin güçlü yönü olarak görmektedirler. Bunun sebebini son yıllarda petrol siyaseti ülkenin jeoekonomik önemini artırmasıyla ifade etmektedirler. Günümüzde Azerbaycan'ın, sahip olduğu zengin kaynakları, jeoekonomik önemiyle uluslararası ilişkilerin acil gündem maddelerinden birisi haline gelmiştir. Katılımcıların değerlendirmelerine göre Azerbaycan'ın bugünkü günde temel jeoekonomik avantajları onun coğrafi konumu ve dinamik şekilde artan ekonomisidir. Bunu diğer etkenlere yansıtabilmenin temel taşı insan etkeninin kalitesinin artması ve belirli değerleri kazanmasıyla direkt ilişkilidir. Dolayısıyla Yeni İpek Yolu Projesi, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı, Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı, TRACECA (Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım Koridoru), INOGATE (Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşımacılığı) ve Kuzey- Güney Uluslararası Ulaşım Koridoru gibi önemli projeler Azerbaycan'ın jeoekonomik önemini arttıran etkenlerdir ki bu ülkenin stratejik olarak güçlü yönüdür.

3.1.2. Azerbaycan'ın Güçlü Yönler- Fırsatlar Kombinasyonu

Elde ettiğimiz sonuçları değerlendirdiğimizde doğal kaynakların etkin ve verimli kullanılması ülkenin ulusal rekabet gücünün artırılması için en büyük fırsatlardan biridir. Dolayısıyla ülke ekonomisinin doğal kaynaklara bağlı bir ekonomiye sahip olması bunun önemini daha da artırmaktadır. Azerbaycan'da bulunan zengin ve nadir doğal kaynakların verimli kullanması ülkeye sürdürülebilir rekabet gücü fırsatı yakalayabilir. Katılımcılarında söylediği gibi "ülkedeki doğal kaynakların birçoğunun hala işlenmemiş halde bulunması" ülkeye gelecek açısından avantaj sağlamaktadır. Bu tür fırsatların iyi değerlendirilmesi ülke için başlıca stratejilerden olmalıdır. Çünkü doğal kaynakların etkin üretim teknikleriyle üretim sürecine sokulması, endüstrilerin düşük maliyetle üretim yapmasını sağlamaktadır.

Ülkenin diğ er güçlü yönü fırsat kombinasyonu ülkede iş gücü maliyetinin düşüklüğüdür ki bu, ülke içinde faaliyet gösteren tüm ulusal ve uluslararası firmalara maliyet avantajı sağlamaktadır. Yerel işletmelerin bu avantajı iyi değerlendirmesi onlar için en büyük fırsattır. Özellikle petrol dışı doğal kaynakların bol olduğu kentlerde iş gücü maliyeti daha düşüktür. Ülkede işsizliğin işgücü piyasasında yarattığı rekabet sonucu, işgücünün pazarlık gücü zayıflamakta ve ücretler ciddi biçimde gerilemektedir. Özellikle ülkede ücretli işgücü maliyeti daha düşüktür. Bununla birlikte artan küresel rekabet baskısı altında sermaye çevreleri ücretlerin yanı sıra, ücret dışı işgücü maliyetlerinde de indirim giderek karlarını koruma çabasına yönelmişlerdir. Özellikle uluslararası sermaye işgücü piyasaları üzerinden maliyelerini düşürerek işsizlik ve yoksulluğa dayalı bir rekabet avantajı sağlamaya çalışmaktadırlar. Katılımcıların önerisine göre ülkede işletmeler bu fırsatı iyi değerlendirip üretim maliyetlerini düşürerek ulusal ve uluslararası rekabet güçlerini artırılması fırsatını yakalamalı ve verimli yönetmelidirler.

Ülkede diğ er bir güçlü yönün fırsatlara dönüştürülmesi için potansiyeli olan petrol dışı sektörlerin geliştirilmesidir. Azerbaycan Merkez Bankası verilerine göre, petrol dışı sektörlerde 2007-2008 senesine göre GSYİH’de önemli ilerlemeler kaydı edilmiştir. Bu büyüme oranının dünya standartlarının üzerinde olduğu açıklanmaktadır. Katılımcılar, petrol dışı sektörlerin gelişmesini, ekonominin petrol fiyatlarına duyarlılığını azaltmanın yanında geleceğin riske atılmaması açısından da önemli olduğunu belirtmektedirler. Bunun yanında elde edilen gelirlerin adil dağılımı önemlidir ve bu konuda ciddi çalışanlar var. Petrolden elde edilen gelirlerin petrol dışı sektörlerin geliştirilmesi, kalkınmanın ülke geneline yayılması devlet önde politikalarıyla beraber iyi bir fırsattır. Dolayısıyla, Azerbaycan bir taraftan petrol ve doğalgaz gelirlerinin 2010 yılından itibaren hızlı şekilde artacak olması ve diğ er taraftan da mevcut kaynakların tükenme ihtimali ile birlikte Azerbaycan’da mevcut makro ekonomik istikrarın korunması, gelirlerin bir kısmının gelecek nesillere aktarılması zaruretinden petrol ve doğalgaz gelirlerinin uzun vadeli kullanım stratejisinin hazırlanması ihtiyacını doğurmuştur. Tüm bunların yanı sıra belirlenen petrol stratejisinin başarıyla uygulanması sonucunda petrol ve doğalgaz gelirlerini petrol dışı sektörlerle yönlendirerek ekonominin dengeli gelişimini ve gelirlerin verimli bir şekilde kullanımını sağlamak amacıyla 27 Eylül 2004 tarihli Cumhurbaşkanı kararnamesiyle “Petrol ve Doğalgaz Gelirlerinin Uzun Vadeli Kullanımı Stratejisi” kabul edilmiştir.

Katılımcılar bu sorunu aradan kaldırmak için ve ülkenin bu fırsatı verimli değerlendirip stratejik büyüme hedeflemesi için yabancı yatırımcıların petrol dışı sektörler yönlendirilmesinin önemini söylemektedirler. Çünkü Azerbaycan'da petrol dışı iç kaynaklarının ekonomik kalkındırmaya katkısının az olmasının ortadan kaldırılması için yabancı yatırımcıları petrol dışı sektörler yönlendirmekle dış kaynaklardan fırsatçı kullanmasına ve bunu gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Azerbaycan'da yapılan yabancı yatırımların %80'inin petrol endüstrisine olduğu görülmektedir. Azerbaycan'da sektörel yatırımların daha çok petrol sektörüne yapılması ve bu doğrultuda GSMH'nin önemli bir bölümünün petrol gelirlerinden oluşması endişe vericidir. Fokus grupta bürokratlar, hükümetin yabancı sermayeyi özellikle tarım ve turizm sektörleri olmak üzere petrol dışı sektörler çekmeyi amaçladığını söylüyorlar. Bunun için de yatırım ortamı Azerbaycan'da iyileştirilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca bu belirsizliğin ardından yatırım politikasının temel belirleyicisi olan yasal düzenlemelerde petrol dışı yabancı yatırımcıları çekmek için kolaylaştırılmış kanunlar yürürlüğe konulmuştur. Ülkenin petrol dışını sektörlerinde özellikle tarım ve turizm sektörlerinin geliştirilmesi için büyük potansiyeli var. İlâveten yabancı yatırımcılarında bu sektörlerde yatırım yapması onlar için avantajlı olur ve ülkenin ulusal rekabet gücünün geliştirilmesinde katkıda bulunurlar. Kısaca Azerbaycan'ın ekonomik kalkınmasının gerçekleştirmesinde, dünya ekonomisine entegre olmasında ve ülkeye yabancı sermayenin çekilmesinde sadece petrol ve doğal gazdan oluşan enerji sektörüne istinat etmesi yanlıştır. Ülkenin yıllık ihracatının yaklaşık %90'ının petrol ve petrol ürünleri teşkil etmektedir; eğer petrol anlaşmaları çerçevesinde ülkeye getirilen üretim-teknolojik ağırlıklı ürünler dikkate alınmazsa, ithalatın yarısına yakın kısmını tarım ürünleri teşkil etmektedir. Aslında, Azerbaycan'ın doğal-iklim ve toprak durumu ülkede tarım ürünlerinin üretiminin artırılmasına, iç talebin karşılanması dışında ihraç etmek içinde üretmeye imkan vermektedir. Buna göre de petrol dışı sektörler yabancı sermayenin çekilmesi için gerekli şartların oluşturulması gerekmektedir ve ülke bu fırsatı iyi değerlendirmelidir. Tezin son bölümünde, öneriler kısmında bu şartlar genel olarak incelenecektir.

3.1.3. Azerbaycan'ın Güçlü Yönleri ve Tehditler Kombinasyonu

Fokus grupla elde ettiğimiz sonuca göre ülkede insan kaynaklarının ve genç dinamik nüfusun bol olmasına rağmen bunların tam kapasite ile yararlanılmasında büyük

sorunlar vardır. Örneğin, gençler arasındaki işsizlik oranı, genel işsizlik oranının iki katını aşmış durumdadır. Bu da bize gösteriyor ki, gençlerimiz işgücü piyasamızın ihtiyacı olan becerilere sahip değildirlere. Her yıl liselerden mezun olanların sadece dörtte biri üniversitelere girerken, kalanı bir iş bulma ümidi ile kapı kapı dolaşmaktadırlar. Üniversite mezunlarının tümünün ise, en azından eğitim aldıkları alanda bir iş bulabilmeleri ülkede imkansız hale gelmiştir. Nitelikli gençlerin çoğu maaştan dolayı uluslararası örgütlerde, sivil toplum kuruluşlarında çalışmaktadırlar. Ayrıca, ülkedeki insan kaynaklarını doğrudan psikolojik, sosyal ve ekonomik olarak etkileyen bu olgu, aynı zamanda yetişmiş insan kaynağından yeterince yararlanılmaması nedeniyle genel ekonomik kayıpları da beraberinde getirmektedir. Bunun bir ileri boyutu da bilindiği üzere, suç oranlarının artış göstermesi ve siyasi çalkantıların başlamasıdır ki bu Azerbaycan için bir tehdittir. Bu nedenler göz önünde bulundurulduğunda, bir ülkenin etkin insan kaynağından tam kapasiteyle yararlanması salt birey için değil, bunun ötesinde toplumun tümü ve ülkenin refahı için ne denli önemli olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Tüm katılımcıların katıldığı ve ülkenin geleceğini endişe içine sokan, ülkede beyin göçü vardır. Ek olarak ülke nüfusunun beşte biri geçinmek için yurt dışına gitmiştir. Bu durum ülkenin ulusal rekabet gücünü olumsuz yönde etkilemekte ve tehdit oluşturmaktadır. Nitekim Azerbaycan geçmiş dönemde insan gücü planlaması bakımından başarısız kalmıştır. Bazı bilim dallarında talep fazlası insan gücü görülürken (fen, sosyal ve beşerî bilimlerde) modern işletme, iktisat ve birçok mühendislik dalında insan gücü sıkıntısı çekilmektedir. Böylece Azerbaycan'da özellikle fen dallarında yetişmiş insan gücü beyin göçüne hazır bir potansiyel olarak görülmektedir. Daha iyi çalışma ve ekonomik şartları sağlayacak bir ülkeye göç etme yaygın bir arzu haline gelmiştir. Sonuçta son 10 yıl içerisinde birçok Azerbaycanlı bilim adamı başta Türkiye, Ortadoğu ülkeleri olmak üzere Avrupa ve Amerika'da yaşamaya başlamıştır.

Verilerin analizi yapıldıktan sonra elde ettiğimiz sonuca göre Azerbaycan için diğer bir tehdit ise ihracatının %85'nin doğal kaynaklara dayalı endüstrilerden sağlanmasıdır. Tabi ki bu kaynaklar içinde petrolün hacmi büyüktür. Ülke ihracatında petrol ve petrol üretimlerinin ağırlığı, petrol üretimi ve dolayısıyla ihracatının artmasıyla daha da yükselecektir. Bu ise, bir sektöre bağımlılık şeklinde ülke için önemli bir sorun olmakla beraber, doğal kaynaklar dışı sektörlerin gelişmesini engellenmektedir. Ülke, henüz

yapısal değişim ve sanayileşmesini tamamlayamamış olmasına ve doğal kaynaklar dışı sektörlerde ihracatın çok zayıf olmasına karşın, ödemeler bilançosu açıklarını doğal kaynaklar gelirleri ile kapatabilmektedir. İhracatın daha çok doğal kaynaklardan oluşması diğer sektörleri tehdit altına alıyor ve gelişmesini etkiliyor. Çünkü doğal kaynaklar dışında Azerbaycan'ın geliştirilebilecek makine, mikro elektronik ve petrole dayalı sanayi ürünleri gibi birçok alanları var. Doğal sektörlerle bağımlılık bu sektörleri göz ardı ediyor ve ihracat güçlerini zayıflatmakla beraber bu sektörleri tehdit altına alıyor. İhracatta diğer sektörlerde artışın gözlenmesine rağmen, geçiş sürecinde ülkenin ekonomide genel olarak bir çöküş yaşadığı ve henüz toparlanma sürecinde olduğu dikkate alındığında, ihraç ürünlerinde gerçek anlamda rekabet üstünlüğüne sahip olup olmadığı noktasında yanıltıcı sonuca varılabilir.

Azerbaycan'ın güçlü yönü olan ve aynı zamanda tehditlerinden biri de ülkede enerjinin bolluğudur. Dolayısıyla, ülkede petrol ve doğal gaz rezervleri çok büyük olup dünya devlerinin gözlerini kamaştıracak ve bölge politikalarını yeniden belirleyecek kadar zengindir. Sadece ülkenin tespit edilmiş petrol rezervleri 7–40 milyar varil arasında değişmektedir. Şu anki hükümet ve yerel kaynakların tahmini 7–13 milyar varil arasındadır. SOCAR (Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi) ise rezervleri 17,5 milyar varil olarak hesaplamaktadır. Ayrıca 32 milyar varillik ek bir üretimin de bazı potansiyel bölgelerde bulunabileceği düşünülmektedir. En iyimser tahminlerin gerçekleşmesi halinde, Azerbaycan'ın 72 milyar varillik bir petrol rezervine sahip olması beklenmektedir ki böyle bir durumda Azerbaycan, birçok petrol zengini Ortadoğu ülkesine yaklaşacaktır. Azerbaycan için şuna en büyük tehditlerden biri enerji tehlikesizliğidir. Azerbaycan dış işleri bakan yardımcısına göre bu konu milli politikacılar tarafından uluslararası arenada bakılması lazım. Çünkü bu konu enerji üreten ülkeleri de rahatsız ediyor. Ayrıca ülkede enerji bolluğu ülkeni politik olarak dışa çok bağlıyor ki, bu da ülkenin rekabet gücü açısından tehdit altında tutmaktadır.

Azerbaycan için diğer bir tehdit ise sektörlerin ve işletmelerin ithal ürünlere bağımlılığıdır. İş adamları bundan dolayı çok rahatsızdırlar. Onlarında belirttikleri gibi, “devlet ulusal ekonominin ithalata bağımlılıktan kurtarmak için çaba harcamamaktadır”. Sektörlerin ithal ürünlere bağımlılığını enaza indirmek için ülkenin büyük potansiyeli vardır. Sektörlerde üretimin ithalata bağımlılığı ithal girdi

kullanımının, ülke içi kaynaklara göre daha düşük maliyetli olmamasından kaynaklanmıştır. Genel olarak ise Azerbaycan'da sektörlerin ucuz ithal ürünlere bağımlılık oranı yüksek olması ülke için bir tehdittir. Örneğin Azerbaycan'ın ikinci büyük sektörü olan tarım sektörü, yapısal yetersizlikler ve yatırım yetersizliği nedeniyle büyük ölçüde sübvansiyonlara bağımlı durumdadır. Tarım sektöründeki yetersizlikler nedeniyle Azerbaycan, gıda alanında ithalata bağımlıdır. Ülkenin toplam ithalatının yüzde 15'ini gıda ve içecekler oluşturmaktadır. Maalesef bu tür sorunlar tüm sektörleri kapsamaktadır.

3.1.4. Azerbaycan'ın İç Çevresi ve Zayıf Yönleri

Genel olarak fokus grupla elde ettiğimiz sonuca göre, Azerbaycan'ın zayıf tarafı olarak söyledikleri ilk şey ülkede kayıt dışı ekonominin olmasıdır. Maalesef bağımsızlıktan günümüze kadar Azerbaycan kayıt dışı fazla olan ülkeler listesinde yer almaktadır. Bu rekabet anlamında Azerbaycan adına önemli bir olumsuzluktur. Azerbaycan Devlet İstatistik Enstitüsü yetkililerinin yaptığı açıklamalar, ülkenin sosyo-ekonomik durumu değerlendirilen zaman kayıtdışı ekonomi büyüklüğünün GSMH'nin % 18-20'i civarında hesaba katdıklarını gösteriyor. Dünya Bankası tarafından yapılan son araştırmalar ise Azerbaycanda kayıtdışı ekonominin GSMH'nin % 60.6'i oranında olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Katılımcılar Azerbaycan'da kayıt dışı ekonominin nedenlerini, kötü kamu yönetimi, yüksek işsizlik oranı, düşük milli gelir düzeyi, kamunun özel sektöre yükü ve diğer sebeplerle açıklıyorlar. Artık ülke ekonomilerinin önemli bir parçası haline gelmiş kayıtdışı ekonomi ve bu çerçevede yürütülen faaliyetlerin ülkenin genel sosyo ekonomik durumuna yaptığı etkiler konusunda farklı görüşler ileri sürülse de, olumsuz etkilerinin daha çarpıcı şekilde ortaya çıktığı göz önünde tutularak, onunla mücadele edilmesi gereği önemli biçimde vurgulanmaktadır. Fokus grupta iş adamlarının ülkede kayıtdışı ekonomi sayesinde haksız rekabetle karşılaştıkları ve bunun işletmelerin ayakta kalabilmelerini negatif etkilediğini söylüyorlar. Azerbaycan ekonomisinde işletmeler büyük ölçüde kayıt dışı olarak rekabetçi duruma gelebilmiştir. Azerbaycan'da sektörlerde kayıt dışının yüksek olması, kayıtlı olarak çalışan şirketlerin haksız rekabete uğramasına neden olmaktadır. Azerbaycan'da bu hal sadece rekabet ortamını ve vergi gelirlerini etkilemekle kalmıyor, aynı zamanda toplumsal düzeni

koruma için yapılan sağlık, çevre ve güvenlik gibi düzenlemeleri de olumsuz etkilemektedir.

İştirakçuların söyledikleri diğer bir zayıf taraf ise ÷lkede araştırma geliştirme harcamalarının düşük olmasıdır. Azerbaycan'da araştırma geliştirme harcamalarının GSYİH içindeki payı 0,06 dir. Bu gelişmemiş ÷lkelerle bile kıyaslandığında çok düşük göstergedir. Bir ÷lkede bilim ve teknolojinin gelişmesinin ön şartlarından biri, bunun için gerekli alt yapının mevcut olmasıdır. Elde ettiğimiz sonuçlara göre maalesef Azerbaycan'da bilim ve teknoloji alt yapı yeterli değildir. ÷lkede teknoparklar yok düzeyde, devlet sanayinin araştırma geliştirme etkinliklerini desteklemiyor, araştırma kurumları, üniversiteler ile iş dünyası arasında bağ güçlü değil.

÷lkenin ulusal rekabet gücü boyutundan önemli olan zayıf taraflarından biri de ihrac ürünlerinde rekabet gücünün olmamasıdır. Tezin üçüncü bölümünde ÷lkenin ihrac ürünlerinin rekabet gücünü Ballas'ın geliştirdiği mukayeseli üstünlükler endeksiyle ölçmüştük. Elde olunan neticelerden gördük ki, ÷lkede ki ihrac ürünlerin rekabet gücü aşığıdır yani Ballas endeksiyle sıfırın altındadır. Katılımcılar bunun nedenlerini, ÷lkede araştırma geliştirme harcamalarının zayıf olmasına, ihrac olunan mahsullerin uluslararası rekabet gücüne etki eden olumsuz amiller üretim için gereken alt yapının olmaması, pazarlama ve diş ticarete nitelikli veya eğitimli iş gücünün düşük olması, ÷lkeye özel markanın olmamasına ve sektörlerde bilgi teknolojilerinin gelişmemesi başlamaktadır. ÷lkede üretilen ürünlerin rekabet gücüne etki eden amillerden biri de manatın diğer kurlara göre reel değerinin pahalılaşmasıdır. İhracatta hammadde ve yarı mamullerin büyük yeri olması, ÷lke içinde yan endüstrilerin olmaması, destek endüstrilerin zayıf olmasından kaynaklanıyor. İş adamları, ÷lkede sektörlerarası koordinasyonun düşük olmasının da işletmeleri yarı mamul üretmeye sürüklediğini söylemektedirler.

Elde ettiğimiz sonuçların yorumundan yola çıkarak söyleyebiliriz ki, katılımcıların hepsinin aynı düşüncede olduğu şey ÷lkenin tek sektöre bağlı olmasıdır. Bu ÷lkenin zayıf tarafıyla beraber ÷lkenin geleceği için gerçek bir tehdittir. Çünkü petrol sektörüne dayalı bir ekonomik yapının birbiri içine geçmesi; ekonomik istikrarsızlık ve dengesiz büyüme, dışa bağımlık gibi temel sorunları çözümlenmeksizin Azerbaycan'ın sürdürebilir bir büyüme süreci gerçekleştirebilmesini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla

doğal kaynaklı tek bir sektörde gelişmek ülke için büyük risklidir. Bu çerçevede petrolden elde edilen servetin nasıl kullanılacağı önemli bir sorun haline gelmektedir. Ülkeye yönelik para akımı bu konudaki reformların yapılmasını güçleştirmektedir. Ayrıca katılımcılar, ülkenin bir sektöre bağlı olmasının özellikle petrol sektörüne bağlılığının Hollanda Sendromuna yakalanmak riskini artırdığını söylemektedirler. Bu sendrom ülkenin dengesiz iktisadi büyümesine işaret etmektedir. Hollanda Hastalığı argümanı, petrol sektörü ve petrol dışı ticari sektörlerle, dış ticarete konu olmayan sektörler arasındaki dengesiz büyüme üzerine odaklanmaktadır. Katılımcılardan toplanan verilere göre Hollanda hastalığının birçok belirtileri ülkede görülmektedir. Bu belirtiler arasında; ülke para biriminin bazı yıllarda yabancı para birimleri karşısında değer kazanması, ihraç mallarının rekabet gücünün azalması, üretim faktörlerinin marjinal verimliliğin en yüksek olduğu şekilde dağılımdan uzak olması, genelde ekonominin özelde ise sanayinin tek yönlü gelişimi, talebin ithalata bağımlı olması, bütçenin petrol gelirlerine bağımlı olması gösterilmektedir.

3.1.5. Azerbaycan'ın Zayıf Yönler-Fırsatlar Kombinasyonu

Azerbaycan kıza sürede araştırma ve geliştirme harcamalarını artırmalı ve ülkede bir araştırma geliştirme bilinci oluşturulmalıdır. Çünkü günümüzde ekonomiler giderek daha çok bilgiye dayalı hale gelmektedir. Bilgiye dayalı ekonomilerde en önemli özelliği bilginin istenilen zamanda, istenilen miktarda ve kalitede üretilmesidir. Bu iyi işleyen bir araştırma geliştirme sistemi gerektirmektedir. Araştırma geliştirme faaliyetlerinin eğitimle olan sıkı entegrasyonu mutlaka gerçekleştirilmelidir. Kamu kurumlarında “proje” adı altında koordinasyonsuz, denetimsiz ve geçmiş tecrübelerden dayanarak hiçbir sonuç üretmeyeceği şimdiden belli olan birçok faaliyete son verilerek buralara harcanan kaynaklar üniversite araştırma fonlarına yönlendirilmeli ve böylece güçlendirilecek üniversite araştırma fonlarından desteklenecek projelere, lisans ve lisansüstü öğrencilerinin aktif katılımı sağlanmalıdır. Araştırmacı, yaratıcı, sorgulayıcı insan yetiştirilmesinin geleceğin anahtarı olduğu unutulmamalıdır. Bunu gerçekleştirmenin en iyi yolu da öğrencilerin araştırmalara aktif katılımıdır. Gelecek nesillere etkili bilim ve teknoloji transferi ancak böyle gerçekleşebilir. Böyle nesillerin çoğalması, bu yönde bir toplumsal talep oluşmasını sağlayacaktır ki demokrasilerde,

siyasi iradenin araştırma geliştirmeye ilgisini çekmenin en önemli yolu budur. Bundan projeler de çok istifade eder, çünkü genç beyinler, her türlü ihtimale ve yeniliğe açıktır.

Rekabet gücümüz üzerinde etkili olan bir diğer önemli faktör de girdi maliyetleridir ki buda ülkede zayıf yön amma fırsat kombinasyonu konumdadır. Girdi maliyetleri denildiğinde ilk akla gelen maliyet unsuru işgücü maliyeti olup, son yıllarda yapılan iyileştirmelere rağmen istihdamın üzerindeki mevcut vergi düzeyi ihracatçıların rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir. İş sektöründe mülakatçıların belirttiğine göre ülkede, örgütsüzlükleri nedeniyle bu eksik rekabet piyasasında varlığını sürdürmeye çalışan üreticiler, artan girdi maliyetleri karşısında ürettikleri ürünlerin fiyatlarının oluşumunda etkili olabilecek bir güce sahip değildirler. Azerbaycan'da ürün fiyatları, eksik rekabet piyasasında çoğunlukla da oligopson piyasada oluşmaktadır. Buna, girdi maliyetlerinde yaşanan devamlı fiyat artışları da eklenince, üreticiler karlılık ilkesinden giderek uzaklaşmakta hatta dönemle zarar edebilmektedirler. Üreticilerin bu konuda mağduriyetlerinin giderilmesi için girdi maliyetlerini de dikkate alan bir piyasa yapısı ve işleyişinin sağlanması, örgütlenmenin teşvik edilmesi ve işletme ölçeklerinin artırılması gereklidir. İş adamları sektörlerin girdi maliyetinden dolayı olumsuz etkilendiklerini söylemektedirler. Girdi maliyetlerinin düşürülmesi sanayici ve ihracatçılarımızın rekabet gücünü artıracaktır. İşletmelerin ürün girdi maliyetlerinin düşürülmesi ise, iç ve dış piyasa koşullarında rekabet imkanlarını artırır ve ülkenin ulusal rekabet gücünün gelişmesine bir fırsat tanımaktadır.

Ülkenin diğer bir zayıf yönü ama fırsat kombinasyonu ise, alt yapı tesislerinin güçlendirilmemesidir. Katılımcılarında belirttikleri gibi ülke, Sovyetler Birliği'nden kalma ve birçok ülke ile kıyaslandığında iyi durumda olan alt tesislere sahiptir. Ama bu tesislerin geliştirilmesi ve modernizasyonu yapılmalıdır. Mevcut sanayi tesislerinde eski teknolojinin kullanılması verimliliği düşürmekte ve kaliteyi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu yönüyle Azerbaycan sanayisinin ciddi bir şekilde modernizasyona ihtiyacı vardır. Örneğin, madencilik sektöründe birçok sorunla karşı karşıyadır. Çok sınırlı olan maden üretimi tesislerinde teknoloji geri kalmıştır. Güneş kollektörü ve gümüş mücevheratı üretimi gibi konular, halen devlet tekelindedir. Ayrıca ülkede ham petrol ve doğal gaz üretimi, havyar ve balıkçılık, meyve ve sebze üretimi, su, su işletme ve ambalaj ve yem tesislerinin kurulması gerekiyor.

Yapılan analizinde ülkede diğer bir zayıf yön ama kısa bir sürede değerlendirilip güçlü bir konuma getirilmesi lazım olan diğer bir faktörde uzmanlaşmış iş gücünün eksikliğidir. Katılımcılara göre uzmanlaşmış ve eğitilmiş insan kaynaklarının eksikliği ülke kaynaklarının kullanımını kısıtlamaktadır. Ülkede uzmanlaşmış iş gücünün eksikliği ülke genelinde teknoloji ve yeniliği olumsuz etkilemektedir. Bunun aradan kaldırılması ülkeye bir fırsat sağlar. Azerbaycan'da bununla ilgili politikalar son dönemlerde gelişmeye başlamıştır. Bu politikalar içinde yerel işletmelerde eğitim ve geliştirme çalışmaları zorunlu tutulmaya başlamıştır.

3.1.6. Azerbaycan'ın Zayıf Yönler-Tehditler Kombinasyonu

Azerbaycan eğitim kanununa göre, ırkı, milli ve dini mensubiyeti, dili, cinsi, yaşı, sağlığı, maddi durumu, siyasi görüşü gözetilmeksizin vatandaşların eğitim hakkı tahsil kanunu ile güvence altına alınmıştır. Vatandaşların eğitim türünü, okulunu ve eğitim dilini seçme serbestliği vardır. Azerbaycan eğitimi, demokratik bir karakter taşımakta olup genel dünyevi değerler, milli zemin üzerinde öğretilmektedir. Toplanan verilerin analizinde görülmüştür ki, uygulamada uygulamada bazı sorunlar vardır. Üniversiteden katılan kişilerinde söyledikleri gibi, Azerbaycan'ın eğitim düzeni arzu edilen seviyenin gerisindedir. Eğitimden yararlananların genel oranının düşüklüğünden tutun, eğitim ve öğretimin düzeyi, eğitim kurumlarının işleyişine varıncaya sorunlar yaşanmaktadır. Eğitim ve öğretim alanında görülen bu durum tam bir keşmekeştir. Özellikle yükseköğretim kurumları için bahsederek bu keşmekeş daha bir büyür, aşılabilir çizgilere varır. Üniversite eğitimine yoğunlaşacak olursak; eğitim her sene kalitesizleşen süreç içinde. Azerbaycan'da üniversitelerdeki imkânların yetersizliği, eğitime ayrılan ödeneklerin gelmeyişi, hocaların yaşanan ekonomik sıkıntılar nedeni ile bilimden çok parayı düşünür. Sovyetler Birliğinden kalan eğitim öğretim elemanlarının modern bilimlere entegrasyonu birçok sorunun kaynağını teşkil ediyor. Ülkede üniversiteler demokratik ortamlarda eğitim vermiyor. Ülkedeki eğitimin her alanında yolsuzluk var ki bu ülkenin geleceği için acı bir tehdittir. Günümüzde üniversite hocalarının ücretleri çok düşük düzeydedir ve bazı üniversite hocaları mecburen etik olmayan bir davranış sergileyerek rüşvet almaktadırlar.

Fokus grup analizlerinden elde ettiğimiz sonuçlara göre ülkede, eğitim alanında yaşanan problemlerden biri de öğrencilerin liseleri terk etme oranının yükselmesidir. Ülkedeki

ekonomik kriz nedeniyle birçok genç okulu terk ederek sokaklara düşmüşlerdir. Bunlar çeşitli işlerde çalışarak hayatlarını kazanmaktadırlar. Bir diğer sorun ise ülkenin İran'la sınırı olan güney bölgesindeki Lenkeran, Astara ve Masallı kentlerinde velilerin kız çocuklarını 9. sınıftan sonra okula göndermek istememeleridir. Bu kentlerdeki veliler, 15 yaşındaki bir kızın artık evlenme zamanının geldiğini ve kızlarının okula devam etmelerine gerek olmadığını düşünmektedirler. Velilerin bilinçlendirilmesi konusunda çalışmalar yapılsa da istenilen düzeyde sonuca ulaşamamaktadır

Ülkede eğitim sisteminde yaşanan başlıca problemlerden biri de çok ağır bir dille yazılmış ders kitaplarıdır. Bu kitapların çoğu uygulamalarla ilişkisi olmayan kişiler tarafından yazılmıştır. Ülkede öğretmenlerin ve öğrencilerin büyük bir bölümü bu durumdan şikâyet etmektedirler. Reform kapsamında, ders kitaplarının sadeleştirilerek içeriğin daha anlaşılır hale getirilmesi çalışmaları devam etmektedir.

Ülkenin diğer bir zayıf yönü ve gelecek için potansiyel tehdit oluşturan konu ileri teknolojilere yapılan yatırımların kısıtlı olmasıdır. Azerbaycan'ın önündeki en büyük engellerden bir tanesi teknoloji üretememe, yenileyememe ve yeni teknoloji gerektiren sektörlerde zayıf olma sorunudur. Katılımcıların belirttiği ve istatistikler incelendiği zaman ülkede teknolojilere yapılan yatırımlar dünya düzeyinin aşağısındadır. Bu ülkenin geleceği için bir tehdit oluşturmaktadır. Çünkü bağımsızlığı kazandıktan sonra ülke ekonomisinde imalat sanayinin ve ihracatın teknolojik yapısı köklü bir değişime uğramamıştır. İhracatta doğal kaynak yoğun ve düşük teknoloji yoğun malların ağırlığı devam etmekte, ileri teknoloji ihracatının payı ise oldukça düşük seviyede seyretmektedir. Bunun yanı sıra beşeri kaynaklar dışında bilim ve teknoloji göstergeleri açısından da pek iç açıcı durumda olmayan Azerbaycan'ın, gerek bilimsel teknolojik faaliyetleri geliştirmek gerek endüstriyel rekabet gücü kazanmak amacıyla birleştikleri görülmektedir. Genel olarak ülkenin önemli alanlarında teknoloji eski olduğundan dolayı üretim kaybı giderek yükselmektedir. Bu sorunlar ülke için bir tehdittir ve bunların aradan kaldırılması için geleceğin teknolojilerine yatırım yapılmalıdır.

Katılımcılar, ülkenin ulusal rekabet gücü için diğer bir tehdit oluşturan ülkede hızla büyüyen tekelleşme ve oligopolistik yapıyı görmektedirler. İş adamları, üniversite üyeleri ve STK başkanları Azerbaycan'ı, yolsuzluğa dayalı servet birikimini hedefleyen ve tekelleşmenin egemen olduğu ekonomik yapı olarak tanımlıyorlar. Çünkü henüz

piyasa ekonomisinin oluşmadığı bir dönemde fırsatlar, kısa sürede ekonominin bütün kollarını kişiselleştirmiştir. Ekonominin her bir kolu belli akörlerin denetimi altına geçmiş ve ekonomide tekelleşme baş göstermeye başlamıştır. Bakü’de yayınlanan Hesabat dergisi, Azerbaycan’da en zengin 30 kişinin listesini yayınlamıştır. Listede sadece 5 iş adamı yer almaktadır ki, bunun da ikisi yabancı yatırımcıdır. Geri kalan zenginler ise bakan ve üst düzey devlet görevlilerinden oluşmaktadır. Bu da servet birikiminin rüşvet ve yağmaya dayandığını ülke ekonomisinin tekelleşmesi açıkça göstermektedir. Son dönemlerde İktisadi Kalkınma Bakanlığı’nın ithalat tekelleşmesi ile ilgili açıkladığı raporlar, ülkede geniş tartışmalara yol açmıştır. Yapılan tartışmalarda her bir kalem ürünün ülkeye girişinin iktidardaki birinin tekelinde olduğu, bu kişilerin bilgisi, izni veya ortaklığı olmadan bu sektörlerle girilmesinin mümkün olmadığı iddia edilmiştir. Bu durum, toplumda kutuplaşmaya yol açmıştır. Bir tarafta yaklaşık yüzde 10’luk zengin bir kesim, diğer tarafta ise “fakirleşmiş” bulunmaktadır. Bugün Azerbaycan nüfusunun yüzde 40’ı açlık sınırının altında yaşamaktadır. Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınma endeksinde, Azerbaycan Güney Kafkasya’daki diğer iki cumhuriyetin gerisinde, 101. sırada yer almaktadır. Bunun sebeplerinden biri ise ülkede ki tekelleşmedir ki buda ülke önemli stratejik tehdittir.

Ülke için diğer bir tehdit ise ekonominin oligopolistik yapısıdır. Çünkü ülkede az sayıda büyük firma vardır ve bunların her biri piyasa fiyatını etkileyecek kadar güçlüdürler. Az sayıdaki büyük firmaların farklı ürün yelpazesinde üretim yapmaları oligopol yapıyı oluşturur. Fiyat değişmelerini bu firmalar etkileyebilir ve sektöre diğer firmaların girişini önlerler. Ülkede piyasa girişine engellerden dolayı bir tehdit oluşur.

Azerbaycan’ın diğer bir zayıf ve gelecek için tehdit yönlerinden biri ülkede çevresel sorunlardır. Katılımcılarında belirttiği gibi mevcut doğal kaynaklarından yararlanmaksızın Azerbaycan’ın kalkınması mümkün değildir. Bunun yansırı, kalkınma da, çevre sorunları göz ardı edilerek sürdürülemez. Sovyetler Birliği döneminde uygulanan çevreyle ilgili kaygıları hiç hesaba katmayan sanayileşme politikalarının olumsuz ekolojik mirası, serbest pazar ekonomisine geçişin getirdiği sıkıntılar ve kurlsızlıklar Azerbaycan’da çevre sorunlarının önemli problemler haline gelmesine yol açmıştır. Çevre sorunlarının başında, yanlış tarım tekniği yüzünden ortaya çıkan hızlandırılmış erozyon gelmektedir. Azerbaycan’da erozyon yaygın olarak

görülmektedir. Son yıllara ait rakamlara göre ülkede % 42,5 oranında toprak aşınmaya uğramıştır. Küçük Kafkasya'da Murov dağlarının kuzeyleri ve Büyük Kafkasya'nın güney eteklerinde güçlü erozyon meydana gelmiştir. Ayrıca ormanlar son on senede %11' den % 8'e düşürülmüştür ki bu standartlardan çok aşağıdır.

Katılımcılar son on yıllar içinde Azerbaycan'da çevre duyarlılığı artığını ifade etmektedirler. Ancak, gerekli çevre koruma uygulamaları ekonomik, yasal denetim ve teknoloji eksikliği nedenleriyle tam olarak yerine getirilememektedir. Bu problemler birçok yönden hayati önem taşımakta ve acil eylem planları ile çözüme kavuşturulmaları gerekmektedir. Ayrıca çevre sorunlarını ulusal bir politikaya dönüştürmek lazımdır. Azerbaycan'da enerjiden kaynakların çevresel sorunları azaltmak için, alternatif ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına yönelik devlet programı kabul edilmiş ve bu alanda çalışmalar yürütülmektedir.

3.1.7. Azerbaycan'ın Dış Faktör Fırsatları

Azerbaycan genellikle küreselleşme sürecini belirleyen değil, küreselleşmeden etkilenen ülkedir. Bu nedenle, bu Azerbaycan'ın uluslararası ekonomide avantajını korumak, rekabet gücünü arttırmak için küreselleşmenin ortaya çıkardığı fırsat ve tehditleri doğru algılayıp ona göre stratejiler oluşturmaları gerekmektedir. Hızlı küreselleşen ülkelerin daha istikrarlı bir ekonomik yapıya kavuşacakları ileri sürülmektedir. Dünya Bankası kaynaklarına göre de bu sürece ayak uyduran ülkelerin gerçekten daha istikrarlı bir ekonomik yapıya ulaştıkları görülmektedir. Bu perspektiften bakılırsa küreselleşme Azerbaycan için bir fırsattır. Ülke içinde karşılaştırılabilir bir maliyetle edinilmesi mümkün olmayan yatırım ve ara mallarının ithali, daha gelişmiş ülkelere teknoloji transferinin kolaylaşması ve yabancı tasarruflara ulaşabilme olanağı, Azerbaycan'ın kalkınmasının önündeki geleneksel engelleri hızlı bir şekilde aşmasına yardımcı olabilir. Ülkede, dengeli ve aşamalı bir dışa açılma stratejisi ülkelerin küreselleşme sürecinin olumlu yönlerinden önemli ölçüde faydalanmalarına imkân verecektir. Ayrıca, küresel dünyada ekonomik kalkınmanın temel direği bilgidir. Bu nedenle eğitim ve araştırma geliştirme (AR-GE) çalışmaları daha fazla teşvik edilmelidir. Ekonomik kalkınma için beşeri sermaye temel kabul edilmelidir. Küreselleşmenin yararlı bir süreç olabilmesi için atılımın ve paylaşımın daha adil olması, çocuk ve kadın haklarına çok daha değinebilmesi ve sadece kentlerin değil kırsal kesimin de sorunlarını göz önüne

alması gerektiğine işaret ederek bu konuda, hükümetler, sivil toplum örgütleri, özel sektör şirketleri ve uluslararası yardım kuruluşlarının sıkı işbirliği gerekmektedir. Dolayısıyla, küreselleşmede izlenecek doğru politikalar neticesinde, beraberinde getirdiği faydalardan yararlanıldığı ölçüde Azerbaycan için bir fırsattır.

Azerbaycan için diğer bir önemli fırsatı ise Türk Cumhuriyetleridir. Sovyetler Birliği'nde uygulanan glasnost ve perestroyka (açıklık ve yeniden yapılanma) politikası Sovyetler Birliği'nin çözülmesine ve yıllardan beri Rusların egemenliği altında yaşayan Azerbaycan'da dahil olmakla Turan milletleri ulusal kimliklerini kazanarak bağımsız devletlerini kurmalarına olanak sağlamışlardır. Türk Cumhuriyetleri ile Azerbaycan arasındaki ortak değerler ve coğrafi yakınlık nedeniyle bağımsızlıklarının ilk günlerinden itibaren başlayan işbirliği, dünyada yaşanan konjonktürel dalgalanmalara rağmen değişen ve gelişen bir hızla devam etmektedir. Aramızdaki soy ve kültür bağları, bu ülkelerle ilişkilerimizin geliştirilmesi için uygun bir ortam yaratmaktadır. Azerbaycan ile Türk Cumhuriyetleri arasında ekonomik işbirliğinin artırılması için sektörel bazda, karşılaştırılmalı üstünlüklere dayanan bir bölgesel ortak politika oluşturulmalıdır. Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerin istenilen seviyeye ulaşabilmesi için kamu ve özel sektörün işbirliği yapması da gereklidir. Bu gün Azerbaycan Türk Cumhuriyetleri içinde en yakın Türkiye'yledir. Hatta bazı Türk Cumhuriyetleriyle ilişkilerimiz maalesef yürek açan değil. Ama amaç gelişmektirse, üç ayrı gelişmeden söz etmek de mümkündür; Küreselleşme, bölgeselleşme ve yerelleşme. Fakat küreselleşme denilen olgu aslında bölgeselleşen dünyanın önemli iki bölgesinin, yani Kuzey Amerika'da ortaya çıkan NAFTA bölgesi ve Avrupa'da ortaya çıkan Avrupa Birliği bölgesinin kültürünü, eğitim sistemini, teknolojisini tüm dünyaya yavaş yavaş yayması, hissettirmesi ve hatta zaman zaman da empoze etmesinin bir sonucudur. Yani, ilk iki gelişme bir noktada birleşiyor. Bu deneyimlerden de yararlanarak Turan coğrafyasında ki Türk Cumhuriyetlerinin birliği ister bölgesel isterse de ülkenin rekabet gücünün gelişmesi için en büyük fırsatlardan biridir.

Azerbaycan'ın bu gün büyük bir potansiyeli var ki tüm Türk Cumhuriyetlerini bir arada tutsun ve bunun önderliğini yapsın. Bunun için ülkede bu konuda ciddi bir alternatif politika geliştirilmeli ve bu alanda alt yapı çalışmaları yapılmalıdır.

Azerbaycan'ın diğ er fırsat yönü ÷lkede enerjinin bolluğu ve aynı zamanda enerji koridoru olmasıdır. Çünkü enerji kaynakları olarak petrol ve doğ algaz günümüz dünya ekonomisinin stratejik hammaddeleridir. Azerbaycan enerji kaynaklarının yerleştiğ i bölgede yer almasıyla dünya ve Avrupa enerji politikalarının belirlenmesinde büyük önem taşımaktadır Ayrıca Azerbaycan'ın büyük petrol ve doğ algaz kaynaklarına sahip olması dünya ve bölgesel enerji stratejisinin oluşmasında önemli rol almasının gerekliliğ ini ortaya koymaktadır. Bildiğ i gibi, 21.yüzyılın en önemli enerji projelerinden bir tanesi olarak gösterilen Bakü Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı projesi söz konusu doğ u-batı enerji koridoru oluşumunun temel taşlarından bir tanesidir. Orta Asya ÷lkelerinin de bu hattı kullanması ile ilgili kararı Azerbaycan'ın bölgede önemli strateji mevkiini olduğ unu gösterdi. Dolayısıyla, Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan petrol ve doğ algaz kaynaklarının Azerbaycan'a ve buradan da Avrupa'ya ve dünyanın çeşitli yerlerine gönderilmesini amaçlayan projeler gerçekleştirilir ki, bu ÷lkeni önemli bir enerji koridoruna çevirmektedir. Katılımcılar bunun son derece anlamlı olduğ unu söylemektedirler. Çünkü Azerbaycan'dan ne kadar çok boru hattı geçerse ve boru hattıyla ne kadar enerji taşırırsa ÷lkenin önemi o kadar artacaktır. Aynı zamanda bu ÷lkeye para getirecek ki, bu fırsatın iyi değerlendirilmesi lazımdır. Kuşkusuz, öncelikle nakit gelire dönüştürülmesi en kolay bir meta olarak petrol ve doğ al gaz başta olmak üzere enerji kaynakları gelmektedir. Azerbaycan halkının, tarihsel anlamda göreceli bir özel sektör dinamizmi taşıması, kamu dışında yeni iş alanlarının açılmasını kolaylaştırmakta ve geliştirmektedir. Bununla birlikte yabancı firmalarla da etkin iletişime geçerek ortaklıklar kurma becerisine sahip dinamik bir halkın varlığ ı, gelecek adına umut verici bir faktördür. Dolayısıyla, bu fırsatlardan tam anlamıyla yararlanabilmek için öncelikle zayıf yönlerin güçlendirilmesi gerekmektedir.

Azerbaycan'ın üye olduğ u uluslararası kuruluşlar Azerbaycan'a bir fırsat sağlamaktadır. Genel olarak Azerbaycan'ın üyesi olduğ u veya işbirliğ i sürecinde bulunduğ u uluslararası kuruluşlar vardır. Azerbaycan bağ ımsızlığ ını kazandıktan sonra, güçlü bir ekonomik reform programı hazırlayarak bu programa resmi kaynaklardan uluslararası kuruluşlardan yeterli dış finansman yoluna gitmiş ve piyasa ekonomisine geçiş programını başlatmıştır. Böylece mevcut istikrarsızlığ ı ortadan kaldırılması, iktisadi etkinliğ i artıracak yapısal reformları gerçekleştirilmesi, sürdürülebilir büyüme ortamının

temin edilmesi ve gelir dağılımı bozukluklarının giderilmesi için uluslararası kuruluşlardan yararlanmış ve günümüze kadarda yararlanmaktadır.

Ülkede inovasyon faaliyetleri oldukça sınırlı olan ulusal strateji oluşturma çabalarında temel dokümanlardan biri Komşuluk Anlaşması Eylemi planıdır. Azerbaycan, 12 Mayıs 2004 tarihinde yayımlanan Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesine dayanan Avrupa Birliği Komşuluk politikası kapsamında olup, ortaklık anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşma çerçevesinde hazırlanan eylem planında; Azerbaycan ve bölge için sürdürülebilir bir kalkınma politikası ile eklenmiş bir araştırma ve inovasyon politikası oluşturulması; teknoloji araştırma geliştirme kapasitesinin artırılmasını sağlamak üzere beşeri, kurumsal ve maddi kaynakların takviye edilmesi; Azerbaycan'ın birliğin çerçeve programlarına katılımını kolaylaştıracak ulusal bilgi stratejisi yürütülmesi; uluslararası bilimsel değişim programlarına katılımının desteklenmesi gibi hususlar yer almaktadır. Planda ayrıca ülkede sınai mülkiyet haklarının geliştirilerek AB yasaları ile uyumlu getirilmesi ve Dünya Fikri Mülkiyet Hakları Örgütü sözleşmelerine uyumun hızlandırılması da öngörülmektedir. Ayrıca, ülkenin üye olduğu birliklerde, gelişmiş ülkelerin sunduğu işgücünün serbest dolaşımı imkanı, ve bu ülkelerindeki rekabeti düzenleyici kanunlar sayesinde ulusal firmalara karşı haksız rekabetin önlenmesi ve rekabetin artması, bunun neticesinde verimlilik ve kalitenin artması ülke için bir fırsattır. Örneğin, Dünya Bankası Azerbaycan'da alt yapı yatırımları, eğitim sisteminde reformların yapılması, petrol ve doğal gaz kaynaklarının etkin kullanımı, yaşam düzeyinin iyileştirilmesi gibi projeleri finanse etmektedir. Son dönemlerde Banka ülkenin tarım sektörünün gelişmesine özel önem vermektedir. Özellikle bölgelerde eksik ve yetersiz olan alt yapı yerli ve yabancı yatırımcıların bu alanlara yatırım yapmasını engellemektedir. Bu da yatırımların, istihdamın, dolayısıyla nüfusun başkent Bakü'de toplanmasına neden olmakta, bölgesel eşitsizliği daha da arttırmaktadır. Nitekim Azerbaycan, günümüzde içinde bulunduğu coğrafi alanla ilişkili olarak Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (BSEC) ve Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyesi olması yönüyle bölgesel ölçekte önemli bir ülke haline gelmiştir.

3.1.8. Azerbaycan'ın Dış Faktör Tehditleri

Azerbaycan'a yönelik tehditler bazında ülkede sermaye piyasasının yeterince gelişmiş olmaması gerçeği gelmektedir. Bu durum sermaye arz ve talebinin piyasa koşullarında gerçekleşmesine imkân vermemektedir. İlâveten Azerbaycan'ın dış faktör tehditlerinden biri sermaye piyasasının gelişmesidir. Gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında bu sektör hala yeterince gelişmemiş olsada, geliştirilmesi çalışmaları yürütülmektedir. Her ihtimalde bu konuda çalışan araştırmacılar mülakatlar zamanı bu sektörü Azerbaycan için bir tehdit gibi görmekte ve bunu aşağıdaki gibi açıklamaktadırlar.

Azerbaycan'da sermaye piyasasının gelişmiş ülkelerde olduğu gibi fon açığı olan işletmelere aracılık yapılması arzu edilmektedir. Ancak, yerli sermayenin bu piyasada sahip olduğu oran düşük olduğundan yabancı fonlar daha ağırlık kazanmış bulunmaktadır. Ülkede faaliyet gösteren işletmeler yabancı yatırımcıların gelirlerini arttırmaya yardımcı olmaktadır. Bunun yanında sermaye piyasalarının dışa açılımı da sermaye sahiplerinin yabancı ülkelere sermaye piyasası araçlarını satın alması sonucunda dış ülkelerin işletmelerinin gelişmesine destek olmaktadır. Yerel fonun dışa çıkması, yerel işletmelerin ihtiyacı olan fonların zamanında ve yeterli miktarda elde edememesi, işletmenin gelişmesini ve uluslararası piyasalarda rekabetçi güce sahip olmalarını engellemektedir. Sermaye piyasalarının Azerbaycan'a olan en büyük tehdidi de spekülasyona açık olmasıdır. Bazı işletmelerin menkul kıymetleri yabancı yatırımcılar tarafından satın alınarak işletmenin gerçek değerinden bağımsız bir şekilde fiyatları yükseltilmektedir. Bu yükselen fiyatlardan yerli yatırımcı satın alarak zarar etmektedir. Yerli yatırımcının karşılaştığı olumsuz durum sonucunda bu piyasadan uzak durma yani finansal kurumlara karşı güvensizliği artmaktadır.

Azerbaycan'da sermaye piyasasının gelişimi sonucunda oluşan tehditleri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

- İşletmelerin gerçek değerinin belirsiz hale gelmesi;
- Yerel fonların ülkenin ihtiyacı olduğu halde dış ülkelere aktarılması;
- Yabancı fonların ağırlık kazanması;
- Yerli yatırımcıların sermaye piyasasından soğuması;

- Yatırımcıların işletme karından değil kısa süreli spekülasyonlardan para kazanmayı amaçlamaları.

Katılımcılar, ülkenin maruz kaldığı diğer bir tehdit olarak Rusya ve İran'la olan coğrafi yakınlığını görmekte ve Azerbaycan'ın üzerindeki Rusya ve İran tehdidinin son bulmuş değildir fikrini ileri sürmektedirler. Azerbaycan'la sınır bölgelerinde yaşayan yaklaşık 35 milyon Azerbaycan Türkü nedeniyle İran, Azerbaycan'la ilişkilerine diğer ülkelere nazaran daha çok önem veriyor. Ancak, Karabağ savaşı sırasında Türkiye'nin Ermenistan'a ambargo uygulamasına karşın savaşta İran'ın Ermenilere destek sağlaması, Asrın Anlaşmalarında İran'ın dışlanması, Hazar denizinin statüsü konusunda Azerbaycan ve İran'ın anlaşmazlığı gibi nedenler yüzünden Azerbaycan-İran ilişkileri olumsuz yönde gelişmektedir. Diğer taraftan, ABD'nin baskısıyla petrol anlaşmalarından İran'ın dışlanması ve Azerbaycan'ın ABD ile Türkiye'nin desteğini alması nedeniyle, Azerbaycan'ı tehdit unsuru olarak gören İran, Ermenistan'la ilişkilerini geliştirmeye çaba göstermektedir.

Bağımsızlığın ilk yıllarında Azerbaycan'ın Rusya ve İran'la ilişkileri daha kötü idi. Aliyev'in iktidara gelmesiyle birlikte önceleri Batı'ya dönük politikalar yerine Rusya ve İran yanlısı politikalara ağırlık verilmeye başlandı. Ancak, Rus ordusunun Azerbaycan'da sürekli bulunması talebinin Aliyev tarafından kabul edilmemesi; Asrın Anlaşması'nda Rus Lukoil'a sadece % 10 hisse verilmesi; Rusya'nın Rus-Çeçen savaşında Azerbaycan'ı teröristlere destek vermekle suçlaması nedeniyle Yeltsin döneminde iki ülke ilişkileri olumsuzluğa sürüklendi. Her şeye rağmen bu gün Rusya Azerbaycan için bir tehdittir. Rusya'nın Ermenistan'ı desteklemesinden dolayı Azerbaycan topraklarını geri alamamaktadır. Ayrıca ülke nüfusunun bir milyondan fazlası Rusya'da çalışmaktadır. Eğer Rusya'yla ilişkilerde her hangi bir bozukluk olursa oradaki vatandaşlara vize uygularsa, o kadar nüfusun Azerbaycan'a dönüşü ülkede sosyal bir patlama yaratır.

Hem bölgecilik, hem de yolsuzluk Azerbaycan'ın geleceği açısından onarılması zor yaralar açmakta, devletle toplum arasındaki bağları kopararak önemli bir güvenlik sorunu hâline gelmektedir. Devlet toplum ilişkisinde oluşan kırılma yapı, Rusya ve İran gibi ülkelerin Azerbaycan'ı daha fazla etkilemesine fırsat tanımaktadır. Dolayısıyla

Rusya hala Azerbaycan'ı egemenliği altında görme eğilimini devam ettirmektedir. Bundan dolayı, diğer ülkelerle ilişki kurmasına pek sıcak bakmamaktadırlar.

Katılımcılardan toplanan verilerin yorumlanmasında, küreselleşmenin aynı zamanda bir tehdit olduğunu görmekteyiz. Çünkü, küreselleşme terimiyle ifade edilen bu süreç bir yanda insanlığa yeni umutlar ve fırsatlar sunarken diğer yanda yeni ve farklı birtakım sıkıntılara neden olmaktadır. Bu anlamda Azerbaycan'da küreselleşme emek piyasalarında bir rahatsızlık yaratmaktadır. Bununla birlikte, emek piyasası henüz mal ve sermaye piyasaları gibi küreselleşmeye de ticaretin artması ve çok uluslu işletmelerin talepleri doğrultusunda nitelikli işgücü ya da beyin göçü giderek hızlanıyor ki, buda Azerbaycan'a en çok etki eden faktörlerdendir. Aynı şekilde yeni teknoloji ile ortaya çıkan teknolojik küreselleşme yeterince esnek olmayan ve çalışanları her türlü sosyal güvenlik ve sosyal haklardan yoksun bulunan Azerbaycan'da emek üzerinde ağır bir baskı oluşturmaktadır. Küresel bir dünyada istikrarlı büyüme ancak sağlam bir demokratik ortamda gelişebilir. Bu nedenle demokrasinin koşullarının da bütün yönleriyle yaşama geçirilmesi gerekir. Bu gün Azerbaycan'da demokrasinin aşağı olması, küreselleşmeni bir tehdit olmasına sebep olmaktadır.

Azerbaycan için önemli tehditlerden biri de Karabağ sorunudur. Bölgeye önceden yerleştirilmiş olan Ermeniler bu bölgeyi Azerbaycan'dan ayırarak Ermenistan'a bağlamak istemektedirler. Dolayısıyla, Azerbaycan'ın topraklarının Ermenistan tarafından işgalinin, makro ekonomik göstergelere yansiyacak şekilde, ülke ekonomisine önemli düzeyde olumsuz etkileri olmuştur. Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarının %20'sini işgal etmesi, bölgeden bir milyondan çok insanı göçe mecbur etmiştir. Ermenistan'ın tecavüzü neticesinde zarara uğrayan 27 il ve ilçe toplam 22,7 bin km²'dir. Dağlık Karabağ'la birlikte Nahçıvan'ın da sınır bölgeleri tesir altında kalmıştır. 17.1 bin km²'lik alan ise halen Ermenistan'ın işgali altındadır. İşgal edilen arazide 800'den çok yerleşim alanı, 1,3 milyon hektar tarım arazisi, 600 bin büyük ve küçükbaş hayvan, 7000 tarım işletmesi, 850 eğitim kurumu, 650 sağlık merkezi, 120 bin ikamet yeri terk edilmek zorunda kalmıştır. Azerbaycan aynı zamanda zengin doğal kaynaklardan, özellikle 39,6 bin ton rezerve sahip olan 3 altın madeni yatağından, 4 civa ve antimon yatağından mahrum kalmıştır. Ermenistan ile savaş sonucunda ise,

Azerbaycan'ın 25 ile 50 milyar \$ arasında kayba uğradığı şeklinde hesaplamalar yapılmaktadır.

3.2. Azerbaycan'ın Ulusal Rekabet Gücünü Elmas Modeliyle Değerlendirilmesi

Ülkenin ulusal rekabet gücünün değerlendirilmesinde fokus grup iştirakçilerine ve mülakatçılara veri toplamak için verilen sorular elmas modelinde ki faktörleri de kapsamaktadır. Ülkenin rekabet gücünün değerlendirilmesinde aranacak sorular ise bu faktörlerin alt kriterlerinin ülke düzeyinde ki durumudur. Bu modelden yola çıkarak, Azerbaycan'da faktör koşulları, talep koşulları, firma stratejileri ve endüstriyel yapı ve ilgili ve destekleyici endüstrilerin ve bunların alt kriterlerinin durumu elde olunan verilerle analiz edilmiş ve bir tabloda incelenmeye tabi tutularak ayrı ayrılıkta değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Ayrıca elmas modelinde yan etken olan devlet faktörü de katılımcılardan toplanan verilerle ulusal rekabet gücü perspektifinden değerlendirilmiştir.

3.2.1. Azerbaycan'da Faktör Koşullarının Değerlendirilmesi

Faktör koşulları, bir ülkenin geleneksel üretim faktörlerinden oluşmaktadır. Faktör koşulları bir ülkenin üretim faktörleri açısından durumunu yansıtmakta olup, ülkenin ihtiyacı olan nitelikli işgücü, sermaye, doğal kaynaklar, bilgi kaynakları ve altyapı donatımı gibi alanları kapsamaktadır. Ayrıca bu kriterlerin devamıca üniversite ve araştırma kurumları gibi ileri düzey faktör koşulları da toplanılan verilerle incelenmeye tabi tutulacaktır. Aşağıdaki tabloda Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünü faktör koşulları kriterleriyle değerlendirilecektir.

Tablo 6: Faktör Koşullarıyla Değerlendirme

Faktör Koşulları Kriterleri	Azerbaycan'ın Ulusal Rekabet Gücünün Değerlendirilmesi	Genel Kanaat
Nitelikli İş Gücü	Fokus gruplardan toplanan verilerin analizinde, Azerbaycan'ın en çok nitelikli iş gücünü emek yoğun işlerde görmekteyiz. Diğer sektörler ise bu ihtiyacın karşılanmasında büyük zorunluluklar yaşamaktadırlar. Katılımcılar bunun sebebini iş gücünün eğitimin eksikliği, yeterli uzman personelinin bulunmaması, ayrıca dış ülkelere beyin göçünün yaşanıyor olmasında görmektedirler. Ayrıca, eğitim sisteminin bireysel gelişmeyi araştırma yönlü düşünmeyi desteklenmediği görülmektedir. Eğitim sisteminin diğer bir önemli eksik yanı ise özgür düşünceli, kendi fikirlerini savuna bilen ve küresel düşünene bilen insanlar yetiştirememesidir. Nitelikli iş gücünün ülkeden gitmesi, yurt dışında eğitim alan öğrencilerin geri dönmemesi, nitelikli iş gücünün çoğunluğunun uluslararası kuruluşlarda çalışması ülkenin rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir. İş adamlarının belirttikleri gibi, özel sektörlerde nitelikli iş gücünü karşılamak için yeni kurumlar gelişmeye başlamıştır. Bu kurumlar göre ülkede teknik alanda uzman eleman sorunu yaşamaktadır. Ülkenin ulusal rekabet gücünü artırmak, nitelikli işgücü yaratmak için eğitime özel önem vermek ve sosyal diyalog ve işbirliği ile çalışma huzurunu sürekli kılmak gerekmektedir.	Vasat
Doğal Kaynaklar ve Bunların Verimli ve Etkin Kullanılması	İştirakçilerin ortak belirttikleri şey, ülkenin doğal kaynaklara bağlı bir ekonomiye sahip olduğundan dolayı, bu kaynakların verimli kullanılması ülkenin başlıca stratejilerinden olmalıdır. Toplanan veriler incelendiğinde bu gün Azerbaycan'da bu kaynakların kullanılmasında olumlu stratejiler görmekteyiz. Grup iştirakçileri, kaynaklarımızın etkin kullanması sürecinde devlet ve özel sektöre büyük avantaj sağlamış ve ekonomiye ve ihracatın önemli parçasını gerçekleştiren sektörlerle de büyük katkılar yapılmıştır. Doğal kaynakların birçoğunun hala işlenmemiş halde bulunması, gelecek açısından ülkeye stratejik rekabet avantajı sağlamaktadır. Gelişmiş altyapı yatırımlarının, uzmanlaşmış ve eğitilmiş insan kaynaklarının eksikliği bu kaynakların kullanımını kısıtlamaktadır. Bu sektörlerden verimli petrol, enerji sektörü kullanılmıştır. Bu kaynakların tükenmek özelliği olduğundan dolayı bu kaynakların etkin kullanılması için bundan gelen gelirlerin diğer doğal kaynakların verimliliği için aktarılması lazımdır. Ülkenin ana stratejilerinden biri bu olmalıdır.	Olumlu

Tablo 6'nın devamı

Bilgi Kaynakları	Bir ülkede ulusal bilgi politikasından söz etmek için, o ülkedeki bilgi üretiminin aktif durumda olması gerekmektedir. Nitekim gelişmiş ülkelerde bilgi üretimi GSYH'nın en az %1'inin bilimsel araştırmalara harcanması ve ekonomik olarak faal nüfusun her 10 bin kişiden en az 15'inin bilimsel araştırmalarda faaliyet göstermesi gerekmektedir. Katılımcılar, Azerbaycan'da bu harcamaların oldukça az olduğunu ama devletin geliştirmeyi hedeflediği söylemektedirler. Dolayısıyla, Azerbaycan'da bilgi kaynaklarının geliştirilmesi ve ülkenin bilgi politikası yönünün de işler yeni yeni uygulamaya konulmuştur. Çünkü ülkede ulusal bilgi altyapısını geliştirerek; ulusal bilgi politikasını oluşturacak, planlayacak ve uygulayacak, üst düzeyde yatırım gücü olan ulusal bir örgütün kurulması gereklidir. Bu ulusal örgüt, bilgi ve belge hizmetleri alanında öncelikleri belirleyen; sorunları saptayan; bu alanda politika üreten; örgütlenme ve programlamayı yürüten; ekonomik desteği ve eşgüdümü sağlayan bir yapıya sahip olmalıdır. Bunun yanında, ülkede kurumsal düzeyde, kamu ve özel sektör kurumlarında, üretkenliği artırmak, etkinliği ve rekabet gücü düzeyini yükseltmek için enformasyonu kaynak olarak kullanmaya elverişli bir kültür oluşturulmaması ülkenin ulusal rekabet gücünü olumsuz ekiliyor. Ayrıca, toplumsal düzeyde, halkın, yurttaş, tüketici ve demokratik sürecin katılımcıları olarak, enformasyonu yapıcı bir biçimde kullanabilmeleri için enformasyon-yoğun bir toplumsal sistem geliştirilmemiştir. Ülkede bilgi altyapısında ciddi sorunlar vardır. Buda bilgi politikasının oluşturulmasında ve kaynakların artırılmasında zorunluluklar çıkartıyor. Ama ülkenin bu kaynakların geliştirilmesi için potansiyel imkânları var.	Olumsuz
Alt Yapı Donatımı	Fokus grup toplantısında katılımcılar, Azerbaycan'ın eski SSCB döneminde belirli bir kalkınma düzeyini yakaladığını belirtmişlerdir. Bu gün bile eskiden kalma alt yapı ve üst yapı kurumları önemini yitirmemiştir. Fakat genel olarak değerlendirildiğinde, Azerbaycan'ın sahip olduğu stratejik kaynaklarla karşılaştırmada SSCB dönemindeki kalkınma çok yetersiz olmuştur. Bağımsızlığın kazanılmasından sonra sistemde belirli değişiklikler alt yapı olarak eski sistemin üzerine yapılmıştır. Azerbaycan'da doğrudan doğruya mal hizmet üretiminde bulunmayan, ancak dolaylı bir şekilde üretim yapılmasına hizmet eden barajlar ve demiryolları gibi girdi sağlayan alt yapıların durumları olumludur. Ama karayollarında çok sorunlar vardır. Azerbaycan'da doğrudan doğruya üretim faaliyetinde bulunan alt yapının gelişmemiş olduğu görülmektedir. İmalat sanayi alt yapısının durumu pek parlak değil. Buda ülkenin dış bağımlılığının en büyük sebeplerinden biridir. Bürokratlardan toplanan verileri incelendiğinde görülmektedir ki, bağımsızlıktan sonra ekonomide serbest piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırılması, özelleştirme, girişimciliğin geliştirilmesi, gümrük, vergi ve mali sistemin yeniden oluşturulması, ticaretin serbestleştirilmesi, toprak ve tarım reformlarının yapılması, halkın sosyal imkânlarının artırılması, eğitim ve sağlık şartlarının iyileştirilmesi için gerekli hukuki alt yapının oluşturulması amacıyla önemli kanunlar yürürlüğe konmuştur. Son yıllarda bütçeden yatırımlara, özellikle de alt yapı yatırımlarına ve savunma harcamalarına önemli miktarlarda kaynak ayrıldığı görülmektedir. Özellikle STK rahatsız eden neden, alt yapı yatırımlarına ayrılan harcamaların etkin kullanılmaması, yapılan işlerde kalitenin geri planda kalması ve kaynakların şahsi çıkarlar doğrultusunda kullanılmasıdır. Bu sorunun çözümü ise öncelikle şeffaflık ilkesinin benimsenmesi, kamuoyunun sürekli yapılan yatırımlarla ilgili bilgilendirilmesi ve yapılan harcamalara yönelik denetim mekanizması uygulamasının etkinliğinin artırılmasına bağlı bulunmaktadır.	Vasat

Tablo 6'nın devamı

Sermaye Kaynakları	Bağımsızlıktan sonra Azerbaycan'da en önemli sorunlarından biri tasarruf yetersizliği ve bunun sonucu sermaye kaynaklarının yetersiz olmasıydı. Sermaye kaynaklarının yetersiz olması verimliliğin düşüş olmasına neden olmuştur. Bu ise ülke ekonomisini her an risk altında tutmaktaydı. Devlet sermaye kaynaklarını artırmak için petrol sektörlerinde ciddi anlaşmalar yaptı. Bu gün sadece BTC petrol hattından 30 sene içinde Azerbaycan'a 169 milyar dolar getirecek. Devletin merkezi bankası olan Milli bankada 4 milyar 788 milyon dolar sermaye kaynağı var. Ayrıca Azerbaycan'ın petrolden gelen gelirle yurt dışı bankalarda 15 milyar dolar sermaye kaynağı var. Devlet yurt dışı bankalarda olan sermaye kaynağını yerli bankalara transfer etmeyi hedefliyor. Katılımcılar, Azerbaycan'ın sermaye kaynakların ekonomide reel sektörlerin gelişmesi için ülkenin alt yapı sorunlarının giderilmesi için harcanmasının stratejik hedeflerinden biri olduğunu belirtmektedirler. Bu kaynağın denetlenmesi için cumhurbaşkanlığının emri var. Ama tüm bunlara bakmayarak ülkede bu kaynaklar üzerinde şeffaflık tam korunamıyor. Verilere göre bu kaynaklar devlet için önemli alanlara aktarılsa da çok yiyintiler izlenmektedir ki buda ülkenin ulusal rekabet gücünün gelişmesinin ciddi anlamda önünü kesiyor. İş adamların memnun tarafı, devlet sermaye kaynaklarının yardımı ile mali buhrandan az etkilenmesiydi. Devletin sermaye kaynakları üzerinde alternatif politikası ise bu kaynakları yabancı örgütlerde, bankalarda tutmakla yönetmektir. Çünkü devletin bir grup buna istekli adamları bu paranın dışarıda iyi yönetilirse petrol sektöründen sonra ikinci para getiren sektör olacağını iddia ediyorlar. Bu gün ise Merkezi Bankın uluslararası bankalarda yönettiği paradan yıllık 100 milyon dolar, petrol fondünün ise yıllık 300 milyon dolar gelir getirdiğini açıklıyorlar. Tahminlere göre, gelecekte genel olarak ülkenin sermaye kaynaklarının dünyanın ünlü banka ve teşkilatlarının da tutulan parası 3-4 milyar dolar hisse payı gelir getirecektir.	Olumlu
Üniversiteler	Verilere göre Azerbaycan'da 42 üniversite faaliyet göstermektedir. Bunlardan 28 devlet 14 ise özel üniversitelerdir. Azerbaycan'da eğitim sorunları, ülke sorunlarının başında gelmektedir. Bağımsızlıktan sonra, üniversitelerde, yüksek nitelikli insan gücü eğitimi, yeni yüksek kurumlarının açılması, araştırmaların yeterli düzeye çıkarılması, teknoloji ve bilim üretimi, toplum sorunlarına bilimsel çözümlere getirilmesi, gibi çeşitli sorunların yarattığı üniversite darboğazının aşmanın yolunu sistemi değiştirmede aranmıştır. Üniversitelerde en büyük sorun ise rüşvet, derslik (özellikle sosyal bilimlerde) ve uzman kadro sıkıntısıdır. Bu haller tüm üniversitelerde görülmektedir. Katılımcılar belirttikleri gibi, son yıllarda, Azerbaycan için yeniden üniversite modeli arayışı içine girildiği gözükmektedir. Bunun için üniversitelerde zamanla Bolonya sistemine geçmek hedeflenmiştir ve birkaç üniversitede ki fakültelerde pilot çalışmalar yapılmıştır. Bu sürecin geciktirme nedenleri bu konuda uzmanların az sayıda olması ve öğretim üyelerinin adaptasyondan dolayı buna karşı gelmeleridir. Azerbaycan'da kişi başına eğitim harcamalarının düşüklüğü ülkenin ulusal rekabet gücünün olumsuz etkilemektedir. Bu endüstriyel verimliliğin azalmasına neden olmakla beraber işgücünün kendisini küresel dünya gerçeklerine uydurmakta zorluk çekmesine sebep olmaktadır. Meslek okullarının etkinliğini yitirmesi sonucu, uzman elaman sıkıntısı çekilmektedir. Yeterli elemanların bulunmaması sonucu çeşitli sektörlerde üretim durmak zorunda kalmıştır. Üniversite ve sanayi ilişkisinin de yeterince gelişmemiş olması bu problemi derinleştirmektedir.	Vasat

Tablo 6 ‘nın devamı

Araştırma Kurumları	Azerbaycan’da araştırma kurumlarının %90’ı Sovyetler Birliği döneminden faaliyet göstermektedir. Ama bu birlik dağıldıktan sonra zamanla bu kurumlarında faaliyet etkinlikleri azalmaya başladı. Bu gün faaliyet gösteren ulusal araştırma kurumlarının faaliyetlerini kafi olduğu görülmektedir. Bunun, birçok nedenleri vardır. Bu kurumlara devlet tarafından para ayrılmaması, teknoloji alt yapının düşük olması, araştırmacıların ücretlerinin neredeyse asgari ücretle beraber olması, nitelikli kadro sorunu en önemli sebeplerindedir. Gelişmiş ülkelerde araştırma kurumları, ülkenin rekabet gücünü ve refahını artırmak ve sürekli kılmak için; toplumun her kesimi ve ilgili kurumlarla iş birliği içinde, ulusal öncelikler doğrultusunda bilim ve teknoloji politikaları geliştirir, bunları gerçekleştirecek alt yapının ve araçların oluşturulmasına katkı sağlar, araştırma ve geliştirme faaliyetlerini özendirir, destekler, koordine eder, yürütür; bilim ve teknoloji kültürünün geliştirilmesinde öncülük yapar. Maalesef, Azerbaycan’da devlete bağlı bu tür araştırma kurumları yok denecek kadardır. Örneğin, Azerbaycan 1980’li yıllardan başlayarak petrol gibi stratejik bir alanda bilimsel teknolojik üstünlüğünü kaybetmeye başlamıştır. Azerbaycan bağımsızlığını ilan ettikten sonra petrol araştırmalarında zaruri olan araç-gereçlerin ülkede bulunmaması veya araçların kalitesiz olması nedeniyle bu teknolojiyi yurt dışından çok pahalı bir fiyata almak zorunda kalmıştır. Bununla birlikte, bu teknolojiyi kullanmak için ihtiyaç duyulan uzmanlar da yurt dışından davet edilmiştir.	Vasat
Modern ulaşım	Azerbaycan’da beş havaalanı bulunmaktadır: Bakü Haydar Aliyev Uluslararası Havaalanı ile Gence, Nahçıvan, Yevlah ve Zerdab havaalanları. Azerbaycan’dan 30 ülkeye doğrudan uçuş yapılmaktadır. Ulusal havayolları “Azal”, 15 destinasyona doğrudan uçmakta, ülke içerisinde ise sadece üç bölgeye uçmaktadır. Ülke içerisinde seyahat etmenin en hızlı ve güvenli yolu şehirlerarası otobüslerdir. Bakü’den tüm şehirlere otobüsle ulaşım sağlanıyor. Azerbaycan karayolları ağının toplam uzunluğu 28,030 kilometredir, ancak bunun yüzde 60’lık bir kısmı rehabilitasyona ihtiyaç duymaktadır. Azerbaycan’da taşımacılık ve ulaşımın temelini oluşturan 2,089 kilometre uzunluğunda demiryolu ağı vardır. Kara yolu ağı, bölgesel ulaşımı sağlamakta ve ülkeyi uluslararası karayollarına bağlamaktadır. Deniz taşımacılığı Azerbaycan’ı Orta Asya, İran ve Rusya’ya bağlayan en önemli sahadır. Bakü, Hazar Denizi kıyısındaki en büyük liman şehridir. Ayrıca tarihi ipek yolu projesi de Azerbaycan’dan geçiyor ve Uluslararası Doğu-Batı Ulaşım Koridoru statüsü taşımaktadır (Ziyadov, 2007). Fokus grup iştiracıları ipek yolunun salınmasında şeffaflık korunmadığını iddia ediyorlar. Ne kadarda bu karayolunun tamiri için taşeronlara anlaşılabilir bile ciddi anlamda kalite sorunu ve geciktirme var. Ülkede ulaşımın alt yapısının geliştirilmesi için, modern karayollarının tamiri ülkenin önemli stratejilerinden biri olmalıdır. Bunun şeffaf olması için denetleme son derece önemlidir. Gelecekte planlaştırılan Bakü Kars demir yolu Azerbaycan’ın Avrupa’ya demir yolu hattıyla çıkması ekonomi için büyük fayda sağlayacaktır. Çünkü Azerbaycan ile Türkiye ilişkilerinde olumsuz olarak etkileyecek en önemli problem coğrafyadan kaynaklanan ulaşım problemdir.	Vasat

Tablo 6 ‘nın devamı

Haberleşme Sistemleri	Azerbaycan’ın haberleşme altyapısı henüz yeterince gelişmemiş olsa da bu alanda büyük yatırımlar yapılmaktadır. Sadece 2005 yılında yapılan yatırımın toplam miktarı 500 milyon dolardır. Diğer yandan mevzuattan kaynaklanan bazı sıkıntıların sektörün istenen hızda gelişmesini engellemektedir. Azerbaycan’da 100 kişiye 13 sabit telefon hattı düşmektedir. Bu oran Bakü’de 100 kişiye 28,9 hatta çıkarken, kırsal kesimlerde oran son derece düşüktür. Devlete ait telekomünikasyon şirketi “Aztelecom”, sabit hatlarda ve telekomünikasyonun birçok alanında tekel konumundadır ve bu şirketin 2008 yılından önce özelleştirme kapsamına alınması öngörülmektedir. Aztelecom, Sovyet döneminden kalan sabit hat sisteminin modernizasyonu için yatırımlarını artırmıştır. Mobil telefon sistemleri ise sabit hatlara göre daha gelişmiş durumdadır. Azerbaycan’da GSM sistemi kullanılmakta olup, 2000 yılında 420 bin olan abone sayısı (100 kişiye 5.2 hat) 2006 yılının sonu için 3,3 milyon olmuş ve her 100 kişiye düşen cep telefonu sayısı 2005 yılı ile mukayesede yüzde 44,6 oranında artarak, 39 aboneye ulaşmıştır. Bu alanda özelleştirmeler başlamışsa da devlet mevcut iki GSM şirketindeki stratejik payını devam ettirmiştir. Bu şirketlerden birisi Türk sermayeli Azercell, diğeri ise Bakcell’dir.	Olumlu

3.2.2. Azerbaycan’da Talep Koşullarının Değerlendirmesi

Elmas modeliyle ulusal rekabet gücünü belirleyen diğer önemli bir faktör de ülke içi talep koşullarından kaynaklanmaktadır. İç pazardaki talebin yapısı ve bileşimi, iç talebin genişliği ve büyüme kalıbı ve iç talepteki tercih yapısının dış piyasalara yansımaları mekanizmaları ülkelerde ilerleme ve yeniliğin hızının ve niteliğinin belirlenmesinde önemli üç değişken olarak göze çarpmaktadır. Yukarıda sayılan koşulları yerine getiren bir piyasa uluslararası rekabet gücünü büyük ölçüde artırır ve destekler. Gelişmiş bir iç talebe sahip ülkelerin firmaları, dış piyasalarda rekabet üstünlüğü elde etme açısından daha avantajlıdır. İç talepte yüksek ve geniş payın olduğu alanlarda ülkeler rekabet gücü elde etmektedir. Aşağıdaki tabloda Azerbaycan’ın ulusal rekabet gücünü talep koşulları kriterleriyle değerlendirilmektedir.

Tablo 7: Talep Koşullarıyla Değerlendirme

Talep Koşulları Kriterleri	Azerbaycan'ın Ulusal Rekabet Gücünün Değerlendirilmesi	Genel Kanaat
İç Pazarda Talebin Yapısı ve Bileşimi	Grup çalışmalarından elde edilen veriler incelendiğinde, ülke genellikle sınırlı piyasa (talep) koşulları içinde bulunmaktadır. İhracat dolayısıyla, iç pazara ilave olarak belirli bir ölçüde de olsa, dış pazar sağlanarak, iç pazarın sınırlılık derecesi azaltılmış olmaktadır. Çünkü iç talebin yapısı ulusal rekabet gücünde önemli unsurlardandır. Azerbaycan'da ulusal firmaların ürettiği ürünlere talep azdır. Bunun nedeni ürünlerin kalitesiz olmasından kaynaklanıyor. Ama bazı işletmeler manevra ederek iç pazarda ürettiği ürünlere mecburu talep politikası izlemektedirler. Genellikle ise iç pazarda talep daha çok ithal ürünlerden karşılanıyor. Bundan dolayıdır ki, ulusal pazarlarda talebe yeterince cevap vere bilmeyen işletmeler dış pazara açılmıyorlar. Ayrıca, kalite hariç insanların ekonomik durumlarının aşağı olmasından dolayı daha ucuz ürünlere talep yapısı mevcuttur. Çünkü Azerbaycan'da parasal bir talep yetersizliği söz konusu olmamaktadır. Para miktarı yetersiz olsa bile, üretim miktarına oranla fazla bulunmaktadır. Bu bakımdan, piyasada talep değil arz yetersizliği sorun oluşturmaktadır. Üstelik arz daha çok inelastiktir, yani arzı artırmak zor olmaktadır. Verilere göre, bazı sektörlerde, iç talepteki daralma üreticileri iç pazar yerine dış pazar aramaya yönlendirmiştir. Çünkü iç pazarda yaşanan talep yetersizliği gerekse yeterli seviyede ihracat yapılamaması dolayısıyla üretim kapasitesi tam olarak kullanılmamakta. Kapasitenin neredeyse yarısı oranında üretim yapılmaktadır ki buda ülkenin ulusal rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir.	Vasat
İç Talebin Genişliği ve Büyüme Kalıbı	Katılımcıların da belirttiği gibi, ülkede kalkınmanın sağlanması, öncelikle ülke içi talep artışını ve genişliğini gerektirmektedir. Bu nedenle gelir dağılımını düzenlemek, iç pazarı genişletip toplam talebi artırarak sanayii teşvik edecektir. Azerbaycan'da iç talebi genel olarak ülke nüfusunun genç olması, yeni evlilikler, konutlaşma oranının artması ve eskiyen ürünlerin yenilenmesi şeklinde olmaktadır. Kişi başına düşen düşük milli gelir neticesinde modayı takip etmek adına mal alan kişi sayısı oldukça azdır. Ama Azerbaycan hızlı büyüyen nüfusu ile gelişmekte olan bir ülkedir. İç pazar da bu nedenle sürekli yükselen bir trend izlemektedir. Son yıllarda uygulanan geniş çaplı sosyal programlar ve halkın gelirlerinin hızlı bir şekilde artması, ekonominin hem petrol, hem de petrol-dışı sektörlerinde yüksek yatırım düzeylerine ulaşması sonucunda toplam talep önemli miktarda artmış ve bu da mal ve hizmet fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur	Olumlu

Tablo 7 ‘nın devamı

İç Talepteki Tercih Yapısının Dış Piyasalara Yansımaya Mekanizması	İç talebin yapı ve bileşimi (niteliği); iç talebin genişliği ve büyüme kalıbı; iç talepteki tercih yapısının dış piyasalara yansımaya mekanizmaları rekabet avantajı yaratmak açısından talebin niteliği belirleyicidir. Tüketici ihtiyaçlarının firmalarca algılanması bu unsuru belirliyor. Firmanın rekabet avantajı yaratmada, iç talepten kaynaklanan baskılar, dışarıdan gelen baskılardan daha önceliklidir. Yapılan araştırmalarda ve toplanan verilerin analizinde Azerbaycan’daki firmaların dinamik bir iç pazara sahip olmadıklarından dolayı ve uluslararası rekabet güçlerinin düşük olması nedeniyle dış satılmaları az olmaktadır. Bunun sebebi ülkede faaliyet gösteren firmalarda girişimcilik ruhunun aşağı olması ve deneyimsizliklerinden kaynaklanmaktadır. Coğrafi bakımdan ülkede faaliyet gösteren firmaların dış piyasalara yansımaları için büyük şanslar var. Firmalar iç pazarda ki sorunları çöze bilseler bu şansları elde ederek dış piyasalara açılmakla rekabet gücü kazanabilirler.	Olumsuz
Firmalarda İlerleme ve Yenilikçilik	Firmaların yenilikçi davranışlarını etkileyen tüm faktörleri ulusal düzeyde incelemek oldukça zordur. Ayrıca, yenilik sistemlerini ulusal boyutta araştırmak birçok problemi ortaya çıkarmaktadır. Fokus grup iştirakçileri Azerbaycan’ın milli stratejilerinden biri küresel yenilik sistemi içerisindeki konumunu ön sıralara çıkarmak istediğini belirtmektedirler. Çünkü ülke inovasyon yatırımları gerçekleştirmediği için, yerli firmaların teknolojiye ulaşma imkanı kısıtlı olduğundan dolayı yabancı işletmeleri petrol dışı sektörlerde çekmekte zorluklarla karşılaşılıyor. Ne yazık ki, Azerbaycan’daki işletmeler inovasyon performansı açısından Avrupa ülkeleri arasında son sıralarda yer almaktadırlar. Azerbaycan’da firmalar, araştırma-geliştirme ve yenilik çalışmalarına yönelik faaliyetlerde başarılı performansları düşüktür. Bundan dolayı yeni ürünlerle ve süreçlerle üretim maliyetlerini düşürmemekte, pazar paylarını da arttıramamaktadırlar. Azerbaycan’ın ulusal firmalarının daha çok küçük ve orta boy firmalar ülkede araştırma geliştirme departmanına sahip olup/olmadıkları değerlendirildiğinde; araştırma geliştirme departmanına sahip olan firmalar, üretim süreçlerini iyileştirmeye yönelik ve ürünün gözden geçirilmesi, tasarımın doğrulanması, müşteri şikayetlerinin değerlendirilmesi, yurtdışı yeni teknolojilerin elde edilmesi faaliyetlerini yerine getirmemektedirler. Görüşmelerden edinilen izlenim doğrultusunda ülkede faaliyet gösteren firmaların yaratıcılık ve yenilikçilik konusunda çekingen davrandığı ve yenilikçilik ve yaratıcılığın stratejik, uzun dönemli bir hedef olarak algılanmadığı saptanmıştır. Dolayısıyla, teknolojik yenilenme ve gelişme için ülke içinde küme oluşturan endüstrilerde bulunan firmalar hem sayı itibarıyla hem de birbirlerini destekleme açısından yetersiz olabileceklerini belirtmektedir. Ülkede firmalar arasında işbirliği ve inovasyon ağlarının olmaması da firmaların yenilik yapmalarını olumsuz etkilemektedir.	Vasat

3.2.3. Azerbaycan'da Endüstriyel Yapı ve Rekabetin Değerlendirilmesi

Yerel firmaların faaliyetini gerçekleştirdikleri ülke içindeki rekabet yapısı, şekli ve ortamı durgunluğu önleyerek, gelişmenin devamlılığını sağlar. Ülke sektördeki firmaların ve işletmelerin ulaşmayı arzu ettikleri hedefler, uyguladıkları stratejiler ve organizasyon yönetimindeki farklılıklar, rekabet gücüne etki eden unsurlar olarak öne çıkar. Ülke içi piyasa yapısı rekabetin şeklini de belirler. Firma hedefleri, stratejileri, organizasyon biçimleri ve iç pazarın yapısı ulusal rekabette üstünlüğü belirleyici unsurlardandır. Yerel firmanın yapı ve stratejisi, ulusal koşullara bağlı olarak gerçekleşmektedir. Tüm bu perspektiflerden Azerbaycan incelenmiştir. Ülkede genel olarak firma hedefleri, stratejileri, organizasyon biçimleri ve iç pazarın yapısı ulusal rekabette üstünlüğü belirleyici unsurları olarak aşağıdaki tabloda değerlendirilmiştir.

Tablo 8: Endüstriyel Yapı ve Rekabetle Değerlendirme

Endüstriyel Yapı ve Rekabet Kriterleri	Azerbaycan'ın Ulusal Rekabet Gücünün Değerlendirilmesi	Genel Kanaat
Ulaşmayı Arzu Ettiği Hedefler	Fokus grup ve iş adamlarıyla yapılan mülakatlar incelendiğinde, ülkede işletmeler çoğunlukla iç pazara dönük olarak alım satım ve / veya üretim yapmakta, ülkenin geleneksel stiline ve ihtiyaçlarına yönelik bir pazar içinde çalışmaktadırlar. İşletmeler üretimlerinde kısmen emek kısmen de teknolojiyen faydalanmakta, ancak bu üretim tarzı sonucunda uluslararası rekabete açılımda sorunlar yaşamaktadırlar. Dış rekabete açık olmayan orta ve küçük boy işletmelerin üretim kaliteleri de Azerbaycan'ın dışa açılımda yeterli sonuca ulaşamaması sonucunu doğurmaktadır. Üretici hala sanayinin karşısında yalnız bırakılmakta ve sanayinin kendi arasındaki rekabetin olumsuzlukları da üreticiye yansıtılmaktadır. Bundan dolayı Azerbaycan'da üretici işletmesini büyütmek ve kaliteyi artırmak için yatırıma ihtiyacı var. Ülkede yerel şirketler daha çok devlet merkezli ve derinleşmeden yatay-yığışmış bir büyüme stratejisini benimsemektedirler. Bu durum kamunun yeniden yapılanmasının getirdiği sancıları özel sektörün de aynı şiddette yaşaması sonucunu doğurmaktadır. Ülkede, firmaların hedeflerine ulaşması için, teknolojik gelişmelere ilişkin bilgi kaynaklarına ulaşma, bunları firmalara yayma, pazar araştırması ve ürün tanıtma konusunda enformasyon sistemlerinden yararlanma ve firmaları bu imkanlarla donatma bir ihtiyaç olarak kendini hissettirmeye başlamıştır.	Vasat

Tablo8'in devamı

Uyguladıkları Stratejiler	Bu gün Azerbaycan'da farklı alanlarda faaliyet gösteren firmaların büyük bir kısmı ya bir stratejiye sahip değiller ya da firmanın özelliklerine uygun bir strateji benimseyememiş durumdadırlar. Dolayısıyla genel olarak firmaların kendi kaynaklarıyla dış çevrenin koşullarını birbirine uygun hale getirmede başarı sağlayamamaktadırlar. Bunun nedenleri arasında; planlı bir sürecin izlenememesi ve sürecin sağlıklı ilerlemesi için uygun kaynağın tahsis edilememesidir. Azerbaycan firmalarına yönelik olarak, üretim talebinde meydana gelen çeşitlenmeler, üretim esnasında olabilecek çeşitli problemler, değişik pazarlarda rakiplerle mücadele edebilme gibi etkenlerin varlığı petrol dışı tüm sektörde belirsizliklerini arttırmaktadır. İş adamlarıyla da yapılan mülakatlarda bu belirsizlikler ve çevrenin getirdiği farklı koşullarla baş edebilmeme ise uzun vadeye yönelik alınacak kararların sağlıklı olmaması veya alınmamasına bağlı olduğu itiraf edilmektedir. Ek olarak, Azerbaycan'da işletmelerin karlılıklarının ve pazar paylarının işletmelerin yapısı ve gücünden çok lobilere, devlet makamlarıyla olan ilişkilerine bağlı olması işletmelerin ileriye görmelerini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla ülkede politik istikrarın bulunmaması, işletmelerin uzun süreli stratejiler oluşturmasını engellemektedir.	Olumsuz
Organizasyon Yönetimindeki Farklılıklar	Gurup görüşmelerinde toplanan verilere göre Azerbaycan'daki işletmelerin, kendi organizasyonel yapılarını uygun bir zeminde kuramadıkları için zorlandıkları görülmektedir. Dolayısıyla, ülkede faaliyet gösteren yerel işletmelerin genelinde uzmanlaşmanın hâkim olduğu organizasyonel yapıları mevcut değildir. Katılımcıların görüşüne göre, işletmeler rekabet güçlerini koruyabilmek ve artırabilmek için, esnek üretim sistemine geçememişler. Zira hızlanarak devam eden küreselleşme ve uluslararası rekabet, mümkün olduğu ölçüde esnek üretime geçmelerini gerekli kılmaktadır. Çünkü küreselleşme, uluslararası yoğun rekabet, işletmelerin büyük, hantal yapıları yerine, esnek, güçlü, rekabet ve krize dayanıklı küçük yapılara dönüştürülmesi gereğini ortaya çıkarmıştır Verileri analiz ettiğimizde, ülkede işletmelerin esnekliğinin düşüklüğü, işletmelerin farklı işler yapabilme, değişik siparişleri alabilme, sipariş sahiplerinin özel isteklerine cevap verebilme, ve özel şartlara uyum sağlayabilme zorlanmaktadır. Çünkü yönetim, mali işler, muhasebe, satın alma, pazarlama ve satış ve ticaret (iç-dış) gibi temel işletme faaliyetlerinin her birinin yerine getirilmesi, ayrı ayrı özen gerektirir. Bu sebeple, her faaliyete ilişkin farklı bir departmana ve uzman personele ihtiyaç bulunmaktadır. Uzmanlaşma, faaliyetlerin daha sağlıklı biçimde gerçekleştirilmesine imkan sağlar. Ülkede faaliyet gösteren yerli firmaların çoğu, kurumsal yapıya sahip olma yönünde çaba sarf etmemektedir. Böylece, işlerin ilgili uzmanlarca daha sağlıklı yapılması yerine, herkesin her işi yaptığı bir yapı ortaya çıkmaktadır. Bu durum da personel verimliliğini olumsuz şekilde etkilemekte, sağlıklı büyümeyi engellemektedir. Ayrıca, Azerbaycan'da aile işletmelerinin toplam özel sektör içindeki payının büyük olması, etkin çalışmanın önünde engeldir. Personel alım ve tariflerde yetenek, eğitim ve işteki performanstan daha çok sadakat ve özel ilişkilerin aranması da işletmelerin gelişmesini engellemekte. İş ortakların ve tedarikçilerin seçilmesinde de akrabalık ve sadakat ön plana çıkarılmaktadır.	Vasat

Tablo 8 ‘in devamı

Ülke İçi Piyasa Yapısı	Grup katılımcılarının ve mülakatçıların söyledikleri gibi, Azerbaycan’da piyasa ekonomisine geçiş reformları, diğer pek çok geçiş ekonomisi ile karşılaştırıldığında daha geç dönemde başlamış olmasına rağmen piyasa yapısı kurulmaya başlamış, dış ticaretle birlikte mal ve hizmet fiyatları serbestleşmiştir. Kolektif çiftlikler ve devlet çiftlikleri (solhoz ve kolhozlar) olarak Sovyet döneminden miras kalan sistem tasfiye edilmiş, yeni toprak mülkiyeti tesis edilmiştir. Özelleştirme politikalarının pozitif ve negatif sonuçlara sahip olmasına rağmen bütüncül bağlamda bu alanda meydana gelen gelişmeler, makro ekonomik gelişmeyi hızlandırmakta ve nüfusun gelir düzeyi üzerinde olumlu etkide bulunmaktadır. Buna rağmen, işsizlik, düşük gelir düzeyi ve gelir dağılımındaki adaletsizlikle bağlantılı olarak ciddi bazı problemler de vardır. Bu bağlamda sorunların çözülmesi için hükümetin farklı politika uygulamalarına rastlanmaktadır. Özellikle reformların toplumun kutuplaşmasına neden olduğu da kaydedilmelidir. Sivil toplumun ve pazar mekanizmalarının henüz yeni yeni palazlanmaya başladığı ve daha çok devlet tekeli üzerinde işleyen belirli mamuller üzerinden dışa açılma hamlelerine rağmen, Azerbaycan’da piyasanın yerini, büyük ölçüde devlet ayrıcalıkları (statü imtiyazları) sağlayacak olan nüfuzlu ilişkiler uğrunda rekabetin aldığı söylenebilir. Dolayısıyla Azerbaycan’da yerel ve bürokratik engelleri (sınırları) aşmak için gereken maliyeti şirketler karşılayamamaktadırlar. Azerbaycan ekonomisi daha çok petrol sektörüne bağlı olduğu için, dünya petrol fiyatlarının artması ve bunun iç piyasa yapısına olumlu yansımaları, bu eğilimin ilerleyen yıllarda da devam edeceğini göstermektedir.	Olumlu
İç Pazarın Yapısı	İç pazarın yapısı, genellikle, üretim artışı ile efektif talep artışının uygun olduğu varsayımına dayanmaktadır. Buna göre de hiç bir zaman talep yetersizliğinden söz edilemeyecektir. Bu durum Azerbaycan bakımından belli bir an için kabul edilebilir. Fakat özellikle sanayi ürünleri için piyasa darlığının da bir gerçek olduğu unutulmamalıdır. İş adamlarının belirttiği gibi, bu gün Azerbaycan ithal ikamesine dayalı bir ekonomi politikası var ve iç talebin karşılanması için, öncelikle ithal edilen malların ülke içinde üretilmesi amaçlansa da hala sorun olarak kalmaktadır. Yeni kurulan sanayi dalları, çok uzun sürelerle gümrük ve diğer eş etkili vergilerle korunmuyor. Azerbaycan’da iç pazara yönelik genel üretimdeki temel sorun, kişi başına tüketimin diğer ülkelere göre son derece düşük oluşudur. Zaman içerisinde makroekonomik engellerin kaldırılması suretiyle Azerbaycan iç pazarının yaratılması, son on yılda kronik olarak durgunluk gösteren ekonomiyi harekete geçirerek, sürekli ve sağlıklı büyümeye olanak sağlayacaktır.	Vasat

Tablo 8 ‘in devamı

Markalaşma	Ülkenin kendisine ait bir markasının olmayışı ve imaj kavramına yeterince önem vermemesi, göze çarpan bir diğer eksikliklerdir. Pazarlama alanında çalışan öğretim üyeleri ve serbest araştırmacılar bunun sebebini Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bağımsız olan devletler planlı ekonomi sisteminden piyasa ekonomisine geçiş yolunda yeni ekonomi kavramlarıyla karşı karşıya kalmışlardır ve bu gibi kavramların sunumu ve algılanmasında değişimler yaşanmaktadır. Söz konusu değişim serbest piyasa ekonomisinin yarattığı rekabet ortamının en büyük silahı olan markalaşma için özellikle geçerlidir (Bağcı, 2007). Tüm üretim unsurlarının devletin elinde bulunması ve bunun sonucunda tüketimi de devletin yönlendirmesinin söz konusu olduğu bir sistemde günümüz markalaşmasından bahsetmek oldukça zordur. Bağımsızlık kazanan ve doğal zenginlikleri bulunan Azerbaycan Cumhuriyeti dünyaya açıldıktan sonra bu zenginliğinin de sonucu olarak yabancı markalar ülkeye gelmiş, yerli şirketlerin dünya pratiğini benimsemesine ortam oluşmuştur. Yerli ve yabancı şirketlerin sayısında her geçen gün artma ürün sayılarının da önemli ölçüde artması sonucunu doğurmuştur. Marka ve markalaşmanın özelliklerini ve önemini göz önünde bulundurduğumuzda bu sürecin Azerbaycan’da da yaşanması kaçınılmazdır. Markalaşmanın önemini anlamış üreticiler bu olgunu iki türlü gerçekleştirmektedirler. Birincisi, tutulmuş marka adlarını kendi ürünlerine koyarak, ikincisi kendi markalarını yaratarak. Birinci durum her ne kadar ülkenin rekabet gücüne bir katkı sağlamasa da, bu üreticilerin büyüterek kendi markalarını oluşturduğu gözlemlenmektedir. Markalaşma ve onun tüketiciler tarafından algılanması sektörden sektöre ve de segmentlere göre değişmektedir. Bunun esas nedeni bazı sektörlerde firma sayısının azlığından dolayı rekabetin düşük olması veya olmaması, diğer yandan alıcıların büyük bölümünün düşük gelirli olmasıyla daha çok jenerik ürüne talep olmasıyla izah edilebilir. Azerbaycan’da markalaşma konusunda en büyük zaafılardan birisi bu konuda uzmanların yok derecesinde olması bundan dolayı da araştırmaların yapılamamasıdır. Tüm olumsuzluklara rağmen Azerbaycan’ın dünyaya açılması markalaşma sürecini tetiklemektedir. Bunu, firma, tüketici ve devlet perspektifinden değerlendirmek mümkündür. Petrolden gelen paraların yerli yatırımcı sınıfını oluşturması, yabancı markaların ve bu markaları reklam eden yabancı TV kanallarının ülkeye girişiyle rekabetin artması, firmaların markalaşmanın önemini anlamış olması, bilgiye ulaşmada enformasyon teknolojilerinin yaygın kullanımının tüketici bilinçlenmesini sağlaması, seçeneklerin her geçen gün artması, devletince “markalar ne kadar güçlü olursa, ülkenin rekabet gücünün de o ölçüde artacağını” anlamasıyla markalaşmanın olumlu yönde gelişeceği öngörülmektedir. Ayrıca, ülkede işletmelerin kaliteli üretim konusunda başarılı oldukları inancını taşımakla birlikte, tasarım ve pazarlama konusundaki çalışmalarında zayıf kaldıkları gerçeğini vurgulamak gerekmektedir. Şüphesiz bir endüstride tüm firmaların marka olması beklenemez ancak kendi ürettikleri orijinal ürün ve malların dahi yabancı müşterilerin markası ve etiketi ile satmaya razı olmak açıklanması oldukça güç gerçekler arasında yer almaktadır. Marka olmak uzun yıllar yapılan çalışmalar ve yatırımlar ile gerçekleşmektedir. Bu nedenle en azından kendi ürün ve mallarını üretme başarısını gösteren işletmenin marka olma konusunda gayretli davranması gerekmektedir.	Olumsuz

3.2.4. Azerbaycan'da Bağlı ve Destek Endüstrilerin Değerlendirilmesi

Bir ülkenin rekabet gücünü belirleyen bir diğer önemli faktör de bağlı ve destek endüstrilerin varlığıdır. Bir ülkede bağlı ve destek endüstrilerin varlığı, firmanın girdi temininde, yeniliklerin geliştirilmesi ve uygulanmasında ve faaliyetin uluslararasılaştırılmasında, dolayısıyla rekabet gücünü arttırmakta etkili olmaktadır. Bu nedenle ülkelerin rekabet gücünün yaratılmasında, ülkelerin yoğunlaştığı sektörlerle bağlantısı bulunan diğer sektör ve endüstrilerle, bunlara her türlü desteği sağlayan tedarikçi işletmelerin gelişmişlik düzeyi ve rekabet gücü önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, ülke içindeki ara mal üreticilerinin sayısı olarak fazla olduğu ve birbirleriyle yoğun bir rekabet içinde bulunduğu ortamlarda ara mal üreten firmaların en hızlı ve en ucuz şekilde girdi sağlamaya çabalayacakları ve böylece ülkenin rekabet gücünü arttıracakları düşünülmektedir. Tüm bunlardan yola çıkarak Azerbaycan'da bağlı ve destek endüstrilere etki eden faktörlerle ve ana kriterleriyle aşığıdaki tabloda incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Tablo 9: Bağlı ve Destek Endüstrilerin Değerlendirilmesi

Bağlı ve Destek Endüstrilerin Kriterleri	Azerbaycan'ın Ulusal Rekabet Gücünün Değerlendirilmesi	Genel Kanaat
Tedarikçi İşletmelerin Geliştirilmişlik Düzeyi	Grupların belirttiği gibi, Azerbaycan'da tedarikçi işletmelerin geliştirilmişlik düzeyi düşüktür. Bundan dolayı sektörler yerel tedarikçiler bakımından oldukça zayıf bir konumdadırlar. Ülkede işletmeler ve tedarikçiler arasında düzenli bir sistemin olmaması da tedarikçi işletmelerin gelişmesini olumsuz etkiliyor. Bu sistemin olması, işletmelerin verimliliğinin karlılığının artmasına ve faaliyetlerini güvenli bir şekilde sürdürmesine katkıda bulundurur. Azerbaycan'da var olan yerli tedarikçi işletmelerin ise en büyük sorunu, yüksek olmayan eğitim seviyesi, finansal durumlarının aşığı olması, paten gibi belli alanlarda uzmanlıklarını geliştirmemeleridir. Bu yüzden işletmelerin çoğu yabancı tedarikçi işletmelerden yararlanırlar. Katılımcılar ülkede yerel tedarikçi işletmelerinde, tedarikçinin güvenilirliği, işlem stili, beceri ve kabiliyetleri ile finansal statüsü çok aşığı olduğunu söylemektedirler. Bundan dolayı tedarikçi işletmeler aynı zamanda işletmenin amaçlarını, hedeflerini, misyon ve kültürünü anlamakta zorlanıyorlar. Tüm bunlar sebebedir ki yerel işletmelerin çoğu, niteliklere ilave olarak tedarikçi, teknolojik yenilikleri, müşteri tatminini ve kaliteyi geliştirmeyi sağlayacak taahhütlerde bulunamıyorlar. Bir tedarikçiyi ortalama diğer bir tedarikçiden üstün ve farklı kılan, tedarikçinin eşsiz hizmet kabiliyetine sahip olmasıdır ki ülkede ki tedarikçi işletmelerin yabancı tedarikçiler karşısında rekabet edemiyorlar.	Vasat

Tablo 9 ‘un devamı

Bağlantılı Endüstrilerin Desteği	Azerbaycan’da işletme kümeleri, sayı bakımından kısıtlı ve oldukça yetersizdir. En büyük işletme kümelerinde bile başarılı olmaya yetecek rekabetçi teknoloji bulunmamaktadır. Bu kümelerin makine ve teçhizat ihtiyacının, destek endüstrilerden daha çok, ihracat yoluyla giderilmesi, ülke gelişimine katkıda bulunacak sinerjinin oluşmasını da engellemektedir. Ülkedeki sektörlerde faaliyet gösteren yerel işletmelerin, ileri ve geri bağlantılar açısından bakılacak olursak, bunların büyük bir kısmının tarım, madencilik ve kimya bağlantıları olan sanayiler, kısaca hammaddeye ve doğal kaynaklara dönük sektörler olduğu görülür. Maalesef bu sektörler bile bir birlerine bağlı olsalar bile bir birlerini tam destekleme kapasiteleri yoktur.	Vasat
Ara Mal Üreten Firmalar ve Bunların Yoğun Rekabeti	Sovyetler Birliği zamanında, Azerbaycan’da milli gelirin yalnız %23’ü cumhuriyetin kendi kullanımına kalmıştır. Ülkede üretilen malların %80’i hammadde ve yarı mamul mal şeklindedir. 70 yıl sosyalizm düzeninde yaşayan Azerbaycan’da bu sürenin sonunda bile mamul mal üretir düzeye gelememiştir. Bu tüm sektörleri kapsamaktaydı. Ülkede petrol alanındaki büyük üretim tesisleri, örneğin, petrol teçhizatı üzere üretim yapan Sattarhan adına fabrikanın 1988 yılına kadar ürettiği petrol teçhizatları için gerekli ara mal ve ham madde girdisinin %70’i diğer Birlik ülkelerinden karşılanmaktaydı. Tüm bunlar bilinçli bir politikanın sonucu olmuştur. Eski SSCB hiçbir ülkenin, özellikle doğal kaynaklar itibarıyla zengin olan ülkelerin ekonomik olarak kendi kendine yeterli olmasına fırsat vermemiş, söz konusu ülkeleri ekonomik bağlarla bir birlerine bağımlı hale getirmiştir. Fokus gruplarda toplanan verilerden görmekteyiz ki, Azerbaycan sanayisinin yaklaşık olarak yarısını ağır sanayi, beşte birini hafif sanayi ve üçte birini gıda sanayi meydana getirmektedir. Sanayinin yarısını oluşturan ağır sanayi genelde ara mal ve yarı mamul üretmektedir. Sanayi, beşte birini hafif sanayi ve üçte birini gıda sanayi meydana getirmektedir. Sanayileşmede ilkin aşamaları gerçekleştiren Azerbaycan, genel olarak dış dünyadan yatırım malları ve bir kısım ara malları ithal etmektedir. Çünkü ülkenin gelişme düzeyi söz konusu bu malları da ülke içinde üretmeye yeterli olmamaktadır. İthal teknoloji sayesinde ülke içinde hafif sanayi geliştirilmekte, temel tüketim malları ülke içinde üretilmektedir. Fakat bu durum ülkenin ithal bağımlılığını ortadan kaldırmamaktadır. Bu kez ithal bağımlılığı yatırım malları yönüyle gerçekleşmektedir. Ayrıca, Azerbaycan’da genel olarak yatırım ve ara malı bakımından üretim çok az miktarda ve gereken kalitede yapılmamaktadır. Bu da ülkenin dış bağımlılığını doğuran önemli sebeplerden biri olarak ele alınmaktadır. Ülkede petrol sanayisine bağlı alanlardaki belirli gelişmeler sonucunda ithalat yapı itibarıyla değişiklik göstererek yatırım ve ara mallarına yönelme eğilimi ortaya çıkmıştır. Ülkede sanayi ve savunma bakanlığına bağlı olan 17 ve genel olarak ara mal üreticisi işletmelerin alt yapı ve modernizasyon sorunlarını çözmek ülkenin en önemli vazifelerinden biridir. Genel olarak ise ara mal üreten işletmeler arasında rekabet yok denecek kadardır. Hatta yurt dışından gelen ara malların birçok yerli ara mal üreten işletmelerin faaliyetlerinin sonlanmasına sebep oluyor.	Vasat

Tablo 9 ‘un devamı

Fiyat Etketif Girdilere Hızlı Erişim	İş adamlarıyla mülakatlarda söyledikleri şey, ülkede sektörlerin, fiyat efektif girdilere hızlı erişim için ve girdi maliyetlerinin minimize edilmesi yönünde çaba sarf eden, ihtiyaç duyulan ham maddeyi ve yardımcı malzemeyi uygun şartlarda araştırıp temin eden bir birime ihtiyaç vardır. Bu tür faaliyetlerin gerçekleştirilebileceği bir satın alma birimi, her işletmede mevcut değildir. Dolayısıyla ülkede, alımlar yüksek maliyetle yapılmakta, bu da üretim maliyetlerini ve dolayısıyla işletmelerin rekabetçiliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Bundan dolayıdır ki, üretim girdilerinin yüksek maliyetle temini sebebiyle bunların fiyatlara yansıtılması mecburiyeti, dış piyasalardaki rekabette en önemli dezavantajlar arasında yer almaktadır. Uluslararası alandaki en zor konulardan biri de uygun fiyatın tespitidir. Sektörlerde girdi maliyetlerinin yüksekliği, işletmelerin rekabet avantajını ortadan kaldırmaktadır.	Vasat
Yerel Yan Sanayicilerle Sürekli Koordinasyon Şeklinde Çalışmak	Azerbaycan’ın en önemli işletme kümeleri detaylı bir şekilde incelendiğinde makine ve özellikli girdiler sektöründe önemli problemlerin olduğu görülmektedir. Azerbaycan’ın en önemli işletme kümeleri petrol sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Fokus grup iştirakçilerinin de belirttikleri gibi, gelecekte ülke ekonomisine katkıları büyük olacağı tahmin edilen tarım ve turizm sektöründe kümelenme olabilir. Yerel yan sanayiciler arasında ki koordinasyon eksikliğinin sebeplerinden biride ilgili alanlarda işletmelerin az olmasıdır. Azerbaycan sanayisinin yeniden yapılanmasına ve modernleşmesine büyük ihtiyaç vardır. Mevcut tesislerin büyük oranda atıl durumundadır. Kullanılan teknolojilerin ve ekipmanların çoğu verimsizdir. Azerbaycan yerel yan sanayicilerin koordinasyonunda biraz devletin payı çok olan sektörlerde görülmektedir. Bu sektörler esasen, kimya, elektrik, gaz, makine, gibi büyük sehimler getiren alanları kapsamaktadır. Yurt dışında da örneklerinde gördüğümüz gibi bir kümelenme çalışmasını devlet, özel sektör, bir sivil toplum kuruluşu yada bir üniversite başlatmış olabilir. Ancak ilk kıvılcımı yakmak kümeyi yöneteceğimiz anlamına gelmez. Çünkü asıl olan ortak akılın ortak hedef ve iş planı çerçevesinde ortak yönetilmesidir ki ülkede en büyük sıkıntıyı burada yaşıyor.	Olumsuz
Dünya Çapındaki Yan Sanayi Üreticileri Alıcı Firmalarla Yeni Teknolojileri Uygulamaları İçin Yeni Metot ve Fırsatları Algılamalarına Yardım Eder	Azerbaycan’da dünya çapında faaliyet gösteren firmaların büyük kısmı petrol sektöründe veya petrol yan sanayi sektöründe yatırım yapmış ve yoğunlaşmışlardır. Girişimci kişilerin söylediklerini analiz ettiğimizde, ülkede ise faaliyet gösteren yerli işletmelerden bu firmalardan teknolojik anlamda yararlanması çok az görülmüştür. Bunlardan biri: Azerbaycan’da otomotiv yan sanayine yönelik ciddi bir üretimde bulunmaktadır. ARTAKO Filters and Radiators firması Azerbaycan’da otomotiv, sanayi filtrleri ve radyatörleri üretmektedir. Firma İtalyan OMSGROUP ve Meksikalı HAVOMEX firmalarının teknolojilerinden yararlanmaktadır. Diğer sektörlerde ise teknoloji sorunları ciddi anlamda devam etmektedir.	Olumlu

3.2.5. Azerbaycan'ın Ulusal Rekabet Gücünde Devletin Rolü

Serbest Ekonomilerde devlet ulusal rekabet gücünü belirleyemez, ancak etkileyebilir. Devlet politikasının ekonomiye ilişkin ana rolü, ülkenin kaynaklarının (işgücü ve sermaye) yüksek ve artan seviyede verimlilik sağlanacak şekilde dağılmasını sağlamaktır yani bir tür katalizör görevidir. Devlet, ortaya çıkan yeni fırsatlar, değişen koşullar veya krizler durumunda gerekli tedbirleri alarak ve politikalar uygulayarak firmaların rekabet güçlerinin artmasına ya da korunmasına yardımcı olabilecek bir faktördür.

Tüm ülkelerin kendine özel şansları vardır. Ayrıca, ülkede değişen koşullar yeni fırsatlar ve şanslar yaratırlar. Söz konusu değişkenler yenilikler, teknolojik gelişmeler, girdi maliyetlerindeki ani değişimler (petrol soku gibi), dünya finans piyasalarında ve döviz kurlarında değişiklikler, dünya piyasaları ve yerel piyasalardaki talepte dalgalanmalar, dış ülkelerin uyguladığı politikalar ve savaşlar olarak sayılabilir. Aşağıda ki tabloda ulusal rekabet gücünden yola çıkarak ülkede devletin etkinliği ile beraber şansları ve bu şansları değerlendirilmiştir.

Tablo 10: Devletin Rolü ve Şansın Değerlendirilmesi

Devlet ve Şans Değerlendirilmesi	Azərbaycan'ın Ulusal Rekabet Gücünün Değerlendirilmesi	Genel Kanaat
Devlet	Fokus grup tartışmalarında devletle bağlı çok veri toplandığından ve bazı verilerin bir birlerini tamamlamaması bunun analize tabi tutulmasını zorlaştırmaktadır. Burada devletin etkinliğini özetle değerlendirilecektir. Bağımsızlıktan sonra devlet ülkeni iş gücü ve sermaye gibi kaynaklarının yüksek ve artan seviyede verimlilik sağlayacak dağılması politikası izlemiştir. Bunun için ülkede uluslararası kurumlarında yardımıyla uygun politikalar izlenmiştir. Ama yukarıda ki tablolarda ki analizlerden de gördüğümüz gibi petrol politikası hariç devlet bu konuda pek de başarılı olmamıştır. Bunun bir çok iç ve dış nedenleri vardır. Katılımcılar devletin dolayı etkisinden de şikayetliyorlar. Bunlar devletin fiziksel ve beşeri kaynaklarının geliştirilmesinde, sektörel politikaların uygulanmasında, eğitim, araştırma kuruluşlarının desteklenmesi, tüketici haklarının titizlikle korunması dış ticaret faaliyetleri ve tekelleşme kısıtlandırmaları ve haksız rekabetin önünün alınmasına dair iyi kanunlar hazırlansa bile pratikte etkili olamıyorlar. Katılımcılar, “ülkeler ancak küresel düzeyde rekabet özelliği kazandıkları oranda anlamlı bir noktaya ulaşabilirler” fikrini savunmaktadırlar. Dahası gelecek ufku yaratırlar. Rekabet gücünü artırmak için özellikli sektörler belirlenerek katma değeri yüksek yeni sektörlerle yatırım yapılması teşvik edilmelidir (Güran ve Cingi, 2001). Bu sektörlerde özel sektörün ve teşviklerin yetersiz kaldığı durumlarda, devlet doğrudan kendisi faaliyette bulunmalıdır ki, Azerbaycan bu konuda zayıf hareket etmektedir ve aktif rol üstlenmemektedir. Ayrıca, devlet bir potansiyel olması durumunda rekabetçi avantajın inşasında aktif bir şekilde rol alabileceği gibi, firmaların rekabetçi avantajlarının oluşumunda ve geliştirilmesinde kilit rol oynayan yakın iş çevresinin kalitesinin artırılması yönünde dolaylı katkılar da sağlayabilir. Katılımcıların belirttikleri gibi bu gün Azerbaycan’da makro ve mikro düzeyde yaşanan olumsuzlukların temelinde devletin ve siyasetin örgütlenme biçiminin rasyonellikten uzak olması yatmaktadır. Süreçlerin rasyonel oluşturulmadığı bir sistemin uluslararası arenada rekabet edebilirliği de sınırlı olmaktadır. Son olarak, ülkede devletin etkin bir denetlemesi bulunmamaktadır. Ülkede faaliyet gösteren işletmelerin çoğu vergi kaçırarak, yanında çalıştırdığı işçilerin aylığından, sigortasından, giderlerinden keserek, düşük kalitede hammadde kullanarak vb. ile maliyetleri azaltma çabası içindedir. Bu durum diğer işletmelerin rekabetini azaltmakta ve aynı şekilde çalışmaya özendirilmektedir. Bunun önüne geçilmesi için devletin denetimlerini artırması gerekmektedir.	Vasat

SONUÇ

Hızla değişen küresel bir ekonomide başarılı olmak, küresel rakiplere karşı sürdürülebilir bir rekabet gücü kazanmak için ülkelerde kendi avantajlarını kullanmak ve küresel fırsatlardan yararlanmak zorundadır. Ülkeler küresel dünyanın sunduğu fırsatlar ve tehditler ışığında kendi güçlü ve zayıf yönlerini belirlemek zorundadırlar. TOWS matrisi bunun nasıl yapılması gerektiğini ışık tutan bir araçtır. Bir TOWS matrisi yaklaşımı, her ülkenin sahip olduğu faktörlerin iyi analiz edilmesi ve optimal kullanımı yoluyla uluslararası arenada o ülkenin iş faaliyetlerinin daha etkin hale gelmesine yardımcı olmaktadır. Böyle bir yaklaşımı benimseyen ülkelerin sürdürülebilir bir küresel başarı elde etmesi daha da kolaylaşır. Bu bölümde Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünü değerlendirmek için ilkin olarak TOWS matrisi kullanıldı. Bundan sonra ise mülakatçılardan ve fokus grup tartışmalarından toplanan verilerle incelenmeye ve yorumlanmaya tabi tutuldu. TOWS matrisiyle Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücüne genel bakıldığında ve incelendiğinde ülkenin rekabet gücünün dezavantajlı konumunda olduğu görülmektedir. Çünkü literatürde ulusal rekabet gücüne etki eden faktörlerin Azerbaycan'da ki durumlarının olumsuz olduğu belirlenmiştir. Ama ülkenin ulusal rekabet gücünü artırılması için büyük fırsatlar olduğu tespit edilmiştir. Bu fırsatlardan tam anlamıyla yararlanabilmek için öncelikle zayıf yönlerin güçlendirilmesi gerekmektedir.

Bu bölümde Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücü ikinci modelle, dinamik elmas modeliyle de değerlendirildi. Elmas modelinde ki değerlendirmelerden alınan veriler TOWS matrisindeki verileri dolaylı dolaysız desteklemekle çalışmanın güvenini ve ölçülebilirliğini artırmıştır. Azerbaycan'da uygulanan elmas modelinde de TOWS' deki gibi aynı yöntem kullanılmıştır. Ülkenin ulusal rekabet gücü dinamik elmas modelinde yer alan faktör koşullarıyla değerlendirilmiş ve genel kanatla ölçülmüştür. Bu değerlendirmede Azerbaycan'ın tüm faktör koşulları kriterleri incelenmiş ve ölçülmüştür. Ülkenin nitelikli iş gücü, alt yapı donanımı, üniversiteler, araştırma kurumları, modern ulaşım vasatı olarak değerlendirilmiştir. Doğal kaynaklar ve bunların verimli kullanılması, sermaye kaynakları, haberleşme sistemleri olumlu olarak değerlendirilmiştir. Bilgi kaynakları ise olumsuz olarak değerlendirilmiş. Genel olarak ise ülkenin faktör koşulları ise vasat durumda olduğu belirlenmiştir. Uluslararası

düzyeyde rekabet gücü elde etmek için sadece bu faktörlere sahip olmak yetmemektedir. Faktörlerin verimli ve etkin olarak kullanılması gerekmektedir. Bu faktörleri bir araya getirmede gösterecekleri performans oranında ülkeler başarılı olmaktadır ve ulusal rekabet gücü kazanmaktadır. Bu durumda ülkelerin faktör donanımlarının sabit olmadığı, iyileştirilebileceği ve ulusal stratejilerin konjonktürel değişkenlikler gösterebileceği gerçeğinin ulusal rekabet gücü bağlamında dikkate alınması gereği açıkça ortaya çıkmaktadır.

Değerlendirmede ulusal rekabet gücünü belirleyen diğer önemli bir faktör de ülke içi talep koşullarından kaynaklanmaktadır. Azerbaycan'ın talep koşulları kriterleri içinde, iç pazarda talebin yapısı ve bileşimi, iç talepteki tercih yapısının dış piyasalara yansımaya mekanizması ve firmalarda ilerleme ve yenilikçilik durumları vasat olduğu kanaatine gelinmiştir. Ayrıca faktör koşulu kriteri olan iç talebin genişli ve büyüme kalıbı olumlu olarak değerlendirilmiştir.

Dinamik elmasındaki diğer bir faktör, ülke içi endüstriyel yapı ve rekabettir ki bunun kriterleriyle Azerbaycan değerlendirilmiştir. Burada, markalaşma ve uygulanan stratejiler olumsuz olarak değerlendirilmiş. Ulaşmayı arzu ettiği hedefler ve organizasyon yönetiminde ki farklılıkların ise durumunun vasat olduğu kanaatine gelinmiştir. Ülke içinde faaliyet gösteren yerel işletmelerin ulaşmayı arzu ettiği hedefler ise olumsuz olarak değerlendirilmiştir.

Bir ülkenin rekabet gücünü belirleyen bir diğer önemli faktör de bağlı ve destek endüstrilerin varlığıdır. Bir ülkede bağlı ve destek endüstrilerin varlığı, firmanın girdi temininde, yeniliklerin geliştirilmesi ve uygulanmasında ve faaliyetin uluslararasılaştırılmasında, dolayısıyla rekabet gücünü arttırmakta etkili olmaktadır. Elmasın bu boyutuyla Azerbaycan değerlendirilmiş ve tedarikçi işletmelerin gelişimcilik düzeyi, bağlantılı endüstrilerin gelişimlik desteği, ara mal üreten firma ve bunların yoğun rekabeti, fiyat efektif girdilere hızlı erişim vasat olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca yerel yan sanayicilerle sürekli koordinasyon şeklinde çalışmalar olumsuz olarak değerlendirilmiştir. Ülkede dünya çapındaki yan sanayi üreticileri alıcı firmalarla yeni teknolojileri uygulamaları için yeni metot ve fırsatları algılamalarına yardım eder kriteri olumlu kanaatine gelinmiş ve değerlendirilmiştir. Ülkenin ulusal rekabet gücünü ölçmek ve değerlendirmek için, dinamik elmasın yan

faktörleri olan devlet ve şansta tartışılarak değerdendirilmeye tabi tutulmuştur ve burada devletin durumu vasat ülkenin şanslar açısından ise olumlu olduğu genel kanaatine gelinmiştir.

Azerbaycan'ın ülke durum analizi ulusal rekabet gücü stratejileri TOWS'la ve elmas modeliyle analiz edilmiş ve diğer bölüm için ulusal rekabet gücünün artırmaya yönelik olarak yapılabilecekler ve eksiklikler ortaya çıkartılmıştır.

BÖLÜM İV:
AZERBAJCAN’IN REKABET GÜCÜNÜN KARŞILAŞTIRILMASI
VE ULUSAL REKABET GÜCÜNÜN ARTIRILMASINA
YÖNELİK ÖNERİLER

Günümüzde bir ülkenin en önemli amaçlarından biri uluslararası alanda rakiplerine karşı rekabet gücü sağlamak ve bunu korumaktır. Ülkelerin küresel kapsamda ulusal rekabet gücünün değerlendirilmesine yönelik en güvenilir çalışmalardan biri Dünya Ekonomik Forumunun her sene düzenli olarak yayınladığı araştırma raporudur.

Dünya Ekonomik Forumu tarafından geliştirilen yeni Küresel Rekabetçilik Endeksi çok sayıda parametreyi dikkate alarak ülkeler arasında bir sıralama yapmayı önermektedir. Burada asıl gaye, ülkelerin verimlilik düzeyini belirleyen etmenleri ortaya koyup, o ülkenin güçlü ve zayıf tarafını ortaya koymak ve politika yapıcılara yol göstermektir. Bu forum ülkelerin kalkınmışlık düzeylerini üç kategoriye ayırmaktadırlar. Bu kategoriler ve rekabet gücüne dair bileşenlerle arasındaki ilişkiyi aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 11: Dünya Ekonomik Forumu Modeli

Temel Gereklilikler Kurumsal yapı Altyapı Makroekonomik İstikrar Sağlık ve ilköğretim	→	Üretim faktörleri odaklı ekonomiler
Verimlilik Artırıcılar Yüksek öğretim ve işbaşında eğitim Mal piyasalarının etkinliği Emek piyasalarının etkinliği Mali piyasaların çeşitliliği Teknoloji altyapı Pazar büyüklüğü	→	Verimlilik odaklı ekonomiler
İnovasyon ve Çeşitlilik Faktörleri İş dünyasının gelişmişlik düzeyi İnovasyon	→	İnovasyon odaklı ekonomiler

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu, 2008-2009

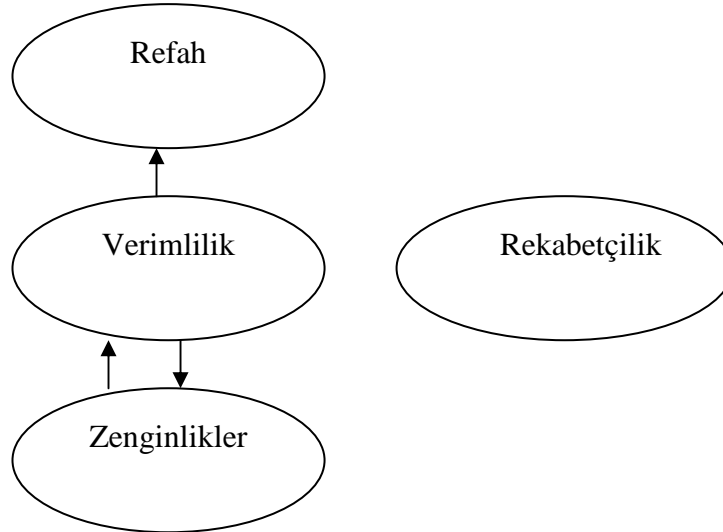
Küresel Rekabetçilik Endeksi rekabet gücünü etkileyen çok sayıda bileşenin ağırlıklı ortalamasıdır. Her bir bileşen rekabetçilik olarak anılan karmaşık kavramın bir

boyutunu yansıtır. Söz konusu tüm bileşenler rekabetçiliğin dayandığı on iki adet bileşenin neler olduğunu ve bu bağlamda özelliklerini tanımlar.

Küresel Rekabet Endeksi, her bir ülkenin verimlilik ve rekabet açısından kritik veriler içeren üç alt endeksin tartılı ortalamasından oluşmaktadır. Tartılar ise, ülkenin içinde bulunduğu gelişme aşamasına göre farklılık arz etmektedir. Bu bağlamda ülkeler; 1. grup ülkeleri (Üretim faktörleri odaklı) (GSMH'sı 2000 USD'nin altında olan ülkeler), 1'den 2'ye geçiş ülkeleri (2000-3000 USD GSMH'sı olan ülkeler), 2. grup ülkeleri (Verimlilik odaklı) (3000-9000 USD GSMH'sı olan ülkeler), 2.den 3'e geçiş ülkeleri (GSMH'sı 9000-17000 USD olan ülkeler) ve 3. grup ülkeleri (İnovasyon odaklı) (GSMH'sı 17000'nin üzerinde olan ülkeler) beş ana gruba ayrılır.

Ayrıca, endeksin çerçevesinde üç adet yapıtaşı oluşturmaktadır. Bunlar; zenginlikler, makroekonomik rekabetçilik ve mikro ekonomik rekabetçiliktir. Zenginlik refah düzeyini doğrudan etkilemekte, bu zenginlikler arasında da doğal kaynaklar, coğrafi konum ve büyük bir iç pazar gibi bir ülke için var olan avantajlar sağlanmaktadır. Bunun şekil konumu aşağıda gösterilmektedir.

Şekil 8: Rekabetçiliğin Tanımlanması

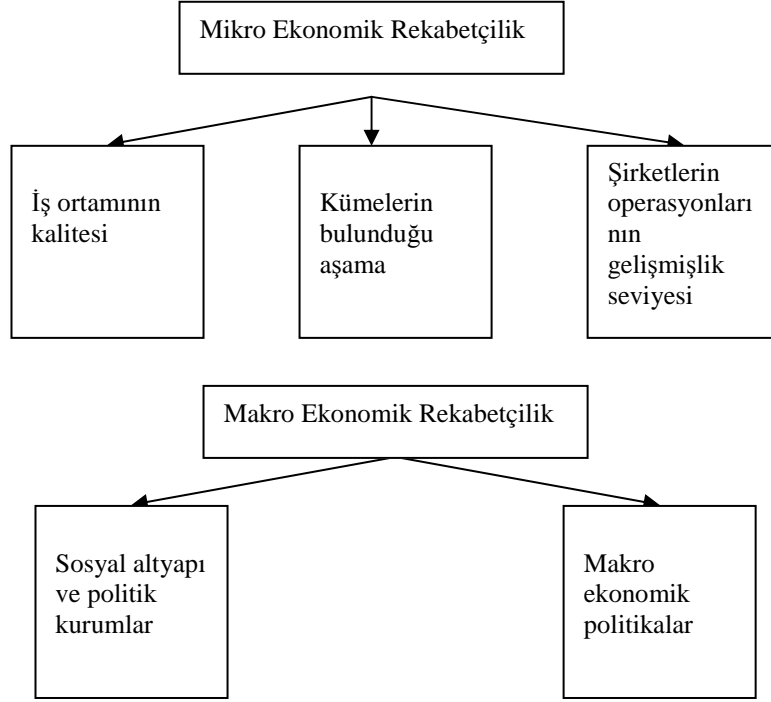

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu, 2008-2009

DEF'na göre bir ülkenin sahip olduğu zenginlikle verimlilikle birleşmesi refahı getirmektedir. Rekabet gücündeki artışa dair çalışmaların da hedefi refah düzeyinde

artış sağlamaktadır. Aşağıdaki şekilde de makro ekonomik rekabetçilik ve mikro ekonomik rekabetçilik olarak anılan kavramların bileşenleri verilmiştir.

Şekil 9: Verimliliğin Temelleri

DEFQ’u araştırmayı yaparken iki tür veriden yararlanır. İlk grup veriler uluslararası rakamsal göstergeleri, ikinci grup veriler ise, Yönetici Görüşü Anketi adı verilen bir anketten elde edilir. DEF’u ülke başına ortalama 95–100 anketin değerlendirdiğini belirtmektedir. Araştırma KRE’nin on iki bileşenin çerçeveleyen toplam 13 bölümden oluşmaktadır. Anket çalışması içinde bulunan sorular 1-ile 7 arasında bir puan verilecek biçimde yapılmıştır. Bu anketlerde 1 en kötü notu, 7 ise en iyi notu temsil eder. Anketler farklı ülkelerden toplam 150 adet ortak kurum aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

Ülkelerin ulusal rekabet gücünü anlaşılır ve ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesi politika yapıcıların ve devlet kurumlarının üst düzey yöneticilerinin karar verme süreçlerinde, politikaların belirlenmesi sırasında diğer ülkelerle kıyaslanma olanağı sağlamak, ülkenin performans düzeyinin zaman içerisindeki gelişimini izlemek ve salt şirketlerin değil ülkelerinde dünya pazarında nasıl rekabet ettiklerini analiz etmek konularında rol gösterici bir rol oynayacaktır. Bu bölümde temel amaç Azerbaycan’ın

rekabet gücü yüksek bir ekonomi olması yolunda DEF’u tarafından yapılan değerlendirmeleri araştırmak, Azerbaycan bakış açısıyla yapılmış bir araştırmayla ulusal rekabet gücünün anlamaya katkıda bulunmaktır. Ayrıca, bu kapsamda bu bölümde Azerbaycan’ın eşbicimli ölkelerle ve coğrafi yakın ölkelerle karşılaştırılması yapılmıştır. Karşılaştırma Dünya Ekonomik Forumunun (DEF) 2009 raporundaki verilerle yapılmış ve Azerbaycan’ın ulusal rekabet gücü on iki rekabet gücü boyutunda seçilen ölkeler karşısındaki durumu genel olarak incelenmiştir. Dolayısıyla bu bölümde amaç DEF’nun verileriyle Azerbaycan’la benzeri sosyal ve ekonomik yapıya sahip olan ölkeler belirlenerek karşılaştırmalı bir yaklaşımla ölkelerin rekabet üstünlüğü oluşturma stratejileri çözümlenmektedir.

Azerbaycan’ın içinde bulunduğu üretim, yatırım ve istihdam darboğazından kurtulabilmesi için süratle bir ulusal rekabet gücü politikası oluşturması ve kararlılıkla uygulaması gerekmektedir. Bundan dolayı tezin sonucu olarak tüm veriler değerlendirilerek ulusal rekabet gücü boyutunda Azerbaycan’ın dezavantajlı yönlerinin geliştirilmesi için ve Azerbaycan’ın gelecekte rekabet gücünün ister kendi içinde isterse de rakipleri karşısında güçlendirilmesi için öneriler belirlenerek sunulmuştur.

Diğer bölümlerde ortaya çıkardığımız Azerbaycan’ın ulusal rekabet gücündeki eksiklikler ve rekabet gücünü artırmaya yönelik yapılabilecekleri bu bölümde gerek ulusal gerekse uluslararası ekonomik ve sosyal gerçekler ışığında tartışmasını yapıp ve Azerbaycan’la ilgili önerilerde bulunulacaktır. Bu yapılırken Dünya Ekonomik Forumunun on iki boyutlu ölkelerin rekabet gücü raporu göz önünde bulundurulmuştur ve Azerbaycan’ın yakın ölkeler karşısındaki rekabet gücü incelenmiştir.

4.1. Azerbaycan’ın Küresel Rekabet Gücü Endeksiyle Karşılaştırılması

Merkezi İsviçre’nin Cenevre kentinde bulunan aynı zamanda da Davos toplantılarını organize eden Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum-WEF) adlı uluslararası bir araştırma enstitüsü, her yıl Global Rekabet Raporu (Global Competitiveness Report) adı altında bir rapor yayınlamaktadır. Bu raporda “küresel rekabet endeksi” adı verilen bir endeks yardımıyla ölkelerin uluslararası rekabet gücü açısından yeri tahmin edilmektedir (Ajitabh ve Momaya, 2004). Dünya Ekonomik Forumu’nun Kurucusu ve Başkanı Klaus Schwab (WEF, 2008): “Küresel ekonominin gitgide karmaşıklaştığı bir dönemde, Küresel Rekabet Raporu kalkınmaya yön veren

ana unsurları, bazı ülkelerin kendi halklarının gelir seviyesi ve fırsatlarını artırmada diğerlerinden neden daha başarılı olduğunu daha iyi anlamamıza katkıda bulunacak. Dünya ülkelerinin ekonomik koşulları hakkında ayrıntılı değerlendirmeler sunan rapor, politika belirleyiciler ve iş dünyasının liderlerine, daha iyi ekonomi politikalarının ve kurumsal reformların oluşturulmasında önemli bir araç sunmaktadır (Mercek, 2008; Şener, 2007; Açar, 2008).

Dünya Ekonomik Forum'u 1987 yılından beri dünya uluslarının rekabet gücünü ölçüyor. Ülkeler için rekabet gücünün yüksek olması önemli bir göstergedir. Çünkü rekabetin güçlü olduğu yerlerde üretim artıyor, ekonomi gelişiyor, halkın geliri ve refahı yükseliyor (Fendel ve Frenkel, 2005). Dolayısıyla küreselleşme sonucunda rekabetin dünya ölçeğine giderek şiddetlendiği günümüzde, ülkeler küresel piyasalarda daha fazla pay sahibi olmak için rekabet güçlerini artırma konusunda yoğun çaba göstermektedirler.

Bir ülkenin gelişmişlik, kalkınma ve refah düzeyini belirleyen unsurlardan biriside o ülkenin dünya rekabetinde ki yeridir. Dünya Ekonomik Forumu'nun verilerine istinaden Azerbaycan 2006 senesinden bu yana rekabet gücü sıralamasında istikrarlı bir şekilde gerilemektedir. Bu bağlamda aşağıda ki, tabloda da gördüğümüz gibi, Dünya Ekonomik Forumu'nun 2006–2007 yılı Büyüme Rekabet Endeksi sonuçlarına göre, Azerbaycan 140 ülke içerisinde 62'nci sırada 2007–2008 yılı 66'cı sırada, 2008–2009 yılı ise 69'cu sırada yer almıştır.

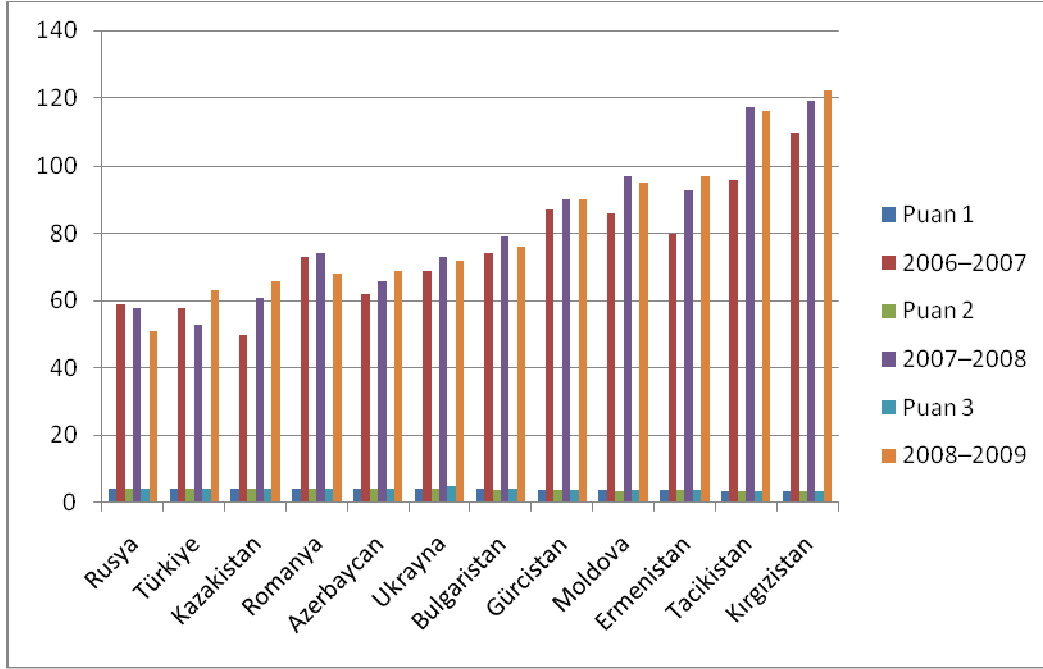
Tablo 12: Ülkelerin Rekabet Gücü Endeksi

Ülke	2006–2007	Puan	2007–2008	Puan	2008–2009	Puan
Azerbaycan	62	4,1	66	4,1	69	4,10
Bulgaristan	74	4,0	79	3,9	76	4,0
Ermenistan	80	3,9	93	3,8	97	3,7
Gürcistan	87	3,7	90	3,8	90	3,9
Kazakistan	50	4,3	61	4,1	66	4,1
Kırgızistan	110	3,4	119	3,3	122	3,4
Moldova	86	3,8	97	3,6	95	3,8
Romanya	73	4,0	74	4,0	68	4,1
Rusya	59	4,1	58	4,2	51	4,3
Tacikistan	96	3,6	117	3,4	116	3,5
Türkiye	58	4,1	53	4,2	63	4,1
Ukrayna	69	4,0	73	4,0	72	4,9

Kaynak: <http://www.weforum.org> (03.02.2009)

Bu kapsamda yukarıdaki tablodan çıkarılan aşağıda ki grafikte Azerbaycan ekonomisine yakın olan ülkelerle Azerbaycani küresel rekabet gücü endeksiyle karşılaştırılmış ve göreceli rekabet gücü sıralanması 2006–2009 senesine göre yapılmıştır. Bu grafikte amaç Azerbaycani benzeri ülkelerle karşılaştırmak ve Azerbaycan'ın bu ülkeler karşısında rekabet gücü avantaj durumunu belirlemektir.

Şekil 10: Ülkelerin Rekabet Gücü Karşılaştırılması Endeksi

Kaynak: <http://www.weforum.org> (03.02.2009)

Grafikte görüldüğü gibi küresel rekabet endeksi sıralamasında Azerbaycan 2006 yılında Türkiye, Rusya ve Kazakistan dan sonra ilk sıradadır. Bu 2006 senesi için Azerbaycan'ın yakaladığı en iyi sıralama performansdır. Romanya ve Bulgaristan gibi Avrupa ülkelerinden önde olmak ayrıca Kazakistan hariç diğer Bağımsız Devletler Birliği ülkelerin önünde olmak kıyaslandığı zaman rekabetçi bakışla Azerbaycan için başarılı bir performanstır. Azerbaycan 2007-2008 ve 2008- 2009 senelerinde de sıralamada aşağılara inse bile endeksi puanın 4,1 olarak koruyup sağlamıştır. Karşılaştırıldığında görmekteyiz ki diğer ülkelerde sıralarını önceki yıla göre koruyamamışlar. Diğer ülkelerin endeksiyle Azerbaycan'ın karşılaştırıldığında görmekteyiz ki Azerbaycan'ın büyük potansiyeli farkı dünyada iyi bir rekabet avantajı yakalasin ve küresel rekabet gücü konusunda gelecek yıllarda daha iyi performans sergilemesi için ve rakip ülkeler karşısında avantajlı rekabet stratejisi kazansın.

4.1.1. Temel İhtiyaçlar Endeksiyle Karşılaştırma

Ülkelerin temel ihtiyaçlar endeksi, kurumsallaşma, alt yapı, makroekonomik istikrar ve sağlık ve temel eğitim olarak dört alt başlıkta açıklanarak sıralanmıştır. Ülkelerin temel ihtiyaçlar endeksini dünya ekonomik forumu 2009 senesinde 134 ülke sıralamasını

yapmış ve 1-7 endeksiyle de ülkeleri değerlendirmiştir. Azerbaycan'ın temel ihtiyaçların genel durumu aşağıda ki tabloda gösterilmiştir.

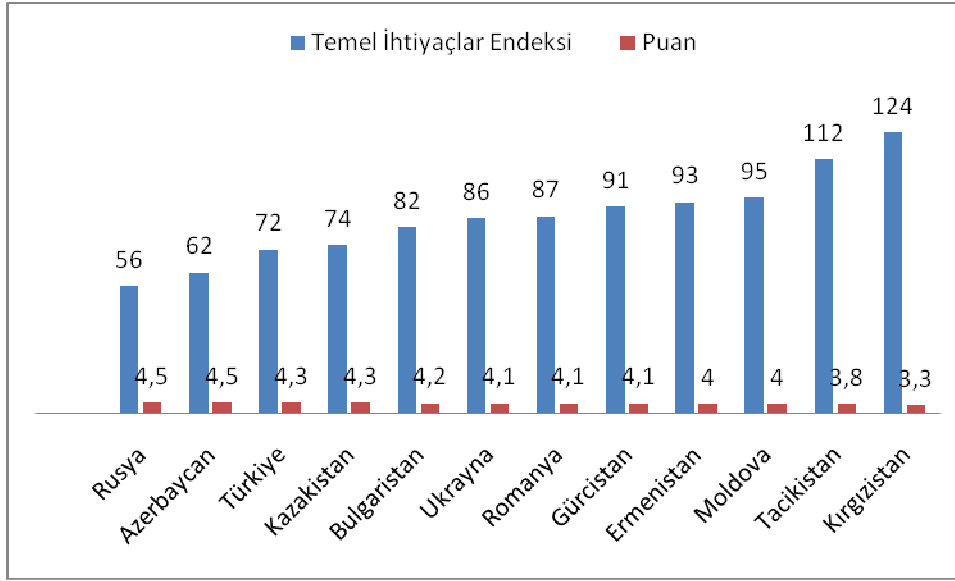
Tablo 13: Temel İhtiyaçlar Endeksi

Ülke	Temel İhtiyaçlar Endeksi	Puan	Kurumsal Yapı	Alt Yapı	Makroekonomik İstikrar	Sağlık ve Temel Eğitim
Azerbaycan	62	4,5	62	61	45	102
Bulgaristan	82	4,2	111	95	54	68
Ermenistan	93	4,0	96	90	83	97
Gürcistan	91	4,1	69	77	118	91
Kazakistan	74	4,3	81	76	74	81
Kırgızistan	124	3,3	122	111	128	96
Moldova	95	4,0	92	113	80	89
Romanya	87	4,1	89	105	76	66
Rusya	56	4,5	110	59	29	59
Tacikistan	112	3,8	78	101	131	101
Türkiye	72	4,3	80	66	79	78
Ukrayna	86	4,1	115	79	91	60

Kaynak: <http://www.weforum.org> (03.02.2009)

Yukarda ki tablodan Azerbaycan'ın temel ihtiyaç endeksini incelediğimizde Azerbaycan 2009 senesinde 134 ülke içinde 4,5 puanla 62 sıradadır. Bağımsızlığını yeni kazan ülke gibi ve savaş içinde olduğundan dolayı bu genel olarak Azerbaycan için kötü bir gösterici olmasada rekabetçi bir bakış açısıyla baktığımızda dünya standartlarından aşağıdır. Çünkü temel ihtiyaçlar endeksinin kurumsallaşma, alt yapı, makro ekonomik istikrar ve sağlık ve temel eğitim gibi kriterleri ülkelerin ulusal rekabet gücü açısından avantajlı olması çok önemlidir. Azerbaycan'ın temel ihtiyaçlar endeksinin genel durumunun karşılaştırmalı analizi aşağıda ki grafikte gösterilmiştir.

Şekil 11: Temel İhtiyaçlar Endeksinin Karşılaştırılması

Kaynak: <http://www.weforum.org> (03.02.2009)

Grafikte gördüğümüz gibi, Azerbaycan Rusya'dan sonra eşbüçümlü ülkeler içinde ikinci sıradadır. Azerbaycan'ın bu ülkeler karşısında böyle bir performans yakalaması ve rekabet avantajı kazanması Azerbaycan'ın için bu ülkeler karşısında başarı göstergesidir. Bu gün, Azerbaycan temel ihtiyaçların genel endeksinde Türkiye, Bulgaristan, Romanya gibi ülkelere göre önde olması ve bu ülkelere göre yüksek puan alması Azerbaycan'ın yakın gelecekte gelişmekte olan ülkeler sırasına girmesinden haber ediyor. Tüm bu veriler Azerbaycan'a rakipleri karşısında rekabet gücü kazandırır ve gelecek büyümesi için bir motivasyondur.

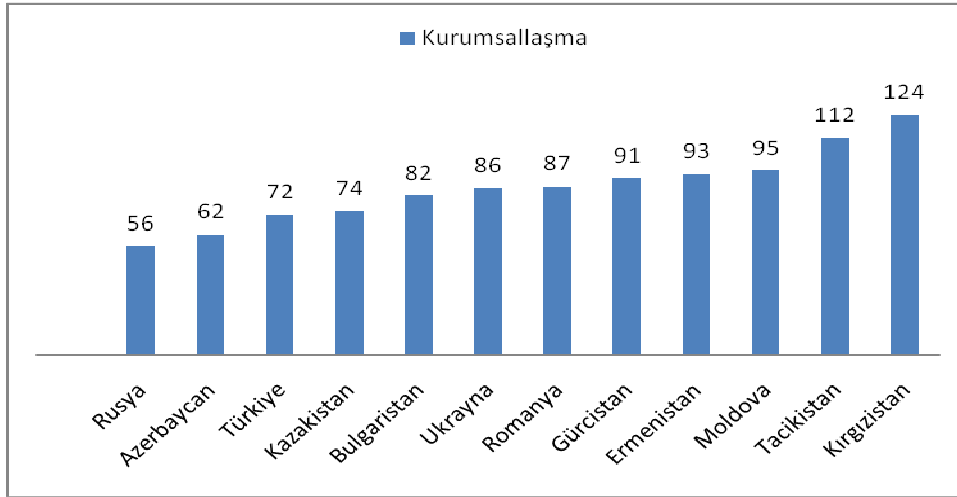
4.1.1.1. Kurumsal Yapı Endeksi

Kurumsal yapı, bireylerin, firmaların ve kamunun bir ekonomi içinde gelir ve refah oluşturma üzere ilişkide olduğu hukuksal ve yönetsel çerçevedir. İyi yapılanmış bir kurumsal ortamın varlığı içinde bulunduğumuz kriz döneminde kendisine duyulan gereksinimi daha çok ön plana çıkarmış; devletin düzenleyici rolünü anımsatmıştır. Kurumsal yapının niteliği yatırım kararlarını ve üretimin örgütlenmesini etkiler (Ulengin, 2009).

İster yerli isterse de uluslararası sermaye bir ülkeye yatırım yaparken dikkat edeceği en önemli faktör o ülkede ki kurumların durumudur. Kurumların durumunun iyi olması o

ülkede işletmelerin faaliyetlerinde ki risklerden birini azaltır ve güveni artırır. Çünkü her bir kurumun kendi kuralları çerçevesinde faaliyet göstermesi ülke piyasasında dinamik bir büyümeyi olumlu etkiler. Kurumlar kavramı sadece hukuk sistemi ile de sınırlı değil. Hükümetlerin piyasaya, özgürlüklere bakışı ve işleyişin verimi de önemli. Örneğin, aşırı bürokrasi, yolsuzluk, devlet ihalelerinde sahtekârlık, şeffaflıkta eksiklik, hukuk sisteminin siyasetin etkisinde olması, iş dünyasının işleyişine yüksek maliyet getiriyor ve gelişmeyi baltalıyor. Dünya ekonomik formu ülkede ki, kurumların durumunu on sekiz alt kriterde değerlendirir. Azerbaycan'ı bu ülkelerle kurumlar endeksiyle aşağıda ki grafikte değerlendireceğiz.

Şekil 12: Kurumsal Yapı Karşılaştırılması Endeksi

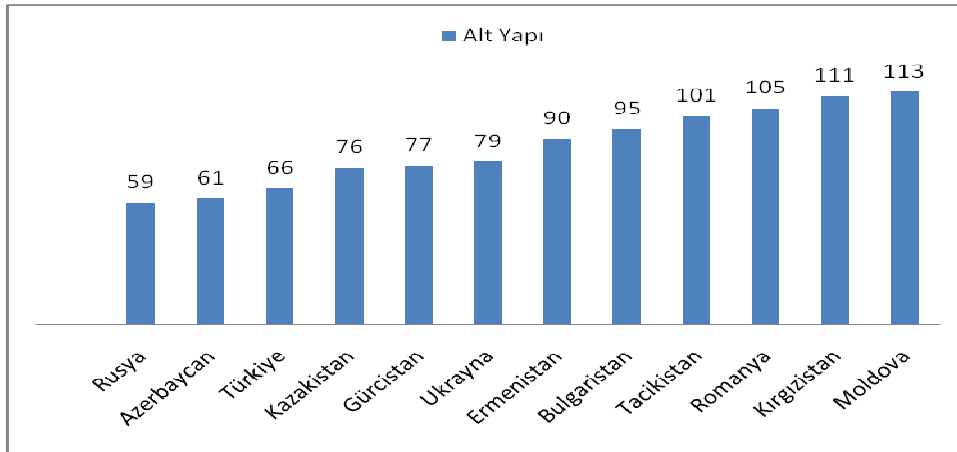
Kaynak: <http://www.weforum.org> (03.02.2009)

Dünya ekonomik forumun 2009 senesinde yayınladığı raporda Azerbaycan 134 ülke içinde 62 sırada yer almıştır. Benzeri ve coğrafi yakın ülkelerle kıyasladığımızda ise Azerbaycan Rusya'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Dünya ekonomik forumu kurumlar endeksinin kriterlerini incelediğimizde ülkede, politikacıların kamu güveni, hükümet yükümlülüğünde düzenlemeler, terör maliyeti, yargı bağımsızlığı gibi kurumların rekabet güçleri avantajlı olarak gösterilmiştir. Mülkiyet hakları, Güçlü denetim ve raporlama standartları, organize suç, firmaların etik davranışları, polis hizmetlerine güven, suç ve şiddetin iş dünyasına etkileri, fikri mülkiyet hakları, hükümet politikasında şeffaflık, yargı bağımsızlığı, azınlık hissedar çıkarlarının korunması gibi kurumların ise rekabet avantajlarının çok aşağıdır.

4.1.1.2. Alt Yapı Endeksi

Temel ihtiyaçlar endeksinin diğeri bir kriteri ise ÷lkelerin alt yapı endeksleri ve bunların rekabet avantajları sıralamasıdır. Gelişmiş bir alt yapının varlığı bölgeler arasındaki mesafenin yaratacağı olumsuz etkileri düşük düzeye indirir. Ülkede ulusal rekabet gücünün artması için, malların pazarlara kolayca, zamanında ve sağlam biçimde ulaştırılması gerekiyor. Bunun için sağlam ulaşım sistemleri kara, demir, deniz ve havayolları iyi çalışmalı. Diğeri yandan, üretimin durmaması için kesintisiz bir elektrik şebekesi, piyasaların verimli çalışmasında enformasyon ve iletişim alt yapısı düzgün olursa ÷lke rakipleri karşısında rekabet gücü kazanır. Azerbaycan'ın rakipleri ve eşbiçimli ÷lkeler karşısında ki, alt yapı durumu aşağıda ki grafikte sıralanmıştır.

Şekil 13: Alt Yapı Karşılaştırılması Endeksi

Kaynak: <http://www.weforum.org> (03.02.2009)

Grafikten de gördüğümüz gibi Azerbaycan bu ÷lkeler karşısında alt yapı endeksi sıralamasında Rusya'dan sonra ikicilikle bir avantajlı durumdadır. Azerbaycan'la bağı bundan önceki alt yapı değerlendirilmesinde olumlu bir kanata gelmemiştik. Bu sıralamada Azerbaycan'ın bu ÷lkeler içinde ilk sıralarda olması diğeri ÷lkelerinde alt yapılarında ciddi anlamda bir sorun yaşadığı anlaşılmaktadır. Dünya ekonomik forumu alt yapı sıralamasında Azerbaycan'ın kaliteli demir yol altyapısının ve kaliteli hava ulaşım alt yapısının rekabet avantajlı olduğunu göstermektedir. Diğeri, elektrik tedarik kalitesi, liman alt yapısı, telefon hatları, mevcut kilometre yol ve kaliteli yollar gibi alt yapının durumunun ise rekabet dezavantajlı olduğunu göstermektedir. Forum ÷lkenin

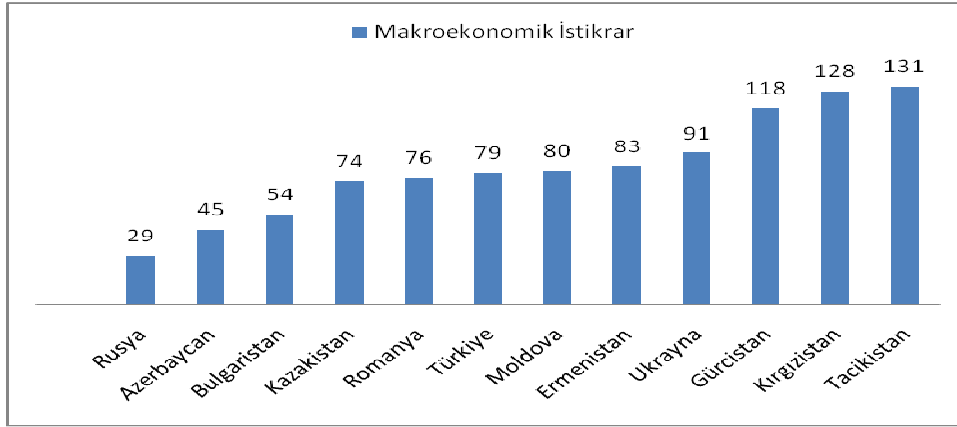

genel kalite altyapısının durumunun rekabet gücü düşük konumunda olan ülke olarak belirtmiştir.

4.1.1.3. Makroekonomik İstikrar

Makro ekonomik çevrenin istikrarlı olması ülkede faaliyet gösteren iş dünyası ve ülkede faaliyet gösteren tüm unsurlar rekabetçiliği için önemli bir koşuldur. Her ne kadar bu istikrar tek başına üretkenliği artırmak için yeterli değilse de, eksikliği ekonomiye büyük zarar veriyor. Çünkü, genel yapıdaki bir olumsuzluk, genel yapıyı oluşturan ana parçaları da olumsuz yönde etkileyecektir. Aşağıda ki grafikte Azerbaycan'ın makro ekonomik istikrar durumu karşılaştırılarak incelenmiştir.

Şekil 14: Makroekonomik İstikrarın Karşılaştırılması

Kaynak: <http://www.weforum.org> (03.02.2009)

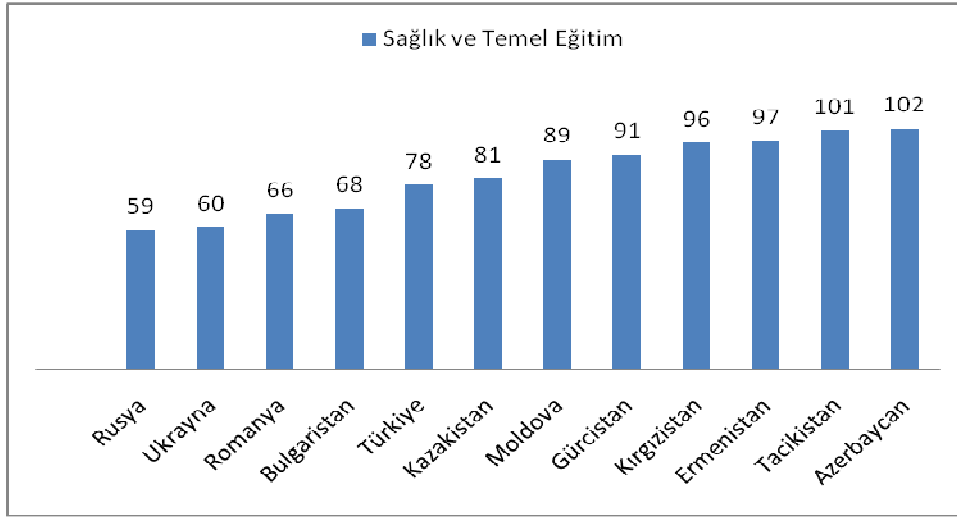
Azerbaycan makro ekonomik istikrar sıralamasında 134 ülke içinde 45 sıradadır. Coğrafi yakın ve eşbiçimli ülkelerle Azerbaycanı karşılaştırdığımızda Azerbaycan'ın Rusya'dan sonra ikini sırada olduğunu görmekteyiz. Ülkeni makro istikrar kriterleriyle incelediğimizde hükümet fazla açığı, ulusal tasarruf oranı ve hükümet borcu rekabet gücü avantajlı durumda olduğunu görmekteyiz. Ülkede faiz oran yayılımı ve enflasyon gibi kriterlerde ise rekabet gücü dezavantajlı olarak açıklanmış ve forumda sıralamaya tabi tutulmuştur.

4.1.1.4. Sağlık ve Temel Eğitim

Sağlıklı bir işgücü, ülkenin rekabetçilik avantajı kazandırıyor ve üretkenliği için hayati değer taşıyor. Dolayısıyla ülkenin rekabet gücü bakımından sağlık hizmetinin niteliği ve

niceliği, hem ekonomi yönünden, hem de insanlık adına önemli bir boyut. Ülkenin temel ihtiyaçlarında sağlığın yanında, değerlendirmeye ilköğretimin niteliği ve niceliği de ele alınıyor. Çünkü temel eğitim çalışanların verimini artırmaktadır. Özellikle bu iki alana yapılacak kaynak aktarımı üzerinde yapılan kısıtlamaların önüne geçmek gerekir. Azerbaycan sağlık ve temel eğitim endeksi aşağıdaki, grafikte ülkelerle karşılaştırılmıştı ve sıralaması verilmiştir.

Şekil 15: Sağlık ve Temel Eğitim Karşılaştırılması

Kaynak: <http://www.weforum.org> (03.02.2009)

Yukarıda ki grafikten de gördüğümüz gibi maalesef Azerbaycan'ı karşılaştığımız zaman en son sırada yer almaktadır. Ülkenin genel olarak sıralaması iyi durumda değildir. Ülkenin önemli temel ihtiyaç kriterlerinden olan sağlık ve temel eğitimde ciddi anlamda rekabet düşüklüğünü görmekteyiz. Forum sağlık alanında rekabet avantajı iyi durumda sadece HIV yaygınlık olarak göstermektedir. Diğer bebek ölümleri, sıtmanın iş dünyasına etkileri, sıtma olayları, veremin iş dünyasına etkileri, verem olayları, HIV/AIDS'in iş dünyasına etkileri, bebek ölümleri, ortalama ömür, ilk eğitimin kalitesi, ilk eğitime kayıt ve eğitim masrafları gibi kriterlerde rekabet avantajının çok aşağı olduğu ve genel dünya sıralamasında ülkenin son sıralarda yer almıştır. Ayrıca ülkede eğitim harcamalarının, ilk öğretim kaydı, kaliteli ilk öğretim gibi temel eğitim kriterlerinin de rekabet avantajının düşük konumundadır. Bu tür sorunlar dolayı ve dolayısız ülkenin ulusal rekabet gücüne etki eden tüm faktörleri olumsuz etkilemektedir.

4.1.2. Verimlilik Artırıcıları Endeksiyle Karşılaştırma

Ulusal ve sektörel düzeydeki verimlilik artırıcı indeksleri, ekonomik performansı, sosyal ve ekonomik politikaların niteliğini değerlendirmemize yardımcı olur. Verimlilik ölçümü, çeşitli ekonomik sektörler arasındaki gelir ve yatırım dağılımına etki eden faktörlerin belirlenmesine ve karar almada kullanılacak önceliklerin saptanmasına yardımcı olur. Verimlilik indeksleri, yerel ve merkezi yetkililerce, sorunlu alanların ortaya konması ve ulusal kalkınma programlarının etkisini ölçmede de kullanılır. Kamu kaynaklarının yönlendirilmesinde kullanılabilecek çok değerli ve nesnel bilgi sağlar. Ayrıca, dünya ekonomik forum her sene ülkeleri verimlilik artırıcı endeks ve onun yüksek eğitim ve öğretim, malların piyasa etkinliği, iş piyasa etkinliği, mali piyasa gelişimi, teknolojik hazır durumu ve pazar büyüklüğü kriterleriyle puanlanarak sıralanmaktadır. Ülkelerin verimlilik artırıcıları endeksini dünya ekonomik forumu 2009 senesinde 134 ülke sıralamasını yapmış ve ülkeleri değerlendirmiştir. Azerbaycan'ın verimlilik artırıcıları endeksi ve puanının genel durumu ve aşağıda ki tabloda gösterilmiştir.

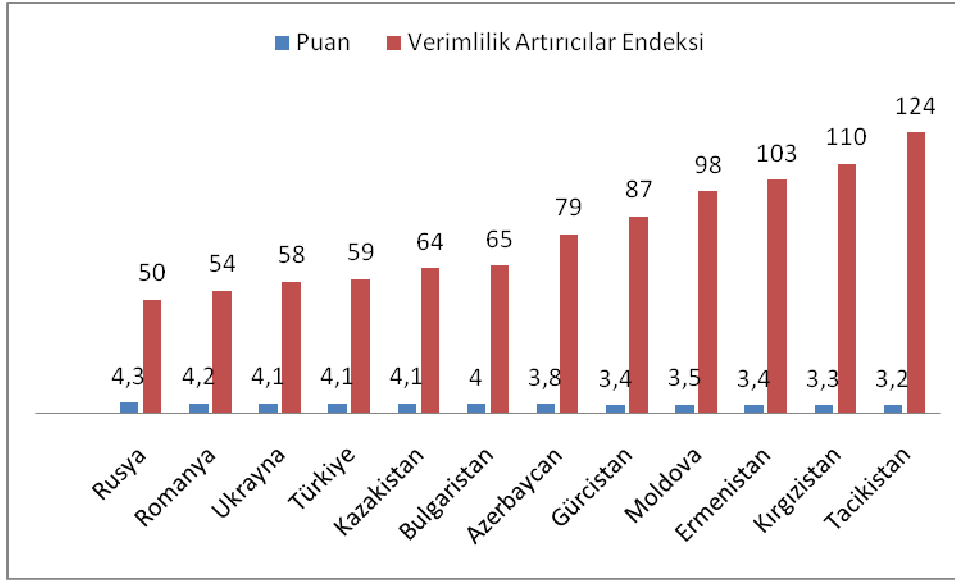
Tablo 14: Verimlilik Artırıcılar Endeksi

Ülke	Verimlilik Artırıcılar Endeksi	Puan	Yüksek Eğitim ve Öğretim	Malların Piyasa Etkinliği
Azerbaycan	79	3,8	80	89
Bulgaristan	65	4,0	61	77
Ermenistan	103	3,4	94	110
Gürcistan	87	3,4	84	71
Kazakistan	64	4,1	59	80
Kırgızistan	110	3,3	83	120
Moldova	98	3,5	88	105
Romanya	54	4,2	52	67
Rusya	50	4,3	46	99
Tacikistan	124	3,2	104	118
Türkiye	59	4,1	72	55
Ukrayna	58	4,1	43	103
Ülke	İş Piyasa Etkinliği	Mali Piyasa Gelişimliği	Teknolojik Hazır	Pazar Büyüklüğü
Azerbaycan	34	92	72	73
Bulgaristan	60	74	53	58
Ermenistan	45	107	112	111
Gürcistan	22	79	97	102
Kazakistan	12	97	75	55
Kırgızistan	69	115	124	120
Moldova	55	104	95	114
Romanya	97	60	48	42
Rusya	27	112	67	8
Tacikistan	78	123	128	115
Türkiye	125	76	58	15
Ukrayna	54	85	65	31

Kaynak: <http://www.weforum.org> (03.02.2009)

Yukarıda ki tabloda ki veriler Azerbaycan'ın genel olarak verimlilik endeksi dünya dünyada 3,8 puanla 79 sıradadır. Azerbaycan'ın verimlilik endeksini aşağıda ki grafikte karşılaştırılmıştır.

Şekil 16: Verimlilik Artırıcılar Endeksi Karşılaştırılması

Kaynak: <http://www.weforum.org> (03.02.2009)

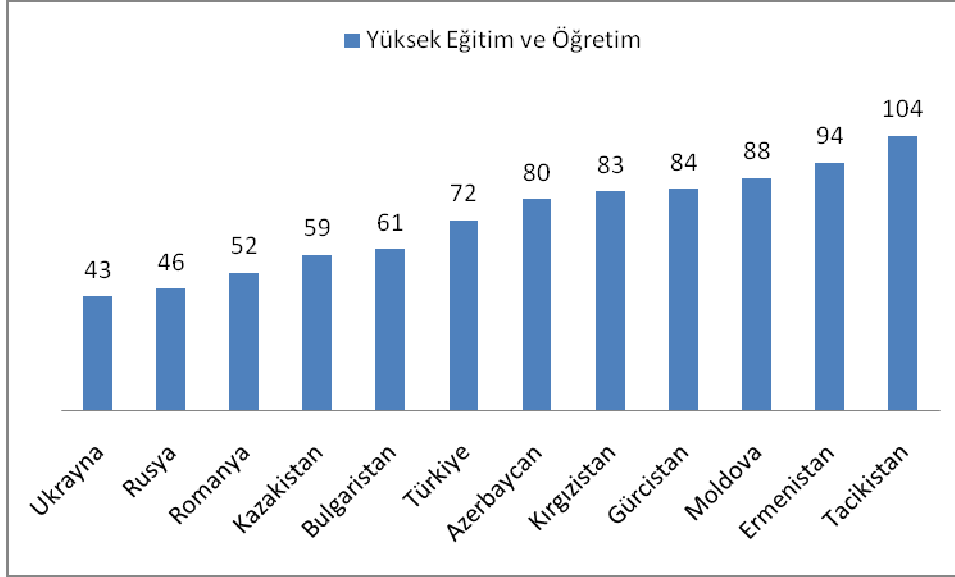
Grafikten de görüldüğü gibi Azerbaycan, Gürcistan, Moldova, Ermenistan, Kırgızistan, Tacikistan gibi ülkeler karşısında rekabet avantajı yüksek olduğu halde Bulgaristan, Kazakistan, Türkiye, Ukrayna, Romanya ve Rusya gibi ülkeler karşısında rekabet avantajının aşağı olduğunu görmekteyiz. Azerbaycan dünya standartlarında verimlilikte aşağı olması, Azerbaycan'ın gelişmesinde belli refah seviyelerine ulaşmasında zorunluluklar çıkarmaktadır. Çünkü verimlilik bir ülke için, bir üretim yada hizmet sisteminin ürettiği çıktı ile, bu çıktıyı yaratmak için kullanılan girdi arasındaki ilişkidir. Bu ilişkinin sağlam tutulması Azerbaycan için hayatı öneme sahip olması lazımdır. Çünkü, verimlilik artışı yalnızca işleri daha iyi yapmak değil, daha önemlisi, doğru işleri daha iyi yapmaktır.

4.1.2.1. Yüksek Eğitim ve Öğretim (İş başında eğitim)

Verimlilik artırıcılarının ilk kriteri ülkede yüksek eğitim ve öğretimin durumudur. Bu gün dünyada ve Azerbaycan'da değişimin bu kadar hızlı yaşandığı zamanda işgücünün değişime uyacak kıvraklıkta olması gerekmektedir. Dolayısıyla, Azerbaycan'ın daha verimli olması için nitelikli işgücüne ve yüksek eğitim ve öğretimin rekabet avantajı durumunda olması gerekmektedir. Yüksek eğitim ve iş başında eğitim lise ve yüksek öğretim kurumlarına başvuru düzeylerini dikkate alır. Aynı zamanda iş dünyasının

talebine karşılık ne denli iyi eğitilmiş bir işgücü olduğuna dair ölçümlemeyi yapar. Aşağıda ki grafikte Azerbaycan'ın yüksek eğitim ve öğretim durumunu indeksler değerinde ölçülmüştür.

Şekil 17: Yüksek Eğitim ve Öğretim Karşılaştırılması

Kaynak: <http://www.weforum.org> (03.02.2009)

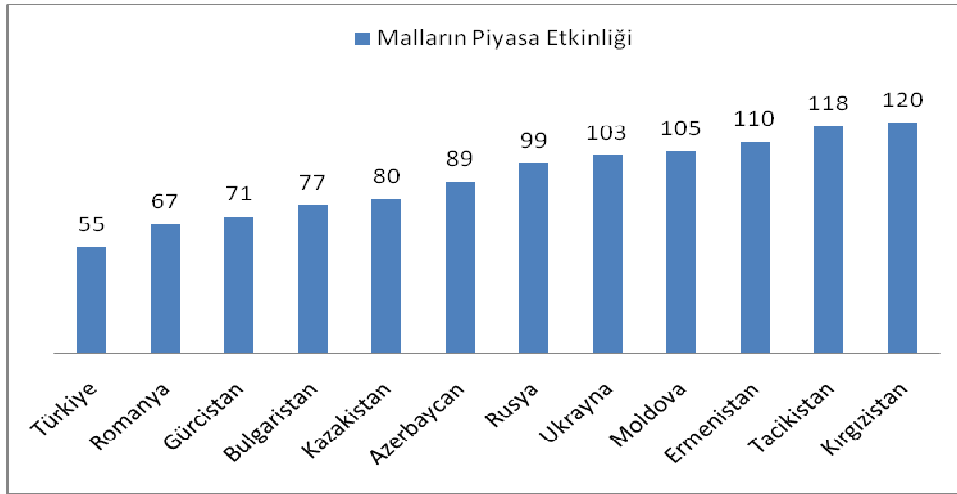
Yüksek eğitim ve öğretim değerleri doğrultusunda oluşturan grafikte anlaşılacağı gibi Azerbaycan bu konuda eski Sovyetler Birliğinde olan ülkeler içinde Ukrayna, Rusya ve Kazakistan'dan geride diğer ülkeler arasında ise en iyi durumda olan ülkedir. Ama forumun genel sıralamasında Azerbaycan'ın 80 sırada olması dünya düzeyinden aşağı olmasının göstergesidir. Dünya ekonomik forumunun yüksek eğitim ve öğretimin okullarda internet erişimi ve personel eğitiminin kapsamı ölçmesinde Azerbaycan rekabet avantajı güçlü durumdadır. Ama ortaokula kayıt, liseye kayıt, eğitim sisteminin kalitesi, matematik ve fen bilimleri eğitiminin kalitesi, yönetim fakültelerinin kalitesi, araştırma ve eğitim hizmetlerine yerel erişim gibi kriterlerde Azerbaycan rakiplerine göre rekabet gücü dezavantajlı durumundadır.

4.1.2.2. Ürün Piyasalarının Etkinliği

Eğer bir ülkede ürün piyasası verimli ise, verilen bir talep ve arza göre, en doğru ürün ve hizmet karışımı üretiliyor ve en etkin biçimde el değiştirebiliyor ki bu ürünlere rekabet avantajı kazandırmaktadır. Etkin çalışan ürün piyasalarına sahip olan ülkeler,

arz ve talep koşullarına uygun bir biçimde doğru ürün ve hizmet portföyünü oluşturma şansına sahiptirler. Ürünlerin değişiminin yapılabildiği en sağlıklı ortamların kamu müdahalelerinin en düşük düzeyde gerçekleştiği ortamlar olduğu kabul edilmektedir. Diğer taraftan, müşteri cephesinin gelişmiş olması da piyasa verimliliği üstünde önemli yer tutuyor. Eğer müşteri kalitesiz malı ve hizmeti kabul etmiyorsa, bu şirketleri daha disiplinli çalışmaya istiyor ve piyasa verimliliğini yükseltiyor. Azerbaycan'da malların piyasa etkinliğini ve bunun genel ve rakiplerine göre durumunu aşağıdaki grafikte verilmiştir.

Şekil 18: Ürün Piyasalarının Etkinliği Karşılaştırılması

Kaynak: <http://www.weforum.org> (03.02.2009)

Malların piyasa etkinliği indeksi değerleri doğrultusunda oluşturulan yukarıda ki grafikten de anlaşıldığı gibi Azerbaycan 134 ülke içerisinde 89 sırada yer almakla dünya standartlarından aşağıdadır. Karşılaştırmada Azerbaycan eski Sovyetler Birliğinde olan ülkeler içinde Gürcistan ve Kazakistan'dan geride diğer ülkeler arasında ise en iyi durumda yer almakla karşılaştırılan ülkelerin ortasında yer almaktadır.

Azerbaycan'da ürün piyasalarının etkinliği kriterleri içinde sadece vergilendirmenin kapsamı ve etkisi kriterinde rekabet gücü avantajlıdır. Diğer yerel rekabetin yoğunluğu, pazar hakimiyetinin kapsamı, anti-monopol politikasının etkinliği, toplam vergi oranı, bir iş başlatmak için gerekli prosedürlerin sayısı, bir iş başlatmak için gereken zaman, tarım politikaları masrafı, ticaret bariyerlerinin yaygınlığı, gümrük baryerleri, yabancı mülkiyetin yaygınlığı, gümrük prosedürlerinin getirdiği yükler, müşteri odaklılığının

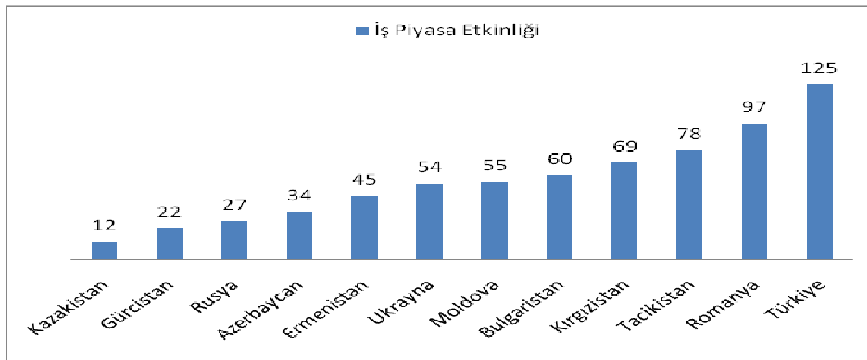
derecesi ve satın alıcı gelişmişliği gibi kriterlerde Azerbaycan'ın rakipler karşısında rekabet gücü düşüktür.

4.1.2.3. İş Piyasalarının Etkinliği

Ülkelerin ulusal rekabet güçlerini belirleyen ve verimlilik artırıcı endeksinin diğer bir kriteri iş piyasalarının etkinliğidir. Ülkede iş piyasasında yaşanan sorunlar ve bu sorunların aradan kaldırılması için devletin ekonomik politikalarının başında gelmesi lazımdır. İş piyasalarının etkinliği ve esnekliği, iş gücünün bir ekonomi içinde en doğru şekilde konumlandığını sağlamak açısından kritik öneme sahiptir. Ayrıca etkinlikteki artışın işgücüne sağlanan teşviklerle de doğrudan ilgisi olduğu görülmektedir. Bu nedenle iş piyasalarının işgücünün bir ekonomik aktiviteden bir diğerine kolaylıkla ve düşük maliyetle geçiş yapabilmelerini sağlayabilecek esnekliğe sahip olmaları beklenir.

Dünya ekonomik forumu iş gücü piyasa etkinliğini verimliliğin bir alt kriteri olarak ölçse de bunun içinde iş piyasa etkinliğinin on kriterde değerlendirmiş ve sıralamaya salmıştır. Bu kriterlerde ayrı ayrılıkta puanlanmış ve aldığı puana göre ülkeler içinde sıralanmıştır. Ülkelerin iş piyasa etkinliğini ölçmek için Dünya Ekonomik Forumu yöneticilere on dört etkenden oluşan bir liste verildi ve kendilerinden, ülkelerinde iş yapmayı en çok zorlaştıran beş etkeni seçip 1'den 5'e kadar sıralamaları istendi. Ankette en olumsuz etken 1 gösterilmek üzere, 5 en olumlu etken olarak gösterilmiştir. Ankete katılımcıların çoğu ülkede iş ortamının en olumsuz yönde etkileyen sorunları belirtmektedirler. Azerbaycan'ın iş piyasa etkinlik durumunu ve bunun rakip ülkeler karşısında ki durumu aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

Şekil 19: İş Piyasa Etkinliği Karşılaştırılması

Kaynak: <http://www.weforum.org> (03.02.2009)

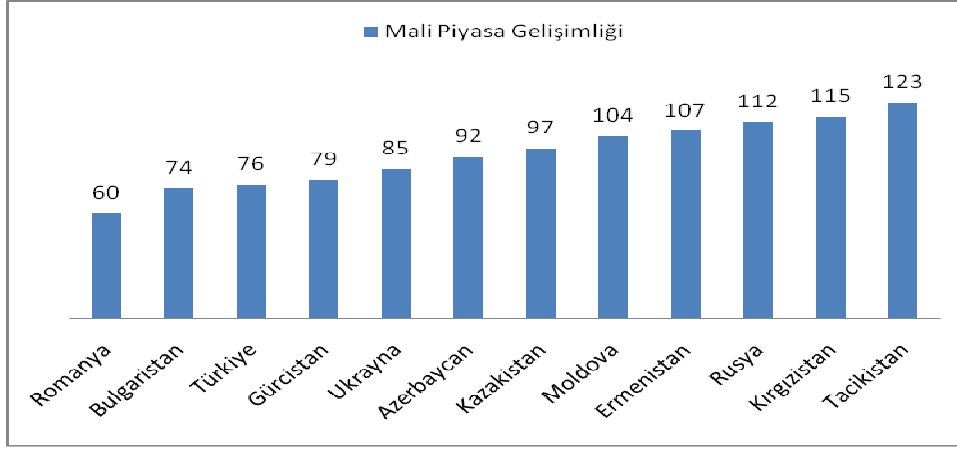
İş piyasası değerleri doğrultusunda oluşturulan yukarıdaki grafikte baktığımızda Azerbaycan 34'cü sırada olmakla iyi bir performans sergilediği görülmektedir. Karşılaştırmaya tabi tutulan ülkeler içinde Kazakistan, Gürcistan ve Rusya Azerbaycan'ın önünde yer almaktadır. Diğer ülkelerle ise büyük puanla önde olduğuz grafikte açık görülmektedir.

Dünya ekonomik forumunun iş piyasası etkinliğinde, kriterleri içinde işbirliği içinde işçi işveren ilişkilerinin, ücretin belirlenmesinde olan esneklik, işte çıkarma maliyetleri, işe yerleştirme düzeni, ödeme ve verimlilikler, kadınların iş gücüne katılımları diğer ülkelerle karşılaştırıldığında Azerbaycan'da rekabet gücü avantajlı konumdadırlar. Beyin göçü, non ücretli emek maliyeti, ödeme ve verimlilik, istihdamın katılığı ve profesyonel yönetime güven gibi kriterle açısından ise Azerbaycan diğer ülkelerle kıyaslandığında rekabet gücü düşük konumdadır.

4.1.2.4. Finans Piyasalarının Gelişimliği

Dünya ekonomik forumu mali piyasası, bir ülkede fon kullanılanlar ile fon arz edenler arasında fon akımlarını düzenleyen kurumlar, akımı sağlayan araç ve gereçler ile bunları düzenleyen hukuki ve idari kurallardan oluşan yapı olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla finansal sistemin iyi işleyebilmesi ise güvenilir ve şeffaf bir bankacılık sistemine, mali sistemin tümü uygun düzenlemelere, mevzuata; bu düzenleme ve mevzuatın ise yatırımcıları ve ekonomi içindeki diğer oyuncuları korumaya ihtiyacı vardır. Bu forum ülkelerin mali piyasasını dokuz kriterde değerlendirmiştir. 2009 senesi Azerbaycan'da mali piyasanın durumu ve rakipleri karşısında ülke sıralamasını aşağıdaki grafikte verilmiştir.

Şekil 20: Mali Piyasa Gelişimliği Karşılaştırılması

Kaynak: <http://www.weforum.org> (03.02.2009)

Azerbaycan'da mali piyasa indeksi değerleri doğrultusunda oluşturulan grafikte bakıldığında Azerbaycan, değerlendirilmeye konu olan ülkeler içinde iyi durumda olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla Azerbaycan 92 sırada ve karşılaştırılan ülkeler içinde sadece Moldova, Ermenistan, Rusya, Kırgızistan ve Tacikistan'dan ileridedir.

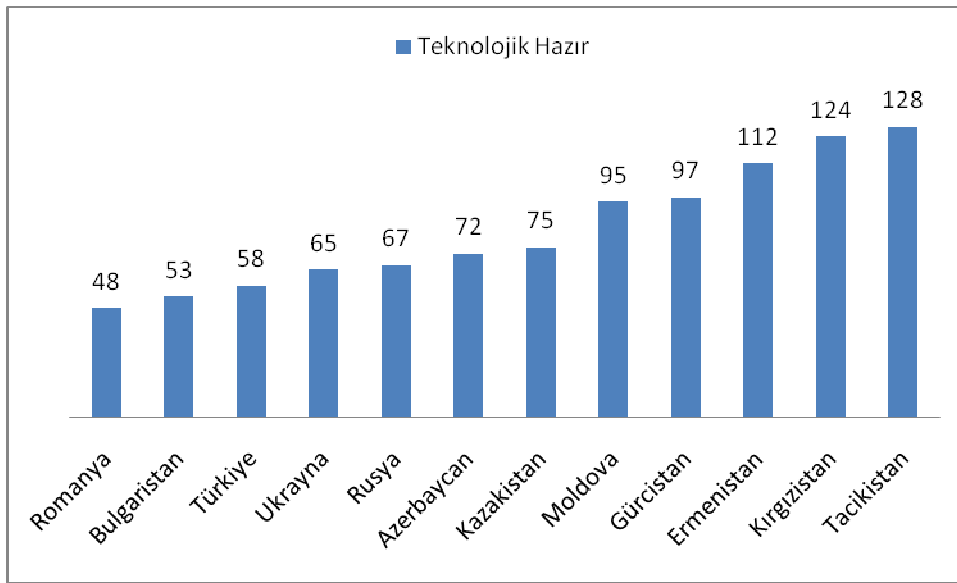
Dünya Ekonomik Forumunun doğrultusunda Azerbaycan'ın mali piyasa gelişiminin dokuz kriterinden sadece yasal haklar endeksi rekabet gücü avantajlı olarak gösterilmektedir. Diğer, finansal pazar gelişmişliği, yerel özsermaye pazarı yoluyla finansman, kredi erişim kolaylığı, risk sermayesi yaygınlığı, sermaye akışına sınırlamalar, yatırımcı korumalarının gücü, bankaların sağlamlığı, güvenlik ve değişimlerinin düzenlenmesi, Azerbaycan'ın diğer ülkeler karşısında stratejik rekabet gücünün dezavantajlı olduğunu göstermektedir.

4.1.2.5. Teknolojik Hazır Rekabet İndeksi

Bir ülkenin güçlü bir ekonomiye sahip olması ve toplumsal refahı yakalayabilmesi için, o ülkedeki kuruluşların teknolojik olarak üstün özelliklere sahip, kalite ve fiyatta dünya standartlarına, katma değeri yüksek ürünler üretmesi gerekmektedir. Çünkü, günümüzde küresel rekabet artık doğal kaynaklara ve ucuz işçiye değil, teknoloji geliştirmeye ve inovasyona dayalı hale gelmiştir. Bu gün dünyada araştırma geliştirmeye ve inovasyon yatırım için cazibe merkezi olmak amacıyla ülkeler arasında rekabet giderek artmaktadır.

Aslında modern sanayi kapitalizminde, teknoloji her zaman önem taşımıştır. Bu önem, teknolojinin, emeğin donatılması, dolayısıyla üretkenliğinin artırılmasındaki rolünden gelir. Bu gün, dünya pazarlarındaki üstünlük yarışına yakından bakıldığında, teknolojiye olan egemenliğin, teknoloji kullanımı ve üretimindeki yetkinliğin, hem ülkeler hem de firmalar bazında son derece belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir. Aşağıdaki grafikte Azerbaycan'ın ülke ve sanayi genelinde ki teknoloji alanında rekabet durumu ve karşılaştırılması gösterilmiştir.

Şekil 21: Teknolojik Alt Yapı Karşılaştırılması

Kaynak: <http://www.weforum.org> (03.02.2009)

Teknoloji rekabet indeksi değerleri doğrultusunda oluşturulan grafikte baktığımızda Azerbaycan 72 puanla aşağı sıralarda yer aldığını görmekteyiz. Karşılaştırmaya tabi tutulan ülkeler arasında ilk sırada Romanya son sırada ise Tacikistan yer aldığı halde Azerbaycan 12 ülke içinde 6'cı sırada yer almaktadır. Dünyada bu alanda rekabet indeksi açısından en iyi konumda İskandinav ülkeleri en iyi konumda olan ülkelerdir.

Dünya ekonomik forumunun teknoloji rekabet indeksinin alt kriterlerinden Azerbaycan'ın teknoloji alanında ICT ile ilgili yasalar ve doğrudan yabancı yatırımı ve teknoloji transferi imkanı ülkenin rakipleri karşısında rekabet gücü avantajlı olarak değerlendirmektedir. Diğer, son teknolojilerin yaygınlığı, firma seviyesi teknoloji emilimi, cep telefonu üyeliği, internet kullanıcıları, kişisel bilgisayarlar ve geniş bant

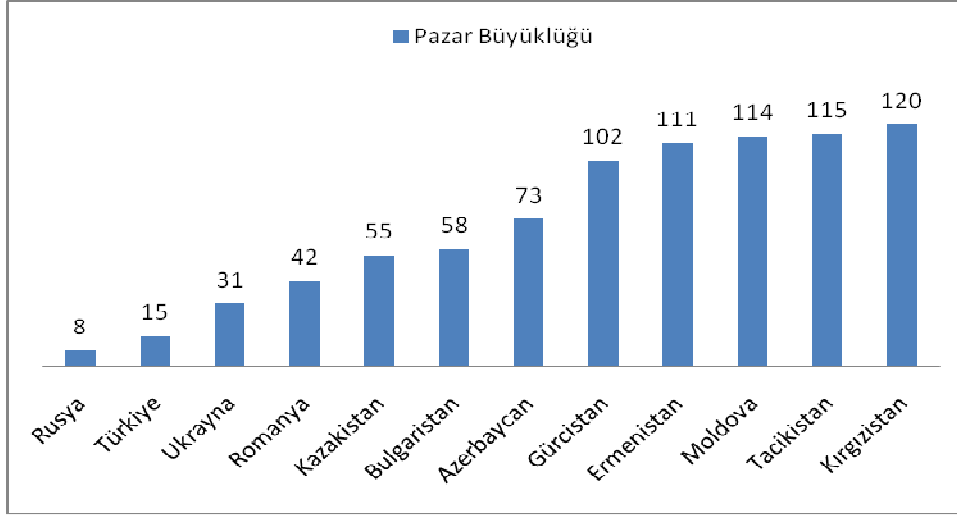
internet kullanıcıları durumu Azerbaycan'da rakipleri karşısında düşük olarak gösterilmiştir.

Ek olarak, bilişim teknolojileri genel amaçlı teknolojilere dönüşmüş durumdadır. Bu nedenle bilişim teknolojilerinin varlığı ve bu teknolojilere ulaşılabilirlik bir ülkenin rekabet gücünde teknolojiye ne denli hazır olduğuna dair dikkate alınan önemli bir bileşendir. Bu teknolojinin rekabet gücü üzerinde yaratacağı etkiyle ilgisi yoktur. Ana nokta, firmaların teknolojik olarak gelişmiş ürünlere ve kullanım imkanlarına erişebilmeleridir (Ulengin, 2009).

4.1.2.6. Pazar Büyüklüğü

Dünya ekonomik forumunun yenilik geliştirme kriterleri içinde en son değerlendirdiği indeks ülkedeki pazarın büyüklüğüdür. Ülkelerin başarılı bir rekabet gücü sergilemeleri için ülke içi pazarın büyüklüğü ve düzenli olması ülkelerin rekabet gücüne etki eden en önemli faktörlerden biridir. Ek olarak Pazar büyüklüğü üretkenliği etkiler, çünkü firmalara toplu üretim avantajlarından yararlanma imkanı sunar. Uluslararası pazarların varlığı ise özellikle küçük ülkeler için önemli hale gelmiştir. Gözleme dayalı çalışma sonuçlarına göre ticarete açıklık, yani dış ticaret kapasitesi bir ülkenin büyümesi ile doğrudan bağlantılıdır. Dünya Ekonomik Forumu, rekabet gücünün ölçülmesinde pazar büyüklüğünde hem iç pazar, hemde dış pazar büyüklüğünü dikkate almakta, ihracat yapabilen ülkelerin rekabetçilik bağlamında daha fazla kredilendirdiğini belirtmektedir. Kredi alan ülkelerin bir diğer kategorisi ise tek pazar oluşturmayı başarmış, AB üyesi ülkeler gibi ülkelerdir. Aşağıda ki grafikte Azerbaycan'da pazar büyüklüğünün rakipleri karşısında durumu ve genel dünya sıralaması gösterilmiştir.

Şekil 22: Pazar Büyüklüğü Karşılaştırılması

Kaynak: <http://www.weforum.org> (03.02.2009)

Pazarın büyüklüğü indeksi değerleri doğrultusunda oluşturulan yukarıdaki grafikte baktığımızda Azerbaycan dünya genelinde düşük sıralamaya girerek 73 yeredir. Azerbaycani grafikteki ülkelerle karşılaştığımızda ise Rusya, Türkiye, Ukrayna, Romanya, Kazakistan ve Bulgaristan'dan sonra yer almaktadır. Bu ülkelerin Rusya ve Türkiye hariç dünya genelinde pazarın büyüklüğü düşük olması ve Azerbaycan'ında bu tür konuma gelmesi ülkenin rekabet gücü bakımından avantajlı durumda olmadığını göstermektedir.

DEF'nun pazarın büyüklüğünün alt kriterleri olan ülkenin iç ve dış pazar büyüklüğü endeksinde diğer ülkeler karşısında Azerbaycan'ın durumu rekabet gücü dezavantajlı olarak değerlendirilmiştir.

4.1.3. Yenilik ve İş Gelişmişliği Faktörleri Endeksi

Yenilik ve iş gelişmişliği faktörleri endeksi Michael Porter tarafında geliştirilmiş olup iki başlıkta gerçekleştirilmektedir. Dünya Ekonomik Forumu her sene ülkelerin yenilik ve iş gelişmişliğini ülkelerin rekabetçilik avantajlarına göre sıralamaktadır. Küresel boyutta rekabet avantajı sağlayabilmek için öncelikle ülkenin küresel rekabet yapısını doğru olarak tanımlamaktan geçmektedir. Bu tanımlamalar içinde ülkelerin diğer ülkelerle kıyaslandığında rekabet avantajı kazanmasında önemli olan faktörler ülkenin

iş gelişimliliği ve yeniliğinde atılan adımlar ve durumlarıdır. Azerbaycan'ın yenilik ve iş gelişmişlik faktörlerinin genel durumu aşağıda ki tabloda gösterilmiştir.

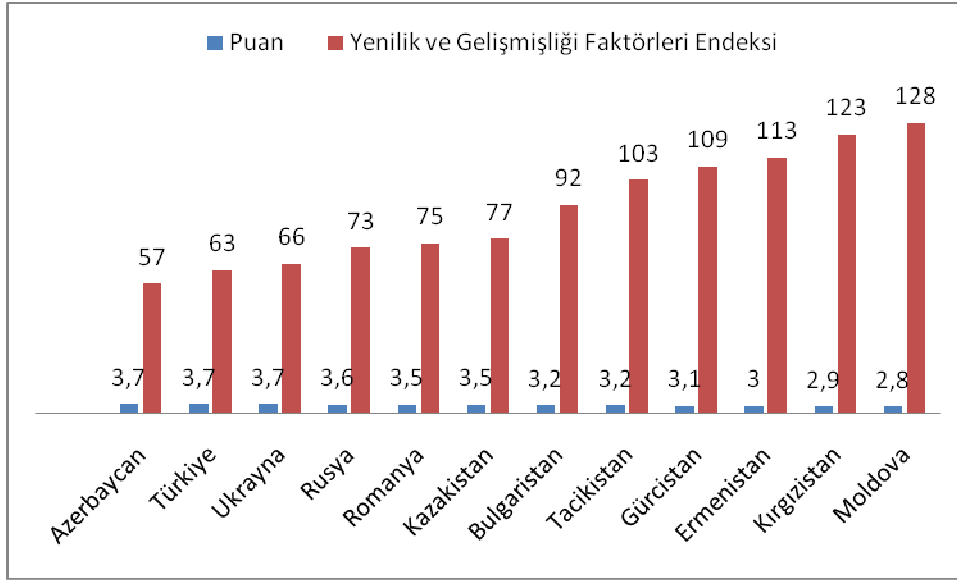
Tablo 15: Yenilik ve İş Gelişmişliği Endeksi

Ülke	Yenilik ve İş Gelişmişliği Faktörleri Endeksi	Puan	İş Gelişmişliği	Yenilik
Azerbaycan	57	3,7	81	40
Bulgaristan	92	3,2	92	96
Ermenistan	113	3,0	120	106
Gürcistan	109	3,1	112	107
Kazakistan	77	3,5	86	62
Kırgızistan	123	2,9	121	121
Moldova	128	2,8	131	116
Romanya	75	3,5	78	69
Rusya	73	3,6	91	48
Tacikistan	103	3,2	116	85
Türkiye	63	3,7	60	66
Ukrayna	66	3,7	80	52

Kaynak: <http://www.weforum.org> (03.02.2009)

Yukarda ki tabloda ki veriler Azerbaycan'ın genel olarak yenilik ve iş gelişmişlik faktörleri endeksi bakımından dünyada 3,7 puanla 57 sıradadır. Azerbaycan'ın yenilik ve iş gelişmişlik faktörleri endeksini diğer ülkelerin yenilik ve iş gelişmişlik faktörleriyle aşağıda ki grafikte karşılaştırılmış ve ülkenin bu alanda ki rekabet gücü avantajı değerlendirilmiştir.

Şekil 22: Yenilik ve İş Gelişmişliği Endeksi Karşılaştırılması

Kaynak: <http://www.weforum.org> (03.02.2009)

Yenilik ve iş gelişmişliği faktörleri açısından Azerbaycan'ın seçilen ülkeler arasında ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Azerbaycan'ın genel durumu ise dünya sıralamasında ortadan aşağıdır. Ama bunun geliştirilmesi ve yükseğe taşınması için büyük fırsatlar vardır. Çünkü bu gün, ülke olarak bilim ve teknolojiye çok iyi durumda olduğumuz söylenemez. Teknolojik inovasyonda dünya liginde bir yerimiz yok. Her ne kadar patent sayıları inovasyon düzeyini birebir yansıtmasa da Azerbaycan ne yazık ki bu konuda çok geridedir. Sadece teknolojik değil, işletmeden pazarlamaya yenilikçi modeller firmaları daha ileriye götürecektir. Özel sektörün vizyonunu ve stratejilerini bu doğrultuda şekillendirmesi gerek. Özel sektörün kaynakları daha verimli kullanıp, çalışanlarını yenilikçi düşünceye teşvik edecek işletme modellerini hayata geçirmesi lazımdır ki ulusal ve uluslararası rekabet avantajı kazanabilsin. Azerbaycan'da son yıllardaki yapısal reformların ülkeni daha yukarı sıralara taşıyacağını güvenle söyleyebiliriz ve bu doğrultuda şirketlerimizden de dünya çapında rekabet gücü kazanmalarını beklemekteyiz.

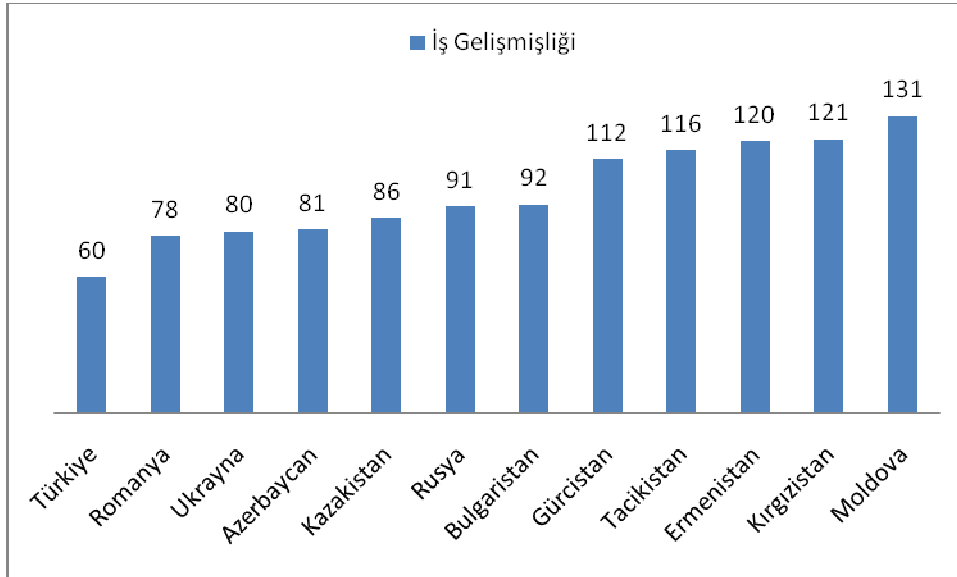
4.1.3.1. İş Gelişmişliği Endeksi

Bir ülkede iş gelişmişliği, iş gücü varlığı, kurumsal uzmanlık ve pazar rekabet etkileri gibi iş dünyasının ortamına ilişkin bir ölçme sağlar. İş dünyasının gelişmişliği

üretkenliği artırmakta, ülkenin rekabet gücünü olumlu yönde etkilemektedir. İş dünyasının gelişmişliği; ülkenin iş dünyasının genel yapısının ve bir firmanın özelinde operasyonlarının ve stratejilerinin niteliği ile ilgilendir. Belirgin bir sektöre ait olan firmaların ve bu firmaların tedarikçileri olan firmaların coğrafi olarak bir birine yakın bağlantılı gruplar oluşturabilmişse verimlilik artacak, inovasyon için daha fazla fırsat yaratılabilecek, yeni firmaların sisteme girişinin önündeki engeller azaltılabilecektir. Bireysel olarak firmaların operasyonlarının ve stratejilerinin modern iş süreçlerine yol açacağı bilinmektedir. Bu operasyonlardan ve stratejilerden bazıları marka yaratma, pazarlama, değer zincirlerinin varoluşu ve gelişim ürünlerin piyasaya sunulması olarak sayılabilir (Ulengin, 2009).

Azerbaycan 2009 sıralamasında 81 yere girerek aşağı netice göstermektedir. Dünya ekonomik forumunun 2009 senesi için yayınladığı raporda Azerbaycan'ın iş gelişmişlik durumu ve bunun diğer ülkelerle karşılaştırılmasında ki rekabet avantajı aşağıda ki grafikte açıklanmaktadır.

Şekil 24: İş Gelişmişliği Endeksi Karşılaştırılması

Kaynak: <http://www.weforum.org> (03.02.2009)

İş gelişmişliği indeksi açısından Azerbaycan genel olarak aşağı performans göstererek 81 sırada yer aldığını yukarıda ki grafikte görmekteyiz. Azerbaycan genel değerlendirmede son sırada olmasına rağmen Kazakistan ve Rusya gibi ülkelerden

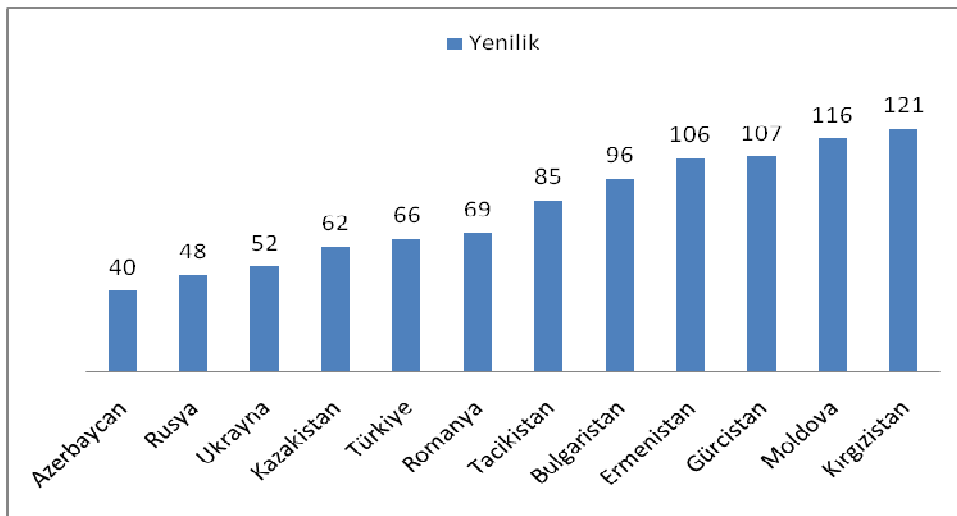
öndedir. Azerbaycan'ın, kişi başı gelir, şirketlerimizin küresel alanda rekabette çektiği sıkıntılar gibi gözlem ve bilgileri de bu sıralamaları doğrulamaktadır. Bulduğumuz yer yetişmiş insan gücü, doğal kaynaklar, uzun döneme yayılmış kamu yönetimi deneyimlerine karşın hakkettiğimiz gelişmişlikten uzak olduğumuzu göstermektedir.

Dünya Ekonomik Forumunun iş gelişmişlik rekabet indeksinin alt kriterlerinden üretim süreci gelişmişliği, doğanın rekabet avantajı ve uluslararası dağılımın kontrolünde rekabet gücü avantajlı konumunda sıralanmaktadır. Diğer, yerel tedarikçi sayısı, yerel tedarikçi kalitesi, kümelenme gelişmesi durumu, rekabet avantajının doğası, değer zincirinin derinliği, pazarlamanın kapsamı, otorite devretme gönüllüğü gibi kriterlerde Azerbaycan diğer ülkelerle kıyaslandığında genel olarak rekabet gücü dezavantajlı durumunda değerlendirilmiştir.

4.1.3.2. Yenilik Karşılaştırılması

Yenilik ekonomik ve toplumsal fayda yaratmak için ürünlerde, hizmetlerde, süreçlerde, organizasyonda ve ürünlerin, hizmetlerin sunumunda, pazarlanmasında değişiklik, farklılık ve yenilik yapma sürecidir. İnovasyon, ülkelerin sürdürülebilir ekonomik büyümeyi yakalaması ve toplumsal refah ve yaşam kalitesini artırması için en önemli araçtır. Aşağıda ki grafikte Azerbaycan'da yenilik endeksini rakipleri karşısında durumu ve genel dünya sıralaması gösterilmiştir.

Şekil 25: Yenilik Endeksi Karşılaştırılması

Kaynak: <http://www.weforum.org> (03.02.2009)

Dünya Ekonomik Forumunun yenilik endeksi doğrultusunda oluşturulan yukarıdaki grafiğe bakıldığında Azerbaycan 40'cı sırada olmakla ortalamanın üstünde iyi bir performans sergilediği görülmektedir. Bu bağlamda Azerbaycan coğrafi yakın ve benzer, ülkelerle kıyaslandığında yenilik rekabet gücü ilk sırada olduğu yukarıda ki grafikte görülmektedir.

Dünya ekonomik forumunun yenilik rekabet indeksinin alt kriterlerinden yenilik kapasitesi, bilimsel araştırma kurumlarının kalitesi, Ar-Ge'de üniversite sanayi işbirliği, hükümetin gelişmiş teknoloji ürünlerin tedariki, bilim adamı ve mühendis mevcudiyetine göre rekabet gücü avantajlı konumda olduğu belirtilmiştir. Diğer, patentler ve ülkede faaliyet gösteren yerel firmalarda araştırma geliştirme harcamaları faaliyetlerinin durumu ise rekabet gücü dezavantajlı olarak gösterilmektedir.

Ekolarak daha az gelişmiş ekonomiler mevcut teknolojileri kullanarak veya içselleştirerek ve daha farklı alanlarda iyileştirmeler yaparak üretkenliklerini artırabilirler. Gelişmiş ekonomilerde ise az gelişmiş ülkelerin uyguladıkları reçeteler üretkenliği artırmak için yetersiz olacağı için yeni ürün ve süreçlerin tasarımı ve hayata geçirilmesidir.

4.2. Azerbaycan'da Ulusal Rekabet Gücünün Artırılmasına Yönelik Öneriler

Azerbaycan'da devlet piyasa ekonomisinin oluşturulmasında ve rekabet gücünün geliştirilmesinde aktif görevler üstlenmiştir. Ancak henüz istenen başarıya ulaşamamıştır. Azerbaycan'da devlet önemli oranda serbestleştirme ve özelleştirme yapmasına rağmen yine de ekonomide önemli bir yere sahiptir. Bu ise piyasa ekonomisini kurması beklenen devletin ekonomideki gücünü uzun süre devam ettirmesi anlamına gelmektedir. Uzun yıllar sosyalizm deneyimi yaşamış ülkelerde neoklasik devlet yapılanmasından çok daha sosyal bir çerçeveye oturtulacak bir devlet yapılanmasının yoksulluk, istikrarsızlık ve yolsuzluk ile mücadelede en azından belli dengelere ulaşılan dek daha uygun olacağı düşünülebilir.

Azerbaycan ekonomisinin içinde bulunduğu bu durumdan kurtulabilmesi kapsamlı bir ulusal rekabet gücü politikası oluşturması ile mümkün olabilecektir. Her ne kadar Azerbaycan'da bugüne değin hazırlanmış bulunan plan ve programlarda rekabet gücünü belirleyen etkenler üzerinde durulmuş ve bu yönde iyileştirme yapılabilmesi için

stratejiler ve eylem planları yürürlüğe konulmuşsa da bu yönde güçlü bir iradenin ve tutarlı politikaların sürdürülemediği görülmektedir. Kanaatimizce, Azerbaycan'ın içinde bulunduğu üretim, yatırım ve istihdam darboğazından kurtulabilmesi için süratle bir ulusal rekabet gücü politikaları oluşturması ve kararlılıkla uygulaması gerekmektedir. Azerbaycan'ın bu uygulamaları yapması ve ulusal rekabet gücünü geliştirilmesi için aşağıda ki önerilerde bulunmak mümkündür.

Tablo 16: Azerbaycan'da Ulusal Rekabet Gücünün Artırılmasında Öneriler

Öneriler	Azerbaycan'da Ulusal Rekabet Gücünün Artırılması
Tekelleşmenin İçin Hukuki Alt Yapının Düzenlenmesi	İster 1993'de kabul edilmiş "Anti tekel faaliyeti hakkında" kanun, isterse de 1995'de kabul edilmiş "Haksız rekabet hakkında" kanun çağdaş pazarın gereklerine ve rekabetin çağdaş mekanizmalarına tam uymuyor. Burada esas unsurlardan biri pazarın kontrolüdür. Şöyle ki, haksız rekabet ve tekelcilik durumlarının belirlenmesi için pazarda sürekli kontrol sistemi mevcut olmalıdır. Oysa, rekabet alanında devlet düzenlemesiyle sorumlu olan Anti Tekel Devlet Kurumu pazara kontrolü yalnız belirli sürede teşkil etmekte ve bunlar tüketim pazarını kapsayan durumlardır. Hâlbuki rekabet alanında devlet kontrolü anlayışı pazarı bütünlükle kapsayan dinamik kontrol sistemi ile gerçekleştirilmelidir. Dolayısıyla bu alanda düzenlemeler ve rekabet hukuku uygulaması yoluyla gerçekleştirilecek rekabet politikasının bu özellikleri dikkate alacak şekilde dizayn edilmesi son derece önemlidir. Bu gün Azerbaycan'da istenilen zaman ürün (hizmet) pazarında fiyatlar artırılıp düşürülebilir. Çünkü ülkeye getirilen mahsulün hacmini bilinçli olarak manipüle etmekle, fiyatı keyfi düzeye çıkarmak (indirmek) çok da zorluk çıkarmıyor. Bununla da değil tekel olmayan girişimcilerin, aynı zamanda tüketicilerin hakları bozuluyor. Bu gün ayrı-ayrı pazarların tekelci şirketler tarafından paylaşılması yakın zamanlar için Azerbaycan iktisadiyatında pahalalanma potansiyelini yüksek düzeyde tutacaktır. Antitekel Devlet Kurumunun statüsünün değiştirilmesine ihtiyaç var. Şöyle ki, rekabet kurumu yalnız icra kurumu gibi değil, aynı zamanda adalet kurumu gibi de olmalıdır. Bu adalet fonksiyonu onun statü bakımından bağımsız olmasını gerektiren esas amildir: "Bu sebepten de rekabet kurumunun en esas göstericilerinden biri onun bağımsızlığıdır. Devlet Antitekel Kurumunun faaliyetinin, yukarıda söylenenleri dikkate almakla, tam bağımsız olmadığı belirlenmiştir. Azerbaycan'da Anti Tekel Devlet Kurumu hiyerarşik yapıya sahip bir kurumdur ve karar verme kurumu gibi başkan yetkilidir". Bununla beraber, iş mekanizması itibariyle de hizmet hiyerarşik bir şekilde faaliyetini kuruyor: "Bu da bir sıra etkilik göstericilerini aşağı düşürmüş oluyor. Bu sebepten, hizmetin fonksiyonlarına uygun çevik faaliyetinin sağlanması amacıyla esnek, bağımsız uzmanların sürekli katılımını sağlayabilecek yapının formallaştırılması öneriliyor". Bu gün dünyaya baktığımız zaman en güçlü ekonomilerin aynı zamanda en eski Rekabet Kanunlarına ve Kurumlarına sahip olan ülkeler olduğunu görürüz. Bir ülkede serbest girişim özgürlüğünün korunması ve rekabet ortamının oluşturulması ekonominin dış dünyadaki rekabet gücünü de artıracaktır.

Tablo 16'nın devamı

Etkin Devlet	Dünya Bankası etkin devleti şöyle tanımlar (World Bank, 2009): Etkin devlet halkın daha sağlıklı ve mutlu bir yaşam sürmesi amacına yönelik mal ve hizmetler sunması ve piyasanın canlanması için gerekli kural ve kurumları oluşturması anlamına gelmektedir. Etkin devlet olmaksızın ekonomik ve sosyal anlamda sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi mümkün değildir. Etkin devlet, mal ve hizmetleri doğrudan sunarak değil, fakat katalizör ve kolaylaştırıcı olarak büyüme ve kalkınmanın merkezindedir. Etkin Devlet arayış sürecinde, devlet küçülürken kamu sektörünün önemi büyük ölçüde artmış ve devletin yeniden yapılandırılması gündeme gelmiştir. Kamu yönetiminde verimlilik, tutumluluk, etkinlik ve şeffaflığı sağlama, hesap verme sorumluluğunu geliştirme gibi prensipleri hayata geçirmeye doğru yönelişler; küçük ama etkin, düzenleyen ve kontrol eden bir devlet anlayışını temel almıştır. Azerbaycan'da etkin devlet anlayışına girmeli ve mevcut imkanları en iyi kullanılmalıdır. Ayrıca, ülkenin üretim ve istihdam alanındaki sorunları aşabilmesi için sürele devlet yönetimini yeniden yapılandırması gerekmektedir. Azerbaycan'da devlet reformu ve ya kamu yönetimi reformun gerçekleştirilmesi çok acil bir ihtiyaçtır. Bu çerçevede kurumsal reform programları (merkezi ve yerel reform) ve fonksiyonel reform programları (eğitim, sağlık, sosyal) toplumsal ulaşma ile belirlenmeli ve uygulanmalıdır. Serbest piyasa ekonomisinde devletin görevleri şöyle özetlenebilir: Serbest piyasanın çalışmasını yasalarla güvence altına almak; Tam rekabeti işletecek yasal ve kurumsal ortamı oluşturmak; Ekonomik istikrarı sağlamak; İç ve dış güvenliği sağlamak; Piyasanın etkinliğini artıracak temel alt yapı hizmetlerini üretmek; Ekonomik etkinlik için sosyal barışı sağlamak; Gelir ve servet dağılımında adaleti sağlamak. Azerbaycan ulusal rekabet gücünde avantaj kazanması için ve etkin devlet politikası yürütmek için yukarıda sayılanları geliştirmesi lazımdır. Son olarak devlet faaliyetleri sermayenin ve işgücünün üretkenliği üzerinde etkili olabilir ve büyüme üzerinde içsel bir üretim faktörü gibi etki etmelidir
İşgücü Piyasası Yeniden Yapılandırılmalıdır	Azerbaycan'da devletin işgücü piyasalarına müdahale ederek katı bir şekilde çalışma sürelerini, çalışma biçimini, işe alınma ve işten çıkarma kurallarını belirlemesi ülkede faaliyet gösteren işletmeleri yüksek maliyet ve düşük verimlilik ile çalışmak zorunda bırakmıştır. Bu durum küreselleşme ile giderek artan rekabet ortamı karşısında firmaların ulusal ve uluslararası rekabet güçlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Tecrübeler göstermiştir ki, ülkede daha serbest bir işgücü piyasası, işletmelerin karlılığı ve verimliliğini artırmakta, bunun sonucunda yeni iş alanları meydana getirmekte ve istihdam imkanları yaratmaktadır. İşgücü piyasalarında esneklik sağlanması, bireylerin kendilerine en uygun işi aramalarına, firmaların ise geniş bir uygun vasıflı adaylar yelpazesi içinden seçim yapmalarını kolaylaştırmaktadır. Gelişmiş ülkelerde, işsizlik yardımları ile çalışarak elde edilen net gelirler arasındaki farkın büyütülerek, çalışmanın daha fazla özendirilmesi, çalışma sürecinde esnekliğin artırılması, yeni tip sözleşmelerin geliştirilmesi, mesleki ve coğrafi hareketliliğin kolaylaştırılması, işsizlerle işgücü piyasası arasındaki bağların güçlendirilmesi, işgücü piyasasında şeffaflığın artırılması politikasını izlemektedirler. Azerbaycan'da işgücü piyasasını geliştirmek için yukarıda belirtilenleri uygulamakla beraber ülkede rekabet gücü açısından iş hukuku kuralları mutlaka gözden geçirilmelidir ve çalışma mevzuatında sayısal esnekliğe imkan sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır. Ayrıca, işgücü piyasalarının esnek ve dinamik bir yapıya kavuşması için özel istihdam bürolarının gelişmesi yönünde çaba serf edilmelidir. Özel istihdam bürolarının yapısı, işleyişi ve denetimiyle ilgili çeşitli tedbirler alınmalıdır. Bunlar arasında özel istihdam bürolarının dinamik bir örgüt yapısına kavuşturulması, düzenli kayıt sistemi oluşturulması, faaliyetlerinde şeffaflık sağlanması, etkin denetime tabi tutulması vs. sayılabilir.

Tablo 16'nın devamı

Yolsuzluk Azaltılmalı	Uluslararası Şeffaflık Örgütünün, bu sene açıkladığı raporda, şeffaflık alanında Azerbaycan 180 ülke içinde 158'ci yerdedir (transparency.org). Bu endeks 1993 senesinden bu yana Almanya'daki Passau Üniversitesi ile Uluslararası Şeffaflık Örgütü (Transparency International) tarafından hazırlanmaktadır ve iş adamları ve uzman analistlerin anketlerle verdikleri cevaplar kullanılarak oluşturulmuş, ülkedeki yolsuzluk düzeyini belirlemeye yönelik bir endekstir. Endeks 1995'ten bu yana yayımlanmakta olup, tesadüfî gelişmelerden kaynaklanan etkileri bertaraf etmek için son üç yıla ilişkin değerlendirmeleri birleştirmektedir (Lambsdorff, 2002; Quinn, 2004). Azerbaycan'da yolsuzluk en önemli sorunlardan biridir DEF' da ülkedeki yolsuzluk oranını yüksek olduğunu göstermiştir. Yolsuzluğun demokratik devletlerin ortak değerlerine büyük bir tehdit oluşturduğu artık herkes tarafından kabul edilmektedir. Yolsuzluklar istikrarsızlık yaratır; güvenlik, iktisadî ve insanî boyutun birçok yönünü etkiler. Bu nedenle demokratik devletler, yolsuzluklar ve yolsuzlukları doğuran şartlarla mücadele etmek ve iyi yönetim ve toplumsal bütünlük için olumlu bir çerçeve yaratmak, yolsuzluklarla savaşmak amacıyla mevcut uluslararası araçları daha verimli kullanmak ve birbirlerine yardım etmek zorundadırlar. Yolsuzluğun önlenmesi ve ortadan kaldırılması bütün Devletlerin ortak yükümlülüğü olduğu gibi bu alandaki çabaların etkili olması amacıyla, sivil toplum, hükümet-dışı kuruluşlar ve yerel toplum örgütleri gibi kamu sektörü dışındaki birey ve grupların da destek ve katkıları ile her bir devletin diğeri ile işbirliği yapması zorunludur Azerbaycan'da yolsuzluğu azaltmak için alınabilecek önlemler içinde şu hususlar önem taşır; Ülke yöneticilerinin yolsuzlukla mücadelede dürüst, açık ve kararlı olmalıdır. Vergi politikaları, özelleştirme ve harcama kararlarını şeffaf olmak ve hukuk kurallarına uyma, kamu çalışanlarının ücretlerini artırarak dürüst davranışa özendirmek, etkin kontroller, kamu çalışanlarının servet artışlarının kişisel servet beyannamesiyle izlenmesi ve yolsuzlukla ilgili cezalar uygulamak, yargının bağımsızlığını sağlamak, siyasi partilerin finansman problemini çözmek, temiz siyaseti özendirmek lazımdır. Azerbaycan'da yolsuzluğu azaltmak mümkün ancak bunu sıfıra indirmek oldukça zordur. Bunun için ilk olarak, siyasal hayatta yolsuzluğu ortadan kaldırmak, kamu ihalelerinde yolsuzluğu yok etmek, iş dünyasındaki standartları yükseltmek, uluslararası yolsuzlukla mücadele sözleşmelerinin hazırlanması ve uygulanması, yolsuzluğun yoksulluk yaratmasını ve gelişmeyi engellemesini önlemek zorunda olmalıdır.

Tablo 16'nın devamı

Sosyal Politika Önlemlerinin Yeniden Yapılması	Küreselleşmenin etkisini giderek artırdığı, sosyal devlet ve refah devleti ilkesinden vaz geçildiği şu günlerde, coğrafi ya da fiziksel engeller nedeniyle yoksulluk ve açlık sorunu yaşayan kesimlere, uygulanan yanlış ücret, vergi, istihdam ve sosyal politikalar sonucunda işsizler ve çalışanların büyük bir kesimi de eklenmektedir. Azerbaycan'da sosyal politikaların yeniden düzenlenmesi lazımdır. Azerbaycan'da ekonomik ve politik dönüşüm sürecinde kadının yaşadığı sorunlar başta olmak üzere farklı ülkelerde yaşayan yüz binlerce erkeğin ana vatandaki ailelerinden ayrı yaşamalarının yol açtığı sorunlara varıncaya kadar pek çok sosyolojik problem ülkeyi tehdit etmektedir. Son yıllarda kaydedilen yüksek büyüme oranlarına rağmen kitlesel bir yoksulluk sorunu, yüksek göç eğilimlerine eklenince sosyal gerilimin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca ülkede ekonomik politikalar ile sosyal politikalar arasında denge olması lazım. Bundan dolayı Azerbaycan'da sosyal yardım politikalarının işletmelerin üretim, yatırım ve istihdam kararlarını ve tercihlerini olumsuz etkilemeyecek şekilde etkin bir yapıya kavuşturulması lazımdır. Azerbaycan'da bu anlamda etkin bir sosyal politika izlenmelidir. Toplumun daha geniş kesimini kapsayacak sosyal politikalar oluşturulmalıdır. Emekliye ayrılacak olan çalışanların devlete yük olmaması ve bütçedeki transfer giderlerinin azalması için bu alanda faaliyet gösteren devlet kurumlarının daha etkin ve verimli bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Azerbaycan'da işsizlik sigortası ve sosyal yardım süreleri ve tutarları Avrupa ülkelerinde olduğu gibi düzenlenmelidir ve bu ülkelerin deneyimlerinden yararlanılmalıdır. Dolayısıyla etkin bir sosyal politikalar ülkede istihdamı artırır şekilde düzenlenmesi, işgücü maliyetlerini yükselten prim ve fon kesintilerinin kaldırılması, rekabeti engelleyen mevcut düzenlemelerin kaldırılarak, çalışma hayatında esneklik sağlayıcı tedbirlerin uygulanması büyük önem arz etmektedir.
Makro Ekonomik Ortamın İstikrarının Artırılması ve Ekonomik Özgürlüğün Geliştirilmesi	Hükümetin başlıca görevlerinden birisi; uygun makro ekonomik politikalar uygulayarak firmaların verimli bir şekilde çalışabildikleri, yatırım kararlarını alabildikleri, strateji planlarını uygulayabildikleri, dolayısıyla rekabet güçlerini artırabildikleri bir ortam yaratmaktır (Aktan ve Vural 2004, s 165, D) Azerbaycan'da faiz oranı, enflasyon gibi kriterlerde ise rekabet gücü dezavantajlı olarak açıklanmış ve DEF'da sıralamaya tabi tutulmuştur. Azerbaycan'da devletin üst düzey memurlarının tekelleşmeyle uğraşması bütçeye ödenmesi gereken paraların dolayı yayılması ve kural dışı devrine getirip çıkarmıştır. Devriyede olan paraların (kayıt dışı) artımı ülkede enflasyon oranını artırmaktadır. Bu tür halar Azerbaycan'da paranın değerini aşağı düşürür. Devletimiz makro ekonomik istikrarın artırılması için acilen bunun karşısını alması lazım ki ulusal rekabet gücümüz avantaj kazana bilsin. Ayrıca, sürdürülebilir büyüme oranlarına ulaşmayı kolaylaştıran makroekonomik istikrar için en önemli koşullardan biri de malî disiplindir. Azerbaycan'da maliye politikasının temel önceliği, malî disiplinin, bu çerçevede faiz dışı fazlanın sağlanmasına verilmelidir. Daha fazla kamu geliri için, daha yüksek büyüme oranlarına ulaşmayı kolaylaştırıcı düzenlemelere ağırlık verilmelidir. Ülkede ekonomik ve ekonomik özgürlüğün geliştirilmesi için uygun ortam yaratılmalıdır. Ekonomik özgürlüğün hem toplumun hem de bireyin ekonomik refahını artırdığını iddia edilir. Ekonomik özgürlük bireyi, piyasaların doğal işleyişinde gerçekleştirilecek ticaretten sağlanan kazançlar ve uzmanlaşma için söz konusu fırsatları kendi lehine kullanarak durumunu daha iyi hale getirmesini sağlar. Ekonomik özgürlük, sadece insan itibarı ile ilgili olarak değil, aynı zamanda piyasa güçlerine karşılık olarak üretici ve tüketicilerin değişen tercihlerinin ayarlanması için ve ekonomik büyümenin sağlanması için de gerekli bir durumdur (Peacock, 1997). Ekonomik özgürlüklerin artması hem üretim hem de tüketim sürecinde bireylerin hareket serbestisini artırdığına göre, birey ekonomik kararlarında daha rahat hareket edebilecektir.

Tablo 16'nın devamı

Bilim ve Teknoloji Alanında Atılım Sağlayacak Politikaların Yürürlüğe Konulması ve Teknoloji Alt Yapının Geliştirilmesi	Azerbaycan'da bilim ve teknoloji alanında ulusal bir politikanın oluşturulması ve bu politikaya işlerlik kazandırılması konusu ancak son yıllarda sahiplenilmiş ve detaylı olarak ele alınmaya başlanmıştır. Azerbaycan'da teknoloji transferinde karşı karşıya bulunduğu temel sorunlardan birisi, teknoloji transferi konusunda politikalarını kesin hatlar ile belirleyip uygulamamış olmasıdır. Azerbaycan bilim ve teknoloji alt yapısını geliştirmek için, dünyadaki hızlı teknolojik gelişmelere uyum sağlayabilmelidir. Ülkede bilimsel seviyenin yükseltilmesi, bilim ve teknoloji planlaması yapılmalı, üniversiteler, araştırma kurumları ve sanayi arasındaki bağların geliştirilerek sağlam organizasyonlara bağlanmalıdır. Ayrıca dünyada süratle gelişen (Biyoteknoloji, Enformasyon teknolojileri, Mikro elektronik, Yeni enerji kaynakları, Yeni enerji kaynakları, Yeni malzemeler) gibi bilim dallarına uygulama alanlarının belirlenmesi ve hedeflerinin tespit edilmesi lazımdır. Bu konuda Azerbaycan'da DTP'nin Türkiye'ye önerdiği tecrübeden yararlanabilir. Ayrıca, teknoloji seçimi için teknik kimselerden oluşan bir organizasyon kurulmalıdır. Bu organizasyon yurt dışından alınan teknolojileri milli teknoloji politikasına uygunluğu, istihdama etkisi, dış ödemeler dengesine etkisi, hammadde ve enerji ithalatına etkisi, ana, alt ve yan sektörler etkisi, çevre sağlığına etkisi, dış politika, milli kültür ve sosyal yapıya etkisi gibi konularda incelemelidir. Yabancı sermaye yatırımları ve teknoloji transferi politikalarında liberalizasyona geçilmelidir. Azerbaycan'da teknolojinin yurt içinde üretilmesi ve kullanımı teşvik edilmelidir ve kiralama (leasing) uygulamalarında meydana gelen aksaklıkların giderilmesine çalışılmalıdır.
Rekabet Kültürünün Oluşturulması	Rekabet kültürünün varlığı rekabet politikasının başarıya ulaşmasında son derece önemli bir role sahiptir. Rekabet kültürü esas olarak rekabetin getirdiği yararların bilinmesini ve bu yararların sağlanmasında rekabet kurallarının uygulanmasını sahip olduğu role ilişkin toplumda gerekli bilincin oluşturulması ve geliştirilmesini içermektedir. Tüketicilerde, iş çevrelerinde ve kamu kurum ve kuruluşlarındaki rekabet kültürü o ülkede rekabet politikasının hızlı bir şekilde benimsenerek uygulanmasına imkan tanımaktadır. Bu çerçevede, rekabet kurumlarının rekabet kültürünün oluşturulması ve geliştirilmesi için sempozyum, seminer, konferans, eğitim faaliyetleri yapması ve yazılı ve görsel medya kanallarının kullanılması ve uygulama ve mevzuata ilişkin açıklayıcı rehberler yayımlaması gerekmektedir. Azerbaycan'da Rekabet kültürünün gelişebilmesi için: başta ekonomik özgürlükler (girişim özgürlüğü, mülkiyet özgürlüğü ve akit özgürlüğü) olmak üzere siyasal özgürlüklerin (düşünce ve ifade özgürlüğü, seçme seçilme özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü gibi) garanti altına alınması gerekir. Ekonomik özgürlüklerin garanti altına alınabilmesi hukuk devletinin tüm gerekleriyle oluşturulması ve özgürlüklere getirilecek sınırlamalar veya ihlallerle etkin bir biçimde mücadele edilmesi anlamına gelir. Rekabet kültürünün gelişebilmesi için devletin asli fonksiyonlarına çekilmesi, ve adalet, emniyet, savunma, temel eğitim, temel altyapı temel sağlık ve düzenleme konusunda üstüne düşen görevleri en iyi bir biçimde yapması gerekir. Rekabet kültürünün gelişmesi için merkezîyetçilikten uzaklaşarak yetkilerin yerleştirilmesinin sağlanması da büyük önem kazanır. Rekabet kültürü ancak makro ekonomik dengelerin korunabildiği, enflasyonun en alt düzeylere çekilebildiği bir ortamda mümkün olabilir. Rekabet kültürü devletin rekabeti sağlamaya yönelik düzenleyici faaliyetlere ağırlık vermesi durumunda daha kolay gelişebilir. Rekabet kültürünün gelişebilmesi için toplum mühendisliğinden mümkün olduğunca uzak durulması, işlerliği olan, kendiliğinden oluşan, doğal dinamiklerle uyumlu olan süreçlere ağırlık verilmesi gerekir. Kısaca rekabet kültürü suni olarak icat ve imal edilebilecek bir dinamik olarak değil, engeller ortadan kalktığı zaman kendiliğinden ortaya çıkacak bir değerler sistemi olarak görülmelidir.

Tablo 16'nın devamı

Bölgesel Rekabet Gücü Politikalarının Etkinleştirilmesi	Azerbaycan'da bölgeler arasında ki gelişmişlik farklarının boyutu dikkate alındığında bölgesel kalkınma politika ve stratejiler oluşturulmasındaki gereksinim daha fazla ortaya çıkmakta ve bu kapsamda adımların hızla atılması gerekmektedir. Bölgesel rekabet edebilirlik temelinde geliştirilen ulusal politika ve stratejilerle bölgesel plan ve stratejilerin hayata geçirilmesi, ulusal ve bölgesel düzeyde kalkınma programlarının uygulanması ve proje desteklerinin sağlanabilmesi için bölgesel kalkınma amaçlı bir kaynak oluşturulmalıdır (Kara, 2008; Kozlovskaya ve Akerman, 2008). Bunun için bölgesel rekabet gücünü iktisadi faaliyetin yapısı, yenilik ve öğrenme, alt yapı ve erişebilirlik, beşeri sermaye, yönetim ve sosyal sermaye gibi belirleyen temel faktörlerinin geliştirilmesi politikaları izlenmelidir (Boschma, 2004; Cooke, 2005). Azerbaycan'ın bölgesel rekabet edebilirliğine çıkmasında husus ulusal rekabet gücü açısından oluşturulan rekabetçi ve dinamik bölgelerimizin olması gerekmektedir. Bu bağlamda devlet, bölgeler ve kentler arası işbirliği ve dayanışmanın geliştirilmesi, bölge ve kentlerin kendileri için en uygun ve farklılaştırılmış konularda ihtisaslaşmalarının sağlanması, ulusal kalkınma açısından rollerinin belirlenmesi, bu birimler arası tamamlamaya dayalı ilişkilerin kurulması, bu birimlerin stratejilerinin ulusal politika hedefleriyle uyumunun sağlanması konusunda çok önemli işlevler görmelidir. Ayrıca, hükümet, bölgesel kalkınmaya önem verecek, bunun için sosyal altyapılar güçlendirilecektir. Doğal afetlere karşı uygun tedbirler alınacaktır. Bu çerçevede hayatı kolaylaştıran altyapı hizmetlerinin sağlanması ve kalitesinin artırılmasına, elektronik ve bilişim altyapı sistemlerinin yenilenmesine, enformasyon teknolojisinin adaptasyonuna, çevre dostu sosyo-ekonomik yapıların oluşturulmasına, kamu güven ve huzurunun sağlanmasına, bölgesel işbirliğinin güçlendirilmesine özel önem verilecektir.
Yabancı Sermayenin Artırılması	Azerbaycan'da 2007 senesiyle kıyaslandığında bu sene Azerbaycan'da yabancı yatırımda büyük bir düşüş görülmektedir. Ülkede 2007 senesinde yabancı yatırımların hacmi 33 milyar dolar olduğu halde 2008'de 2,6 milyar dolar olmuş ve % 48,2 düşüş olmuştur. Devlet bunu mali buhranla ilişkilendirse de bunun, petrol sektörüne yatırımların durdurulması, diğer sektörlerin celp edici olmaması, yatırımcıların haklarının korunamaması ve birçok ülke içi ekonomik ve politik sebepleri vardır. Dolayısıyla, yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen en önemli husus ise, ülkedeki mevcut politik ve ekonomik istikrar durumudur. Politik ve ekonomik istikrarsızlıklar, yatırımcının kontrol alanı dışında olduğundan ve girişimleri doğrudan olumsuz etkilediğinden, yatırım kararlarını önemli ölçüde değiştirebilmektedir. Ayrıca ülkedeki altyapının kalitesi de yatırımcıların karar vermesini etkileyen önemli faktörlerdendir. Azerbaycan yabancı yatırımcıları ülkeye çekmek için, yukarıdaki sorunların çözümlerini geliştirmekle Azerbaycan bazı kaynak yetersizliğini yabancı yatırımcılarla çözmeli ve rekabet gücü avantajı sağlamalıdır. Azerbaycan'da, yabancı yatırımcıya elverişli bir yatırım ortamı sağlanmakla, doğrudan yabancı yatırımların girişine imkân sağlanacak, düzenlemelerin yerli ve yabancı firmaların eşit koşullarda rekabet etmesi için uygun ortam sağlanacaktır. Ayrıca ülkede, bürokrasi ve kırtasiyecilik azaltılmalıdır. Yabancı yatırımcılardan istenilen belgeler ve diğer formaliteler en aza indirilmelidirler, yabancı sermayenin ülkeye katkıları dikkate alınarak vergi teşvikleri sağlanmalıdır, Yap-İşlet-Devlet ya da Yap-İşlet-Sahip Ol yöntemlerine işlerlik kazandırılarak Azerbaycan'a yabancı yatırımcıların gelmesi özendirilmelidir. Bu çerçevede yabancı yatırımcılara bedelsiz arazi ve arsa tahsisi yapılmalıdır.

Tablo 16'nın devamı

Kayıt Dışı Ekonomi ve Kayıt Dışı İstihdam Daraltılmalı	Kayıtdışı ekonomi, ülkelerin uygulamış oldukları ekonomik sistemlerin, sosyal, hukuki, ahlaki ve kültürel yapılarının farklılıklarından dolayı ortaya çıkabilmektedir (Giles, 1997). Sebebi her ne olursa olsun, kayıtdışı ekonomiyi önlemek veya istenilebilir bir seviyeye indirgeyebilmek için ülkeler değişik yöntemlere müracaat etmektedirler. Azerbaycan'da kayıtdışı ekonominin oranı % 60'ın üstünde olması ülkede kayıtlı kesimin faaliyet alanı daralmakta, işveren açısından işgücü maliyetlerinin yüksekliği, uluslararası piyasalarda rekabet gücünü azaltıcı etki yaptığından, işverenleri kayıtlı ekonomiden uzaklaşmaya itmektedir. Ayrıca, çalışan veya çalıştırılanlar, hem vergi vermeyerek bütçeden sosyal güvenlik sistemine yapılabilecek aktarmaları engellemekte, hem de prim ödemeyerek sistemi zayıflatmakla ülke için bir risk taşımaktadır. Bunun önlenmesi için, öncelikle ülke genelinde çalışma ve çalıştırmaya yönelik bürokratik işlemlerin ve işyeri açmaya yönelik başvuruların bir merkezde toplanması ve ekonomik faaliyetlerin gözlenmesi ile denetlenmesi aşamalarında bu merkezi kütüğün kullanılması, mesleki kuruluşlarla koordinasyonun sağlanması kayıtdışı istihdamın kayıt altına alınmasında önemli bir başlangıç sayılacaktır. Ayrıca; üretilecek çözümler üzerinde işçi, işveren ve hükümet temsilcilerinin görüşlerinin alınması toplumsal uzlaşma açısından önemlidir. Bununla beraber işveren üzerindeki mali yükümlülüklerin azaltılması yoluyla devletin sosyal güvenliğe katkısı toplumsal uzlaşmanın devlet eliyle desteklenmesi olumlu bir bakış açısı yaratabilecektir. Bununla beraber; çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik düzenlemeler bir an önce hayata geçirilmeli ve ucuz emek türü olarak görülen çocukların, bedensel ve ruhsal yapılarının zedelenmesine neden olacak mevzuat boşlukları giderilmelidir. Azerbaycan'da kayıtdışı ekonominin önlenmesi için devlet ile halk arasında güvenin tesis edilmesi, devletin vatandaşı potansiyel suçlu, vatandaşın da devleti karar alma süreçlerinde kendisini ciddiye almayan bir aygıt olarak görmesinin önüne geçilmesi, istisna ve muafiyetlerin olmadığı, gerek dil, gerekse içerik yönünden sade, anlaşılabilir, basit bir vergi mevzuatının ortaya konması, vergi oranlarının güç yetirilebilir, dolayısıyla gönüllü vergi ödemeyi kolaylaştırır nitelikte olması, vergi denetiminin etkin yapılması, cezaların caydırıcı olması gibi faktörler bunu minimize edebilir. Ayrıca, ülkede istihdam yaratma konusunda siyasi popülizme imkân tanınmamalıdır. Bölgesel istihdam farkları azaltılmalıdır. Beşeri sermaye ve işgücü nitelik düzeyi geliştirilmelidir. Mesleki eğitimde ekonominin ihtiyaçları göz önüne alınmalıdır. Eğitim-istihdam bağlantısı kurulmalıdır. İstihdam üzerindeki vergi ve prim yükleri hafifletilmelidir. Kayıtdışı istihdam kayıt altına alınmalıdır.

Tablo 16'nın devamı

Bilgi Politikası ve Elektronik Ticaret Geliştirilmeli	Yirminci yüzyılın son çeyreğinde bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler; ekonomik, toplumsal ve siyasal doğrultuda çok boyutlu değişim-dönüşüm sürecini başlatmış, toplumun tüm kesimlerinde, günlük hayatımızın her alanında bilgisayar kullanımının çağın gereği olduğu şuurunu oluşturmuş; ekonomik gelişme, rekabet üstünlüğü ve toplumsal refahın sağlanmasında “bilgi toplumu” ve “e-ticaret” stratejik bir önem kazanmıştır (Vafina, 2002, Ahmadov, 2009). İşletmelerin rekabet gücünün artırılması ve küresel rekabete ayak uydurmaları için Azerbaycan’da makroekonomik istikrar koşullarının kalıcı olarak sağlanması, ihracatla finanse edilen bir büyüme modelinin uygulanması ve bilgi ekonomisine geçiş hedefi doğrultusunda önemli adımlar atılması gereklidir. Bu kapsamda; bilgi ve iletişim teknolojileri altyapısı, uluslararası standartlarda yapılandırılmalıdır. Bilgi ekonomisi için uygun yasal, kurumsal ve ekonomik çerçeveye oluşturulmalı ve buna uygun iş ortamları desteklenmelidir. İşletmelerin uluslararası kuruluşların destek hizmetlerine, programlarına ve bilgi ağlarına daha kolay erişimleri sağlanmak için gerekli eğitimler verilmelidir. Bütün sektörler için girişimciliği destekleyecek önlemler alınmalıdır ve Azerbaycan’da ulusal bilgi politikaları oluşturulmalıdır. Ayrıca, Azerbaycan’ın bilgi toplumuna doğru ekonomik ve toplumsal gelişimi ve dönüşümünü sağlayabilmesi ve rekabetçi dünyada yerini alabilmesi için; bilim ve teknolojiyi üreten, endüstriye uygulayabilen ve toplumsal faydaya dönüştürülebilen konuma gelmesi, e-ticareti bilgi ve iletişim teknolojileri yeteneğini geliştirmenin bir aracı olarak görmesi ve buna yönelik politikalara öncelik vermesi önem taşımaktadır. E-ticaretten beklenenler, karşı konulmaz bir olgu olan küreselleşme sürecinden yararlanma, rekabet üstünlüğü sağlama, uluslararası ticaretten daha çok pay alma ve Azerbaycan’ın sosyal ve ekonomik kalkınmasının sürdürülebilirliğine katkı sağlama olarak özetlenebilir. Azerbaycan’da e-ticaretin geliştirilmesi ve bunların özellikle kamu sektörüne uygulanması bürokrasinin göstergesi olan belge ve imza sayısı azaltılmaktadır. Ayrıca ülkede şirket kuruluş süreci, gereksiz ve mükerrer işlemleri giderici bir biçimde düzenlenmelidir. Dolayısıyla, elektronik ticarete yönelme ve elektronik ticaretin gelişmesi için hem firmalar düzeyinde hem de hükümetler düzeyinde alınması gerekli tedbirler bulunmaktadır. En başta hükümetlerin elektronik ticarete yönelik hukuki düzenlemeler yapması önem taşımaktadır. Tüketicilerin korunması, rekabet, finans ve ödeme sistemleri, vergileme, entelektüel mülkiyet hakları, güvenlik vs. konularında hükümetlerin genel kuralları tespit etmeleri önem taşımaktadır.
İhraç Potansiyeli İçin Serbest Bölgelerin Geliştirilmesi	Uluslararası ticaretin her geçen gün biraz daha küresel bir nitelik kazandığı günümüzde serbest bölgeler, kuruldukları ülke ve bölgenin ekonomik yapısı üzerinde önemli etkiler ortaya çıkarmaktadır. Bu kapsamda serbest bölgeler, ekonomik yapıyı temel olarak yatırım ve dış ticareti artırma, verimlilik artışı sağlama, istihdam olanakları yaratma, ihracatı ve rekabet gücünü artırma etkileri ortaya çıkararak etkilemektedir (Dabour ve Haywood, 2004). Gelişmekte olan ülkelerde, yabancı sermaye yatırımlarını ve dış ticareti artırmak, yerli üreticilerin dünya piyasalarındaki fiyattan girdi temin etmelerini sağlayarak uluslararası rekabet güçlerine katkıda bulunmak, ihracata dönük sanayilerin gelişmesini teşvik ederek ihracatı artırmak, döviz girişini artırmak, yeni iş imkanları yaratarak istihdam sorununun çözümüne yardımcı olmak, gelişmiş üretim ve yönetim tekniklerinin yurtdışından ülkeye getirilmesiyle ekonomik standartları yükseltmek gibi çeşitli amaçlarla oluşturulduğu kabul edilmektedir. Azerbaycan’da serbest bölge Sumgayıt kenti seçilse de bu konu kâğıtlar üzerinde kalmaktadır. Ama devlet gelecekte Eletin serbest ticari bölge yapmasını hedeflemektedir. İbadoğlunun söylediği gibi, ülkede en büyük tekel ithal da olduğu için, ülkenin gümrük ve vergi sistemleri Avrupa standartlarına cevap vermediği için, şeffaflık olmadığı için, ülkenin dünya ticaret örgütüne üye olmadığı için, serbest bölgelerin yaratılmasında sorunlar çıkartılıyor. Bunların aradan kaldırılması lazım ve ülkede lokal ihraç sanayi bölgeleri yaratılmalıdır.

Tablo 16'nın devamı

Petrol Dışı Sektörlerin Geliştirilmesi	Ekonominin sadece enerji sektörüne bağımlı olması bazı sosyo-ekonomik olumsuz sonuçlar da doğurabilecektir. Enerji sektörüne vasıflı işgücü ve araçların akımı diğer sektörlerin gelişim potansiyelini olumsuz yönde etkileyecektir. Dolayısıyla, Azerbaycan tek sektöre bağlı bir gelişme izlemektedir. Bu ülkenin sürdürülebilir rekabet etmesi için tehdittir. Bunun aradan kaldırılması için Azerbaycan petrol dışı sektörleri geliştirmesi lazımdır. Petrol dışındaki çeşitli sektörlerin geliştirilmesi için birçok çalışma yapıldığını belirterek hükümet bu konuda meraklıdır ve ekonomik politikalar izlemiş gereken kanunları vermiştir. Azerbaycan'da bölgelerin potansiyelinin ve doğal zenginliklerinin verimli bir şekilde değerlendirilmesi ile tarımsal üretimi canlandırmak, petrol dışı sektörler olan sanayi, hizmet, ticaret, turizm gibi diğer alanları geliştirmek, istihdamı artırmak ve halkın refah düzeyini iyileştirmek amacıyla Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev 11 Şubat 2004 tarihinde Azerbaycan bölgelerinin sosyo-ekonomik kalkınmasına yönelik hazırlanan Devlet Programını onaylamıştır. Ama sorunlar devam etmektedir. Azerbaycan başta tarım ve turizm olmak üzere petrol dışı pek çok alanda ciddi gelişme potansiyeline sahip ve hükümet bu sektörleri geliştirmekle ülkeye rekabet gücü kazandırma şansı çok yüksektir. Devletin önündeki en önemli zorluk, petrol dışı sektörlerde yatırımı çekici kılmak olacaktır. Bu da, özelleştirme uygulamaları ile fiyat ve ticaret serbestleşmesine hız vermek, ayrıca bankacılık ve finans alanında reformlar yapmak yoluyla gerçekleştirilebilecektir. Ama Azerbaycan'ın gelecek yıllara artacak olan petrol gelirleri ülkenin satın alım gücünü artıracaktır. Gelişmesi beklenen ve alım gücü artacak olan orta sınıfla birlikte, Azerbaycan başta tarım ve gıda sanayi ürünleri olmak üzere, pek çok tüketim malzemesi ihracatçıları için cazip bir pazar olacaktır. Petrol dışındaki alanlara yabancıların ilgisinin artmasının temel nedenlerinden birisinin bu konuda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ülke ulusal rekabet gücü perspektifinde bu fırsatı değerlendirmesi lazımdır.
Eğitimde Ciddi Reformların Uygulanması ve Eğitimde Şeffaflığın Temini	Eğitim ve verimlilik konusunda Rus akademisyen Strum Line tarafından yapılan bir araştırmaya göre, bir işçinin iş verimliliğini, ilköğretim eğitiminin yüzde 40, ortaöğretim eğitiminin yüzde 102 ve yükseköğretim eğitiminin yüzde 300 oranında artırdığı ortaya konmuştur. Bu konuda ABD'de ki araştırmalarda 4 yıllık ortaöğretim mezunu işçilerin elde ettikleri gelirlerde diğer işçilere göre yüzde 14 artış gözlenmiştir (Engin, 1996, 46). Bu gün Azerbaycan'da en büyük sorunlardan biri ve ülkenin ulusal rekabet gücünü en çok etkileyen faktörlerden biri eğitimin olan sorun ve şeffaflığın olmamasıdır. Bunlar sorun olarak kalırsa ülkenin geleceğini tehdit altına alır. Tüm bu sorunların aradan kaldırılması için ilk olarak, Azerbaycan'da ki üniversitelerde kısa bir sürede, katma bütçe özelliğini gerçek anlamına kavuşturmak ve yeni kaynaklar yaratmak, rüşveti aradan kaldırmak, eğitimde teknoloji alt yapısını temin etmek, öğretim üyelerinin unvan ve ücret yönünden otomatik tariflerini ön gören sistemi değiştirmek, çalışkanlığı ve üretkenliğe daha çok prim vermek, bunları sağlamak için iç ve dış mekanizmasını iyi kurmak, işletmek ve yöneticilerin atama, ya da seçimle göreve gelmeleri konusunda, sistemin sağlıklı ve verimli bir işleyişle olanak verip vermemesine göre önem ve ağırlık kazandırmak ve sorunlardan dolayı yurt dışına giden hocaları geri getirilmesi politikasını izlemek lazımdır. Devlet ülkede eğitim harcamalarını artırmalı, genel eğitimin kalitesinin artırılmasına yönelik politikalar izlemekle şeffaflığı temin etmekle rekabet gücü avantajı kazanmalıdır.

Tablo 16'nın devamı

KOBİ'lerin İhracata Katkılarının Artırılması	Rekabet gücünün; KOBİ'ler, yeni kaliteli ürün, ürün çeşitlemesi, satış sonrası hizmetler, zamanında teslim gibi noktalarda yoğunlaştırılması gereği ortaya çıkmıştır. Rekabet gücü sağlayacak yeni eğilimlere uyum ancak kendi teknolojisini üreten Azerbaycan ortamında gerçekleşecektir. Makro-ekonomik dengelerini kuran ve yatırım iklimini sağlayan Azerbaycan, AR-GE faaliyetlerinde yoğunlaşarak hızla kendi teknolojisini üretmeyi başarmalıdır. Bu amaç ile Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın 27 Aralık 2004 tarihli fermanı ile "Petrol ve Gaz Gelirlerinin İdaresine İlişkin Uzun Vadeli Strateji " kabul edilmiştir ki bunlar içinde ülkede faaliyet gösteren KOBİ'lerin kalkınması stratejileriydi. Ama bu gün Azerbaycan'da KOBİ'lerin durumu çok kötüdür. Özellikle KOBİ'lerin çoğunluğunun neyin ki ihracatta üretim oranları bile çok aşağıdır. Ülkenin KOBİ'lerinin ihracat katkıları %1'in altındadır. Bu Azerbaycan'ın rekabet gücü açısından çok açınacaklardır. Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünü geliştirmek ve güçlendirmek için KOBİ'leri desteklemeli ve onların ihracat performanslarını artırmak için politikalar izlenmelidir. KOBİ'lerin verimlilikleri, istihdama katkıları, katma değer içindeki payları ile uluslararası rekabet güçlerinin artırılması için hazırlanan KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı revize edilmelidir. Ülkede faaliyet gösteren KOBİ'lerin ihracat performanslarını artırma yollarından biride girişimcilik kültürü geliştirilmesidir. Üretim ve kalite süreçlerinin geliştirilmesi için, KOBİ'lerin üretim ve ihracat yapabilmeleri için teknoloji araştırma geliştirme ve yenilikçiliğe yönlendirilmelidir. Ülke ihracat yapan KOBİ'ler için güzeşteli krediler ayırmalıdır. Ayrıca, ülkede faaliyet gösteren KOBİ'lerde donanım ve yazılım sahipliği ve internet kullanımının artırılması için destek mekanizmalarının geliştirmek ve bilgilendirmek ile eğitim faaliyetleri ve fuarlar düzenlenmelidir ki KOBİ'lerin ihracatta payını artırsın.
Özel Sektörün Etkinliğinin Artırılması	Azerbaycan'da özel sektörün geliştirilmesi bağımsızlıktan sonra özelleştirmeye birlikte başlamıştır. Bu gün GSMH'nin %73' ünü üreten özel sektörün sosyal ve ekonomik problemlerin çözümünde önemli rolü vardır. Şu an çalışanların %70'i özel sektörde %30'u ise devlet sektöründe çalışmaktadır. Ayrıca devlet özel sektörün geliştirilmesi için girişimcilige destek programları hazırlamaktadır. Dolayısıyla özel sektörün gelişiminde mevcut problemlerin giderilmesi amacıyla «Azerbaycan Cumhuriyeti'nde küçük ve orta ölçekli girişimciliğin desteklenmesi ile ilgili devlet programı (2002–2005)» kabul edilmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda kamu kurumlarının kendi aralarında ve özel sektör kuruluşları ile etkin koordinasyon ihtiyacına giderek daha çok gereksinim duyulmaktadır. Bu sebepten ötürü, dış ticaretle ilgili kurumları arasında var olan asimetrik enformasyon ve koordinasyon olgusunu gideren ülkelerin rekabetçilik yeteneklerinin arttığı gözlemlenmektedir. Ayrıca, Azerbaycan'ın en az potansiyel büyüme oranında sürekli büyümesi gerekmektedir. Büyüme destekleyecek ekonomi politikalarına ihtiyaç vardır. Burada önemli olan, büyümenin kamu harcamalarının artırılması yoluyla değil özel sektör yatırımlarının artırılması ve arz yönlü olmasıdır. Bu bağlamda, yatırımı teşvik edecek başta makroekonomik istikrar ve belirsizliklerin ortadan kaldırılması olmak üzere, istihdam vergilerinin azaltılması, sektörel teşvik politikaları gibi mikro reformların hayata geçirilmesi faydalı olacaktır. Ülkede etkili ve adil, tarafsız özel sektörün istikrarlı, devamlı kalkınmasına yönelik siyasal ve kurumsal çevrenin oluşturulmalıdır. Oysa kamu yönetiminin etkin ve verimli çalışması ve kaliteli hizmetler sunması tüm ülke ekonomisini ve özel sektörü doğrudan etkilemektedir.

Tablo 16'nın devamı

Sektörlerde Yenilik Kültürünün Oluşturulması	Sektörlerde ilerleme ve yenilikçilik yeni ekonomide ulusların rekabet üstünlüğü sektörlerde verimliliklerini arttırabilmelerinde bilgiyi üretebilmelerine ve stratejik bir girdi olarak kullanarak, yenilik yaratabilmelerine bağlı hale gelmiştir (Shexovceva ve Abdulmanov, 2006). Bunun için, Azerbaycan'da yenilik sisteminin etkinliğinin ve ulusal yenilikçi performansın artırılmasında hükümet etkin bir rol oynamalıdır. Çünkü hükümetin uygulayacağı bilim ve teknoloji politikaları teknik ilerlemenin yönünü ve hızını belirlemektedir. Bu bağlamda, hükümet teknoloji ve yenilik politikalarını genel ekonomik politikaları içerisinde değerlendirmeli, bilgi üretmede ve yönetmede birleştirici bir rol oynamalıdır. Yani hükümet yenilik kültürü oluşmasını sağlamalı, teknolojinin yayılmasını genişletmeli ve kolaylaştırmalı, ağları ve kümelenmeleri desteklemeli araştırma ve geliştirmeyi hızlandırıp artırmalı ve küreselleşmenin gerektirdiği diğer ihtiyaçları sağlamalıdır. Çünkü gelişmiş ülkelerle ve ticari rakiplerimizle aramızdaki farkı kapatmak ve öne geçmek için yeniliğin önemini herkes tarafından anlaşılması gereklidir. Sektörel yenilik kültürünün başarılı oluşturulması ülkenin ulusal rekabet gücü avantajı kazanması açısından çok önemlidir.
Mikro Finansman Uygulamaları Teşvik Etmeli	Mikro finansman, finansal kurumların hizmet sunmadıkları veya eksik hizmet sundukları düşük gelir grubunun tasarruf, kredi ve sigorta gibi finansal hizmetlere erişimlerinin sağlanması için düşünülmüş bir sistemdir. Mikro finansman sisteminde kendi hesabına çalışan mikro girişimciler ve çoğunlukla kırsal kesimlerde veya kentsel alanlarda yaşayan düşük gelirli kişilere finansal destek sağlanması amaçlanmaktadır (Tisk, 2009; Mammadov, 2007). Azerbaycan'da üretim, yatırım ve istihdam yönünden ulusal ekonomi içerisinde çok önemli bir yeri olan KOBİ'ler ve ayrıca düşük gelirli çeşitli kesimler (kırsal kesimlerde yaşayan işsizler, kent yoksulları, kadınlar vs.) mikro finansman sistemi ile ekonomiye daha aktif katkılar sağlayabilir. Mikro finansman sisteminin başarıya ulaşması için müşteriler açısından; düşük işlem maliyeti, yüksek mevduat likitidesi, kredilere çabuk erişim, mikro finansman kurumları açısından finansman sağlamlık, örgütsel istikrar, bağımsızlık önemli şartlardır. Bu konuda daha kapsamlı çalışmalar yapılarak mikro kurumların geliştirilmesi amaçlanmalı ve şeffaflığı korunmalıdır.

Tablo 16'nın devamı

Girişimcilik ve Firmaların Desteklenmesi	Girişimcilik ekonomik büyüme ve istihdamın artmasında çok önemli bir rolü sahiptir. Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde girişimciliğin ve bu çerçevede küçük ve orta ölçekli işletmelerin geliştirilmesi yoluyla üretim ve istihdamın artırılması amaçlanmaktadır. Aktan ve Vural (2004), Türkiye için girişimciliğin geliştirilmesi için öne sürdükleri fikirler Azerbaycan için de geçerlidir. Rekabet gücünün artırılmasında girişimcilik ve KOBİ'ler son derece önem taşımaktadır. Girişimciliğin geliştirilmesi ve firmaların desteklenmesi yönünde alınması gerekli tedbirleri şu şekilde özetleyebiliriz (Aktan ve Vural, 2004, B) Girişimciliğin ön plana çıkarılması ve girişimcilik faaliyetlerinin teşvik edilmesi, Yenilikleri ve değişimleri destekleyici iş ortamının yaratılması, Mal ve hizmetlerin piyasa erişiminin sağlanması, İşletmeler için bürokratik düzenlemelerini basitleştirilmesi ve yenilenmesi, Yukarıda yapılan açıklamalar çerçevesinde Azerbaycan'da üretim yatırım ve istihdamın artırılmasında özel girişimciliğe gereken önem verilmeli ve firmalar mutlaka doğrudan veya dolaylı kamu politikaları ile desteklenmelidir. Firmaların rekabet gücünün artırılması için firma, endüstri ve hükümet düzeyinde tedbirler alınmalıdır. Şirketler için bürokratik düzenlemelerin basitleştirilmesi ve yenilenmesi böylece yenilik, yaratıcılık ve girişimciliğin geliştirilmesi sağlanmalıdır. Dolayısıyla, girişimciliğin geliştirilmesi için dijital devlet hizmetleri son derece önem taşımaktadır. Bürokrasi ve kırtasiyeciliğin firmalara yüklediği zaman ve işlem maliyetlerinin azaltılması rekabet gücü açısından son derece önem taşımaktadır.
Firmalarda Ar-Ge Faaliyetlerinin Desteklenmesi	Araştırma geliştirme harcamaları bir ülkenin veya bir firmanın teknoloji yeteneğini tanımlamakta yaygın olarak kullanılan değişkenlerden biridir. Araştırma geliştirme harcaması yeni ürün ve/veya üretim yöntemi geliştirme, mevcut veya ithal edilen teknolojinin etkin kullanılması, uyarlanması veya değiştirilmesi süreçleri gibi teknolojik faaliyetlerin her aşaması büyük önem taşır (Saygılı, 2003). Araştırma geliştirme harcaması bilimsel veya teknolojik bilgi ortaya koyma veya mevcut bilgilerin mal ve hizmet üretimine yönelik olarak uygulaması açısından değil, teknoloji yeteneğini kazanma sürecinde büyük önem arz eden bilgi birikimi ve deneyim kazanmanın en temel araçlarından biridir. Azerbaycan'ın araştırma geliştirme harcamalarının GSYİH'ya oranı OECD ve AB ortalamasının çok aşağısındadır. Bu oranla, küresel rekabet gücüne yönelik yeniliğin yaratılması olarak dışı gözükmemektedir. Azerbaycan'daki araştırma geliştirme harcamalarının kamu sektörü ağırlıklı finansmanı teknolojiyi yeniliğe dönüştürecek kendi kendini finanse edecek bir araştırma geliştirme yapısı bulunmadığını göstermektedir. Bundan dolayı Azerbaycan düşük ve orta teknoloji ülkeler sınırında yer almaktadır ve dünya bilim üretiminden alınan payda çok düşüktür. Tüm bunlardan çıkan sonuç ise araştırma geliştirme konusunda Azerbaycan ekonomisinin küresel normları çok geridedir. Bunun bu sorunların aradan kaldırılması için ve araştırma geliştirme harcamalarını artırmak ve bu yönde ülkede devletin dolayı ve dolaysız geniş çaplı politikalar izlemesi lazım. Ayrıca, bir ülkenin veya bir firmanın teknoloji yeteneğini gösteren ölçütlerden bir taneside o ülke veya firmaca alınan patent sayısıdır. Patent sayısı ve araştırma geliştirme harcamaları arasında farklılıklar vardır. Öncelikle araştırma geliştirme harcaması teknolojik yenilik faaliyetleri için bir girdi olduğu halde patent sayısı teknoloji yenilik faaliyetlerinin bir çıktısı veya bir sonucudur. Araştırma geliştirme harcamaları ile patent sayısı arasında birebir ilişkiden ziyade güçlü bir pozitif ilişkinin varlığından bahsedilebilir (Saygılı, 2003). Bu verilerin düşük olduğundan dolayı Azerbaycan'da patent alma konusunda işlemlerin basitleştirilmesi, patent alma fırsatlarından yararlanma konusunda girişimcilerin bilgilendirilmesi, fikri ve sınai mülkiyet hakları konusunda bilgisayar ortamında on-line hizmet sağlanması lazımdır. Çünkü dünyada yaşanan büyük yarışta ancak katma değer yaratanlar başarıyı yakalıyor.

Tablo 16'nın devamı

Katma Değer Yüksek Olan Ürünlerde Uzmanlaşma	Azerbaycan'da katma değeri yüksek olan ürünlerin üretilmesinde sorunlarla yanaşı bu alanda uzmanlaşmaların olmaması ülkenin ulusal rekabet gücünün dezavantajlarından. Ülkede katma değeri yüksek olan sektörlerin yatırım teşviklerinden yeterince yararlanamadıkları görülmektedir. Yatırım teşviklerinin sektörlere dağılımı incelendiğinde, bunların daha çok dokuma ve giyim, demir-çelik gibi katma değeri düşük sektörler yöneldikleri görülüyor. Azerbaycan'ın ihracatta kalıcı bir artış sağlayabilmesi için katma değeri yüksek ürünlerin ihracatına yönelmesi gerekiyor. Bunun için önümüzdeki yıllarda katma değeri yüksek sektörlerde yatırımın daha fazla teşvik edilmesi gerekiyor. Katma değeri yüksek sektörlerin ve bunların ihracattaki durumlarının tespit edilmesi bu konuda işe nereden başlanması gerektiği konusunda ipuçları veriyor. Örneğin, petrol ürünleri, gibi katma değeri yüksek olan sektörlerinin ihracat potansiyeli de fena değil. Bu sektörlerde üretimin ve ihracatın artırılması halinde, ihracatta katma değeri yüksek ürünlerin payı artacaktır. Ayrıca, Azerbaycan'da ithalatı azaltmak için önemli hususa katma değer yüksek ürünler üretmelidir. Bu gelişmeler ışığında, girdi başına katma değeri yüksek olan sektörlerde gelecek dönemlerde uzmanlaşmak için gerekli önlemlerin alınması ve bu sektörlerin yatırım için cazip hale getirilmesi zorunlu görülmektedir. Yüksek oranlı katma değer yaratan sektörlerde rekabet üstünlüğünü sağlayıcı altyapı oluşturularak, girdi başına yüksek katma değer yaratan sektörlerde üretimin artırılması, Azerbaycan'ın ulusal ve uluslararası rekabet gücünü artıracaktır. Bu kapsamda, araştırma geliştirme çalışmalarının üniversite-sanayi işbirliği çerçevesinde geliştirilmesi ve teknik elemanların araştırma çalışmalarına katılımının sağlanması için her türlü destek verilmelidir.
Bürokrasi ve Kırtasiyecilik Mümkün Olduğu Ölçüde Ortadan Kaldırılmalıdır	Azerbaycan'da iç sorunlardan en önemlisi, pek çok uluslararası araştırmacı tarafından da incelendiği gibi, ülke genelinde neredeyse bir kural haline gelen bürokratik yolsuzluk sorunudur. Araştırma ve kıyaslamadan beli oldu ki, Azerbaycan ve Türkiye'de bürokratik ve kırtasiyecilik sorunlarında aynı kaderi taşımaktadırlar. Bundan dolayı Aktan ve Vuralın (2004, B), araştırmalarında Türkiye için bu sorunların çözülmesi önerilerini ve alınması gereken tedbirleri aynıyle Azerbaycan içinde geçerli olduğu görülmekte ve bu araştırmada öne sürülen teklifler olduğu gibi bura aktarılmaktadır. Azerbaycan'da bürokrasinin gerek örgütsel yönden ve gerekse işlevler yönünden ciddi sorunları bulunmaktadır. Bürokrasinin örgütsel sorunları içerisinde aşırı merkeziyetçilik ve gizlilik önem taşımaktadır. Kamu yönetiminde görev ve yetkilerinin pek çoğu merkezde bürokrasinin elinde toplanmıştır. Azerbaycan'da özel sektörün ve dolayısı ile girişimciliğin önündeki engellerin kaldırılması için bürokrasi ve kırtasiyeciliğin azaltılması gerekmektedir. Bu konuda süratle alınması gereken bazı tedbirleri şu şekilde özetleyebiliriz.

Tablo 16'nın devamı

	Bürokrasinin etkin, verimli ve adil işletmesi için yasaların herkese uygulanabilir tarzda “genel” olarak düzenlenmesi, ayrıcalıklar getirmemesi sağlanmalıdır. Yasalar; basit anlaşılır, açık ve net olmalıdır. Bürokrasi gerek istihdam yönünden, gerekse araç-gereç ve hizmet birimleri bakımından sürekli büyüme eğilimindedir. Bürokrasinin büyümesi, hantal ve devlet yapısı ortaya çıkarmaktadır. Bürokrasinin siyasal iktidarların baskısı altında sürekli yeni kadrolar tahsis etmeleri mutlaka engellenmelidirler. Devlet yönetiminde ve bürokraside açıklık (şeffaflık) sağlanmalıdır. Bürokratların etkin ve verimli çalışmaları için, atanmış bürokrat ile hükümet arasında performans sözleşmesi imzalanmalıdır. Bürokrat, görevde bulunduğu süre içerisinde belirli performans ve başarı standartlarına ulaşmayı taahhüt etmelidir. Performans ölçme ve değerlendirme ile ilgili olarak her zaman belirli kıstaslar ve standartlar oluşturulması mümkündür.
Ülkenin Genel Alt Yapısının Geliştirilmesi	Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünün artırılabilmesi için altyapı yatırımlarının arzu edilir düzeyde ve kalitede olması gerekir. DEF'u ülkede elektrik temini, liman alt yapısı, kaliteli yollar gibi alt yapının durumunun ise rekabet dezavantajlı olduğunu göstermektedir. Forum ülkenin genel kalite altyapısının durumunun rekabet gücü düşük konumunda olan ülke olarak belirtmiştir. Altyapı hizmetleri alanında devletin çok önemli bazı görev ve fonksiyonları vardır ve bu fonksiyonların bir kısmını özel devredilmesi söz konusu olamaz. Devlet prensip olarak başlıca üç tür altyapı hizmetlerinin gerçekleştirilmesi yönünde kararlar almasından sorumlu olmalıdır (Aktan ve Vural, 2004, D): Kurumsal Altyapı: Özel mülkiyeti, rekabeti, parasal ve mali düzeni belirleyen hukuki norm, kural ve kurumların bütünü kurumsal altyapı oluşturur. Kurumsal altyapıyı oluşturmak devletin temel görevidir ve piyasa mekanizmasına devredilemez. Maddi Altyapı: Sosyal sabit sermaye olarak da adlandırılan maddi altyapı; karayolları, demiryolları, havayolları, limanlar, köprüler, barajlar, termik santraller, haberleşme vs. yatırımları ifade eder. Ekonomik gelişme düzeyine göre maddi altyapı hizmetlerinin sunulmasında devlet farklı bir görev üstlenir. Ekonomik gelişmenin başlangıcında bu hizmetler özel teşebbüslerin yetersizliği durumunda devlet tarafından üstlenilir. Gelişmiş ülkelerde ise devlet maddi altyapı hizmetlerini mümkün olduğu ölçüde piyasa mekanizmasına devretmeye çalışmalıdır. Personel Altyapı: İnsan sermayesi olarak da adlandırılan personel altyapı, kalifiye ve yetişmiş insan gücü için yapılan yatırım harcamalarını ifade eder. Devlet, ekonomik genişlemenin itici gücü olan eğitim hizmetlerinde ekonomik gelişmelere paralel bir rol üstlenir.

Tablo 16'nın devamı

Kurumlararası Koordinasyon Sağlanmalı	Azerbaycan'da ister özel sektörlerde isterse de devlet sektörlerinde kurumlar arasında koordinasyonda iletişim bozukluğu vardır. Bu ülkenin genel ulusal rekabet gücünü de olumsuz etkilemektedir. Ülkede tüm alanlarda, kamu kurum ve sivil toplumun iş birliğinin önemine dikkat çekerken, kurumlar arası koordinasyonun ülkenin sorunlarının çözümü için başarı getirir. Ayrıca, kurumlar arasında ki koordinasyon kurumlara sürekli bilgi alış verişi ve dayanışmaları için başarıya götürür. Dolayısıyla ister özel sektörün isterse de devletin muhtelif kurumlarının bazı sahalarda hizmet üretebilmeleri için, kurumlar arası eşgüdüm ve koordinasyon şarttır. Bunun için Azerbaycan'da tüm kurum ve kuruluşlar, odalar, STK, yerel yönetimler, üniversiteler, sektörler vs. koordineli çalışması için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması, ülkede koordinasyonu sağlayacak birimlerin oluşturulması ve kurumlararası diyalogun sağlanması gerekmektedir.
Kümelenme Politikaları	Azerbaycan'ın uluslararası piyasalarda rekabet edebilirliğini artırmayı amaçlayan proje çerçevesinde sürdürülebilir sosyal, çevresel ve ekonomik kalkınmayı destekleyecek nitelikte, kapsamlı ve ileriye dönük bir ulusal kümelenme politikası oluşturulması hedeflenmelidir. Bundan dolayı ülkede bütünsel bir kümelenme politikası geliştirilmesi ve uygulanması için ulusal kapasitenin artırılmasına yönelik faaliyetlerin yanı sıra Azerbaycan'ın kümelenme haritasının oluşturulması ve stratejik öneme sahip kümelenmelerin geliştirilmesi yönünde çalışmalar yapılmalıdır. Ulusal kümelenme politikalarının araştırılmasında Azerbaycan'da kümelenme politikaları ve bu konuda mevcut fon kaynakları hakkında bilgi toplanması gerekmektedir. Bu konuda sağlanan fon kaynaklarından yararlanılabildiği takdirde, kümelenme çalışmaları daha profesyonel olarak yürütülebilir. Bu politikaların başlatılması için ilkin olarak aşağıda ki politikalar izlenmelidir. Ülkedeki mevcut sektörlerin ve bunların rekabet güçlerini tanımlanması bazı kümelenme çalışmalarında zaman kaybetmemek amacıyla gerekli veriler toplanması ve bu veriler analiz edilerek sektörler seçilmelidir. Kümelenme; çıktıları uzun vadede alınacak, yatırım ve emek gerektiren bir çalışmadır. Doğru sektörü seçebilmek için bölgesel kabiliyetleri net olarak tanımlamamızı sağlayacak veriler gereklidir. Dolayısı ile ülkenin rekabet analizi, detaylı şekilde yapılmalıdır ve veriler uzmanlar tarafından analiz edilerek yorumlanmalıdır. Kümelenme politikalarında, genellikle sektörel ve bölgesel kümeler içinde uzmanlaşmış mal ve hizmet üreticileri, uzmanlaşmış girdi üreticileri ve servis sağlayıcıları, finansman kuruluşları, pazarlama kuruluşları, uzmanlaşmış alt yapı sağlayıcıları, eğitim, bilgi, araştırma ve teknik destek sağlayıcıları, standart koyucular, ilgili sivil toplum örgütleri ve ilgili kamu kurumları vs. yer almalıdır. Ülkenin ulusal rekabet gücünün avantaj kazanması için kümelenme çalışmaları yapılmalıdır. Çünkü ülkede kurumsal bir kümelenme için büyük fırsatlar var.

Tablo 16'nın devamı

Karabağ Sorununun Kısa Zamanda Çözümüne Kavuşması	Bazı hesaplamalara göre ülkeye parasal anlamda 60 milyar dolarlık maliyet yüklemiş olan bu sorun için devlet bütçesinden göçmenlerin zorlu yaşam koşullarının iyileştirilmesi için ayrılan fonlar, ülkenin altyapı başta olmak üzere yeniden imarı için kullanılması gereken kaynakların azalmasına neden olmaktadır. Ermenistan'ın Azerbaycan'a ait olan toprakları işgal etmesi ile, Azerbaycan hem çok önemli ekonomik kaynaklarından yoksun kalmış, hem de çok önemli ekonomik zarara uğramış ve uğramaktadır. Bu durum geçiş sürecini yaşamak olan Azerbaycan açısından en önemli problemlerin başında gelmektedir. Dolayısıyla Ermeni işgaline maruz kalan toprakların yeniden ülkenin kontrolüne geçmesi sağlanarak, ekonomik zarara uğramanın önünün alınması hem de kalkınmanın ivme kazanabilmesi için işgal altındaki topraklardaki ekonomik kaynakların kullanımına yeniden kavuşulması gerekmektedir.

SONUÇ

Küreselleşen dünyada, firmalar gibi ülkeler de rekabet güçlerini kazanmak ve bu gücü koruyup geliştirmek için uğraş vermektedirler. Ülkeler arasındaki rekabet yarışı her geçen gün daha da hızlanmaktadır. Bu yarışın, ülkeler ile ülkelerin en önemli ticari partnerleri arasında daha yoğun yaşandığı görülmektedir. Çünkü, dünya ekonomisinde ülkelerin rekabet gücü; yeni teknolojileri üretme ve bunları hızla üretime dönüştürebilme yeteneğine dayanmaktadır. Ülkelerin uygulamakta oldukları ulusal bilim ve teknoloji politikaları ulusal refah düzeylerini doğrudan etkileyen politikalardır. Bilim ve teknoloji politikalarındaki olumlu gelişmeler, ülkelerin genel üretim seviyesinde artışa ve ürün deseninde çeşitlenmeye yol açarken, ihracat sektörlerinin de uluslararası rekabet gücünde önemli gelişmelere neden olmaktadır. Yaşanan bu süreç rekabetin ulusal düzeyden uluslararası düzeye taşınmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler, dünya ticaretini serbestleştirmiş ve firmaların ve ülkelerin uluslararası düzeyde fiyat, kalite ve güc açısından birbirleri ile ciddi düzeyde rekabet eder hale getirmiştir.

Bir ülkenin gelişmişlik ve refah düzeyini belirleyen unsurlardan birisi de o ülkenin dünya rekabetindeki yeridir. Rekabet gücü, o ülkenin yatırım, üretim ve ihracat artısını hedefleyen ekonomik yapıya sahip olması ile yakından ilgilidir. Azerbaycan, uluslararası rekabet mukayeselerinde rekabet gücü sıralamalarında çok düşüktür. Bu bölümde Azerbaycan'ın dünya ekonomik rorumunun 2009 yılı yayınladığı raporla benzeri sosyal ve ekonomik yapıya sahip olan ülkelerle karşılaştırdık ve bu ülkeler karşısında genel durumu incelendi. DEF Raporu hazırlayanlar, incelenen ekonomilerin rekabetçiliklerini ölçmek için hem genel kullanıma açık verilerden hem de 134 ülkeden 11 binin üzerinde yöneticinin katıldığı bir anketten yararlandı. Böylece bir yandan ülkelerin güçlü ve zayıf oldukları temel noktaların altı çizilirken, diğer yandan da politika reformunun temel önceliklerine de ışık tutuldu.

Azerbaycan ilkin ülkelerin rekabet gücü endeksi olarak genel bir karşılaştırma yapıldığında karşılaştırılan ülkeler karşısında durumunun rekabet gücü avantajlı olduğu görülmüş ve genel olarak Azerbaycan'ın rekabet gücü dünya ülkelerinin altında bulunduğu tespit edilmiştir. Daha sonra Azerbaycan'ın temel ihtiyaçlar endeksiyle ve bunun kurumlar, alt yapı, makroekonomik istikrar ve sağlık ve temel eğitim kriterleriyle

karşılaştığımızda Azerbaycan'ın karşılaşılan ülkelerle kıyaslandığında tek sağlık ve temel eğitimin rekabet gücü düşük olduğunu tespit ettik. Diğer bir karşılaştırmalar ise, verimlilik artırıcıları endeksleri ile idi. Bu karşılaştırma da verimliliğin yüksek eğitim ve öğretim, malların piyasa etkinliği, iş piyasa etkinliği, mali piyasa gelişimi, teknolojik hazır durumu, pazar büyüklüğü, iş gelişmişliği ve yenilik olarak farklı boyutlarla karşılaştırılmıştır. Azerbaycan diğer göstercileri bu karşılaştırmada da göstermiştir. Dünya ekonomik forumunun belirlediği boyutların daha detayını araştırdığımızda ülkenin ulusal rekabet gücünün düşük olduğunu hatta bazı kriterlerin rekabet gücü dezavantajlı olmasının ülke için ve rakipleri karşısında bir tehdit olduğu tespit edilmiştir.

Rekabet gücünün artırılmasında ve etkin bir rekabet gücü politikasının belirlenmesinde her şeyden önce Azerbaycan'da faaliyet gösteren firmaların değişen dünyanın yeni gerçeklerini yakından tanımaları, küreselleşme sürecinin rekabetçi yapısına uyum sağlayacak tedbirler almaları kaçınılmazdır. Bu ve bundan önceki bölümlerden yola çıkarak ülkenin ulusal rekabet gücünün aşağı olduğu tespitinden sonra tüm veriler ışığında Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünün avantajlı duruma getirilmesi için öneriler verilmiştir. Çünkü, rekabetçiliği artırarak sürdürülebilir büyümeyi sağlamak için hem mikro hem de makro alanlarda reformlara devam etmek gerekiyor. Bundan başka reformlara bütüncül yaklaşmak, daha da önemlisi tek seferlik bir iş olarak değil, bir süreç olarak bakmak gerekiyor. Aksi halde ülkede rekabetçiliği artırmak değil, şu andaki konumu korumak bile mümkün görünmüyor.

Bu bölümün sonunda Azerbaycan'ın rekabet gücünün eş değer ülkelerle Dünya Ekonomik Forumunun on iki kriterine göre karşılaştırılması ortaya çıkarılmıştır. DEF'in kriterlerine göre ülkeler üretim faktörleri odaklı ekonomiler, verimlilik odaklı ekonomiler ve inovasyon odaklı ekonomiler olarak tasnif edilmektedir. Yaptığımız çalışma neticesinde Azerbaycan üretim faktörleri odaklı bir ekonomik devlet modeli olarak çıkmıştır. Ayrıca Azerbaycan 1-2 geçiş gurubunda yer almaktadır.

GENEL SONUÇ

Serbest piyasa ekonomisinin odak noktasında yer alan temel paradigma rekabettir. Rekabet beraberinde rekabet gücü olgusunu doğurmaktadır. Küreselleşme sonucunda rekabetin dünya ölçeğinde giderek şiddetlendiği günümüzde, ülkeler küresel piyasada daha fazla pay sahibi olmak için rekabet güçlerini artırma konusunda yoğun çaba göstermektedirler. Bir ülkenin gelişmişlik, kalkınma ve refah düzeyini belirleyen unsurlardan birisi de o ülkenin dünya rekabetindeki yeridir. Bir ülkede rekabet gücü yüksek firmaların sayısı ve etkinliğinin fazla olması ülkenin uluslararası piyasalarda güçlü bir konumda olmasının yanında uluslararası ekonomik sosyal ve siyasal gücünün de yükselmesi anlamına gelir. Dolayısıyla, ulusal rekabet gücü ülkeler için, üretimin ve verimliliğin artması, yaşam standartlarının iyileşmesi ve istihdamın geliştirilmesi için bir ön koşuldur

Klasik kuramcılara göre, ulusal rekabet gücü sayesinde üretim faktörleri, getirisi düşük sektörlerden getirisi yüksek olan sektörlerle kayarak üretim faktörlerinin getirisi eşitlenecektir. Ayrıca klasik teorisyenlere göre bir ülkenin rekabet gücü, o ülkenin ürettiği malların ister iç tüketim, ister ihraç için olsun diğer ülkenin mallarıyla kalite ve fiyat bakımından yarışabilecek düzeyde olmasını belirlemektedirler. Modern teoriler ise ulusal rekabet gücünün açıklanmasında klasik teorileri, rekabet gücünün ülkeler için miras kalan değil, yaratılan bir kavram olduğunu, dolayısıyla hükümetlerin aktif bir rekabet stratejisi izlemeleri gerektiği görüşünü savunmuşlardır. Dolayısıyla bu iki görüş arasında ciddi farklar görülmektedir. Her bir görüş ulusal rekabet gücüne farklı varsayımlarla yaklaşmaktadır. Klasik ve modernlerin ulusal rekabet varsayımlarını aşağıda ki tabloda verilmiştir.

Tablo 17: Klasik ve Modern Yaklaşımların Ulusal Rekabet Gücü Varsayımları

Klasikler	Rekabet Gücü Varsayımları	Modernsiler	Rekabet Gücü Varsayımları
Klasik iktisat okulu yaklaşımı	İşbölümü, uzmanlaşma, dış ticarete mutlak üstünlük, maliyet avantajı ve maliyet verimliliği, sabit getiri, emeğin optimal dağılımı ve emek verimliliği, bol üretim aracı, teknolojik gelişme	Porter yaklaşımı	Maliyet, kalite, ürün farklılaştırması, yeni ürün, teknoloji farklılıkları, ölçek ekonomileri ve piyasa yapıları, yeni buluşlar, üretkenlik ve verimlilik, ulusal ekonominin yapısal farklılıkları, değer yargılarındaki farklılıklar, kültür farklılıkları, kurumsal farklılıklar ve tarihsel farklılıklar
Neo klasik yaklaşım	Tam rekabet piyasa yapısı, toplam fayda, fırsat maliyeti, homojen mallar	Dunning ve Rugman yaklaşımı	Çok uluslu şirketler, doğrudan yabancı yatırımlar, uluslararası aktiviteler
Post keynezyen yaklaşım	Sermaye birikimi, fiyat ve kar, kurala dayalı politika	Krugman yaklaşımı	Verimlilik performansının karşılaştırılması, dış ticaret dengesi, hayat standartı
Avusturya okulu yaklaşımı	Serbest piyasa, ürün farklılaştırılması, bilgi, girişimcilik	Cho yaklaşımı	Fiziksel faktörler, insan faktörü, dış etmenler
Chicago okulu yaklaşımı	Servetin maksimizasyonu, toplumsal değerler, etkinlik	TOWS yaklaşımı	Sahip olunan üstünlük ve zayıflıkları, potansiyel tehdit ve fırsatlar, iç ve dış faktörler
Harvard okulu yaklaşımı	Marjinalite, işleyebilir rekabet, endüstri çevresinin özelliği	Ortodoks yaklaşım	Ulusal ekonomilerin yurtiçi özellikleri, ulusal endüstrilerin performansı, uluslararası rekabetçi denge üzerindeki etkileri, ihracat yapısına dayalı çeşitlilik ve yoğunlaşma

Tablo 17'nin devamı

Karl Marx'ın yaklaşımı	Negatif güç, malların daha ucuz üretilmesi, düşen kar oranı	Ulusal yenilik sistemi yaklaşımı	Teknoloji yenilik, yeni teknolojilerin öğrenilmesi, inovasyon yeteneği
Fonksiyonel yaklaşım	Farklılaşma, fiyat, kalite, satış artırma, maliyet düşürme, aksak piyasa koşulları	3-P yaklaşımı	Reel işgücü maliyeti, verimlilik, fiyat ve AR-GE, ihracattaki pazar payı, ihracat artışı, bağımlılığı ve karlılığı, uluslararası iş yapma isteği, alan ve ölçek ekonomisi ile pazarlama kabiliyetinden oluşmak
Schumpeteryan yaklaşımı	Yeni üretim yöntemleri, yeni endüstriyel organizasyon biçimleri, yeni piyasa, yeni taşıma yöntemleri, sosyal politikalar, yaratıcı yıkım, teknoloji geliştirme	Robert Reich Yaklaşım	İnsanların nitelik yapısı, bilgi, bilgi üretme
Yarışmacı piyasa teorisi	Girişin serbest çıkışın maliyetsiz piyasa, yarışabilir pazar	Huavari Yaklaşımı	Beşeri sermaye, teknolojik ilerleme, yığılma (agglomeration) erişilebilirlik
Fordist yaklaşım	Homojen malın kalitesiz üretimi, stoklama, üretim sonrası kalite kontrolü, kaynak yönlendirici üretim dikey bütünleşme, küçük geleneksel üretim	Çevreci Yaklaşım	Çevre sorumluluğu, çevre politikaları,
Post fordist yaklaşım	Esnek ürün, küçük ölçekte üretim, sıfır stok üretim, talebe yönlendirici üretim, teknoloji yaratıcılık, yaratıcı buluşçuluk		
Karl Marx'ın yaklaşımı	Negatif güç, malların daha ucuz üretilmesi, düşen kar oranı	Ulusal yenilik sistemi yaklaşımı	Teknoloji yenilik, yeni teknolojilerin öğrenilmesi, inovasyon yeteneği

Klasik ve modern yaklaşımlardan da görüldüğü gibi ulusal rekabet gücünü, etkileyen çok sayıda mikro ve makro faktörden söz etmek mümkündür. Azerbaycan'ı ulusal rekabet gücüne etki eden faktörlerle incelediğimizde Azerbaycan hükümeti bağımsızlığını kazandığı günden itibaren dönüşüm sürecine girmiş ve ülkede dönem dönem ekonomik reformlara başlamıştır. Dönüşüm sürecinin başlangıç yıllarında yaşanan olumsuz şartlara rağmen, Azerbaycan'ın özellikle 1995 sonrasında gerçekleştirdiği merkezi planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişin kurumsal ve yasal alt yapısını teşkil eden reformlarla etkin bir piyasa mekanizması oluşturduğunu ifade etmek mümkün olmasa da, bu yöndeki iradesini açıkça ortaya koyduğunu görmekteyiz. Azerbaycan ekonomisini ulusal rekabet gücünün genel boyutlarıyla araştırdığımızda ülkenin hemen hemen her alanında ciddi sorunlar var olduğunu görmekteyiz. Çünkü ekonomide en büyük sorun esnek olmamasıdır. Bu sorunlar ülkede alt yapının zayıf olması, makro ekonomik performansın dünya ülkeleri ile kıyaslandığında düşük olması, dış ticaret performansında ki dengesizlik, teknoloji alt yapının zayıflığı, doğrudan yabancı yatırımların çoğunun bir sektörde ağırlığı ve birçok nedenler ülkenin rekabetçiliğinin aşağı olmasının göstergesidir. Çünkü, ekonomin sadece enerji sektörüne bağımlı olması diğer sektörlerin gelişmemesi ve rekabet güçlerinin düşük olması olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Ayrıca, dengeli ve sürdürülebilir kalkınma hedefi ile uyumlu bir nüfus yapısına ulaşmak amacıyla nüfusun eğitim, sağlık ve insan gücü yönünden niteliklerinin iyileştirilmesi, yaşam kalitesinin yükseltilmesi ve bu alanlarda bölgeler ve yerleşim yerleri arasında farklılıkların giderilmesi genel ilke olarak benimsenmelidir. Tüm bu bağlamlarda ülkede sistematikliği korumak için TOWS analizi yapılmıştır ki bu analizin genel sonuçları aşağıda ki tabloda verilmiştir.

Tablo 18: TOWS Analizindeki Verilerle Azerbaycan'ın Rekabetçilik Durumu

Olumlu	Vasat	Olumsuz
Zengin doğal kaynaklar	İnsan Kaynağından Tam Kapasitede Yararlanılmaması	İhracatının %85'nin Doğal Kaynaklara Dayalı Endüstrilerden Sağlanması
Coğrafi konum	İş gücü maliyetinin düşüklüğü	Sektörlerin İthal Ürünlere Bağımlılığı
Genç yetenekli ve adaptasyon yeteneği fazla nüfusun bulunması	Petrol dışı sektörünün geliştirilmemesi	Kayıt Dışı Ekonomi
Jeo ekonomik konum	Yabancı sermayenin petrol dışı sektörlere yönlendirilmesinde ki sorunlar	AR-GE Harcamalarının Yeterli Düzeyde Bulunmaması
Enerji bolluğu	Geleceğin teknolojilerine yapılan yatırımların kısıtlı olması	İhraç Ürünlerinde Rekabet Gücünün Olmaması (petrol hariç), hammadde ve yarı mamullerin büyük yeri
Küreselleşme	Girdi maliyetlerinin düşürülmesi	Tek Sektöre Bağımlılık
Türk cumhuriyetleri	Gelişmiş alt yapı tesislerinin güçlendirilmemesi	Uzmanlaşmış İş Gücü Eksikliğinin Aradan Kaldırılmaması
Enerji koridoru	Rusya ve İran'a olan coğrafi yakınlık	Eğitim Sisteminin Bozukluğu ve Eğitimcilerin Sınırlı Vizyonu
Üye olduğu uluslararası kuruluşlar	Ar-Ge bilinci oluşturma işleri	Ülkede Tekel ve Oligopolistik Yapı
Doğal kaynakların etkin bir şekilde kullanılması	Sermaye Piyasasının Geliştirilme durumu	Çevresel Sorunlar
		Karabağ Sorunu

Bir ülkenin kaynakları, kültürü ve alışkanlıkları ile bağlantılı olduğundan dünyanın her yerinde uygulanabilecek tek bir rekabet gücünü artırıcı model yoktur. Bir ülkenin rekabet gücü münferit politikalarla değil, ancak topyekun bir ulusal çaba ile arttırılıp güçlendirilebilir. Bu nedenle Azerbaycan önce elindeki kaynakları, fırsatları,

eksiklikleri, tehlikeleri ortaya çıkarmalı ve bu veriler ve uluslararası anlaşma ve çevre gerçekleri ışığında vizyonunu oluşturmalıdır. Bu vizyon da politikaların oluşmasında temel yol gösterici olacaktır.

Çalışmada Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücü ikinci modelle, dinamik elmas modeliyle de değerlendirilmiştir. Elmas modelinde ki değerlendirmelerden alınan veriler TOWS matrisindeki verileri dolayı dolaysız desteklemekle çalışmanın güvenini ve ölçülebilirliğini artırmıştır. Ülkenin ulusal rekabet gücü dinamik elmas modelinde yer alan faktörlerle Azerbaycan'ın rekabetçilik analizinin sonuçları aşağıda ki tabloda verilmiştir.

Tablo 19: Elmas Modeline Göre Azerbaycan'ın Rekabetçilik Analizi

Faktör Koşulları Kriterleri	Talep Koşulları Kriterleri	Endüstriyel Yapı ve Rekabet Kriterleri	Bağlı ve Destek Endüstrilerin Kriterleri
Nitelikli iş gücünün rekabetçiliğe etkisi vasattır.	Firmalarda İlerleme ve yenilikçiliğin rekabetçiliğe etkisi vasattır.	Markalaşmanın rekabetçiliğe etkisi olumsuzdur.	Tedarikçi işletmelerin geliştirilmişlik düzeyinin rekabetçiliğe etkisi vasattır.
Haberleşme sistemlerinin rekabetçiliğe etkisi olumludur.	İç talepteki tercih yapısının dış piyasalara yansımaya mekanizması rekabetçiliğe etkisi olumsuzdur.	İç pazarın yapısı rekabetçiliğe etkisi vasattır.	Bağlantılı endüstrilerin desteğinin rekabetçiliğe etkisi vasattır.
Modern ulaşımın rekabetçiliğe etkisi vasattır.	İç talebin genişliği ve büyüme kalıbı rekabetçiliğe etkisi olumludur.	Ülke içi piyasa yapısının rekabetçiliğe etkisi olumludur.	Yerel yan sanayicilerle sürekli koordinasyon şeklinde çalışmanın rekabetçiliğe etkisi olumsuzdur.
Araştırma kurumlarının rekabetçiliğe etkisi vasattır.	İç pazarda talebin yapısı ve bileşimi rekabetçiliğe etkisi vasattır.	Organizasyon yönetimindeki farklılıkların rekabetçiliğe etkisi vasattır.	Fiyat efektif girdilere hızlı erişimin rekabetçiliğe etkisi vasattır.
Üniversitelerin rekabetçiliğe etkisi vasattır.		Uyguladıkları stratejilerin rekabetçiliğe etkisi vasattır.	Ara mal üreten Firmalar ve bunların yoğun rekabeti rekabetçiliğe etkisi vasattır.

Tablo 19'un devamı

Sermaye kaynakların rekabetçiliğe etkisi olumludur.		Ulaşmayı arzu ettiği hedeflerin rekabetçiliğe etkisi vasattır.	Dünya çapındaki yan sanayi üreticileri alıcı firmalarla yeni teknolojileri uygulamaları için yeni metot ve fırsatları algılamalarına yardımının rekabetçiliğe etkisi olumludur.
Alt yapı donatımının rekabetçiliğe etkisi vasattır.			
Bilgi kaynakların rekabetçiliğe etkisi olumsuzdur.			
Doğal kaynaklar ve bunların verimli ve etkin kullanılması rekabetçiliğe etkisi olumludur.			

Günümüzde rekabet gücü uluslararası alanda başarının ve yüksek performansın en önemli göstergesi olmuştur. Küreselleşen dünyada, firmalar gibi ülkeler de rekabet güçlerini kazanmak ve bu gücü koruyup geliştirmek için uğraş vermektedirler. Ülkeler arasındaki rekabet yarışı her geçen gün daha da hızlanmaktadır. Bu yarışın, ülkeler ile ülkelerin en önemli ticari partnerleri arasında daha yoğun yaşandığı görülmektedir. Çünkü dünya ekonomisinde ülkelerin rekabet gücü; yeni buluşlar ve politikalar yeteneğine dayanmaktadır. Yaşanan bu süreç rekabetin ulusal düzeyden uluslararası düzeye taşınmasına neden olmuştur. Bu amaçla dünya ekonomik forumunun 2009 raporundaki verilerle yapılmış ve Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücüne etki eden faktörlerinin genel rekabetçilik durumunun sonucu dünya ülkeleriyle kıyaslandığında aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 20: Karşılaştırmalı Endeksle Azerbaycan'ın Rekabetçilik Durumu

A: Avantaj

D: Dezavantaj

Endeksler	A/D	Endeksler	A/D
Kurumlar		Makroekonomik İstikrar	
Mülkiyet hakları	D	Hükmet fazlası	A
Fikri mülkiyet hakları	D	Ulusal tasarruf oranı	A
Kamu fonlarının çeşitlendirilmesi	D	Enflasyon	D
Politikacılara güven	A	Faiz oran yayılımı	D
Yargı baımsızlığı	D	Kamu borcu	A
Hükümet Kararlarında kayırmacılık	D	Sağlık ve Temel Eğitim	
Hükümet harcamalarında israf	D	Sıtmanın iş dünyasına etkileri	D
Hükümet düzenlemesinin yükü	A	Sıtma olayları	D
Hukuki çerçevenin sorunları çözmedeki yeri	D	Veremin iş dünyasına etkileri	D
Hukuki çerçevenin düzenlemelere meydan okumadaki verimliliği	D	Verem olayları	D
Hükümet politika yapımının şeffaflığı	D	HIV/ AIDS'in iş dünyasına etkileri	D
Terorizmin iş dünyasına etkileri	A	HIV yaygınlığı	A
Suç ve şiddetin iş dünyasına etkileri	D	Bebek ölümleri	D
Organize suçlar	D	Ortalama ömür	D
Polis hizmetlerine güven	D	İlk eğitimin kalitesi	D
Firmaların etik davranışları	D	İlk eğitime kayıt	D
Denetleme ve raporlama standartlarının gücü	D	Eğitim masrafları	D
Şirket yönetimlerinin etkinliği	D	Malların Piyasa Etkinliği	
Azınlık hissedar çıkarlarının korunması	D	Yerel rekabetin yoğunluğu	D

Tablo 20'nin devamı

Alt Yapı		Pazar hakimiyetinin kapsamı	D
Alt yapının genel kalitesi	D	Anti-monopol politikasının etkinliği	D
Yolların kalitesi	D	Vergilendirmenin kapsam ve etkisi	A
Demiryolu alt yapısının kalitesi	A	Toplam vergi oranı	D
Liman alt yapısının kalitesi	D	Bir iş başlatmak için gerekli prosedürlerin sayısı	D
Havayolu altyapısının kalitesi	A	Bir iş başlatmak için gereken zaman	D
Mevcut kilometre yol	D	Tarım politikaları masrafı	D
Elektirik tedarik kalitesi	D	Ticaret bariyerlerinin yaygınlığı	D
Telofon hatları	D	Gümrük bariyerleri	D
Yüksek Eğitim ve Öğretim		Yabancı mülkiyetin yaygınlığı	D
Ortaokula kayıt	D	Yabancı yatırım kurallarının iş dünyasına etkileri	D
Liseye kayıt	D	Gümrük prosedürlerinin getirdiği yükler	D
Eğitim sisteminin kalitesi	D	Müşteri odaklılığının derecesi	D
Matematik ve fen bilimleri eğitiminin kalitesi	D	Satın alıcı gelişmişliği	D
Yönetim fakültelerinin kalitesi	D	Mali Piyasa Gelişmişliği	D
Okullarda internet erişimi	A	Finans pazar gelişmişliği	D
Araştırma ve eğitim hizmetlerine yerel erişim	D	Yerel özsermaye pazarı yoluyla finansman	D
Personel eğitiminin kapsamı	A	Kredi erişim kolaylığı	D
İş Piyasalarının Etkinliği		Risk sermayesi yaygınlığı	D
İşçi işveren ilişkilerinde işbirliği	A	Sermaye akışına sınırlamalar	D
Maaş tesbitlerinde esneklik	A	Yatırımcı korumalarının gücü	D
İstihdamın katılığı	A	Bankaların sağlamlığı	D

Tablo 20'nin devamı

İşten çıkarma ve işe alma pratikleri	A	Güvenlik değişmelerinin düzenlenmesi	D
İşten çıkarma maliyeti	A	Yasal haklar endeksi	A
Ödeme ve verimlilik	A	İş Dünyasının Gelişmişlik Düzeyi	
Profesyonel yönetime güven	D	Yerel tedarikçi sayısı	D
Beyin göçü	D	Yerel tedarikçi kalitesi	D
İş gücüne kadın katılımı	A	Kümelenme gelişmesi durumu	D
Teknoloji Alt Yapı		Rekabet avantajının doğası	A
Son teknolojilerin yaygınlığı	D	Değer zincirinin derinliği	D
Firma seviyesi teknoloji emilimi	D	Uluslararası dağılımın kontrolü	A
ICT ile ilgili yasalar	A	Üretim süreci gelişmişliği	A
Yabancı yatırımı ve teknoloji transferi	D	Pazarlamanın kapsamı	D
Cep telefonu üyeliği	D	Otorite devretme gönüllülüğü	D
İnternet kullanıcıları	D	Yenilik	
Kişisel bilgisayarlar	D	İnovasyon kalitesi	A
Geniş bant internet kullanıcıları	D	Bilimsel araştırma kurumlarının kalitesi	A
Pazar Büyüklüğü		Şirket Ar-Ge harcamaları	D
İç pazarın büyüklüğü	D	Ar-Ge'de üniversite sanayi işbirliği	A
Dış pazarın büyüklüğü	D	Hükümetin gelişmiş teknoloji ürünleri tedariki	A
		Bilim adamı ve mühendis mevcudiyeti	A
		Patentler	D

Son olarak, 20. yüzyılın sonlarında sosyal, ekonomik, politik ve kültürel alanda dünyada esen değişim rüzgârları; devletleri, şirketleri ve bireyleri hızla etkisi altına alarak, yeni bir dünya düzeninin kurulmasına yol açmıştır. Dünya hızla değişmektedir. Eski değerler, eğilimler yerini yenilerine bırakmaktadır. Bugün hiçbir ülke bu değişimin dışında kalmak, ülkenin ulusal rekabet gücünü bir risk altına almak demektir. Günümüz

dünyasında firma ve endüstrilerin dış ticarete açık olması ve bağlı oldukları ülkeleri temsil etmeleri ulusal rekabet gücünün daha fazla ön plana çıkmasını sağlamıştır. Ulusal rekabet gücünün korunması ve artırılması, rekabet gücünü belirleyen göstergeler bakımından ülkenin iyi durumda olması ile mümkündür.

Dolayısıyla bu değişime uyum sağlamak ve belirlenen bu göstergeler bakımından Azerbaycan'da ulusal rekabet gücünün arttırılması için her şeyden önce iyi bir devlet yönetimi gereklidir. Bunun için ülkede, tekelleşmenin aradan kaldırılması için hukuku alt yapının düzenlemeli, etkin devlet politikaları uygulamalı, işgücü piyasası yeniden yapılandırılmalıdır, yolsuzluk azaltılmalı, sosyal politika önlemlerinin yeniden yapılmalı, makro ekonomik ortamın istikrarının artırılmalı, bilim ve teknoloji alanında atılım sağlayacak politikaların yürürlüğe konulması ve teknoloji alt yapı geliştirilmeli, rekabet kültürü oluşturulmalı, bölgesel rekabet gücü politikaları Etkinleştirilmeli, yabancı sermayenin artırılmalı, kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı istihdam daraltılmalı, bilgi politikası ve elektronik ticaret geliştirilmeli, ihrac potansiyeli için serbest bölgelerin geliştirilmeli, petrol dışı sektörler geliştirilmeli, eğitimde ciddi reformların uygulanmalı ve eğitimde şeffaflık temin edilmeli, KOBİ'lerin ihracata katkılarının artırılmalı, özel sektörün etkinliği artırılmalı, sektörlerde yenilik kültürü oluşturulmalı, mikro finansman uygulamaları teşvik edilmeli, girişimcilik ve firmalar desteklenmeli, firmalarda Ar-Ge faaliyetleri desteklenmeli, katma değer yüksek olan ürünlerde uzmanlaşmalı, bürokrasi ve kırtasiyecilik mümkün olduğu ölçüde ortadan kaldırılmalıdır ve ülkenin genel alt yapısının geliştirilmeli. kurumlararası koordinasyon sağlanmalı, kümelenme politikaları uygulanmalı ve ülkenin en büyük sorunlarından biri olan Karabağ sorunu çözümlenmelidir. Çünkü, ulusal rekabet gücünün artması ülke ekonomisinde zincirleme bir reaksiyonun oluşmasına yol açmaktadır. Bu artış, üretim ve ihracatta genişlemeye neden olmakta; bu durum karlılığın büyümesine böylece yatırımlarda hızlanmaya ve istihdamın gelişmesine etki etmektedir.

KAYNAKÇA

- ABBASOV, A. (2003), Azerbaycanda Maliyye Bazarının Formalaşması ve Bazar İqtisadiyyatında Maliyye-Kredit Sisteminin Problemleri, *Poliqraf Yayınları*, Bakı
- ABDULMANOV, I. M.(2005), Innovatsionnoye Investirovaniye, *Vserossiyskaya Nauçno-Praktičeskaya Konferentsiya*, Buduşçeye Rossii: Perspektivı i Strategii Razvitiya, Kazan: İzd vo "Taglimat" İEUiP, S.8-11
- ABDULMANOV, I. M.(2006), Vliyaniye Innovatsiy na Konkurentosposobnost, Vestnik Instituta Ekonomiki, Upravleniya i Prava.-Seriya 1. *Menecment, Ekonomika, Finansı*. Vıpusk 5-6. Kazan: İEUiP, S.7-10.
- ACAR, O. (2008), PİSA Sonuçları Işığında Türkiye'nin Rekabet Gücünün Değerlendirilmesi, *Türkiye Ekonomi Politikalar Araştırmalar Vakfı Yayınları*, 19 Ocak
- AGENOR, P. R. (1997), "Competitiveness and External Trade Performance of the French Manufacturing Industry," *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. 133(1), 103–133
- AHMADOV, F. (2009), Rekabet Stratejisi Perspektifinden Bilgi Ekonomisinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri, *Gence Bilimler Akademisinin Elmi Mecmu Dergis*. S 34
- AHMADOV, F. (2008), Ülkeler ve Konsorsiyumların Karşılıklı Beklentilerinin Stratejik Analizi ve Önemi, *IV. Orta Anadolu İşletmecilik Kongresi*, Kırıkkale
- AHMADOV, F; ORHAN, S. (2005), Bir Girişimcilik Örneği Olarak Uluslararası Ortak Girişimlerin Başarı Kriterleri: *Uluslararası Girişimcilik Kongresi*. Kırgızistan, Bişkek
- AHMEDOV, E. (2006), Azerbaycan Cumhuriyetinde Yabancı Yatırımlar ve Türkiye Değerlendirilmesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi*
- AJITABH, A.; MOMAYA, K. (2004), Competitiveness of Firms: Review of Theory, Frameworks, and Models, *Singapore Management Review*, 26, 1; ABI/INFORM Global, Pg. 45

- AKÇAY, C. (2008), Reel Döviz Kuru Teori ve Uygulama, Kur Enflasyon İlişkisi ve Cari Açık, Konulu Konferans Notları, Türkiye Bakanlar Kurulu Yayınları
- AKDİŞ, M. (1995), Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Sosyo-Ekonomik Yapısı, *İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayın*. No: 99, SS.104
- AKSAYAR, M, F. (2006), Türkiye Mobilya Sanayisinin Avrupa Birliği Ölçeğinde Rekabet Gücü, *Gazi Üniversitesi, FBE, Yüksek Lisans Tezi*
- AKTAN, C. C. (1994), Menger'den Hayek'e Avusturya İktisat Okulu, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, Sayı 30, Eylül- Ekim, SS. 39-45
- AKTAN, C. C. (2008), Müdahaleci Devlet ve Uluslararası Rekabet Gücü, http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/devlet-reformu/aktan-mudahaleci-devlet-rekabet-gucu, 12.04.2008
- AKTAN, C. C.; VURAL, I. (2004.A), Vergi Rekabeti, *Erciyes Üniversitesi, İktisat ve İdare Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 22, Ocak- Haziran, SS. 1-18
- AKTAN, C. C.; VURAL, İ. (2008), Globalleşme Sürecinde Çokuluslu İşletmeler, www.canaktan.org/ekonomi/cok-uluslu/aktan-makale.pdf, 24.04.2008
- AKTAN, C. C.; VURAL, İ. Y. (2004.B), Rekabet Gücü ve Rekabet Stratejileri, *Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu*, Rekabet Dizisi -2, İstanbul
- AKTAN, C. C.; VURAL, İ. Y. (2004.C), Rekabet Gücü ve Türkiye, *Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu*, Rekabet Dizisi -3, İstanbul
- AKTAN, C. C.; VURAL, İ.Y. (2004.D), Yeni Ekonomi ve Yeni Rekabet, *Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu*, Rekabet Dizisi -1, İstanbul
- AKTAN, C. Ç. (2002), Lord Keynes, Keynezyenler ve Fonksiyonalistler, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 1, İstanbul
- AKTAŞ, C. (2003), Gelişmekte Olan Ülkelerde Rekabet Politikası: Bir Çerçeve Çalışması, *Rekabet Kurumu Yayınları*, Temmuz, Ankara
- AKYOS, M. (2007), Sürekli Yenilikçilik (İnovasyon) için Teknolojik Yetenek Değerlendirmesi (Technology Audit), *Cumhuriyet Bilim Teknoloji Dergisi*, Ekim

- ALADA, D. (2007), İktisad Düşüncesinin Yakın Dönem Evrimi ve Türkiye’de İktisad Okur Yazarı Olmak, *Marmara Üniversitesi, İİBF Dergisi*, Cilt XXIII, Sayı, 2
- ALAVI, H. (1996), International Competitiveness: Deteminants and Indicators. Washington, DC, *Word Bank, IED Working Paper, Industry Series Paper* No. 29
- ALBENİ, M.; DEMİR, Y.; DEMİRCİ, H. (2008), Döviz Kurlarındaki Değişim ve Kur Sistemlerinin İhracat Üzerindeki Etkisi – Türk İmalat Sanayisinde bir Uygulama, *Review of Social, Economic And Business Studies*, Vol.5/6, SS. 261 – 284
- ALI, A. M. (1997), “Economic Freedom, Democracy and Growth”, *Journal of Private Enterprise*, No 3, SS. 1–20
- ALİYEV, İ. (2007), Bazar Münasibetlerine Keçid Şeraitinde Azerbaycan’da Agrar Sahenin İnkişafı: Nailiyetleri ve Hell Edilmesi Problemler Haggında, Globalleşme Prosesinde Gafgaz ve Merkezi Asiya: *II.Uluslararası Kongre Materialları İçinde*, Bakü
- ALİCAN, K.; MUSTAFA T. (1992), Uluslar arası Rekabetçi Gücün Dinamikleri ve Globalleşme Eğilimleri, *EGİAD Yayınları*, İzmir, SS, 11
- ALİYEV T. (1998), Yatırımların İdare Edilmesinin Bazı Üsulleri, *Azerbaycan XXI. Asrın Astanasında*, Doğu-Batı Matbaası, Bakı
- ALİYEV, A .(2003), Azerbaycan İqtisadi Siyaseti, Qanun Neşriyatı, Bakı
- ALİYEV, İ. (2004), Azerbaycan Respublikasının Sosial-İqtisadi İnkişafı Dövlət Programının (2004-2008) *Tesdik Edilmesi*, Bakü
- ALİYEV, M. (2002), Azerbaycan İqtisadiyyatının Formalaşması ve İnkişaf Problemleri, Bakı
- ALİYEV, S. (2006), Azerbaycan Dış Ticaret Vergilerinin Gelişimi ve Ekonomiye Etkisi, *Gazi Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi*
- ALİYEV, Ü. (2008), Keçid Dövrünün Milli İqtisadi Problemleri, *İqtisad Universiteti Neşriyatı*, Bakı

- ALKİN, K.; BULU, M.; KAYA, H. (2007), İller Arası Rekabet Endeksi: Türkiye'deki İllerin Rekabetçilik Seviyelerinin Göreceli Olarak Ölçüle Bilmesi İçin Bir Yaklaşım, *İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl -6, Sayı -11, Bahar, SS. 221 -235
- ALTAY, A.; PAZARLIOĞLU, V. (2007), Uluslararası Rekabet Gücünde Beşeri
- ALTAY, B. (2006), Avrupa Birliğinde Rekabet Politikaları, Türkiye ve Avrupa Birliğinin İhracatta Rekabet Gücünün Ölçülmesi, *Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi*
- ALTAY, B.; GÜRPİNAR, K. (2008), Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Bazı
- ALTUNTUĞ, N. (2007), Rekabet Sürecinin Dinamik Boyutu, Bileşenleri ve Dinamizmi Sürdürebilir Yolları, *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl -3, Sayı- 5, SS. 15 -29
- AMB .(2009), 2009-ci İlin Yekunları Üzre Pul Siyasetinin Yerine Yetirilmesi Veziyyeti Haqqında Beyanatu, *Azərbaycan Respublikası Milli Bankı*, Bakı
- ANIMICA, E. (2003), Konkureciya v Territorialnom Izmerenii, *Integraciya: Vlas, Nauka, Proizvodstvo*, No 1, S-38-48
- ARAS, O. N. (2001), Azərbaycan'nın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi, *İstanbul: Der Yayınları*, No:314
- ARAS, O. Nuri. (2004), Azərbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları, *TUSİAB Yayınları*, Bakü
- ARDEİEDK, (2008), Azərbaycan'da Özelleştirmenin 10 Yılı, Naliyetler ve Perspektivler, *Özel Sayı*
- ARDIÇ, Y, İ. (2004), Yatay Yoğunlaşmalarda Potansiyel Rekabet, *Rekabet Kurumu Yayınları*, Ankara
- ARDSK, (2008), Azərbaycan Reqemlerle, A.R. Devlet Statistika Komtesi, *Seda Neşriyat*, Baki

- ARICIOĞLU, A. M. (2008), Rekabet Yönetimi Neler Öğretir?, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 1, Konya
- ARIZE C. A. (1995), The Effects of Exchange - Rate Volatility on U.S. Exports: An Empirical Investigation, *Southern Economic Journal*, Volume 62, Number 1, July, SS. 34-43
- ARIIN. (2008), Regional İnkişafın 4 ili, Naliyetler ve Perspektivler, Özel Sayı, Bakü
- ARMB .(2009), Azerbaycan Respublikasının Milli Bankı, *Statistik Büliteni*, N-1.(107), Bakü
- ASHEIM, B. T. (1995), Industrial Districts As Learning Regions, A Condition For Prosperity?, *Step Group, Conference Paper On Interdepented And Uneven Development: Global-Local Perspectives*, Seoul
- ASLAN, Ö.; ÇÜCLÜ, H.; ERSAN, A. (2008), Türk Bankacılık Sektörü SWOT Analizi, http://www.hakanguclu.com/calismalar/Turk_Bankacilik_Sektorunde_SWOT_Analizi.pdf, 28.05.2008
- ASLAN, Ş.; ÖZATA, M. (2007), KOBİ'lerde Bilgi Teknolojisi Kullanımının, Rekabet Gücü, Yenilikçilik, Girişimcilik ve Pazarlama Kapasitesiyle İlişkileri: Otomotiv Sektöründe Bir Araştırma, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt-16, Sayı-2, SS. 15-28
- ATALAY, M.; TURNAN, M. (2008), Küreselleşme, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türk Sanayi, <http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/atalaym.pdf>, 23.04.2008
- ATIB. (2006), Azerbaycan Tarım ve Gıda Sektörü Raporu, *Azerbaycan Türkiye İşadamları Birliği*, Bakü
- ATIK, H. (2000), Tercihlerde Benzerlik Teorisi: Türkiye ve Bazı Komşu Ülkelerin Dış Ticareti Üzerine Bir Analiz, *Ankara Üniversitesi, Siyasi Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt -61, Sayı -2, SS. 33 -45
- ATIK, H. (2005), Yenilik ve Ulusal Rekabet Gücü, *Detay Yayıncılık*, Ankara
- AYDOĞAN, E.; ALTUĞ, M. (2007), Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin (KOBİ) Rekabet Gücünün Artırılmasında İleri Yönetim Teknolojilerinin Rolü, Makine

İmalat Sektörüne Yönelik Bir Uygulama, *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 17, SS. 241–255

BABAZADE, A. (2005), Azerbaycan'ın Yeraltı ve Yerüstü Zenginlikleri, *Piramida Yayınevi*, Bakü

BAÇİNİNA, Y. (2008), Klasterizatsiya Kak Vozmojnost Obespeçeniya Konkurentnosposobnosti Neftegazovogo Regiona, *Tümenskiy Gosudarstvenniy Neftegazoviy Universitet*

BAĞCI, I. (2007), Rekabet Gücü Kriterlerinin Markalaşma İle İlişkisi, *Gaziantep Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi*

BAHAR, O. (2004), Türkiye Turizm Sektörünün Rekabet Gücü, *Muğla Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi*

BAHAR, O.; KOZAK, M. (2005), Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Turizm ve Rekabet Edilebilirlik, *Detay Yayıncılık*, Ankara, SS. 54

BAKIMLI, E. (2005), Uluslararası Rekabet Gücü: Ölçümü ve Önemi, İç: Uluslararası Rekabet Sürecinde Türkiye, (Derleyen:M.Faysal Gökalp-C.Yenal Kesbiç), *Beyaz Yayınları*, İstanbul

BAL, H.; ILDIRAR, M.; ÖZMEN, M. (2001), Bilim ve Teknoloji Politikaları, Rekabet Gücü ve KOBİ'ler: Doğu Akdeniz Bölgesinde Faaliyet Gösteren KOBİ'ler Kapsamında Bir Araştırma, www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/bilim.htm

BALASSA, B. (1965), Trade Liberalisation and 'revealed' Comparative Advantage, *The Manchester School of Economic and Social Studies*, Vol. 33, May

BALASSA, B. (1977), Revealed Comparative Advantage Revisited: An Analysis of Relative Export Shares of the Industrial Countries 1953–1971, *The Manchester School of Economic and Social Studies*, Vol. 45, No: 4, December

BALASSA, B. (1989), Comparative Advantage, Trade Policy and Economic Development, *Harvester Wheatsheaf*, New York

- BALYEMEZ, B. (2008), Mukayeseli Üstünlükler Teorisinde David Ricardo'nun Görüşlerinin İhracata Yönelik Dış Ticarete Uygulanabilirliği ve Mukayeseli Üstünlük, Paradoks, Ekonomi, *Sosyoloji ve Politika Dergisi*, Yıl 3, Sayı 1
- BARAN, Z. (2002), "The Caucasus: Ten Years After Independence", *The Washington Quarterly*, 25, V: 1, Winter
- BARNEY, J. B. (1991), Firm Resources and Sustained Competitive Advantage, *Journal of Management*, Vol. 17, No.1, PP. 99–120
- BARNEY, J. B. (2001), Is the Resource-Based "View" a Useful Perspective For Strategic Management Research? Yes, *The Academy of Management Review*, 26 (1): 41–56
- BARNEY, J. B. (2001), Types of Competition and The Theory of Strategy: Toward an Integrative Framework, *Academy of Management Review*, Vol. 1, N 4
- BAŞ, M.; ERTEM, C. (2007), Kümelenme Türkiye İçin Sanayileşme Modeli Olabilirimi? *TMMOB Sanayi Kongresi, "Geçmişten Geleceğe SANAYİLEŞME, PLANLAMA ve KALKINMA Türkiye İçin Model Önerileri"* 12 -14 Aralık
- BAŞKILIÇ, E. (2006), Türkiye'nin Uluslararası Rekabet Gücü; Bazı AB Ülkeleriyle Değerlendirilmesi, *Çukurova Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi*
- BAUMOL, W. J. (1982), Contestable Markets: An Uprising in the Theory of Industry Structure, *The American Economic Review*, 72, March, s. 1-15
- BAYRAKTUTAN, Y. (2003), Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri, *Çukurova Üniversitesi İktisat ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt -4, Sayı -2, SS. 175 -187
- BEDİR, A. (2002), Üretim Teknolojisindeki Gelişmenin Sanayinin Rekabet Gücüne Etkisi: Otomotiv Sanayi Örneği, *Planlama Dergisi Özel Sayısı*, SS. 243–254
- BELLAK, C. (2003), Gaining and Losing Competitive Advantage, Working Papers Series: Growth and Employment in Europe: Sustainability and Competitiveness, No. 34, September, Vienna
- BELLAK, C. J.; WEISS, A. (1993), A Note On The Austrian "Diamond, *Management International Review*; Second Quarter, 33, 2; Pg. 109

- BENIGNO, P. (2006), Comment on “How important are nontradable goods prices as sources of cyclical fluctuations in real exchange rates?” by Ariel Burstein, Martin Eichenbaum and Sergio Rebelo, *Japan and the World Economy*, Article in Press
- BENLİ, A. O. (2008), Azerbaycan Cumhuriyeti Ülke Raporu, T.C, *Dış Ticaret Müsteşarlığı*, Ankara
- BENNET J.,S. ESTRIN. VE J. MAW. (2001), *Mass Privatisation and Partial State Ownership of Firms in Transition Economics*, Discussion Paper no:2895, Centre For Economic Policy Research
- BEST, M. (1993) The New Competition; Institutions of Industrial Restructuring, *Harvard University Press*, Cambridge, Massachusetts, 1993, PP. 106
- BİLGİN, H. M. (2008), Değişen Rekabet Dengeleri, Yeni Yönetim Anlayışı ve Türkiye, *Çimento Endüstri İşverenleri Sendikası Dergisi*, Cilt -22, Sayı -2, Mart
- BLANCHARD, O. J.; KİYOTAKİ (1987). Monopolistic Competition and the Effects of Aggregate Demand, *American Economic Review*. Vol. 77. No. 4. SS. 647–666
- BOSCHMA, R. A. (2004), Competitiveness Of Regions From An Evolutionary Perspective, *Regional Studies*, Vol 38 (9), December
- BOWEN, H. P. (1985), On Measuring Comparative Advantage: A Reply and Extension, *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol: 121, 351-354
- BOWEN, H. P. (1986), On Measuring Comparative Advantage: Further Comments., *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol: 122, 379-381
- BULU, M. (2000), Türkiye'nin Rekabet Avantajı Projesi (CAT), *PR Magazin*, Temmuz
- BULU, M. (2007), İstanbul'un Rekabetçi Sektörleri, Yüksek Katma Değer Yaratan Sektörler ve Büyüme Stratejileri, *İstanbul Ticaret Odası Yayınları*, Yayın N -37
- BULU, M.; ERASLAN, H.; BARCA, M. (2007), Türk Gıda Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Düzeyinin Analizi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, Cilt-9, S-1

- BULU, M.; ERASLAN, H.; KAYA, H. (2006), Türk Elektronik Sektörünün Rekabetçilik Analizi, *İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 5, Sayı 9, Bahar, SS. 49–66
- BULU, M.; ERASLAN, H.; ŞAHİN, Ö. (2004), Elmas (Diamond) Ankara Bilişim Kümelenmesi Rekabet Analizi, *III Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, 24–26 Kasım Eskişehir
- BÜLBÜL, H. (2007), Türkiye’deki Büyük Gıda Sanayi Firmalarının Rekabetçi ve Yenilikçi Uygulamaları, *H.Ü. İktisadi Ve İdare Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt–25, Sayı–1, SS. 91–125
- BÜYÜKAKIN, T. (2007), Yeni Keynesyen İktisat mı, Yeni Neo-Klasik Sentez mi? *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (13), 1, SS. 22-36, İzmit
- CALLINICOS, A. (2004), The Revolutionary Ideas Of Karl Mark, *Bookmarks*, Third Repring, London and Sydney
- CANAN, E. (1995), Uluslararası Rekabet Üstünlüklerinin Belirleyenleri, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, Sayı: 1, SS. 84
- CAPOGLU, G. (1991), Prices, Profits and Financial Structures: A Post-Keynesian Approach to Competition, *Edward Elgar Publishing Limited*
- CARR, C. (1993), Global, National and Resource-Based Strategies: An examination of strategic Choice and Performance In The Vehicle Components Industry, *Strategic Management Journal*; Oct 1993; 14, 7; ABI/INFORM Global SS. 551, UK
- CEBİYEV, R. (2000), Azerbaycanda Bazar İnfrastrukturunun Formalaşması ve İnkişafı, *Akademik Yayınlar*, Bakü
- CEBRAİL, Ç; ENİS, Ü. (1997), ve Aslan Faruk, Kafkasya’nın Yükselen Yıldızı Azerbaycan, *Aksiyon Dergisi*, Sayı 112, 25-31
- CETİN, M. (2000), Avrupa Birliği Sürecinde Küçük ve Orta Büyüklü İşletmeler ve Rekabet Gücü: Otomotiv Yan Sanayi Örneği, *Denizli Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 15, Sayı 2, SS. 69–84

- COCKBURN J.; ECKHARD S.; MASSOLY C. and SYLVAIN V. (1998), Measuring Competitiveness and Its Sources: The Case of Mali's Manufacturing Sector, *African Economic Paper; Discussion Paper*, No: 16
- COLLIS, D. J. (1991), A Resource-Based Analysis of Global Competition: The Case of the Bearings Industry, *Strategic Management Journal*; Summer 1991; 12, ABI/INFORM Global, SS. 49
- COOKE, P. (2001), Clusters as Key Determinants of Economic Growth, *Cluster Policies-Cluster Development*, Stockholm
- COOKE, P. (2005), The Role Of Innovation In Regional Competitiveness, *Australasian Journal of Regional Studies*, Vol 5 (1), PP, 3-22
- COŞKUN, R.; GEYİK, M. (2002), Türkiye'nin Rekabet Gücünün Değerlendirilmesinde Bir Yöntem Önerisi: TOWS Matrisi, *II. Anadolu İşletmecilik Kongresi*, Niğde Üniversitesi, Ekim
- COŞKUN, R.; GEYİK, M. (2004), Şehirlerarasındaki Rekabette Bilginin Yeri, *III. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, Osmangazi Üniversitesi Eskişehir
- COWLING, K.; SUGDEN, K. (1999), The Wealth of Localities, Regions and Nations: Developing Multinational Economies, *New Political Economy Journal*, Vol 4, No 3
- CURAN, P. (2001), Competition In Uk Higher Education: Applying Porter's Diamond Model To Geography Departments University Of Southampton, Uk, *Studies In Higher Education*, Volume 26, No. 2
- ÇAKMAK, A. (2003), Globalleşen Dünyada Türkiye'nin Yeri, *Kadir Has Üniversitesinin Yayınları*
- ÇAKMAK, A. (2007), Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Rekabet Gücü: Türkiye Tekstil ve Hazır Giyim Endüstrisi Üzerine Bir Uygulama, *Ege Üniversitesi, Ekonomi, İşletme, Uluslar arası İlişkiler ve Siyasi Bilimler Dergisi*, Cilt -7, Sayı -1, Ocak

- ÇAKMAK, K. H. (2004), Stratejik Dış Ticaret Politikaları, *Akdeniz Üniversitesi, İİBF Dergisi*, Sayı -7, SS. 48–66
- ÇAKMAK, K. H.; ERDEN, L. (2005), Yeni Sanayi Odakları ve Sanayinin Yeni Mekan Arayışları, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1
- ÇEKEROL, K.; GÜRBÜZ, H. (2003), Reel Döviz Kuru Değişimleri İle Sektörel Dış Ticaret Fiyatları Arasında Uzun Dönem İlişki, *ODTU Ekonomi Kongresi*, 6–9 Eylül Ankara
- ÇELİK, N. (2007), SSCB Sonrası Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde, Endüstriyel Performans ve İnovasyon Politikaları, *Marmara Üni İ.İ.B.D Dergisi*, Çilt XXIII, Sayı 2
- ÇELİK, N.; MURAT, G. (2008), Sayısallaştırılmış SWOT Analizi İle Bartın İlinin Ekonomik Yapısının Değerlendirilmesi, *DEÜ, İktisat Fakültesi, II. Ulusal İktisat Kongresi*, 20 -22 Şubat, İzmir
- ÇERMİKLİ, H. (2004), Girdiye Dayalı Firma Teorisi ve Rekabet Avantajı, *Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü, Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Cilt–15, Sayı–50
- ÇEŞTEPE, H.; ERMİŞ, A. (2007), Türk Seramik Sektörünün Rekabet Gücü: 1996–2002, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 12, Sayı–1, SS. 127–143
- ÇETİNTAŞ, H. (2000), Küreselleşme Sürecinde Türkiye'nin Rekabet Politikası ve Rekabet Gücü: Demir-Çelik Sektörünün Rekabet Gücü Analizi (Yayınlanmamış Doktora Tezi), *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı*, İstanbul
- ÇİFTÇİ, H. (2004), İktisadi Gelişmede Uluslar arası Rekabet ve Ulusal Kurumlar Dinamiği, *Seçkin Yayınları*, Ankara
- ÇİFTÇİ, H. (2008), İktisadi Gelişmede Rekabet, Devlet ve Ekonomik Büyüme Politikası, *Aktive Akademi 1, Makale Yarışması, Çukurova Üniversitesi İİBF*, Akademik Araştırma ve Yönlendirme Birliği
- ÇİVİ, E. (2001), Rekabet Gücü: Literatür Araştırması, *Celal Bayar Üniversitesi. İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt–8, Sayı–2, Manisa

- ÇİVİ, E; Erol, D. E. (2008), Ulusal Rekabet Gücünü Artırma Yolları: Literatür Araştırması, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt 15, Sayı 1.
- ÇOBAN, O. (2002), Endüstri İktisadı: Kavramlar, Olgular ve Etkileşimler, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, Adana
- ÇOBAN, O. (2003), Endüstri İktisadı ve Oyun Teorisi: Rekabetin Analitik Bir İncelemesi, *Ekin Kitabevi*, Bursa.
- ÇOBAN, O.; ÇOBAN, S. (2004), Globalleşme İndeksiyle Türkiye'nin Rekabet Gücünün Ölçülmesi: AB Ülkeleriyle Bir Karşılaştırma, 1970–2001, *Türkiye-Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı–10, SS. 163–175
- DABOUR, N, M.(1999). Free Trade Zones in the Aftermath of the Uruguay Round: Experience of Selected OIC Member Countries, *Journal of Economic Cooperation*, 20 (4): 1-33
- DAVIES, H.; ELLIS, P. (2000), “Porter’s Competitive Advantage Of Nations: Time For "The Final Judgement?” *Journal Of Management Studies*, 37: 8 December
- DAVUT, L. (2004), Monopol Rekabet Modelinde Tutarlılık Sorunu, *Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt -58, Sayı -5
- DAWSON, J. W. (1998), Institutions, Investment and Growth: New Cross-Country and Panel Data Evidence, *Economic Inquiry*, Vol 2: 603-19
- DAYNENKO, P.V. (2007), Natsionalnaya Konkurentnosposobnost: Novaya Paradigma, *Izdatelstvo Tambovskogo Gosudarstvennogo Tehnologičeskogo Universiteta*, S. 4-27
- DEİK . (2007), Azerbaycan Ülke Bülteni, *DEİK*, Kazım
- DEMİR, İ (2006), Gümrük Birliği ve Türkiye'nin Rekabet Gücü, *Selçuk Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi*
- DEMİR, İ. (2001), Türkiye Beyaz Eşya Sanayinin Rekabet Gücü ve Geleceği, *DPT İktisadi Sektörel ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü*, Uzmanlık Tezi, Yayın N 2571, Şubat

- DEMİR, İ. (2002), Alt Sektörlerde Rekabet Gücü Ölçüm ve Yöntemleri, Devlet Planlama Teşkilatının Kuruluşunun 42. Yılı, *Planlama Dergisi Özel Sayısı*, Ankara, SS. 226–235
- DEMİREL, O. (2006), Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyümeye Etkileri; Türkiye Uygulaması, *Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi*
- DEMSETZ, H. (1997), The Firm in Economic Theory: A Quiet Revolution, *The American Economic Review*, Volume: 87, No: 2, May
- DENİSOVA, A.L; ULAHİN, T, M. (2006), Upravleniye Konkurentosposobnostyu Promıshlennogo Predpriyatiya: Aspektı Kaçestva, *İzdatelstvo Tambovskogo Gosudarstvennogo Tehnologičeskogo Universiteta*, S 120, Tambov
- DEVİREN, N. V. (2004), Yeni Dış Ticaret Teorileri, *Mevzuat Dergisi*, Yıl -7, Sayı -81, Eylül
- DİKKAYA, M.; DENİZ, F. (2006), Ekonomik Küreselleşmenin yol açtığı Problemler: Teorik Bir Bakış, *ZKÜ, Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, SS. 163-181
- DİLBER, İ. (2004), Tekstil ve Konfeksiyon Sanayinin Rekabet Gücü, *Celal Bayar Üniversitesi. İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt–11, Sayı–2, Manisa
- DOĞAN, U. (2000), “Teknolojik Gelişim ve Global Rekabet Üzerine Etkisi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Konya, Sayı: 6, s. 8
- DOĞAN, Ö. İ. (2000), Kalite Uygulamalarının İşletmelerin Rekabet Gücüne Etkisi, *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt–2, Sayı–1, Ocak- Şubat
- DOĞAN, Ö. İ.; MARANGOZ, M.; TOPOYAN, M. (2003), İşletmelerin İç ve Dış Pazarlarda Rekabet Gücüne Etki Eden Faktörler ve Bir Uygulama, *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2
- DONALD, D. J. (1993), Porter’s Diamond And Exchange Rates, *Management International Review*; Second Quarter 1993; 33, 2; Pg. 119
- DONGES, J. (1982), The Second Enlargment of the Community, *Kieler Studien Journal*, 171

- DONG-SUNG, C. (1998), From National Competitiveness to Bloc and Global Competitiveness, *Competitiveness Review*, Vol:8-1, SS. 1-23
- DOSI, G; PAVITT, K., SOETE, L. (1990), The Economics of Technical Change and International Trade, *Harvester Wheatsheaf*, New York
- DREYERA, B.; GRØNHAUG, U. (2004), Flexibility, and Sustained Competitive Advantage, *Journal of Business Research* 57, 484– 494, Elsevier
- DULBECCO, P.; GARROUSTE, P. (1999), Towards an Austrian Theory of the Firm, *Review of Austrian Economics*, 12, 43-64
- DULUPÇU, M. A. (2001), Küresel Rekabet Gücü, *Nobel Yayın Dağıtım*, Ankara
- DUNNING, H. J.; LUNDAN, M. S. (1998), The Geographical Sources of Competitiveness of Multinational Enterprises: an Econometric Analysis.”, *International Business Review* 7, SS. 115-133
- DUNNING, J. (1993), Dunning on Porter, *Annual Meetings of Academy of International Business*, Toronto
- DUNNING, J. H. (1988) The Eclectic Paradigm of International Production: A Restatement and Possible Extensions, *J. Int. Bus. Studies* 19, 1-31
- DUNNING, J. H. (1992), The competitive advantage of countries and the activities of Transnational Corporations. *Transnational Corporations*, 1 February, No. 1, SS,135–168. The Economist Intelligence Unit (1992). South Korea 1992–93: Annual Survey of Political and Economic Background. EIU Country Profile
- DUNNING, J. H. (1994), Re-evaluating the Benefits of Foreign Direct Investment, *Transnational Corporations*, 3 (1). SS. 23-51
- DÜZGÜN, R. (2007), Türkiye'nin Uluslararası Rekabet Gücü: Çok Değişkenli İstatistiksel Bir Analiz, *Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl-23, Cilt 2, SS 421–440
- EDQUIST, C. (ed.) (1997); *Systems of Innovation Technologies, Institutions and Organizations*, London and Washington: Printer Publishers

- EGEMEN, E. (2008), Rekabet Gücü, Ekonomik ve İş Güvencesi, Sosyal Politika, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkiler Bilgi Portalı, *Nüsret Ekine Armağan*
- EHMEDOV, İ. (2006), Dünyanın Petrol Haritasında Azerbaycanın Yeri, Petrol Sazişler Şeffalık İçinde, *PFMC Yayınları*, Bakü, SS, 90
- EKBEROV, T. (2003), Müasir Azerbaycan Senayesinde Xarici Kapitalin Stimullaştırılması Meseleleri, *Azerbaycan İqtisadiyyatı Yükseliş Yolunda*, Bakü, *Elm Yayınevi*, SS. 520.
- EKİNCİ, H. (2004), Yeni Rekabet Aracı Olarak Bilgi Teknolojileri ve Değişim Yönetimindeki Rolüne İlişkin Görgül Bir Araştırma, *Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt -28, Sayı -1, Mayıs SS. 23–34
- ELDAROĞLU, E. (2001), Dünya Ticaret Teşkilatı ve Azerbaycan, *Azerbaycan Milli Demokratiya Fondu "Azerbaycan" Bülleteni*, No:22 (142), 31 May
- ELMACI, O.; DEMİRCİ, K.; KIRKBIYIK, K. (2004), SWOT Analizi Tekniği İle Elektronik Sektöründe Etkin Yatırımın (Finansman) Modelinin Ortaya Konmasına Yönelik Ampirik Bir Çalışma: SLI Örneği, *II. Ulusal Ege Enerjisi Sempozyumu ve Sergisi*, 26–28 Mayıs, Dumlupınar Üniversitesi, SS. 416 – 423
- ELMACI, O.; KURNAZ, N. (2004), Sürdürülebilir Rekabet Gücüne Yönelik Vizyon Arayışlarında Faaliyet Tabanlı Maliyetleme (FTM) Yaklaşımı, *IV. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu*, 8–10 Ekim, Selçuk Üniversitesi, Konya, SS. 481–487
- ELVAN, L. (2008), Türkiye’de Bölgeler Arası İktisadi Gelişmişlik, Farklarının GSYİH Esas Alınarak Karşılaştırılması, [http:// ekutup.dpt.gov.tr/planlama/elvanl.pdf](http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/elvanl.pdf), 27.04.2008
- EMİN, Y. M. (2007), Orta Asya Cumhuriyetlerinde Sigorta Sektörü, *Akademik Bakış Dergisi*, Celalabad
- EMİNOV, A. (2006), Uluslararası Mali Kuruluşların Azerbaycan Ekonomisine Etkisi ve Dışa Açılmasına Katkısı, *Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi*
- EMİRASLANOV, A. (2001), Devlet Müsteqilliyi ve Milli İqtisadiyyatın Formalaşması Problemleri, *Meşveret Bülleteni*, No:7(43), Oktyabr, SS.50-52

- ENGİN, Y. (1996), Eğitim Üretim ve Verimlilik, Mercek, *MESS Yayını*, İstanbul
- ERASLAN, H.; KARATAŞ, A.; KAYA, H. (2007), Türk Plastik Sektörünün Rekabetçilik Analizi, *İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl - 6, Sayı -11, Bahar, SS. 203 -219
- EREN, V. (2004), Kamu Yönetiminde Rekabet, Rekabetin Kurumsallaştırılması ve Rekabet Mekanizmaları, *Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt -58, Sayı -4
- ERKAN, H.; ERKAN, C. (2007), Bilgi Ekonomisinde Teori ve Politikalar, III. Ulusal Bilgi Ekonomi ve Yönetim Kongresi, Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir
- EROĞLU, Ö.; ÖZADAMAR, G. (2006), Türk İmalat Sanayisinin Rekabet Gücü ve Beyaz Eşya Sektörü Üzerinde Bir İnceleme, *Akdeniz Üniversitesi, İİBF Dergisi*, Sayı-11, SS. 85-114
- EROL, T (2001), 2001, Ulusal Yenilik Sistemi: Türkiye İmalat Sanayiinde Teknolojik Değişim ve Yenilik Süreçleri (National System of Innovation: Processes of Innovation and Technological Change in Turkish Manufacturing Industry), Ankara: TUBITAK/TTGV/SIS
- ERVİN, A; CSILLAG, I. (1995), Doğu Avrupa'da Özelleştirme, *Trans. by Tarık Demirkan, Yapı Kredi Yayınları*, İstanbul
- ESTRIN, S. (2001), *Competition and Corporate Governance in Transition*, William Davidson Institute Working Paper Nr.431, WDI, University of Michigan, Michigan
- EVERSOLE, R. (2005), The Competitive Advantage Of Towns: Transaction Costs And Innovation İn A Rural Service Town, *2nd Future Of Australia's Country Towns Conference Bendigo 11,12,13 July*
- EYYUBOV, S. (2001), İktisadi İnkişaf Stratejisi ve Vergi Siyaseti, *İgtisadiyyat ve Audit Jurnalı*, No: 10, SS.12, Bakü
- FATHUTDİNOV, R. A.(2000), Konkurentosposobnost: Ekonomika, Strategiya, Upravleniye *İNFRAM*

- FENDEL, R.; FRENKEL, M. (2005), The International Competitiveness of Germany and Other European Economies: The Assessment of Global Competitiveness Report, *Intereconomics*, ABI/INFORM Global
- FERTO, I; HUBBARD, L. J. (2001), Regional Comparative Advantage and Competitiveness in Hungarian Agri-Food Sectors, *77th EAAE Seminar / NJF Seminar* No. 325, August 17–18, 2001, Helsinki
- FFRENCH, R; TITELMAN, D., UTHOFF, A. (1994), International Competitiveness and the Macroeconomics of Capital Account Opening, *UNCTAD Review*, SS. 107-123
- FINGER, G.M ; KREININ, M.E (1979), A Measure of Export Similarity and Its Possible Uses, *The Economic Journal*, 89, December , SS. 905-912
- FISCHER, P. (2000), Foreign Direct Investment in Russia: A Strategy for Industrial Recovery, *Palgrave Publishers*, New York
- FITZGERALD, S. M. (1991), A New View of Economic Growth, *Clarendon Press*
- FOSTER, J. (1991), The Institutionalist School; *A Modern Guide to Economic Thought*, Ed. Douglas Mair-Anne G. Muller
- FROHBERG, K.; HARTMANN, M. (1998), Comparing Measures of Competitiveness, *Institute of Agricultural Development in Central and Europe Discussion Paper*, DP No: 2
- FURMAN, J. L; PORTER, M. E. ve STERN, S. (2002), The Determinants of National Innovative Capacity, *Research Policy* 31, SS. 903
- GAFERSOY, N. (2002) , Azerbaycan Ekonomisi ve Türkiye ile Ekonomik İlişkileri, *TÜRKSAM*, Ankara
- GANLEY, J.A., Cubbin J.S. (1992), Public Sector Efficiency Measurement Applications of Data Envelopment Analysis, *North Holland*.
- GAPONENKO, A. (2007), Konkurentnosposobnost Hozyaystvennih Organizatsiy Kak Osnova Sotsialno-Ekonomičeskogo Rosta, *Rossiyskaya Akademiya Predprinimatelstva*, Vlast No 1 S.33-36 Moskova

- GARAFUTDİNOVA, N, Ya. (1998), Konkurentosposobnost Buduşçego Spetsialista Vısşey Kvalifikatsii Kak Pokazatel Kaçestva Yego Podgotovki, *Vestnik Omskogo Universiteta*, Vıp. 1. S. 76-78. Omsk
- GARDOVA, A. P. (1999), *İşletmenin Ekonomik Stratejisi*, 2nd edition, Moscow , SS. 78-105
- GEL, F.A. (2006), Yeni Yüzyılda Azerbaycan'ın Sosyo Ekonomik Yapısı ve Türkiye İle İlişkileri, *İstanbul Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi*
- GILES, D, A. (1997), "Causality Between The Measured and Underground Economies in New Zealand", *Applied Economics Letters*, Vol. 4, No. 1, PP. 63- 67.
- GİRAY, F. (2005), Küreselleşme Sürecinde Vergi Rekabeti ve Boyutları, *Akdeniz Üniversitesi, İktisat ve İdare Bilimler Dergisi*, Sayı-9, SS. 93-122
- GLUHIH, L.V; MANVELAN, M. O. (2008), Stratejiçeskaya i Operatsionnaya Konkurentnosposobnost v Otrastlah Rossiyskoy Promışlennosti, *Kubanskiy Gosudarstvennyy Tehnologıçeskiy Universitet, KubGAU, №40(6), S.1-8. Krasnodar*
- GOEDEGEBUURE, R.; TULDER, R.V. (2004), Chapter 1 Macroeconomic Processes And Regional Economies Management National Competitiveness As A Portfolio Assessing Past And Future Comparative And Competitive Advantages Of Countries: The Case Of The European Union Problems And Perspectives İn Management, 4
- GOERZEN, A.; BEAMİSH, P.W. (2003), Geographic Scope and Multinational Enterprise Performance, *Strategic Management Journal Strat. Mgmt. J.*, 24: May
- GOLDSMİTH, E. (1996), "Global Trade and the Environment," The Case Against the Global Economy, (ed. Jerry Mander ve Edward Goldsmith), *Sierra Club*, San Fransisco, SS. 78-91.
- GOMES, L. (1987), Foreign Trade and the National Economy: Mercantilist and Classical Perspectives, *Macmillan*, London

- GÖKDEMİR, B. (2004), Tarımda Piyasa Reformu, Türk Tarımı Özelinde Tarım ve Rekabet Politikası İlişkisi, *Rekabet Kurumu İlk Baskı*, Mayıs
- GÖL, M. (1996), Strateji Yönetim Eksenli Rekabet Gücü Analizi, *Dumlupınar Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi*
- GÖNEN, S.; ÇELİK, M. (2007), Rekabet Üstünlüğü Sağlamada İç Denetim ve İnsan Kaynakları Yönetimin Stratejik Ortaklığı, *Ege Üniversitesi, Ekonomi, İşletme, Uluslar arası İlişkiler ve Siyasi Bilimler Dergisi*, Cilt -7, Sayı -2, Temmuz
- GRANT, R. M. (1991), Porter's Competitive Advantage of Nations: An Assessment, *Strategic Management Journal*, 12 (7): 535-48
- GRAY, H. P. (1991), International Competitiveness: A Review Article, *The International Trade Journal*, 5: 503-17
- GREGERSEN, B. and B. JOHNSON. (2000), "How do Innovations Affect Economic Growth? Some Different Approaches in Economics", In. C. Edquist ve M. McKelvey (Ed.) *Systems of Innovation: Growth, Competitiveness and Employment*, 2(10), p. 349.
- GROUCH, I. G.; Ritchie, J. R. (1999), Tourism, Competitiveness and Societal Prosperity, *Journal of Business research* 44, SS. 138
- GRUBER, W.; MEHTA, D; VERNON, R. (1967), "The R&D Factor in International Trade and Investment of United States Industries", *Journal of Political Economy*, SS. 20-37
- GRUŞEVSKİY, D.V. (2008), Konkurentosposobnost i Mentalnaya Matritsa Regionov Yuga Rossii S. 127-132 *Vestnik VolGU*, № 1 (12), Volgograd
- GULİYEV, S. (2004), Bağımsızlıktan Sonra Azerbaycan ABD İlişkileri, *Ankara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi*
- GUPTA R., (2000), SWOT Analysis of Geographic Information: The Case of India, *Current Science*, Vol. 79, No. 4, SS. 489-498

- GURBANOV, E. (2005), Bağımsızlıktan Sonra Azerbaycan'ın Yaşadığı İktisadi Dönüşüm Süreci ve Bugün Varılan Nokta, *Anadolu Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi*
- GÜL, E.; EKİNCİ, A. (2007), Çevresel Düzenlemelerin Dış Ticaret ve Rekabet Gücüne Etkisi, *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı-8*
- GÜNEŞ, M.; YEMİŞÇİ, E. (1999), Eksik Rekabette Bulanık Belirsizlik, *Denizli Üniversitesi, İİBF Dergisi, Cilt -14, Sayı -1, SS. 13-25*
- GÜNEŞ, Ö. (2006), Nitelikli İşgücü ve Uluslararası Rekabet Gücü: Türkiye Uygulaması, *Erciyes Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi*
- GÜNGÖR, M.; ASLAN, S. (2004), Turizm ve Rekreasyon Stratejileri İçin SWOT Analizi, Görsel Kalite Değerlendirilmesi, Turizm Tesislerinin Beğenirliği ve Turizm Tesislerinde Durum Analizi Uygulanması: Beyşehir İlçe Örneği, *ZÜ Ziraat Fakültesi Dergisi, Cilt -13, Sayı -33, SS. 68 -72*
- GÜRAN, M. C.; CİNGİ, S. (2004), Devletin Ekonomik Müdahalelerinin Etkinliği, *Akdeniz Üniversitesi, İktisat ve İdare Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı-3, SS. 56-89*
- GÜRAN, M.C; Cingi, M.S. (2001), Devletin Ekonomik Müdahalelerinin Etkileri, *Akdeniz, İ.İ.B Dergisi, Sayı -3, SS 56-89*
- GÜRPINAR, K.; BARCA, M. (2007), Türk Mobilya Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü Düzeyi ve Nedenleri, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Ekim 2 (2), SS.41-61*
- GÜRPINAR, K. (2007), Türkiye Mobilya Sektörünün Rekabet Gücü Üzerine Bir Araştırma, *Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi*
- GÜRPINAR, K.; DÖVEN, S. (2007), Stratejik Yönetim Perspektifinden Türk Mobilya Sektörünün Rekabet Durumunun Analizi ve Değerlendirilmesi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt-9, Sayı-1*
- HABERLER, G. (1933), The Theory of International Trade, *George Allen and Unwin, London*

- HABERMAS, Y. (2003), Postnatsionalnaya Konstellâtsiya i Buduşçeye Demokratii, *LOGO V 5*, (3 9), Rusya
- HAIYAN, S; LIU, X. (1997), China And The Multinationals, A Winning Combination, *Long Range Planning*, 30, SS. 74-83
- HALL, R. E.; MANKIW G. (1993), Nominal Income Targeting, *NBER Working Paper Serie*, No. 4439, SS. 1-35
- HANKİŞİYEV B. (2004), “Azerbaycan”, Avrasya Sigortacılar Toplantısı, *Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği*, İstanbul, 20-23 Aralık
- HASDAL, F. (2006), Türkiye'nin Avrupa Birliği İle Rekabet Gücünün Karşılaştırılması, *Osman Gazi Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi*
- HATZICHRONOGLU, T. (1996), Globalisation and Competitiveness: Relevant Indicators, *Organization for Economic Co-operation and Development*, STI, 96 (43), Paris
- HAYEK, F. A. (1997), Hukuk, Yaşama ve Özgürlük: Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni, Cilt III, (Çev.) Mustafa Erdoğan, *T. İş Bankası Yayını*, No:357/44
- HAYEK, F.A. (1937), Economics and Knowledge, *Economica*, vol.4; reprinted in individualism and Economic Order, Chicago: *The University Of Chicago Press*, 1948, 33–56
- HAYEK, F.A. (1945). “The Use Of Knowledge on Society”, *American Economic Review*, Vol.35, no.4, pp.519–30; reprinted in individualism and Economic Order, Chicago: The University Of Chicago Press, SS, 77–91
- HAYWOOD, R.C; Dabour, N. M. (2004). Developing Trade Capacity Through Free Zones, *Journal of The Flagstaff Institute*, 28 (1): 43-52
- HEATHER A; HAZARD; DAVID B. Y. (1994), New Theories of International Trade, *International Trade and Competition*, Boston, SS. 22
- HECKSCHER, E (1919), The Effect of Foreign Trade on The Distribution of Income, in H. S. Ellis, L. Z. Metzler (eds) 1966. *Readings in the Theory of International Trade*, London: George Allen and Unwin

- HELPMAN, E. (1981), International Trade in the Presence of Product Differentiation, Economies of Scale, and Monopolistic Competition: A Chamberlinian-Heckscher-Ohlin Approach, *Journal of International Economics* 11: 305-340
- HENRY, C. M. (1996), The Porter Model Of Competitive Advantage For Inner-City Development: An Appraisal, *Review Of Black Political Economy*, Fall 1995/Winter, 24, 2/3; Pg. 131
- HESENLİ, Y. (2003). “ Qarşılaşma Ticareti ve Xarici İqtisadi Elaqler”. *Bakü: Elm Yayınevi*
- HESENOV, N. (2003). “İnvestisiya Stategiyasının Formalaşması”. Bakü: *İktisat Yayınevi*
- HESENOV, T. (2002), Azərbaycan Erazilerinin Ermenistan Terefinden İşğalının Ağır Sosial İktisadi Neticeleri, *Çaşıoğlu Neşriyatı*, Bakü.
- HINLOOPEN, J; MARREWIJK, W. C. (2004), Dynamics of Chinese Comparative Advantage, *Tinbergen Institute Discussion Paper*, TI 2004-034/2, Amsterdam.
- HINLOOPEN, J; VAN, M. C. (2001), On The Emprical Distribution Of The Balassa Index, *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. 137 (1)
- HMELNİTSKAYA, Z. B; KUÇİNA, YE.V. (2008), Konkurentosposobnost Promişlennih Predpriyatiy İzvestiya, *URGEU* 2(21) S.21-26, Yekaterinburg
- HODGETTS, R. M. (1993), M. Porter’s Diamond Framework İn A Mexican Context, *Management International Review*, Second Quarter, 33, 2; Pg. 41
- HOEKMAN, B. (1999), Competition Policy and The Global Trading System: A Developing-Country Perspective , *The World Economy*, No: 20, SS. 383-406
- HOEKMAN, B.; HOLMES, P. (1999), Competition Policy, Developing Countries and the World Trade Organization, *The World Economy*, No: 22, SS. 875-893
- HOOPER, M. (1999). “Azerbaijan Investment Guide”, US-Azerbaijan Chamber of Commerce. *Washington DC*, 20006. USA.

- HUAVARI, J.; KANGASHARJU, A. ve ALANEN, A. (2001), Constructing an Index for Regional Competitiveness, *Pellervo Economic Research Institute Working Papers*, No:44, Helsinki.
- HUNT, D. H.; MORGAN, R. M. (1995), The Comparative Advantage Theory of Competition, *Journal of Marketing*, No: 59, April
- HUNT, D. S. (2001), A General Theory of Competition: Issues, Answer and An Invitation, *Journal of Marketing*, 35,5,6, 524, USA
- HUSEYNOV, T. (2004), Azərbaycan'da Bazar Sisteminin İqtisadi Problemleri, *Elm Neşriyyatı*, Bakı
- HYMES, L. (2001), What is core competency, *Circuit Assembly*, Nisan, SS. 75
- INOTAI, A. (1988), International Competitiveness And Imports, *Acta Oeconomica*, 38 (1-2), SS. 45-60
- ISTVAN, R. L. (1992), A New Productivity Paradigm for Competitive Advantage, *Strategic Management Journal*, Oct 1992; 13, 7; ABI/INFORM Global, SS. 525
- IVANOVA, I.; ARCELUS, F. A. (1998), Gopalan Srinivasan "Assessment Of The Competitiveness Position Of The Latin American Countries" *International Journal Of Commerce & Management*, 8, 2; Pg. 7
- İBADOĞLU, Q. (2001, A), Özelleştirme: Dünya Tecrübesi ve Azerbaycan'ın Timsalında, *Elm ve Heyat Neşriyyatı*, Bakü, SS.63
- İBADOĞLU, Q. (2001, B), Özelleştirme: Dünya Tecrübesi ve Azerbaycan Timsalında, *Elm ve Heyat Neşriyyatı*, Bakı
- İBADOĞLU, Q. (2001, C), Özelleştirmenin Nezeri-Metodoloji Problemleri ve Retrospektif İqtisadi Tehlil, *Elm ve Heyat Neşriyyatı*, Bakü, SS, 242-243
- İBADOĞLU, Q. (2005), Qara Qızıl Şeffaflıq İşığında, *ACİ-YF Yayını*, Bakü
- İBRAHİMOVA, X. (2002). "Bazar Münasibetleri Şeraitinde Xarici İqtisadi Elaqler". *Bakü: Elm Yayınevi*

- İLYASOVA E.I. (1998),"Azerbaycan'ın Dış Ekonomik İlişkilerinin Gelişmesi ve Piyasa Ekonomisinin Kurulmasında Yabancı Firmaların İştiraki", *Azerbaycan XXI Asrın Astanasında*, (Ziyad Samedzade), Doğu-Batı Matbaası, Bakı, 1998.
- İMANOV, N. (2001), İlk On İlin Yekunları: İgtisadiyyat, *Meşveret Bülleteni*, No:7(43), Bakü, Ekim, SS, 30
- İMER, H. (2006), Avrupa Birliği Entegrasyon Sürecinde Türk Tekstil ve Konfeksiyon Sanayinin Rekabet Gücü ve Gelişme Olanakları, *Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi*
- İMRE, G. A. (2006), Avusturya Okulu İçinde Ludwigvon Mises ve İktisadi Düşünceye Katkısı, *İstanbul Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi*
- İNOZEMTSEV, V. L. (2004), Globalnaya Konkurentnosposobnost v Ekonomike XXI Veka, *GU-VŞE*, S.9, Moskva
- İRRAZ, R. (2005), Küresel Rekabet Ortamında Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Ulusal Sosyo-Ekonomik Sisteme Katkıları Açısından Değerlendirilmesi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı – 13, SS. 223–236
- İSMAYILOV, A. (2007), Az gelişmiş Ülkelerin İktisadi Kalkınma Sorunu: Bağımsızlıktan Sonra Azerbaycan Ekonomisi Örneği, *Selçuk Üniversitesi SBE, Doktora Tezi*
- İSMAYILOV, İ. (2007), Azerbaycan'da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, *Marmara Üniversitesi, BSE, Yüksek Lisans Tezi*
- İŞGÜDEN, T; KÖNE, A. Ç. (2002), Ortodoks İktisad Üzerine Notlar, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, (5), 97-108
- JACQUEMIN, A, (2000), Theories of Industrial Organisation and Competition Policy: What are the Links?, *Working Paper*, European Commission Forward Studies Unit 7
- JENKINS, R. (1998), Environmental Regulation and International Competitiveness: A Review of Literature and Some European Evidence, *United Nations University, Institute for New Technologies, Discussion Papers*, No:1, PP. 1–37.

- JESSOP, B. (1997), Post-Fordism and State, Post Fordism A Reader, (Ed. Ash Amir), *Blackwell*, Oxford UK, 1997, SS. 251-279
- JESSOP, B.; NGAI-LING SUM (2000), An Entrepreneurial City In Action: Hong Kong's Emerging Strategies In And For (Inter)Urban Competition, *Urban Studies*, Vol. 37, No. 12, 2287– 2313
- KALUJNOVA, N.Y. (2001), Vzaimosvâz Mejregionalnoy Konkurentsii i Konkurentosposobnosti Regionov. *İrkutsk: İSEM SO RAN*
- KANIBİR, H. (2004), Yeni Bir Rekabet Gücü Olarak Entelektüel Sermaye ve Organizasyonsal Performansa Yansıması, *Havacılık ve Uzay Teknolojileri Dergisi*, Cilt-1, Sayı-3, SS. 77-81
- KAPUR, S. (2002), Developing Countries in The New Economy: The Role of Demand-Side Initiatives, *World Institute for Development Economics Papers N 5*
- KARA, M. (2008), Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yansımaları, *DTP- Uzmanlık Tezleri*, Ankara
- KARNANI, A. (1984), Generic Competitive Strategies An Analytical Approach, *Strategic Management Journal*, Oct-Dec 1984; 5, 4; ABI/INFORM Global SS. 367
- KATIRCIOĞLU, E. (1996), “Bir Pazar Ekonomisi Kurumu Olarak Rekabet Hukuku”, Doç. Dr. Nurkut İnan (der.), Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'un Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelere Etkisi içinde, *TES-AR Yayınları*, No:20, Ankara, SS. 1-5
- KAYMAK, M. (2004), Ulusların Tarımsal Zenginliği: Adam Smith ve Fizyokrasi, *Hacitepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, Ankara
- KAZGAN, G. (1985), Ekonomide Dışa Açık Büyüme, *Altın Kitaplar Yayınevi*, İstanbul 1985, s. 42
- KEESING, D. B. (1968), “Labor Skills on the Structure of Trade in Manufactures”, The Open Economy Essays on International Trade and Finance, Peter B. Kenen ve Roger Lawrence (ed), *Columbia University Press*, 1968, SS.5-6

- KEITH, D. B; LANCE, E. B. (1997), “Explaining National Competitive Advantage For A Small European Country: A Test Of Three Competing Models” *International Business Review*, Vol. 6, No. 1. Pp. 53-70
- KESBİÇ, Y.; BALEDEMİR, E.; DOĞAN, S. (2005), Rekabet Gücü Ölçümü ve Önemi: Türk Tarım Sektörü İçin Bir Analiz, *İstanbul Üniversitesi VII. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu*, 22–27 Mayıs
- KEYDER, N.; SAGLAM, Y.; ÖZTÜRK, M. K. (2004), “International Competitiveness and the Unit Labor Cost Based Competitiveness Index”, *Metu Studies in Development*, Vol. 31
- KEYNES, J. M. (1967), *The General Theory of Employment , Interest And Money*, 7th ed. London: *Macmillan Journal*
- KHEMANI, R; STONE, H.W. (1999), International Competitiveness Indicator for the Middle East and North Africa: A Review
- KILINÇ, A. (2007), Yeni Ekonomi: Piyasa, Rekabet Ve Ar-Ge, <http://paribus.tr.googlepages.com/kilinc.doc?ref=klasshop.com>, 10.09.2008
- KING, A. (1993), “A Note on Export Unit Value Indices in Competitiveness Variables”, *Bulletin of Economic Research*, Vol. 45, No. 1
- KIRANKABEŞ, C. M. (2006), Küresel Rekabet Gücü Boyutunda AB Ülkeleri İle Türkiye'nin Karşılaştırmalı Analizi, *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı -16, Aralık, SS. 231 -254
- KIRZNER, I. M., (2000), “The Irresistible Force of Market Competition”, *Ideas on Liberty*, March, PP. 11–14
- KİBRİTÇİOĞLU, A, (1994), Adam Smith'in Uluslararası İktisat Kuramına Katkıları Hakkında, *Ekonomi Yaklaşımı Dergisi*, Cilt 5, Sayı 12
- KİBRİTÇİOĞLU, A. (1994), On Adam Smith's Contributions to the International Trade Theory, *Munich Personal RePEc Archive*, Paper 2595, Posted 07, November

- KİBRİTÇİOĞLU, A. (1996), Uluslararası Rekabet Gücüne Kavramsal Bir Yaklaşım, *MPM Verimlilik Dergisi*, (Revize Edilmiş Versiyonu), 96-3: 109-122
- KİBRİTÇİOĞLU, A. (1998), Porter'in Rekabetçi Avantajlar Yaklaşımı ve İktisat Kuramı, *Future Technologies Dergisi*, 48 (Mart) 66-71
- KİNG, W.; GRASER, V. R. and ELLEN, H. H. (1997), "Using Informational Technology for Sustainable Competitive Advantage; Some Ampricial Evidence", *Informational & Management*, Vol. 17, Iss. 2, SS. 88
- KOCAMAN, Ç. B. (2007), Serbest Bölgelerin Makroekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi, Türkiye Örneği, *AÜ. Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt, 56, Sayı 3, SS. 99-135
- KOÇAK, İ. (2005), Azerbaycan Ülke Raporu, Ankara, *KOSGEB Pazar Araştırma ve İhracatı Geliştirme Enstitüsü Yayınları*
- KOGUT, B. (1991), "Country Capabilities And The Permeability Of Borders", *Strategic Management Journal*, Summer, 12, Pg. 33
- KOJIMA, K. (2005), A Reversal Of "Competitive Advantage" Pattern: Heterogenization Versus Homogenization, *Journal of Asian Economics*, Volume 16, Issue 3, SS. 443-463
- KOTON, Z. (2002), Uluslararası Rekabet Gücü Göstergeleri: Türkiye Örneği, *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Araştırma Genel Müdürlüğü*, Ocak
- KOTON, Z.; SAYAN, S. (2005), Türk İhraç Ürünlerinin Avrupa Birliği Pazarında Güney Doğu Asya Ülkelerine Karşı Rekabet Gücünün Analizi: 1990-1999, *Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü, Ekonomi Yaklaşım Dergisi*, Cilt-14, Sayı 44-46
- KOUTSOYIANNIS, A. (1987), Modern Mikro İktisat, çev. Muzaffer Sarımeşeli, *Teori Yayınları*, Ankara
- KOZLOVSKAYA, O.V; AKERMAN, YE.N. (2008), Konkurentnosposobnost Kak Sistemaobrazuyuşeye Svoystvo Regiona, *Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta - Ekonomika №1(2) S.41-46*, Tomsk

- KÖK, R.; ÇOBAN, O. (2005), Türkiye Tekstil Endüstrisi ve Rekabet Gücü: AB Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Bir Analiz Örneği, 1989–2001, *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, Sayı - 228, SS. 68 – 81
- KÖK, R.; ŞİMŞEK, N. (2006), Endüstri-İçerici Dış Ticaret, Patentler ve Uluslararası Teknolojik Yayılma, *Uluslararası Ekonomi Konferansı*, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, 11–13 Eylül
- KÖSEKAHYAOĞLU, L. (2003), Comparative Advantage of Turkey with Regard to the EU, *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2
- KÖSEKAHYAOĞLU, L.; ÖZDAMAR, G. (2005), Türkiye, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Estonya'nın Sektörel Rekabet Gücü ve Dış Ticaret Yapısı Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz, *Hacettepe Üniversitesi Piyasa Ekonomisini ve Girişimciliğini Geliştirme Merkezi, Sosyo Ekonomi Dergisi*, Sayı-2, Temmuz-Aralık
- KRIZNER, I. M., (1997), Entrepreneurial Discovery and the Competitive Market Process: an Austrian Approach, *Journal of Economic Literature*, Vol: XXXV, Mart , SS. 60-70
- KRUGMAN, P. (1980), "Scale Economies, Product Differentiation, and the Pattern of Trade", *American Economic Review*, 70: 950-959.
- KRUGMAN, P. (1984), Import Protection as Export Promotion: International Competition in the Presence of Oligopoly and Economies of Scale, H. Kierzkowski (der.), *Monopolistic Competition and International Trade içinde*, Oxford: Clarendon Press, 180-193
- KRUGMAN, P. (1987), Is Free Trade Passé?, P. King (ed.) içinde, *International Economics and International Economic Policy*, New York: Mc Graw Hill Pres
- KRUGMAN, P. (1990), *Strategic Trade Policy and the New International Economics*, Cambridge, Mass.: MIT Press
- KRUGMAN, P. (1991), Increasing Returns and Economic Geography, *Journal of Political Economy* 99, SS. 484–99

- KRUGMAN, P. (1993), The Narrow and Broad Arguments for Free Trade, *American Economic Review*, Papers and Proceedings, 83, 362-366
- KRUGMAN, P. (1994), Competitiveness: A Dangerous Obsession, in Paul Krugman et.all., Competitiveness: An International Economics Reader, New York: *Foreign Affairs Journal*, SS. 1- 19
- KRUGMAN, P. (1996), A Country Is Not A Company, Why Businesspeople Do Not Necessarily Make Great Economists? World View, *Harvard Business Review*, January, USA
- KRUGMAN, P. (1998), Commentary/Counterpoint A Reply To Professor Dunning The International Executive (1986-1998); Jul/Aug 1995; 37, 4; Pg. 325
- KRUGMAN, P. A. (1991), Myths and Realities of U.S. Competitiveness, Science; Nov 8, 254, 5033; *ProQuest Agriculture Journals*, SS. 811
- KRUGMAN, P., (1979), “Increasing Returns, Monopolistic Competition and International Trade”, *Journal of International Economics*, 9: 469-479
- KRUGMAN, P.; OBSTFELD, M. (2000), International Economics Theory and Policy, *Addison-Wesley*, United States
- KRUGMAN, P; OBSTFELD (1999), Maurice. International Economics: Theory and Policy, *Addison-Wesley*
- KUM, H. (1999), “Rekabet Gücünü Belirleyen Faktörler: Yeni Yaklaşımlar”, *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı:14, SS. 166
- KUMRAL, N. (2006), Bölgesel Rekabet Gücünü Artırmaya Yönelik Politikalar, *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, 7–8 Eylül
- KURTLA, M.; PESONEN, M.; KANGAS, J; KAJANUS, M. (2000), Utilizing The Analytic Hierarchy Process AHP in SWOT Analysis A Hybrid Method and Its Application to a Forest-Certification Case, *Forest Policy and Economics*, 1, SS. 41–52

- KUTRAKOV, A. V. (2007), Konkurentosposobnost Osnova Uspeha v Biznese, S.726-729, Yaroslav
- LAFAY, G. (1987), "Comparative Advantage and Competitiveness", *Economie Prospective Internationale*, NO. 29
- LALL, S. (2001, A), "Competitiveness Indices and Developing Countries: An Economic Evaluation of the Global Competitiveness Report", *World Development*, 29 (9), SS. 1510-1511
- LALL, S. (2001, B), Comparing National Competitive Performance: An Economic Analysis of World Economic Forum's Competitiveness Index, *Queen Elizabeth House Working Paper*, WP No: 61
- LALL, S.; ALBALADEJO, M. (2004), China's Competitive Performance: A Threat To East Asian Manufactured Exports?, *World Development*, Vol 32, No 9, SS. 1441-1466, Elsevier, UK
- LAMBSDORFF, J. G. (2002), Determining Trends for Perceived Levels of Corruption, N. V-35-05, *University of Passau*, Passau, Germany
- LAWRENCE, F. G. (1989), Global Corporate Competition: Who's Winning, Who's Losing, *Strategic Management Journal*; Sep/Oct 1989; 10, 5; ABI/INFORM Global SS. 449, USA
- LECRAW, D. J. (1992), *Multinational Enterprises and Developing Countries*. Ed. Peter J. Buckley. *New Directions in International Business: Research Priorities For The 1990*, Aldershot, Brookfield: Edward Elgar
- LEE, J.; SYLVIA M. (2004), Chan-Olmsted Competitive Advantage Of Broadband Internet: *A Comparative Study Between South Korea And The United States Telecommunications Policy* 28, SS. 649-677
- LEE, Y. (1999), Labor Shock and the Diversity of Transnational Corporate Strategy in Export Processing Zones, *Growth and Change*, 30(3), s.337- 365.

- LEHMAN, M ; Liechti, M and Meier, K. M. (2002), Opportunities and Strategies For Chinese in Switzerland, *Group Project Work, University of Applied Sciences, Olten*
- LEONTIEF, W. (1953), Domestic Production and Foreign Trade: The American Capital Position Re-examined, in J. Bhagwati (ed) 1969. *International Trade*, Penguin Modern Economics
- LEONTIEF, W. (1959), "Factor Proportions and the Structure of American Trade: Further Theoretical and Empirical Analysis", *Review of Economics and Statistics*, Vol: 41, PP. 246-407.
- LI, K. W.; BENDER, S. (2002), The Changing Trade and Revealed Comparative Advantages of Asian and Latin American Manufacture Exports, *Economic Growth Center Papers of University of Yale*, DP No: 843
- LIESNER H. H. (1958), "The European Common Market and British Industry", *The Economic Journal*, Vol. 68, June , SS. 302–316.
- LINDER, S. B. (1992), *An Essay on Trade and Transformation*, John Wiley & Sons, New York, 1961, s. 88 ve 91'den aktaran: Şiir Erkök Yılmaz, Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi, *Gazi Üniversitesi Yayınevi*, Ankara, SS. 178
- LIOIETZ, A. (1987), *Mirages and Miracles: The Crisis of Global Fordism*, Verso
- LIPSEY, R. E.; SJÖHOLM, F. (2004), "Foreign Direct Investment, Education and Wages in Indonesian Manufacturing", *Journal of Economic Development*, Vol. 73, no.1, PP. 415 – 422
- LO, C.C. (2003), The Diamond Approach of National Competitiveness Using DEA and Benchmarking Analysis, *National Cheng Kung University, Institute of Business Administration*, Master's Thesis
- LOFSTEN, H; LİNDELÖF, P. (2002), Science Parks And The Growth Of New Technology- Based Firms- Academic-Industry Links, *Innovation And Markets, Research Policy* 31 6, SS. 859–876.

- LOGINOV, V. (2001), Investitsionnaya Politika: Vozmozhnosti Realizatsii i Prioriteti, *Voprosı Ekonomiki*, № 9
- LOHRMAN, A. (2000), Development Effects of the Customs Union Between Turkey and the European Union Catching up—or the Heckscher Ohlin– Trap, *Russian and East European Finance and Trade*, 36(4), SS. 26- 44.
- LUBENETS, N. (2003), Industrial Strategy Proposal For Estonia, *Dublin Europe Institute, University College Dublin*, Master Theses
- LUNDVALL, B. A. (2000), On the Convergence and divergence of National Systems of Innovation, PP. 3–5.
- MACIEJEWSKI, E. B. (1983), “Real Effective Exchange Rate Indices”, *IMF Staff Papers*, No. 33.
- MAMEDOV, D; ALİYEV, A. (1998), “Kontrakt Veka İ Ego Vliyaniye Na Ekonomiceskoye Razvitiye Azerbajjanskoy Respubliki” (Asrın Kontraktı ve Azerbaycan’ın iktisadi gelişimine etkisi), Azerbaycan 21 Esrin Astanasında, (Ziyad Samedzade), *Azerbaycan Elmler Akademisi Neşriyatı*, Bakı, SS-87
- MAMMADOV, F. (2008), Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Makroekonomik Etkileri, Azerbaycan Örneği (1992-2006), *İstanbul Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi*
- MAMMADOV, Z. (2007), Finansal Kiralama Uygulamaları; Azerbaycan Örneği, *Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi*
- MAMEĞOBA, H; MAMEĞOBA, C. B. (2007), Mejdunarodnoe Dvijeniye Kapitala I Role Inostranıy Investıcıyı V Usloviyax Globalızacıyı, Qloballaşma Prosesinde Qafqaz ve Merkezi Asya İqtisadi ve Beynalxalq Münasibetler, *II Beynalxalq Konqresi*, Bakı
- MAMMEDLİ, D. (1998), Serbest Piyasa Ekonomisine Geçište Azerbaycan’da Bankacılık Sistemi ve Para Politikası, *Y.L.Tezi*, İstanbul
- MARKUZEN, J. (1992), Productivity, Competitiveness, Trade Performance and Real Income: The Nexus Among Four Concepts. *Ottawa, Supply and Services*, Canada
- MARSHALL, A. (1922), Money, Credit and Commerce, *Macmillan*

- MARX, K. (1997), 1844 Elyazmaları, Sol Yayıncılık, Ankara, 1993, s. 112; *Capital*, Cilt III, *Sol Yayınları*, Ankara
- MCFERTIDGE, D. G. (1995), Competitiveness: Concepts and Measures, *Industrie Canada Occasional Paper*, Number 5, April
- MECİDOV, İ. (2008), Sovyetler Birliği Öncesinde ve Sonrasında Azerbaycan'da Kapitalist Yapının Oluşum Sürecinin Karşılaştırmalı Analizi, *İstanbul Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi*
- MEHDİYEV, A. (2001), Azerbaycan'ın Dünya İgtisadiyyatına İntegrasyonunun Reallıkları, *Ekspert Dergisi* No:7- 8, Bakü, SS-.26
- MEMMEDOV, Z. (2004). "Azerbaycan Respublikasının Xarici İqtisadi Elaqleri". *Bakii: Kooperasiya Yayınevi*
- MERCEK, D. (2008), Global Rekabet Gücü ve Türkiye, *Yalın Enstitü Derneği*, Makaleler Bölmesi-39, İstanbul
- MILBERG, W.; HOUSTON, E. (2005), "The High Road and the Low Road to International Competitiveness: Extending the Neo Schumpeterian Trade Model Beyond Technology", *International Review of Applied Economics*, Vol. 19, No. 2, SS. 139 – 164.
- MILLER, S. M. (2004), New classical versus neoclassical frameworks: a review of Yang, *Journal of Economic Behavior And Organization*, Volume 55, Issue 2, SS. 175–185
- MILORAD, M.; NOVİCEVİĆ; HARVEY, vd. (2004), Dual-Perspective SWOT: A Synthesis of Marketing Intelligence and Planning, *Marketing Intelligence & Planning*, 22, 1; ABI/INFORM Global, SS. 84
- MISES, L. (1949), The Historical Setting of the Austrian School of Economics, *Institute*
- MISTIKOĞLU, G.; ORAL, E. L. (2004), Tuğla Kiremit Sektörünün Rekabet Analizi, *Türkiye İnşaat Mühendisliği XVII. Teknik Kongre ve Sergisi*, SS. 549–552, İstanbul

- MİRAL, C. Z. (2006), Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Türkiyenin Avrupa Birliği Karşısında Rekabet Gücü, *Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi*
- MİRZAYEV, E. (2006), Azerbaycan'ın Petrol Stratejisi; Batıyla Bütünleşme, *Ankara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi*
- MOHR, R. D. (2002), Technical Change, External Economies, and the Porter Hypothesis, *Journal of Environmental Economics and Management*, Volume 43, Issue 1, SS. 158-168
- MOON H.; RUGMAN M., A., VERBEKEE A. (1998), A Generalized Double Diamond Approach to The Global Competitiveness of Korea and Singapore, *International Business Review* 7, SS. 135-150
- MOON, H. C., RUGMAN, A. M. ve VERBEKE, A. (1995), The generalized double diamond approach to international competitiveness. In A. Rugman, J. Van Den Broeck & A. Verbeke (Eds.), *Research in global strategic management: Volume 5: Beyond the diamond* (pp. 97 114). Greenwich, CT: JAI Pres
- MOZIAS, P. (2002), Prâmiye İnostrannıye İnvestitsii: Sovrem. Tendentsii, *Mirovaya Ekonomika i Mejdunarodniye Otnoşeniya*, № 1.
- MURADOV, M. (2007), Azerbaycanda Ehali Sakinliyi ve Demokrafik İnkişaf Problemleri, *Azerbaycan XXI Esrin Astanasında, Elmi-Praktik Konfransının Materialları*, III Kitap, s. 422
- MURTHA, T. P.; LENWAY, S. A. (1994), "Country Capabilities And The Strategic State: How National Political..." *Strategic Management Journal*, Summer, 15, Pg. 113
- MUSAYEV, A; Aliyev ,Y. (1998), Azerbaycan'ın İqtisadi İntegrasiya Potensialı, *İpek Yolu Dergisi*, No 4
- NACHUM, L. (1996), Do The Diamonds Of Foreign Countries Shape The Competitiveness Of Firms A Case Study Of The Swedish Engineering Consulting

- Industry, Cambridge University, ESRC, *Centre For Business Research*, Vol. 14, No 4, SS. 459-478, Pergamon
- NADIA, F. (2002), Constructing An Index of International Competitiveness For Malta, *Bank of Valetta Review*, No: 26, PP. 25–30.
- NARULA, R. (1993), “Technology, International Business And Porter’s “Diamond”:
Synthesizing A Dyn...” *Management International Review*, Second Quarter, 33,
2; Pg. 85
- NESİROVA, Z; Soyak, A. (2004), Küreselleşme Sürecinde İMF Politikalarının
Sonuçları, Azerbaycan Deneşimi, *Küreselleşme Sürecinde Kafkasya ve Orta
Asya, Uluslararası Konferans*, Bakü
- NEVEN, D.; DROGE, C. L. (2001), “A Diamond for the Poor? Assessing Porter’s
Diamond Model for the Analysis of Agro- Food Clusters in the Developing
Countries”, Proceedings of the 11th *Annual World Food and Agribusiness Forum
and Symposium*, 25-28 June, Australia
- NIKOLOYEVA, N, A. (2001), Konkurentosposobnost Qoroda: *Bzlyad Zarubejnıx
Uceynık Marketing v Rossii i za Rubejom*, N 6, S 73
- ODOMAN, S.; ERDENİK, E. (2002), Küreselleşme ve Rekabet Açısından Toplu
Çalışma İlişkileri, *TÜHİS Yayınları*, Şubat
- of Human Studies*
- OHLIN, B. (1933), International and Interregional Trade, *Harvard University Press*
- OHMAE, K. (1990), “Competition” The Economist Publication, From The Economist
Conferences, *Management Briefings*, Special Report No: 1202, April 1990,
London
- OKSAY, S. (2008), Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde, Yabancı Sermaye
Yatırımlarının İncelenerek, Değerlendirilmesi, *Dış Ticaret Dergisi*, Yıl 3, Sayı 8,
Ocak

- OKUR, A; ÇETİNKAYA, M. (2007), Kafkasya ve Orta Asya Bölgesinde Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecine Bütüncül Bir Yaklaşım, *Caucasus and Central Asia in the Globalization Process, II International Congress*, Baku, May 2-5, II. Kitap, p. 626.
- ÖZ, Ö. (2000), “Assessing Porter’s Framework for National Advantage: The Case of Turkey”, *Journal of Business Research* 55, SS. 509–510
- ÖZ, Ö. (2001), “Sources Of Competitive Advantage Of Turkish Construction Companies İn International Markets”, *Construction Management And Economics*, No 19, 135–144
- ÖZ, Ö. (2002), Book Review “Ioannis Konsolas, The Competitive Advantage Of Greece: An Application Of Porter’s Diamond, Aldershot, Uk, Ashgate Publications, 2002, Pp. 214”. *Metu Studies İn Development*, 29 (1-2), SS. 201-205
- ÖZ, Ö. (2003), Türkiye’nin Rekabetçi Avantajı: Stratejik Yönetim Perspektifinden Bir Değerlendirme, *METU Studies in Development*, 30 (Aralık), 2003, 205–222
- ÖZ, Ö. (2007), Uluslararası Rekabet Gücünün Kaynakları, Türkiye Otomotiv Sanayi İçin Yeni Açılımlar, *TMMOB, Türkiye Makine Mühendisler Odası*, Ankara
- ÖZ, Ö; PAMUKSUZ, M. K. (2003), Understanding Competitiveness: The Case Of The Turkish White Goods Industry, *European Applied Business Research Conference*, Italy, Venice
- ÖZBEY, F. R. (1999), Bütünleştirilmiş Sanayi Stratejisi Çerçevesinde Türkiye’de Sanayileşmenin Değerlendirilmesi, *Anadolu Üniversitesi Yayınları*, No: 1162, Eskişehir
- ÖZDEMİR, A. R; ÖKSÜZLER, O. (2007), Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Kamu Sektörünün Büyüme Hızı Üzerinde Etkileri: Bir OECD Panel Verileri Analizi, *III. Ulusal Bilgi Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir
- ÖZDEMİR, G; ÖNER, A. (1998), Ulusal Yenilik Sistemi, *Mülkiyet Dergisi*, Sayı 230

- ÖZDEMİR, Y. (2007), Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın Enerji Potansiyelleri ve Politikaları, *Atılım Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi*
- ÖZER, İ. (2007), Stratejik Ticaret Politikaları, *Uluslararası Ticaret ve Dış Politikalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, SS. 65-102
- ÖZKAN, M. (2001), Strateji Yönetim Tarihine Kısa Bir Bakış, *Computer Life Dergisi*, Sayı – 48, Nisan
- ÖZKIVRAK, Ö.; DİLEYİCİ, D. (2007), Globalleşme, Bölgeselleşme, Mega Rekabet ve Türkiye, www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/globallesme.doc, 13.04.2008
- ÖZTÜRK, L. (2004), Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış, *Akdeniz Üniversitesi, İİBF Dergisi*, Sayı -7, SS. 110–128
- PAMUKSUZ, K. M. (2001), Competitiveness of the Turkish White Goods Industry An Application of Porter's Diamond Model, *Middle East Technical University*, December, Ankara
- PASEÇNİKOVA, O. V; MALEYEVA, A. V. (2007), Konkurentosposobnost Organizatsii i Metodi Yey Otsenki, Sbornik Nauçnih Trudov SevKavGTU, *Seriya Ekonomika*, №6, *Severo-Kavkazskiy gosudarstvennyy tehniçeskiy universitet*, Stavropol
- PAZARÇEVİREN, S. Y. (2006), Uluslararası Pazarlarda Türk Gıda Sektörünün Rekabet Gücü ve İhracatta Aranılan Kriterler, Karşılaşılan Engeller, *İstanbul Ticaret Odası Yayınları–24*, Hazırlayanlar: Mehmet Barca, Sait Döven, Kamil Taşkın
- PEACOCK, A. (1997), The Political Economy of Economic Freedom, *Edward Elgar Publishing Limited*, SS. 21
- PIETROBELLI, C. (1991), “Real Effective Exchange Rates: Methodological Proposals for a Computable Index and an Application to Chile: 1973-1986,” *Economia Internazionale*, February 44(1): 57-85

- PINTO, C. (2002), Tax Competition within the European Union: Concept and Overview of Certain Tax Regimes in Selected Member States, http://www.lof.nl/artikel/harm_tax.html.
- PORTANT, F. (1985), Kalkınmanın Sonu, Çev. F. Başkaya, *Birey ve Toplum Yayınları*, Ankara
- PORTE, M. E. (2000), Rekabet Stratejisi: Sektör ve Rakip Analizi Teknikleri (Çev. Gülen Ulubilgen), *Sistem Yayıncılık*, Yayın No: 206, İstanbul, Kasım 2000, s. 44
- PORTER, M. (1994), “Ulusların Rekabetçi Üstünlü”, Küresel Rekabet, İz Yayıncılık: 90, *İktisat ve İş Dünyası Kitaplığı: 4*, İstanbul
- PORTER, M. (1994), Ulusların Rekabetçi Üstünlüğü, *Küresel Rekabet, Derleyen Mustafa Özel, İz Yayıncılık*, İstanbul
- PORTER, M. (1998), “The Competitive Advantage Of Nations”, *Management Briefings*, Special Report No:1202, April, London
- PORTER, M. E. (1996), An Economic Strategy For America’s Inner Cities: Addressing The Controversy, *Review of Black Political Economy*, Fall 1995/Winter 1996; 24, 2/3; ABI/INFORM Global, SS. 303
- PORTER, M. E. (1995), “An Economic Strategy For America’s Inner Cities: Addressing The Controversy”, *Review Of Black Political Economy*, Fall 1995/Winter, 24, 2/3; Pg. 303
- PORTER, M. E. (2001), The Competitive Advantage, Of Taiwan, Harvard Business School, Commonwealth Speech Taipei, Taiwan
- PORTER, M. E. (2004), The Competitive Advantage Of Regions, *Prepared Forthe Columbus Partnership Retreat John F. Kennedy School Of Government*, February 27
- PORTER, M. E.; MARTİN, R. (2000), Canadian Competitiveness: Nine Years After The Crossroads, Session 7 “How Internationally Competitive Is The Canadian Manufacturing Sector?” *Csls Conference On The Canada – U.S. Manufacturing Productivity Gap January 21 – 22*, Château Laurier Hotel, Ottawa, Ontario

- PORTER, M. E.; SAKAKIBARA, M. (2004), Competition in Japan, *Journal of Economic Perspectives*, Volume 18, Number 1, Winter, Pages 27–50
- PORTER, M.; SACHS J. D. ve WARNER, A. M. (2000), “Executive Summary: Current Competitiveness and Growth Competitiveness”, *World Economics Forum Global Competitiveness Report 2000*, Geneva
- POSNER, M. V. (1961), “International Trade and Technical Change,” D.M. Lamberton (Der.), *Economics of Innovation and Knowledge içinde*, London: *Penguin Modern Economics*
- POTOČNIK, J. (2004), Competitiveness and Economic Growth: *R&D policies and the Lisbon Agenda Round Table Conference*, Portorož (Slovenia), November, Reference: SPEECH/04/49
- QRİNCEL, B. M; Kostileva, N. E. (2003), Bajneyshiye Faktori Povısheniya Kosti Regionv, *İn-t EVROGRAD, (S, Peterburg) Po Zakazu Izpolnitelnoy Direkciyii Foruma*, S- Peterburg
- QUINN, J. J. (2004), The Effects of Majority State Ownership of Industry or Mining on Corruption: A Cross-Regional Comparison, March 22, *Oxford Press* , UK
- QULİYEV, R. (2000), II Uluslararası Rekabet Sempozyumu, *Konuşma Metni*, 6-7 Mart İstanbul
- RAC, M; DESAİ İ. G. (2006), Konkurentosposobnost Predpriyatıy i Otsenka Investitsionnogo Klimata v Rossiysköy Federatsii, *Vısşaya şkola ekonomiki* , Moskva
- RANDOLPH, J. (2002), G-Index, www.worldmarketsanalysis.com/pdf/g_indexre.pdf, (10.09.2008)
- RASIZADE, A. (2002), “Azerbaijan After a Decade of Independence: Less Oil, More Graft and Poverty, *Central Asian Survey*, 21, V: 4
- RAUCH, J. (1995) “Bureaucracy, Infrastructure and Economic Growth: Evidence from US Cities During the Progressive Era”, *The American Economic Review*, 85, 968-979

- REHİMOV, O. (1995), Azerbaycan Geciş Döneminde, Bakı, *Seda Neşriyyatı*, SS, 32.
- REILJAN, J.; HİNRİKUS, M.; IVANOV, A. (2000), Key Issues in Defining and Analysing Competitiveness of a Country, *Faculty of Economics and Business Administration, University of Tartu (Estonia)*, Working Paper Series, no:1, 2000, PP. 3–5.
- REINERT, E. S. (1994), “Competitiveness and Its Predecessors – a 500-year cross-National Perspective”, *Business History Conference Papers*, STEP Report No: R-03, Williamsburg -Virginia
- Rekabet Gücü Endeksleri, Türk Mobilya Sektörü Üzerinde Bir Uygulama, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1
- REW. (2007), Azerbaycan Raporu, *Özel Girişimcilik ve Piyasa Ekonomisi Gelişimine Yardım Vakfı* Tarafınca Hazırlandı
- RIBALKİNA, V. (2000). “Mejdunarodnaya Ekonomiceskoye Otnosheniya”, *Moskva İzdatelstvo*
- RICARDO, D. (1817), On the Principles of Political Economy and Taxation, Ed. R. M. Hartwell (1971), *Pelican Classics*.
- RİCHARDSON, G. B. (1976), “Adam Smith On Competition and Increasing Returns” in A.S.Skinner and T.Wilson (eds), *Essays on Smith*, Oxford: *Oxford University Press*
- ROBERTS, J.; Styles, C. (2001), “Australia’s Competitive Advantage: Gaining The Marketing Edge“, *Australian Journal Of Management*, Vol. 26, Special Issue, August
- ROMER, D. (1996), Advanced Macroeconomics, *McGraw-Hill*, PP, 26-95
- ROSENBERG, C. B. (1998). “Dealing With Azerbaijan’s Oil Boom”. *Finance and Development*. Vol.35, N3.
- RUD, N. YU. (2008), Valutny Kurs, İnvetsitsii i Natsionalnaya Konkurentosposobnost, *Pâtigorskiy gosudarstvennyy tehnologiçeskiy universitet* S. 1-2 , Pâtigorsk

- RUGMAN, A. M. (2003), "Regional Strategy And The Demise Of Globalization", *Journal Of International Management* 9, SS. 409–417
- RUGMAN, M. A.; D'CRUZ, J. R. (1993), The Double Diamond Model Of International Competitiveness: The Canadian Experience, *Management International Review*, Vol: 33
- RUGMAN, M. A.; VERBEKE, A. (1993), How to Operationalize Porter's Diamond of International Competitiveness, *The international executive (1986-1998)*, Jul/Aug., 35, 4
- RUGMAN, M. A.; VERBEKE, A. (2004), A Perspective on Regional and Global Strategies of Multinational Enterprises, *Journal of International Business Studies*, No 35, SS. 3–18
- SAATÇIÖLU, C; BULUT, C ve ARAS, O.N. (2007), Küreseleşen Dünyada Para Politikaları ve Azerbaycan Değerlendirmesi, Qloballaşma Prosesinde Qafqaz ve Merkezi Asya İqtisadi ve Beynəlxalq Münasibətlər, *II Beynəlxalq Konqresi*, Bakı
- SAATÇIOĞLU, C; BULUT, C; NURİ, O. A. (2007), Küreselleşen Dünyada Para Politikaları ve Azerbaycan Değerlendirmesi, *Caucasus and Central Asia in the Globalization Process, II International Congress*, Bakı, May 2- 5, II. Kitap, PP. 15-21.
- SABIR, H. (2002), "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Gelişmekte Olan Ülkelere Yönlendirici Politikalar", *Dış Ticaret Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 26, Ekim
- SABİROĞLU, İ. (2001), Neft Böhranları ve Holland Sindromu, *Azerbaycan Milli Demokratiya Fondu Azerbaycan Bülleteni*, No: 19 (139), 10 May
- SAKLI, A. R. (2007), Kapitalizm Gelişim Sürecinde Fordizm ve Post Fordizm, <http://www.sakli.info/makaleler.html>. 10. 09. 2008
- SALAHOV, S. (2004), Aqrar Sahənin Dövlət Tənzimlənməsi Problemləri, *Nurlar Neşriyat*, Bakı
- SAMUELSON, P. A. (1964), Economics: An Introductory, USA: *McGraw Hill Inc*, 6,

- SAMUELSON, P. (1939), The Gains from International Trade, in H. S. Ellis, L. Z. Metzler (eds) 1966, *Readings in the Theory of International Trade*, London: George Allen and Unwin.
- SAMUELSON, P. A.; NORDHAUS, W. D. (1992), *Economics*, McGraw-Hill, New York, *Fourteenth Edition*
- SARI, Y.; SULAK, H. (2007), Küreselleşme Sürecinde Denizli İmalat Sanayi İşletmelerinin Verimlilik Düzeyi ve Rekabet Gücüne Yönelik Bir Çalışma, *Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF Dergisi*, Cilt-12, Sayı- 2, SS 299-318
- SARICA, İ. (2001), Türkiye’de Bölgesel Gelişme Politikaları ve Projeleri, *Akdeniz Üniversitesi, İİBF Dergisi*, Sayı -1, SS. 154-204
- SARITAŞ, M. (2008), Ekonomik Kalkınmanın Sosyo-Kültürel Temelleri, <http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/saritasm.pdf>, 24.04.2008
- SAVAŞ, V. (1997), İktisadın Tarihi, *Liberal Düşünce Topluluğu*, İstanbul
- SAYGILI, Ş. (2003), “Bilgi Ekonomisine Geçiş Sürecinde Türkiye’nin Dünyadaki Konumu”, *DPT*, Yayın No: 2675, www.ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/tarih/tr/pdf
- SAYGILI, Ş.; CİHAN, C. (2007), Türk Ekonomisinin Büyüme Perspektivi ve Rekabet Gücü, *Türk İş Sendika Derneği Dergisi*, Ocak - Şubat
- SAYIN, E. (2008), Kümelenme Yaklaşımı ve Türkiye, Büyüteç, *Ankara Sanayi Odası Yayınları* Ocak- Şubat
- SCHUMPETER, J. (1943), *Capitalism, Socialism and Democracy*, 5th ed. , London: *George Allen and Unwin*
- SCHUMPETER, J. (1946), “Capitalism”, *Encyclopadia Britannica*, Vol.IV, PP .801-807, reprinted in Schumpeter, *Essays on Entrepreneurs, Innovations, Business Cycles and The Evolution Of Capitalism*, Richard Clemence (ed), New Brunswick: *Transaction Publishers*, 1989, PP. 189-210
- SEFEROV, R. (2007), Azerbaycan Nüfusunun Yapısal Özellikleri ve Eğitim Açısından Analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi*, Konya.

- SEFEROV, R. (2008), Azerbaycan Nüfusunun Yerleşim Özelliklerine İlişkin Bir İnceleme, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, İstanbul
- SELÇUK, H. (2004), Türk Cumhuriyetlerinde Yatırım İmkanları, İstanbul, *TÜBİTAK Yayınları*
- SELÇUK, H. (2005), Yeni Yüzyılda Azerbaycan'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı, *İstanbul, TASAM, Yayınları*, SS.20
- SENGENBERGER, W.; PYKE, F. (1991), “Small Firms, Industrial Districts and Local Economic Regeneration”, *Labour and Society*, 13, 1–16
- SENYÜCEL, O. (2003), Rekabet İktisadına Ampirik Uygulamalar, *Rekabet Kurumu Yayınları*, Temmuz, Ankara
- Sermaye: Ekonometri Yaklaşım, *Selçuk Üniversitesi Karaman, İİBF Dergisi*, Sayı-12, Yıl-9, Haziran
- SEVİÇİN, A. (2005), Rekabet Stratejisi Geliştirmek Sürecinde Stratejik Grup Analizi, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt-1, Sayı-1
- SEVİÇİN, A. (2006), Kaynaklara Dayalı Rekabet Stratejisi Geliştirme, *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı -15, Ağustos
- SEYİDOLU, H. (2001), Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama, *Güzem Yayınları*, İstanbul
- SHAN, W.; Hamilton, W. (1991), “Country-Specific Advantage And International Cooperation”, *Strategic Management Journal*, September, No 6 /12
- SHEXOBCEVA, L. C. (2001), Konkurentosposobnost Regiona: Faktori i Metod Sozdaniya, *Marketing v Rossii i za Rubejom. № 4. S.12.*
- SHINNO, H.; YOSHİOKA, H., MARPAUNG, S., HACHİGA, S. (2006), “Quantitative SWOT Analysis on Global Competitiveness of Machine Tool Industry”, *Journal of Engineering Design*, 17: 3, SS. 251–258

- SIMON, J. D., D. KAUFMAN VE A. SHLEGFER. (1997), *Politics and Entrepreneurship in Transition Economies*, William Davidson Institute Working Paper Nr.57, WDI, University of Michigan, Michigan
- SLEDGE, S. (2005), "Does Porter's Diamond Hold In The Global Automotive Industry?", *Advances In Competitiveness Research*, 13, 1; Pg. 22
- SLIVKIN, A.İ; SHEVTSOVA, Y .M; MAHİNOVA, YE. N. (2003), Vliyaniye Upakovki Na Konkurentnosposobnost Lekarstvennogo Preparata, *Voronejskiy Gosudarstvennyy Universitet, Vestnik VGU* No 2, S.235-238, Voronej
- SMIT, A (2006), Ulusların Zenginliği 1, (çev. Saltoğlu), *Palme Yayıncılık*, Ankara
- SMITH, A. (1776), Ulusların Zenginliği, çev: Ayşe Yunus ve Mehmet Bakırcı, *Alan Yayıncılık*
- SMITH, S. (1995), "World Class Competitiveness", *Managing Service Quality*, Vol: 5, No: 5, 1995
- SNOWDON, B.; Vane, H. (1995), "New-Keynesian Economics Today: The Empire Strikes Back", *American Economist*, Vol: 39, Issue. 1, SS. 48-66).
- SODERSTEN, B.; GEOFFREY, R. (1994), International Economics, *St. Martin's Press*, 3rd Ed, New York, SS.83
- SONG, R. H. (2003), FDI as the Competitive Advantage of Multinational Corporations: A Case of Samsung Electronics' FDI in the Mobile Phone Market of Western Europe, *Seoul National University, Institute of Business Administration, Master's Thesis*
- SOYAK, A. (2007), Ulusal Yenilik Sistemi ve Kurumsal Arayışlar, Bilim ve Ütopya, Sayı: 154, Nisan 2007
- SOYSAL, C. (2003), Rekabet Perspektifinden Türk Akaryakıt Sektörü, *Rekabet Kurumu İlk Baskı*, Temmuz, Ankara
- SULAK, H. (2004), Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye İmalat Sanayi İşletmelerinin Verimlilik Düzeyi ve Rekabet Gücü, *Pamukkale Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi*

- SÜLEYMANOV, A. (2002), Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan-IMF ilişkileri, *Journal Of Qafqaz University*, Number 9, Bakü SS.2
- ŞAĞBANŞUA, L. (2007), Strateji, Rekabet ve Rekabet Gücü İlişkileri, *Akademik Bakış Dergisi, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi-Türk Dünyası Fakülteleri-Celalabat-Kırgızistan*, Sayı -9
- ŞALÇI, F. (2007), Türkiye'nin Dünya Mali Şeffaflık Sıralamasında Yeri ve Mali Şeffaflığa Ulaşmış Bir Ülke: Danimarka, *Bütçe Dünyası Dergisi*, Cilt 2, Sayı 26
- ŞEKERELİYEV, A. (2002). “ Bazar İqtisadiyyatına Keçid, Dövlətin İqtisadi Siyasəti”. *Bakü: Universitet Yayınevi*
- ŞENER, H. İ. (2007), Lizbon Stratejisi ve Türkiye'nin Rekabet Gücü, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/Lizbon.doc>, 30.04.2008
- ŞİMŞEK, M. (2004), Türkiye'de Reel Döviz Kurunu Belirleyen Uzun Dönemli Etkenler, *Cumhuriyet Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt.5, Sayı -2, SS. 113–135.
- ŞOYAK, A. (1995), Teknoloji Gelişme: Neoklasik ve Evrimci Kuramlar, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Cilt 6, Sayı 15, İstanbul
- TALAY, M. B. (2008), Uluslararası Finans Kuruluşlarının Kısa Tarihçeleri ve Dönüşüm Öncesi Uygulamaları, <http://www.ceterisparibus.net/arsiv.htm> 04.06.2008 Mekale Arşivi
- TANYERİ, İ. (2000), “Adam Smith'in Rekabet Analizi Üzerine”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 307-320
- TAŞ, R. (2007), AR-GE Yoğunluğu- Rekabet Gücü İlişkisi Açısından Türkiye- AB Karşılaştırmalı Analizi, 22. *Türkiye Maliye Sempozyumu*, Pamukkale Üniversitesi, 21–23 Mayıs
- TAŞLİCAY, M. T. (2007), Türk Tekstil Sektörünün AB Pazarındaki Rekabet Gücü, *Gazi Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi*

- TAYARA, J.; MUNİR, K. (2003), Exploring The Competitive Dynamics Of Cluster A Case Study Of The Dubai İnternet City Mba Dissertation Project, *The Judge İnstitute Of Managemnet Studies, University Of Cambridge*
- TAYMAZ, E. (2001), Türkiye Ekonomisinin Rekabet Gücü, Rekabet Nereye Kadar? Nasıl? *Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı Yayınları*, 7–8 Kasım, Ankara
- TCMB (2008), Reel Efektif Döviz Kuru Hesaplaması, Merkez Bankası Yayınları, http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/reel_efktf/REDKHesaplamasi.pdf.
05.04.2008
- TEKGÜL, B. Y. (1996), Teknolojik Değişim ve Rekabet Gücü, *Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt–4, Sayı–4
- TEKİNAY, A. (2003), Türkiye'nin Rekabet Stratejisi, Porter Ekibinden Rekabet Analizi, *Capital Dergisi Özel Sayı*, Sayı -11
- TEMİROĞLU, A. (2005), Ulusal Rekabet Gücü Olarak Tekstil Sektörü, *Türkiye Sanayi İşverenler Sendikası, Aylık Tekstil İşveren Dergisi*, 16- Mayıs
- TERRY, A. (1998), Will Azerbaijan Really Benefit From The Consortium Contract , *Azerbaijan İnternational Magazine*, Vol 1
- TEWARI, M.; GOEBEL, J. (2002), Small Firm Competitiveness in a Trade Liberalized World, *Center for International Development at Harvard University*
- THOMSEN, N; NICOLAIDES A. (1992), The Evolutin of Japanese Direct Investment In Europe, New York and London, PP. 44, Harvester Wheatshef Press
- TİKA. (2007), Azerbaycan Ülke Raporu, T.C, *Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı*, Ankara
- TİRYAKİOĞLU, M. (2004), Yenilikçi Rekabet Stratejileri Açısından Türk İmalat Sanayi ve Yenilikçilik, *III. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, Osmangazi Üniversitesi, İİBF, Eskişehir
- TOKATLIOĞLU, İ. (1999), “İktisat Kuramında Rekabet Kavramının Gelişimi”, *Ekonomik Yaklaşım*, Vol: 10, No: 33, Yaz 99, s. 5-26

- TOKATLIOĞLU, İ; KESBİÇ, Y. (2003), Uluslararası Rekabet Gücü Ölçüm Problemi ve Önemi: Türkiye için Bir Model Denemesi, *Rekabet: Düzenlemeler ve Politikalar Kongresi*, Muğla Üniversitesi
- TOZANLI, S.; DONDURAN, M.; ATAY, A. (2007), Uluslararası Rekabet Stratejileri: Türkiye Gıda Sanayi, *Türk Sanayiciler ve İşadamları Derneği (TÜSİAD)*, Rekabet Stratejileri Dizisi-10, Eylül
- TUNCER, İ.; OZUĞURLU, Y. (2004), Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve Sektörel Üretkenlik Analizleri: Bölgesel Karşılaştırmalar (1980-2000), *Türkiye Rekabet Kurumu, Bilimsel Araştırma Projesi*, Tartışma Metni 24
- TURAN, S. (2006), Rekabet Gücü Endeksi ve Türkiye, Konya Ticaret Odası Araştırma Raporu, Sayı-42, 62
- TURAN, S. (2006), Ekonomik Özgürlük Endeksi ve Türkiye Sıralaması, *Konya Ticaret Odası Araştırma Raporu*, Sayı-42, 66
- TUROW, L. (1994), Kafa Kafaya Rekabet, *Küresel Rekabet, Derleyen Mustafa Özel, İz Yayıncılık*, İstanbul
- TÜRKAN, E. (2001), Rekabet Teorisi ve Endüstri İktisadı, *Turan Kitabevi*, Ankara
- TÜRKER, O. (2002), Yeni Dış Ticaret Teorileri: Teori ve Uygulama, *Erciyes Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi*
- UÇAR, D.; DOĞRU, Ö. A. (2005), CBS Projelerinin Stratejik Planlanması ve SWOT Analizinde Yeri, *TMOOB Harita ve Kadastro Mühendisler Odası, X. Türkiye Harita, Bilimsel ve Teknik Kurultayı*, 28 Mart – 1 Nisan, Ankara
- ULENGİN, F. (2009), Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabet Raporuna Göre Bir Değerlendirme, *SEDEFED ve REF*, Yayınları, Kasım
- UNGVARI, S. F. (1999), Product Differentiation Strategies Incorporating Triz Methodology, *Trizcon*, March 7-9, Novi Michigan
- ÜREYEN, R. (2001), Teknoloji Transferi ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Rekabet Gücü, Rekabet Nereye Kadar? Nasıl? *Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı Yayınları*, 7-8 Kasım, Ankara

- VAFİNA, N. H. (2002), *Transnatsionalizatsiya Proizvodstva v Sfere Teorii Samoorganizatsii Ekonomicheskikh Sistem.*, *Izd-vo KGFEI*, Kazan:
- VALENTIN, E. K. (2001), SWOT Analysis From A Resource-Based View, *Journal of Marketing, Theory and Practice*, Spring, SS. 54-68
- VELİYEV, A. (2001), Azərbaycan'ın İstihlak Bazarının Formalaşmasında MDB Ülkeleri İle İqtisadi Elaqelerin Rolu, Azərbaycanca İqtisadi İslahatların Heyata Keçirilməsi, Hususiyetləri ve Problemlər, *İqtisadi İnkişaf Nazirliyi İqtisadi İslahatlar Merkezi*, Bakı, SS.185-186
- VELİYEV, D. (2006), Qloballaşma Şəraitində Azərbaycan'ın Dünya Maliyyə Bazarlarına İntegrasiyası, *Azərbaycan Universiteti Neşriyyatı*, Bakı
- VELİYEV, D. (2008), Azərbaycan'ın Qlobal İqtisadiyyata İntegrasiyası, *Adiloğlu Neşriyat*, Bakı
- VENABLES, A. J. (1985), "Trade and Trade Policy with Imperfect Competition: The Case of Identical Products and Free Entry," *Journal of International Economics*, 29: 1-19
- VENABLES, A. J. (1994), "Trade Policy under Imperfect Competition: A Numerical Assessment," P.R. Krugman ve A. Smith (Der.), *Empirical Studies of Strategic Trade Policy* içinde, Chicago: *The University of Chicago Press*
- VERGİL, H.; YILDIRIM, E. (2006), AB-Türkiye Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Rekabet Gücü Üzerindeki Etkileri, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 26, Ocak-Haziran
- VERNON, R. (1966), "International Investment and International Trade in The Product Cycle", *Quarterly Journal of Economics*, SS. 190-207
- VİCKERS, J. (1995), "Concepts Of Competition", *Oxford Economic Papers*, No:47, SS.1-23
- VLASENKO, T.N. (2007), Konkurentnosposobnost i Tehnologii: Nastoyashye i Budushye Belorusskogo Eksporta, *Problemy Upravleniya No2 (23)*, SS.120-123

- VOHRAMEYEVA, O. A. (2005), Analiz Konkurentnosposobnosti Markentigovoy Deyatelnostiorganizatsii Na Rınke fitnes uslug, *Kazanskiy Gosudarstvenniy Finansovo-Ekonomiçeskiy İstitut, Kazan*
- VOLLRATH, T. L. (1987), Revealed Competitiveness for Wheat, Economic Research, *Service Staff Report* No. AGES861030, Washington
- VOLLRATH, T. L. (1989), Competitiveness and Protection in World Agriculture, *Agricultural Information Bulletin*, No. 567, Washington.
- VOLLRATH, T. L. (1991), “A Theoretical Evaluation of Alternative Trade Intensity Measures of Revealed Comparative Advantage”, *Weltwirtschaftliches Archiv*, 130, 1991
- VUAL, B.M. (2007), Karşılaştırmalı, Kurumsal Üstünlükler Bakımından Türkiye'nin AB Karşısında Rekabet Gücü, *Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi*
- VURAL, S. Ö. (2007), Yakın Dönem İtibariyle Ekonomik Dönüşüm Dinamikleri ve Yabancı Yatırımcıların Sermaye Piyasasında Etkinliğinin Analizi, *Marmara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi*
- WAHEEDUZZAMAN, A. N. M; RYANS J. K, D. (1996), Perspectives and Understanding of International Competitiveness, *Competitiveness Review*, No. 6, 2; ABI/INFORM Global, SS. 7
- WAYNE, R. (1993), “Multiple Linked "Diamonds" And The International Competitiveness Of Expor- Dependent Industries: The New Zealand Experience”, *Management International Review*, Second Quarter, 33, 2; SS. 55
- WEBSTER, D. (1997), Muller, I., Urban Competitiveness Assessment in Developing Country Urban Regions: The Road Forward, *The World Bank*, Washington D.C., July
- WEERAWARDENA, J.; O'CASS, A. (2004), “Exploring The Characteristics Of The Market-Driven Firms And Antecedents to Sustained Competitive Advantage”, *Industrial Marketing Management*, (33): 419– 428.
- WEF .(2009), The Global Competitiveness Report, 2008-2009, *Word Ekonomik Forum*

- WEIHRICH, H. (1999), Analyzing the Competitive Advantages and Disadvantages Of Germany With the TOWS Matrix-an alternative Model to Porter's Model, *European Business Review*
- WEISS, F. D. (1983), The Structure of International Competitiveness in the Federal Republic of Germany , *World Bank Staff Working Papers*, No: 571
- YAMAK, R.; KORKMAZ, A. (2005), Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Ekonometri ve İstatistiksel Dergisi*, Sayı -2
- YAŞAR, M. (2006), Türkiye'nin Tarım Ürünlerinde Rekabet Gücü, <http://www.muraty.com/makaleler.html>, 30.04.2008
- YAY, T. (2004), Avusturya İktisat Okulunun Tarihsel Gelişimi ve Metodolojisi, *Piyasa Dergisi*, Sayı 11, SS. 1-29
- YAZMACIOĞLU, S. (2006), Türk Ayakkabı Sektörünün Avrupa Birliği Karşısında Rekabet Gücü, *Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi*
- YEATS, A. J. (1985), 'On the Appropriate Interpretation of the Revealed Comparative Advantage Index: Implications of a Methodology Based on Industry Sector Analysis', *Weltwirtschaftliches Archiv*, 121, 61–73.
- YENTÜRK, N. (1993), Yeni Rekabet Gücü ve Sanayide Yeniden Yapılanma İçin Politika Önerileri, *Makine Mühendisler Odası Arşivi*, TMMOB Bildiri Kitabı, Cilt -1
- YENTÜRK, N. (2003), Türk Sanayinin Rekabet Gücü: Uygulanan Politikalar ve Etkileri, *İktisat Dergisi*, Sayı - 440, Ağustos, İstanbul
- YERASOVA, YE.A. (2002), Konkurentosposobnost Ekonomiki Sovremennoy Rossii: Pokazateli i Ekspertniye Otsenki, *Vestnik SPGU. Vypusk 2 (№ 13) S.31-41*, S.Petersburg
- YETTON, P; CRAIG, J. (1992), Jeremy Davis, Fred Hilmer "Are Diamonds A Country's Best Friend? A Critique Of Porter's Theory Of National Competition As Applied To Canada, New Zealand And Australia", *Australian Journal Of Management*, 17, 1, June

- YILMAZ, B. (2002), “Turkey’s Competitiveness in the European Union; A Comparison with Greece, Portugal, Spain and the EU/12/15”, *Russian and East European Finance and Trade*, Vol. 38, No. 3, SS. 64
- YILMAZ, B.; JÜRGEN, S. (2003) “The Foreign Trade Pattern and Foreign Trade Specialisation of Candidates of The European Union”, *Ezoneplus Working Paper*, No: 19, September, SS. 5–6
- YOKUS, N. (2005), Teknoloji Stratejisinin Teknoloji Seçimine ve Rekabete Etkisinin Değerlendirilmesi, *İstanbul Teknik Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi*
- YOUNG, A. (1995), “The Tyranny of Numbers: Confronting the Statistical Realities of the East Asean Growth Experience”, *Quarterly Journal of Economics*, 110, ss. 641-80
- YUDANOV, A. (1998), Konkurenciya: Teoriya i Praktika: Üçebnoye Posobiye, 2 yeizd, *Gnom Press*, S 382
- YUMUK, G.; İNAN, İ. H. (2005), Trakya Bölgesindeki İmalat Sanayi İşletmelerinin Kalite Maliyetlerinin SWOT Analizi İle Değerlendirilmesi, *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, Cilt -2, Sayı–2
- YUSUF, F. (2006), Dış Ticaretin Belirleyicileri Üzerine Teorik Bir Yaklaşım, *Hacettepe Üniversitesi Piyasa Ekonomisini ve Girişimciliğini Geliştirme Merkezi, Sosyo Ekonomi Dergisi*, Sayı–2, Temmuz-Aralık
- YÜCEL, F. (2006), Dış Ticaret Belirleyicileri Üzerine Teorik Bir Yaklaşım, *Sosyo-Ekonomi Dergisi*, Sayı 2, Aralık
- YÜKSELER, Z. (2005), Türkiye’nin Rekabet Gücündeki Gelişim: (1997–2004 Dönemi), *Türkiye Rekabet Kurumu*, Tartışma Metni, 1, Şubat
- ZANAKIS, S. H.; BECERRA, F. (2005), Computing, Artificial Intelligence And Information Technology Competitiveness Of Nations: A Knowledge Discovery Examination, *European Journal Of Operational Research* 166, SS. 185–211
- ZENGİN, E. (2001), Azerbaycan’da Tarım Toprakların Problemleri, *Cevkor Dergizi*, Çilt 1, Sayı 38

ZHU, M. (1991), Determinants of China trade pattern: A test of the Heckscher-Ohlin theorem, *China Economic Review*, Volume 2, Issue 1, SS.115–142

ZİYADOV, T. (2007), Azerbaijan, The New Silk Roads Transport and Trade in Greater Central Asia, (Ed. S. Frederick Starr), *Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program*, 2007, SS.303-334.

EKLER

Ek.1. Mülakat ve Fokus Analizlerinde Kullanılan Sorular

Azerbaycan esnek bir ekonomik yapıya sahip mi?
• Azerbaycan'ı hangi ekonomilerle karşılaştırmak gerekir?   • Azerbaycan endüstrisinde rekabet avantajı için gerekli yetenek avantajı var mı? Geliştirilebilir mi? Üç en önemli sektörler hangileridir?   • Ulusal rekabet gücüne etki eden faktörler boyutunda Azerbaycan ekonomisinin durumu? (Nerdeyiz? Nereye varmak istiyoruz? Nasıl?)   • Son on yıl içerisinde ülkenin makro ekonomik performans durumu nasıldır?

Azerbaycan'ın dört güçlü, dört zayıf, dört fırsat ve dört tehdit yönleri nelerdir?
• Azerbaycan potansiyel fırsatlarından yararlanabiliyor mu? Bu fırsatlar nelerdir?   • Ülke bu fırsatları değerlendirerek güçlü yönlerini tespit edip ve bunu değerlendirebiliyor mu?   • Ülke güçlü yönlerini kullanarak ülke için fırsatlar oluşturabilir mi? Bunlardan yararlanabiliyor mu?   • Azerbaycan karşılaştığı tehditler stratejisi nelerdir?   • Tehditleri en aza indirerek güçlü yönlerini artırabiliyor mu? Ve bunlar nelerdir?
• Sosyal kültürel yapı Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünü nasıl etkiliyor?   • Siyasi şartlar Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünü nasıl etkiliyor?   • Teknolojik şartlar Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünü nasıl etkiliyor?   • Ekonomik arka plan Azerbaycan'ın ulusal rekabet gücünü nasıl etkiliyor?

Faktör donanımına baktığımızda Azerbaycan'ın hangi sektörde odaklanması gerekir? Niçin?

1. Nitelikli iş gücünün durumu
2. Doğal kaynaklar ve bunlar verimli ve etkin kullanılır mı
3. Bilgi kaynaklarının durumu
4. Alt yapı donatımının durumu
5. Sermaye kaynaklarının durumu
6. Üniversitelerin durumu
7. Araştırma kurumlarının durumu
8. Modern ulaşım durumu
9. Haberleşme sistemlerinin durumu

Talep şartlarını dikkate aldığımızda bu şartların Azerbaycan'ın rekabet gücünü nasıl etkiliyor?

1. İç pazarda talebin yapısı ve bileşim durumu
2. İç talebin genişliği ve büyüme kalıbı
3. İç talepteki tercih yapısının dış piyasalara yansımaya mekanizması durumu
4. Firmalarda ilerleme ve yenilikçiliğin durumu

Firma stratejileri ve endüstriyel yapı itibari ile Azerbaycan'a has bir tarzdan söz edilebilirimi?

1. Ulaşmayı arzu ettiği hedefler
2. Uyguladıkları stratejiler
3. Organizasyon yönetimindeki farklılıklar

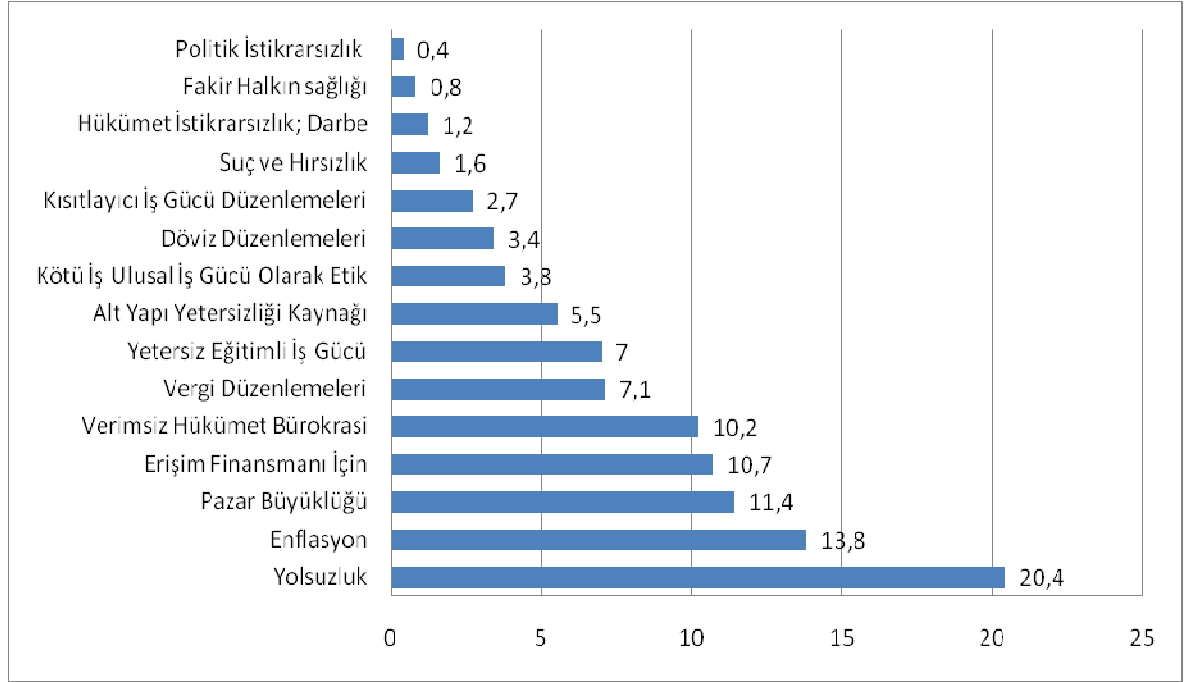
4.	Ülke içi piyasa yapısı
5.	İç pazarın yapısı
6.	Markalaşma

İlgili ve Destekleyici endüstriler (cluster) var mıdır? Yoksa bu ne tür sonuçlar doğurur ve neler yapılmalıdır?

1.	Tedarikçi işletmelerin geliştirilmişlik düzeyi
2.	Bağlantılı endüstrilerin desteği
3.	Ara mal üreten firmalar ve bunların yoğun rekabeti
4.	Fiyat efektif girdilere hızlı erişim
5.	Yerel yan sanayicilerle sürekli koordinasyon şeklinde çalışmak
6.	Dünya çapındaki yan sanayi üreticileri alıcı firmalarla yeni teknolojileri uygulamaları için yeni metot ve fırsatları algılamalarına yardım eder

Devletin ulusal rekabet gücünü geliştirilmesindeki etkinliği nasıldır?

Ek. 2. Azerbaycan'da İş Yapmak İçin En Sorunlu Faktörler

ÖZGEÇMİŞ

Fariz AHMADOV 05.04.1983 yılında Gence’de doğdu. İlk ve orta öğretimini Gence’de Ahmed CAVAD adına 2 sayılı lisede tamamladı. 2003 yılında Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesinin Türk Dünyası İşletme bölümünde mezun oldu. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde İşletme anabilim dalında, Türk Dünyası araştırmalar Vakfı aracılığıyla yüksek lisans öğrenimine başladı. 2005 yılında “Stratejik İttifak Olarak Konsorsiyumlar: Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı Örneği” adlı tez çalışmasıyla yüksek lisansını tamamladı. 2006 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Organizasyon Bilim Dalında doktora yapmaya hak kazanmıştır.